

КОМПЛЕКСНЕ ПРАВОВЕ МАПУВАННЯ ЧОТИРЬОХ ВИДІВ СУДОВИХ СПРАВ

ФІНАЛЬНИЙ АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ
за результатами проведення дослідження

2020 р.

У звіті представлено результати дослідження фактичного шляху до правосуддя тих людей, які на сході України встановлюють юридичні факти народження та смерті на непідконтрольних уряду України територіях, добиваються компенсації за зруйноване внаслідок збройного конфлікту житло, зазнали домашнього насильства, підтверджують свій трудовий стаж. Автори дослідження з'ясовують, чим цей шлях відрізняється від того, що закріплений у законодавстві, та пропонують можливі розв'язання виявлених проблем.

Дослідження здійснено ГС «Мережа правового розвитку» в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру (UN RPP) за фінансової підтримки урядів Данії, Швейцарії та Швеції та завдяки експертному внескові суддів, працівників системи безоплатної правової допомоги, Національної поліції, служби пробації, державної виконавчої служби, відділів державної реєстрації актів цивільного стану, представників громадського сектору та адвокатів із Донецької, Луганської, Харківської областей та м. Київ.

Дослідницька група та співавтори:

Керівник проєкту – Андрій Місяць; координатори дослідження – Сергій Кошель, Уляна Ковальчук; група соціологів – Олександр Щербатюк, Марина Шпікер, Марина Худик; група юристів – Олег Яценко, Роман Пустовойтов, Денис Шахбаз'ян, Денис Фоменко; упорядкування звіту дослідження – Євген Полтенко.

Напрямок дослідження, загальний контроль за його виконанням, редакційні пропозиції та суттєву допомогу забезпечив Іван Гончарук, спеціаліст з питань верховенства права та доступу до правосуддя Програми ООН із відновлення та розбудови миру.

Думки, зауваження, висновки або рекомендації, викладені в цьому документі, належать авторам і не обов'язково відображають погляди Програми ООН та урядів Данії, Швейцарії та Швеції.

Програму ООН із відновлення та розбудови миру реалізують чотири агентства ООН: Програма розвитку ООН (ПРООН), Структура ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки), Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО).

Програму підтримують дванадцять міжнародних партнерів: Європейський Союз (ЄС), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), а також уряди Великої Британії, Данії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Швейцарії, Швеції та Японії.

КОМПЛЕКСНЕ ПРАВОВЕ МАПУВАННЯ ЧОТИРЬОХ ВИДІВ СУДОВИХ СПРАВ

ФІНАЛЬНИЙ АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ
за результатами проведення дослідження

2020 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	8
КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	9
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	18
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОБМЕЖЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	19
1. ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ НАРОДЖЕННЯ ТА СМЕРТІ	20
1.1. Законодавчо визначений алгоритм	21
Процес отримання правової допомоги (включно з процесом призначення представника/адвоката)	21
Наповнення справи	22
Звернення до суду	23
Судовий розгляд. Отримання рішення суду першої інстанції (місцеві суди загальної юрисдикції)	24
Витрати	25
Максимальні строки	26
Законодавча база	27
Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до чинного законодавства)	29
1.2. Опитування експертів	30
Збір документів	31
Отримання письмової відмови у ДРАЦС	35
Звернення до суду	35
Звернення до ДРАЦСу за свідоцтвом	38
Правова допомога	39
Неформальні механізми	42
Основні бар'єри та способи вдосконалення процедури	43
Електронні сервіси	44
1.3. Опитування отримувачів послуг правосуддя	47
Демографічний профіль опитаних	47
Кроки на шляху до отримання свідоцтва про народження або смерть	49
Збір документів та складання заяви до суду	50
Звернення до суду	56
Звернення до ДРАЦСу із судовим рішенням	58
Звернення за правовою та іншою допомогою	60
Джерела інформації про юридичну процедуру	63
Користування онлайн-сервісами та терміналами самообслуговування	64
1.4. Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до результатів дослідження)	67
1.5. Висновки та рекомендації за розділом	68

2. ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО	72
2.1. Законодавчо визначений алгоритм процесу	73
Процес отримання правової допомоги (включно з процесом призначення представника/адвоката)	73
Наповнення справи	73
Досудове розслідування	74
Звернення до суду про видачу/продовження обмежувального припису	77
Взаємодія з правоохоронними органами	78
Судовий розгляд. Отримання рішення суду першої інстанції (місцеві суди загальної юрисдикції)	78
Виконання судового рішення	81
Звернення до Європейського суду з прав людини	82
Витрати	83
Максимальні строки	83
Програми для кривдників (стадія відновлення порушеного права, примушення проходження кривдниками програми)	86
Законодавча база	86
Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до чинного законодавства)	88
2.2. Опитування експертів	89
Звернення до поліції	91
Складання заяви та підготовка необхідних документів за допомогою ОГС, БПД, адвокатів або самостійно	95
Судовий розгляд адміністративних проваджень про вчинення домашнього насильства, заяв про видачу/продовження обмежувального припису	97
Виконання обмежувального припису. Роль виконавчої служби, поліції	100
Подання апеляційної скарги	102
Електронні сервіси	102
Неформальні механізми	103
Основні бар'єри та способи вдосконалення процедури	104
2.3. Опитування отримувачів послуг правосуддя	105
Демографічний профіль опитаних	105
Шлях до відновлення порушених прав	107
Звернення до поліції	107
Підготовка та звернення до суду	108
Виконання рішення суду	112
Звернення за правовою та іншою допомогою	112
Джерела інформації про юридичну процедуру	113
Користування онлайн-сервісами та терміналами самообслуговування	114
2.5. Аналіз судових рішень	117
2.6. Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до результатів дослідження)	119
2.6. Висновки та рекомендації за розділом	120

3. ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ЗРУЙНОВАНУ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ ВЛАСНІСТЬ (ЖИТЛО)	124
3.1. Законодавчо визначений алгоритм	125
Процес отримання правової допомоги (включно з процесом призначення представника/адвоката)	125
Наповнення справи	125
Вирішення справи без суду	126
Звернення до суду. Отримання рішення суду першої інстанції (місцеві суди загальної юрисдикції). Взаємодія з правоохоронними органами	129
Виконання судового рішення	131
Звернення до Європейського суду з прав людини	132
Витрати	132
Максимальні строки	133
Законодавча база	135
Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до чинного законодавства)	136
3.2. Опитування експертів	138
Позасудовий шлях отримання компенсації	139
Обстеження об'єкта та збір документів	140
Звернення до суду	145
Оскарження рішення суду нижчої інстанції	149
Виконання рішення суду	151
Звернення до Європейського суду з прав людини	152
Звернення за правовою допомогою	153
Неформальні механізми та способи спрощення процедур	154
Автоматизація процесів	155
Шляхи вдосконалення процесів	157
3.3. Опитування отримувачів послуг правосуддя	159
Демографічний профіль опитаних	159
Пошкоджена власність	161
Позасудовий та судовий шлях отримання компенсації: результат	162
Обстеження об'єкта та збір документів	162
Звернення до суду	168
Оскарження рішення суду нижчої інстанції	171
Виконання рішення суду	176
Звернення за правовою та іншою допомогою	176
Джерела інформації про юридичну процедуру	178
Користування онлайн-сервісами та терміналами самообслуговування	180
3.4. Аналіз судових рішень	183
3.5. Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до результатів дослідження)	186
3.6. Висновки та рекомендації за розділом	187

4. ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТРУДОВОГО СТАЖУ	192
4.1. Законодавчо визначений алгоритм процесу	193
Процес отримання правової допомоги (включно з процесом призначення представника/адвоката)	193
Вирішення справи у позасудовий спосіб	194
Наповнення справи	195
Судовий розгляд. Отримання рішення суду першої інстанції (місцеві окружні адміністративні суди)	195
Витрати	196
Максимальні строки	197
Законодавча база	199
Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до чинного законодавства)	200
4.2. Опитування експертів	201
Звернення до Пенсійного фонду	202
Звернення до суду	205
Оскарження рішення суду нижчої інстанції	207
Виконання рішення суду	208
Звернення за правовою допомогою	211
Неформальні механізми та способи спрощення процедур	212
Автоматизація процесів	213
Шляхи вдосконалення процесів	216
4.3. Опитування отримувачів послуг правосуддя	218
Демографічний профіль опитаних	218
Кроки на шляху до підтвердження трудового стажу	220
Збір документів та звернення до Пенсійного фонду	221
Збір документів та складання заяви до суду	226
Оскарження рішення суду нижчої інстанції	231
Виконання судового рішення	233
Звернення за правовою та іншою допомогою	235
Джерела інформації про юридичну процедуру	237
Користування онлайн-сервісами та терміналами самообслуговування	238
4.4. Аналіз судових рішень	241
4.5. Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до результатів дослідження)	243
4.6. Висновки та рекомендації за розділом	244
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ЧОТИРЬОХ ВИДІВ СУДОВИХ СПРАВ	248
ДОДАТКИ	259
Джерела інформації щодо отримання правової допомоги (включаючи безоплатну)	259
Право на безоплатну правову допомогу	261
Корисні ресурси	264

Перелік скорочень

АРК	Автономна Республіка Крим
БПД	безоплатна правова допомога
БВПД	безоплатна вторинна правова допомога
БППД	безоплатна первинна правова допомога
ЕЦП	електронний цифровий підпис
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄСВ	єдиний соціальний внесок
ВПО	внутрішньо переміщена особа
ДРАЦС	державна реєстрація актів цивільного стану
ІПН	індивідуальний податковий номер
КМУ	Кабінет Міністрів України
ОГС	організація громадянського суспільства
ПДФО	податок з доходів фізичних осіб
ПФУ	Пенсійний фонд України
СБУ	Служба безпеки України
СМЕ	судово-медична експертиза
УГСПЛ	Українська Гельсінська спілка з прав людини
NRC	Норвезька рада у справах біженців



Ключові висновки та рекомендації

Дослідження виявило, що фактичний алгоритм (послідовність кроків та дій) відновлення порушеного права для всіх 4 типів судових справ загалом збігається з тим, що визначений у законодавстві. Коли йдеться про встановлення юридичних фактів народження та смерті, отримання термінового обмежувального чи заборонного припису, а також підтвердження трудового стажу, суди досить часто або майже завжди задовольняють заяви та позови. Натомість механізм відшкодування за пошкоджене під час збройного конфлікту в Донецькій та Луганській областях житло фактично не працює (ні судовий, ні позасудовий).

Основними труднощами, бар'єрами та перешкодами, з якими може зіштовхнутися особа, що займається **реєстрацією юридичних фактів народження та смерті** на непідконтрольних уряду України територіях, є:

- відсутність у заявників документів, що встановлюють зв'язок між заявником та померлим або між батьками дитини;
- різна практика правозастосування судами;
- недостатнє інформування судами заявників про звільнення від судового збору, про наявність пільг;
- потреба їздити в інший населений пункт на підконтрольній уряду України території;
- черги в ДРАЦСах та в організаціях, установах, які видають необхідні документи.

У 53% опитаних виникають проблеми на етапі підготовки документів, у 42% – на етапі звернення до суду, у 48% – на етапі отримання свідоцтва в ДРАЦСі. Майже чверть (22%) не розуміли процедуру та алгоритм дій на момент виникнення потреби здійснити реєстрацію факту народження або смерті.

Згідно з даними опитування, середня тривалість проходження процедури реєстрації складає 26 календарних днів (або 21 день, якщо виключити з розгляду випадки, коли справа тривала довше 3 місяців). Тоді як максимальні строки, встановлені законодавством на ці процедури (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до органів ДРАЦС, звернення до суду, виконання судового рішення), не мають перевищувати 13 днів. За даними опитування отримувачів послуг правосуддя, найбільші витрати часу (9 днів в середньому, не беручи до уваги випадки, коли процес тривав довше 35 днів) відбуваються на досудовому етапі, що включає збір документів та звернення до ДРАЦСу за отриманням письмової відмови. Слід зазначити, що сумарна тривалість цього етапу залежить не лише від осіб та організацій, які надають послуги, але й від самої особи, яка готує документи до суду. Окрім того, отримувачі послуг правосуддя повідомляють про затримки на етапі розгляду справи судом: у 40% випадків суд розглянув справу пізніше, ніж у день подання заяви до суду. Ті особи, чия заява не була розглянута невідкладно, називали такі терміни розгляду: 2 дні (15%), 3-5 днів (21%), понад 5 днів (52%) або не змогли відповісти (12%). Загалом часові витрати саме на судовий етап склали в середньому 7 днів.

Середня сума фактичних витрат становить 4013 грн. Законодавчо встановлений механізм передбачає, що за відсутності пільг заявник має сплачувати тільки судовий збір. Станом на момент публікації звіту, сума судового збору за подачу заяви про встановлення факту народження або смерті становила 420,40 грн. Однак слід враховувати, що сума фактичних витрат користувачів послуг правосуддя складається також із витрат на переїзди, оренду житла, харчування, правову допомогу тощо. Тобто об'єктивно вартість відновлення своїх прав часто перевищує вартість лише судового збору.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ НАРОДЖЕННЯ ТА СМЕРТІ:

- вдосконалити інформування ВПО та мешканців з невідконтрольних уряду України територій щодо юридичної процедури, форми та змісту заяв до суду, необхідного переліку документів, які можуть підтвердити відповідні факти, необхідності отримання відмови органу ДРАЦС;
- оптимізувати (запустити) позасудовий (адміністративний) спосіб вирішення питань встановлення фактів народження або смерті особи на невідконтрольних уряду України територіях;
- судам – дотримуватися встановлених термінів розгляду справ щодо встановлення юридичних фактів народження та смерті.

Основними труднощами, бар'єрами та перешкодами, з якими може зіштовхнутися особа, що зазнала від домашнього насильства та звертається до поліції чи суду задля **отримання термінового заборонного або обмежувального припису**, є:

- затримка видачі або невидача термінового заборонного припису поліцією у ситуаціях, коли це необхідно;
- відсутність соціального житла або притулків для осіб, які зазнали домашнього насильства;
- затягування розгляду справи у суді через складнощі з інформуванням особи, яка притягується до відповідальності, про судовий розгляд;
- низький рівень поінформованості поліції та виконавчої служби про свою роль у виконанні обмежувального припису;
- невідповідна поведінка співробітників поліції, а також представників організацій, які видають потрібні для суду документи;
- моральні труднощі та психологічний дискомфорт;
- значний тягар доказів;
- неналежне складання протоколів та неналежне проведення оцінки ризиків працівниками поліції.

У 36% опитаних виникають проблеми на етапі звернення до поліції, у 27% – на етапі звернення до суду.

За даними опитування, середня тривалість відновлення порушених прав через суд складає 16 календарних днів (зокрема 10 – на досудовий етап, включно зі зверненням до поліції, 6 – на отримання рішення суду). Це відповідає максимальним термінам, встановленим законодавством на ці процедури (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до суду та виконання його рішення у випадку правозастосування статей 350¹-350⁸ Цивільного процесуального кодексу України у справах про видачу або продовження обмежувального припису), що не мають перевищувати 16 днів.

Середня сума витрат становить 453 грн. При цьому законодавчо встановлений механізм не передбачає прямих витрат заявника за цим типом справ. Однак слід враховувати, що сума фактичних витрат користувачів послуг правосуддя складається також із витрат на переїзди, оренду житла, харчування, правову допомогу тощо. Тобто об'єктивно вартість відновлення своїх прав часто перевищує вартість лише судового збору.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ВЕДЕННЯ СПРАВ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО:

- вдосконалити інформування осіб, які зазнали домашнього насильства, щодо процедури звернення за допомогою: покрокових дій щодо повного відновлення порушеного права потерпілої особи; форми та змісту заяв до Національної поліції про вчинення домашнього насильства; до суду про видачу обмежувального припису; необхідного переліку документів, які можуть підтвердити відповідні факти; звернення та транспортування до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості; порядку надання медичної допомоги, проведення медичного обстеження осіб, які зазнали домашнього насильства;
- вдосконалити судову процедуру розгляду справ шляхом запровадження та використання «зелених кімнат» (приміщення, створені для проведення допитів дітей, які є свідками чи потерпілими в кримінальних справах, в умовах, що мінімізують повторну травматизацію психіки дитини) у справах за заявою про допомогу від домашнього насильства та вжиття заходів із запобігання насильства в сім'ї;
- розвивати потенціал працівників підрозділів поліції з метою покращення якості оцінок ризиків та протоколів, складених ними у справах про домашнє насильство, а також щодо видачі та виконанням термінових заборонних приписів;
- підвищувати кваліфікацію працівників системи БПД та адвокатів, працівників органів опіки та піклування, Державної виконавчої служби;
- офіцерам поліції – визначити пріоритетом реагування на випадки домашнього насильства та використовувати термінові заборонні приписи для захисту потерпілих від домашнього насильства від безпосередньої небезпеки для їхнього здоров'я та життя, що виходить від правопорушника;
- офіцерам поліції – використовувати підхід, орієнтований на осіб, що пережили домашнє насильство під час застосування термінових обмежувальних приписів, який відображено у міжнародних стандартах;

- офіцерам поліції – контролювати ефективне виконання термінових обмежувальних приписів, зміцнювати співпрацю з іншими органами, що працюють у сфері протидії насильству в сім'ї, та забезпечувати перенаправлення;
- Ссудам – залишатися доступними та розглядати справи, пов'язані з домашнім насильством, включаючи заяви про видачу обмежувальних приписів потерпілим від домашнього насильства, у пріоритетному порядку;
- видалити склад адміністративного правопорушення «домашнє насильство» зі статті 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення;
- видалити кваліфікаційну ознаку «систематичності» зі статті 126¹ Кримінального кодексу України;
- зменшити тягар доказування для потерпілого від домашнього насильства у кримінальних справах та під час вирішення питань щодо видачі обмежувального припису відносно правопорушника.

Основними труднощами, бар'єрами та перешкодами, з якими може зіштовхнутися особа, що намагається **отримати компенсацію за пошкоджене під час збройного конфлікту** в Донецькій та Луганській областях **житло**, є:

- відсутність сталої судової практики у справах, пов'язаних із компенсацією за зруйноване житло та брак коштів у бюджеті на виконання судових рішень;
- небажання представників судової системи виносити рішення щодо складних ситуацій;
- складнощі зі збором документів, зокрема відсутність правовстановлювальних документів на житло, а також проблеми з підтвердженням факту та обсягів пошкодження майна на непідконтрольних уряду України територіях;
- тривалий розгляд справи через завантаженість судів та нестачу суддів, затягування процесу відповідачами, невірне зазначення відповідача у справі;
- високі фінансові витрати на розгляд справи, зокрема висока вартість оцінки збитків;
- пасивність, інертність постраждалих, правова необізнаність та низький рівень правової свідомості, нестача інформації про алгоритм дій;
- складнощі з поїздками у віддалені локації для проведення обстеження, тривалий час процесу обстеження та недосконале законодавство, що регламентує цю процедуру.

У 56% опитаних виникають проблеми на етапі обстеження пошкодженого житла, у 57% – на етапі підготовки документів до суду, у 54% – на етапі звернення до місцевого суду, у 28% – на етапі звернення до апеляційної інстанції, у 58% – на етапі звернення до Верховного Суду. Майже половина опитаних (46%) не розуміли процедуру та алгоритм дій на момент виникнення потреби отримати компенсацію за пошкоджену власність.

Середня тривалість процесу отримання компенсації залежить, зокрема, від кількості судових інстанцій. Середня кількість календарних днів між відкриттям провадження та отриманням рішення місцевого суду становить 247 днів, апеляційного суду – в середньому 85 днів. Очікування рішення Верховного Суду може тривати 1-2 роки. За даними опитування, середня тривалість процесу складає 438 днів (якщо не враховувати декілька випадків, коли він тривав довше 1500 днів). Максимальні строки, встановлені законодавством на ці процедури (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, виконання судового рішення), не повинні перевищувати 525 днів.

Середня сума витрат становить 12543 грн. Водночас законодавчо встановлений механізм передбачає, що у випадку відсутності пільг заявник повинен сплачувати тільки судовий збір. Станом на момент публікації звіту, максимальна сума судового збору за подачу позовної заяви про **отримання компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту на сході України власність (житло)** становила 10510 грн. Хоча, відповідно до чинного законодавства, витрати користувача правових послуг повинні обмежуватися сплатою судового збору (а за певних умов не є обов'язковими і ці витрати), а також існує низка об'єктивних обставин, які обумовлюють більші витрати з боку користувачів, зокрема витрати на правову допомогу, переїзди, харчування тощо.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ЗРУЙНОВАНУ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ ВЛАСНІСТЬ (ЖИТЛО):

- впровадити законодавчий механізм на підставі чинних норм, який би деталізував та уточнював процес вирішення питання отримання компенсації та надавав би поетапний алгоритм дій для всіх державних органів, задіяних в цьому процесі;
- внести зміни до законодавства, якими синхронізувати норми чинного законодавства у питаннях отримання компенсації за зруйновану власність із метою створення єдиного підходу до вирішення проблеми та охоплення всіх постраждалих (включно з особами, що мешкають на непідконтрольних уряду України територіях, а також і тими, хто залишив зруйноване житло);
- Кабінету Міністрів України – затвердити форму акту обстеження та порядок встановлення статусу особи, що постраждала від надзвичайної ситуації;
- потрібно чітко регламентувати порядок передачі зруйнованого житла державі або взагалі відмовитися від такої вимоги до моменту гарантованого отримання особою компенсації;
- змінити ставки судового збору для даного виду позовних вимог, зменшивши або надавши пільги особам, які втратили житло.

Основними труднощами, бар'єрами та перешкодами, з якими може зіштовхнутися особа, що намагається **підтвердити трудовий стаж**, є:

- складність пошуку свідчень, що підтверджують трудовий стаж;
- порушення Пенсійним фондом термінів розгляду справи або надання відмови усно, хоча для звернення до суду необхідна письмова відмова;
- недостатня обізнаність осіб, які звертаються до Пенсійного фонду, щодо потрібних для підтвердження трудового стажу документів, що змушує їх неодноразово повертатися до цього етапу;
- тривалий час збору документів, розгляду справи судом, виготовлення судового рішення;
- зволікання позивача та пропуск терміну звернення до суду після відмови Пенсійного фонду у зарахуванні трудового стажу;
- потреба їздити в інший населений пункт на непідконтрольній або підконтрольній уряду України території (для збору документів, візитів до Пенсійного фонду або суду);
- значні фінансові витрати на підготовку документів та на подання заяви до суду;

- відмова органів Пенсійного фонду приймати документи, що підтверджують робочий стаж, із печатками та штампами підприємств, що розташовані на непідконтрольній уряду України території;
- черги в підрозділах Пенсійного фонду.

У 89% опитаних виникають проблеми на етапі звернення до Пенсійного фонду, у 51% – на етапі підготовки документів та звернення до суду, у 34% – на етапі звернення до апеляційної інстанції. Майже половина опитаних (49%) не розуміли процедуру та алгоритм дій на момент виникнення потреби отримати компенсацію за пошкоджену власність.

Згідно з даними з Єдиного державного реєстру судових рішень, від звернення до Пенсійного фонду до закінчення судового процесу минає в середньому 232 календарні дні, а за даними опитування – 251 день. У тому випадку, якщо на післясудовому етапі виникала потреба повторно звертатися до суду чи інших інстанцій для отримання заборгованості від Пенсійного фонду чи зарахування обсягу заробітної плати за спірний період, процес подовжувався в середньому на 57 днів. Це значно швидше за максимальні терміни, встановлені законодавством на ці процедури (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, виконання судового рішення), які не мають перевищувати 525 днів.

Середня сума витрат становить 8018 грн. У випадку, якщо на післясудовому етапі виникала потреба повторно звертатися до суду чи інших інстанцій, середній обсяг додаткових витрат становив 1734 грн. Законодавчо встановлений механізм передбачає, що у випадку відсутності пільг заявник повинен сплачувати судовий збір за одну вимогу немайнового характеру в сумі 840,80 грн (на момент публікації звіту). У разі подання апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції, сума судового збору становить 150% від суми, що підлягала сплаті при подачі позовної заяви до адміністративного суду першої інстанції (на момент публікації звіту – 1152,60 грн). За подання касаційної скарги на рішення суду – 200% ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви (на момент публікації звіту – 1536,80 грн). Хоча, відповідно до чинного законодавства, витрати користувача правових послуг можуть обмежуватися сплатою судового збору (а за певних умов не є обов'язковими і ці витрати), а також існує низка об'єктивних обставин, які обумовлюють більші витрати з боку користувачів, зокрема – витрати на правову допомогу, переїзди, оренду житла, харчування тощо.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТРУДОВОГО СТАЖУ:

- вдосконалити інформування ВПО та мешканців з непідконтрольних уряду України територій щодо процедури підтвердження трудового стажу (позасудової та судової), необхідності звернення до органів Пенсійного фонду із заявою про підтвердження трудового стажу; необхідно переліку документів, порядку оскарження відмови органів Пенсійного фонду у зарахуванні трудового стажу;
- внести зміни до чинного законодавства щодо звільнення певних категорій позивачів у справах щодо підтвердження трудового стажу, зокрема пенсіонерів, ВПО та мешканців непідконтрольних уряду України територій від сплати судового збору;

- розширити перелік поважних причин пропуску терміну звернення до суду з приводу оскарження рішення Пенсійного фонду про відмову в зарахуванні трудового стажу (призначенні, перерахунку пенсії тощо), включивши до нього перебування на непідконтрольних уряду України територіях;
- внести зміни до чинного законодавства з метою створення можливості притягнення до відповідальності керівників органів державної влади за формальне (технічне) звернення органу з безпідставними апеляційними скаргами до апеляційного суду, які відтермінують набрання судовим рішенням законної сили;
- внести зміни до чинного законодавства щодо скорочення термінів апеляційного оскарження та апеляційного розгляду даної категорії справ.

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- вдосконалити інформування ВПО та мешканців з непідконтрольних уряду України територій щодо покрокових алгоритмів дій, права на безоплатну правову допомогу, адрес точок доступу до правової допомоги, порядку засвідчення копій документів, які подаються до суду, розміру ставок, порядку сплати та підстав для звільнення від сплати судового збору, адрес та засобів зв'язку судових установ та органів реєстрації;
- поширювати практики безоплатного правового консультування громадян при державних органах та судах тощо;
- надати системі БПД доступ до інформації в базах даних ДФС, ПФ, органів соціального забезпечення з метою спрощення процесу підтвердження права на безоплатну вторинну правову допомогу;
- створити можливості дистанційно подати заяву про встановлення фактів, зокрема шляхом впровадження функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), електронного документообігу, інформатизації процесів, дистанційного ведення справ тощо;
- вдосконалити (спростити) процедуру отримання особою електронного цифрового підпису з метою можливості користування наявними електронними сервісами;
- прискорити процес проходження суддями кваліфікаційного відбору та провести призначення їх до судів, яким бракує штатної кількості суддів.



Методологія дослідження

Загальна мета дослідження полягає у вдосконаленні доступності послуг правосуддя через систему безоплатної правової допомоги, поліцію, місцеві суди, Державну виконавчу службу у Донецькій та Луганській областях. Це дослідження дозволяє оцінити та описати (промапувати) внутрішні процеси у контексті шляхів доступу до правосуддя, які визначають та ілюструють прогалини, затримки, спотворення, бар'єри та перешкоди формальних та фактичних процедур, а також містить рекомендації для поліпшення процесу.

Специфічною метою дослідження було проведення комплексного мапування процесів, починаючи з виникнення правової проблеми до повного відновлення прав на прикладах таких правових шляхів:

- 1) встановлення юридичних фактів народження та смерті;
- 2) отримання компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту на сході України власність (житло);
- 3) домашнє насильство (на прикладах правозастосування статті 126¹ Кримінального кодексу України, статей 350¹-350⁸ Цивільного процесуального кодексу України) з погляду осіб, що постраждали від гендерно зумовленого насильства;
- 4) підтвердження трудового стажу.

Дослідження процесів для шляху 1) було здійснено з погляду осіб, що мають постійне місце проживання на непідконтрольних уряду України територіях, але отримують правові послуги на підконтрольних уряду України територіях. Для шляху 4) – з погляду осіб, що проживають на непідконтрольних уряду України територіях або мали спірний трудовий стаж на цих територіях. Вивчення цих шляхів вимагає додаткових витрат часу та коштів на переміщення та тимчасове проживання на підконтрольних уряду України територіях.

Дослідження здійснювалося в такі етапи:

1. Вивчення релевантної законодавчої бази (національної та міжнародної) та опис процесу доступу до правосуддя з погляду чинного законодавства;
2. Глибинні інтерв'ю з експертами, які мають відповідний досвід у такого типу справах;
3. Опитування представників цільових груп (отримувачів правових послуг);
4. Аналіз судових рішень (для всіх категорій судових справ, окрім встановлення юридичних фактів народження та смерті);
5. Опис та мапування фактичного стану доступу до правосуддя на основі результатів глибинних інтерв'ю з експертами, опитування представників цільових груп, аналізу судових рішень, обговорення цих результатів в експертних групах задля формулювання рекомендацій щодо вдосконалення процесів;
6. Підготовка аналітичного звіту за результатами дослідження, який містить конкретні рекомендації щодо покращення доступу до правосуддя.

За результатами вивчення релевантної законодавчої бази було проведено детальне мапування кожного кроку до повного відновлення порушеного права, включно з:

- джерелами інформації щодо отримання правової допомоги (включно із безоплатною);
- процесом призначення представника (адвоката);
- взаємодією із правоохоронними органами (слідчі підрозділи поліції);
- наповненням справи;
- зверненням до суду;
- судовим розглядом;
- отриманням рішення судів;
- виконанням судового рішення;
- візуалізацією (мапуванням) процесу кожного правового шляху.

Цей перелік не є остаточним. Він описує основні етапи і розділений на підпроцеси, субпроцедури та дрібніші дії, коли кожен з таких кроків є взаємопов'язаним або коли один крок веде до іншого. Також описано альтернативні шляхи, якщо такі є.

Протягом жовтня-листопада 2019 року методом глибинного інтерв'ю було опитано 40 експертів (деякі з них виступали інформантами по 2 категоріях справ одночасно), методом структурованого інтерв'ю за допомогою анкети (телефоном та особисто) – отримувачів послуг правосуддя, а також проаналізовано 86 судових справ:

- встановлення юридичних фактів народження та смерті: 10 експертів, 91 отримувач послуг правосуддя;
- отримання компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту на сході України власність (житло): 11 експертів, 95 отримувачів послуг правосуддя, 30 судових справ;
- домашнє насильство: 14 експертів, 11 отримувачів послуг правосуддя, 26 судових справ;
- підтвердження трудового стажу: 9 експертів, 71 отримувач послуг правосуддя, 30 судових справ.

До глибинних інтерв'ю залучалися судді, адвокати, співробітники системи БПД, представники організацій громадянського суспільства та міжнародних організацій, Пенсійного фонду України, Національної поліції та Державної виконавчої служби, які працюють у Донецькій та Луганській області або чия діяльність охоплює цільові групи отримувачів послуг правосуддя з цих областей.

Респондентами опитування виступили бенефіціари організацій громадянського суспільства та системи БПД, а також особи, які раніше брали участь в опитуваннях громадської думки, залишивши свої контакти. Пошук здійснювався через відповідні бази контактів. Детальнішу інформацію про респондентів за кожною з категорій судових справ наведено у подальших розділах звіту за результатами дослідження.

Аналіз судових справ здійснювався шляхом відбору визначеної кількості справ через пошукову систему Єдиного державного реєстру судових рішень. Знайдені пошуковою системою рішення сортувалися за релевантністю – для аналізу бралися ті, що найбільше стосуються запиту. Аналізу підлягали не лише запропоновані системою тексти рішень, але й всі інші доступні документи за відповідною справою (тексти ухвал та рішень судів всіх інстанцій, які розглядали цю справу). Зміст документів кодувався за низкою параметрів, визначених для кожної категорії справ окремо. Зокрема, для кожної судової інстанції кодувалися дати звернення позивача до суду, ухвали суду про відкриття судового провадження, прийняття судом рішення, зміст позовних вимог, зміст рішення, надані позивачем докази тощо. Додаткову інформацію щодо тривалості процесів та тенденцій в ухваленні рішень судами надав аналіз судових справ.

Результати вивчення фактичного стану доступу до правосуддя у порівнянні з описом процесу з погляду чинного законодавства стали предметом експертних обговорень з представниками місцевих та регіональних центрів з надання безоплатної правової допомоги, адвокатами, представниками слідчих підрозділів та керівництва поліції, служби пробації, суддями місцевих загальних судів. Учасники цих зустрічей, які відбулися у Краматорську (Донецька область) та Сєверодонецьку (Луганська область), провели «мозковий штурм» щодо того, як може виглядати «ідеальний» шлях правосуддя і як його досягти. Напрацьовані таким чином пропозиції було включено до цього звіту.

Аналітичний звіт за результатами дослідження, окрім інформації, що була отримана під час його реалізації, містить також конкретні рекомендації щодо вдосконалення процесу, зокрема з урахуванням таких критеріїв:

- скорочення витрат на доступ до правосуддя;
- усунення або зменшення перешкод, бар'єрів і блокувань;
- скорочення затримок;
- перетворення неофіційних шляхів на офіційні або їх усунення;
- скорочення часових рамок;
- удосконалення управлінських процесів (включно з можливістю і готовністю до електронного документообігу або впровадження оплати через термінали або онлайн).

Детальний опис кожного кроку на шляху отримання правосуддя у тих типах судових справ, які досліджувалися, дозволяє вдосконалити розуміння фактичних процедур, а також ідентифікувати прогалини та проблеми, приховані від осіб, які не залучені безпосередньо у кожний крок вирішення проблеми. Іншими словами, мапування процесу дає чітке розуміння зв'язку між етапами та поставачальниками послуг правосуддя, висвітлює складність і діагностує розрив між наявним та «ідеальним» процесом надання послуг.



Методологічні обмеження дослідження

Під час інтерпретації результатів опитування отримувачів послуг правосуддя варто брати до уваги такі методологічні обмеження:

- Через складнощі доступу до цільової групи постраждалих від домашнього насильства, що займалися відновленням своїх прав, вдалось опитати лише 11 осіб. Тому, висновки за цими даними слід сприймати з обережністю.
- Опитування постраждалих від домашнього насильства, а також осіб, що займалися підтвердженням трудового стажу, проводилося виключно серед бенефіціарів державних та недержавних установ, що надають безоплатну правову допомогу. Опитування осіб, що займалися отриманням компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту власність, проводилося переважно серед таких осіб. Певна кількість таких людей була й серед опитаних щодо реєстрації фактів народження та смерті. Причиною цього є значна складність пошуку представників відносно нечисленних цільових груп серед населення за допомогою традиційних вибіркових методів, що застосовуються у соціологічних дослідженнях. Внаслідок цього респонденти опитування мали більші шанси на успішне вирішення справ та/або уникнення зайвих фінансових і часових витрат (зокрема на платну правову допомогу), ніж ті, хто залишився поза фокусом дослідження та намагався захистити свої права без сторонньої допомоги чи за допомогою платних послуг юристів.
- При інтерпретації відповідей щодо часових та фінансових витрат потрібно враховувати, що люди часто мають складнощі із пригадуванням деталізованих фінансових витрат та точних часових проміжків, особливо якщо йдеться про віддалені у часі події. Тому чимало опитаних не змогли відповісти на ці запитання (що не означає, що таких витрат вони не мали), а відповіді інших слід сприймати як приблизні оцінки.

Також слід враховувати, що наведені у дослідженні точки зору експертів з-поміж надавачів послуг правосуддя відображають їхній особистий досвід та переконання, що можуть не збігатися з досвідом інших осіб. Втім, для зменшення впливу окремих осіб на висновки дослідження, експертні інтерв'ю щодо кожної з категорій судових справ проводилися в середньому з 10 спеціалістами, що представляли різні установи. У звіті за результатами дослідження автори намагались продемонструвати весь спектр поглядів та спостережень, не надаючи одним перевагу над іншими.



**ВСТАНОВЛЕННЯ
ЮРИДИЧНИХ
ФАКТІВ
НАРОДЖЕННЯ
ТА СМЕРТІ**



Законодавчо визначений алгоритм

ПРОЦЕС ОТРИМАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ (ВКЛЮЧНО З ПРОЦЕСОМ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИКА/АДВОКАТА)

Отримати правову допомогу з питання встановлення фактів народження або смерті на непідконтрольній уряду України території можна в центрах та бюро системи БПД, а також в ОГС, які реалізують відповідні програми правової допомоги. Деякі ОГС відрізняються від системи БПД тим, що можуть не висувати або висувати не такі жорсткі вимоги щодо підтвердження права на отримання безоплатних юридичних послуг. Це залежить від умов програм, що впроваджуються цими організаціями.

З огляду на наведені норми для отримання безоплатної консультації чи роз'яснення з питання встановлення факту народження/смерті, особі необхідно звернутися до органів системи БПД (центру, бюро) або ОГС, а для допомоги у складанні судової заяви – підтвердити перед цими органами своє право на безоплатну допомогу. У разі неможливості підтвердити таке право, можна скористатися безоплатною консультацією, під час якої отримати у юриста зразок заяви або інтернет-ресурсами для отримання зразка в електронній формі, який, після самостійного заповнення, подати до суду. У разі потреби особі може бути призначено представника для ведення справи в суді. Представництво є складовою вторинної правової допомоги, право на яку встановлене ст.14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та потребує документального підтвердження від заявника.

Найбільш розповсюджені шляхи підтвердження права на БВПД: отримання довідки ВПО або підтвердження приналежності до категорії «малозабезпечених» осіб (середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму).

Довідка ВПО. Для отримання довідки внутрішньо переміщеним особам необхідно звертатися із заявою до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення за місцем фактичного проживання або до уповноваженої особи, що визначена виконавчими органами сільських та селищних рад. Разом із заявою необхідно подати один з документів, що засвідчує особу та підтверджує громадянство України:

- паспорт громадянина України (для повнолітніх);
- свідоцтво про народження дитини (для повнолітніх);
- інший документ, що засвідчує особу та підтверджує спеціальний статус заявника.

Якщо в документі є позначка про реєстрацію місця проживання на непідконтрольній уряду України території або в районі проведення ООС, довідка ВПО або відмова у видачі довідки (із зазначенням причин та підписана керівником уповноваженого органу), то довідка видається заявнику в день подачі заяви.

Якщо в документі немає позначки про реєстрацію місця проживання на непідконтрольній уряду України території або в районі проведення ООС, заявник надає докази, що підтверджують факт проживання на цій території^{1 2}.

Підтвердження «малозабезпеченості». Якщо особа не є ВПО, то їй необхідно отримати довідку про середній дохід за місцем роботи за останні 6 місяців. Середній дохід не повинен перевищувати двох розмірів прожиткового мінімуму (на момент складання звіту – 4204 грн). Також необхідно отримати у місцевому представництві Державної фіскальної служби України довідку про доходи за два останні квартали. Якщо особа не є ВПО та не працює, їй необхідно отримати персоніфікацію з Пенсійного фонду (Форма ОК-5), довідку про доходи (Державна фіскальна служба) за два останні квартали та довідку з Центру зайнятості.

З огляду на короткі терміни розгляду судом заяви (невідкладно з моменту надходження заяви до суду), представник в даних справах не призначається. Існує можливість разом з поданням заяви до суду скласти клопотання про проведення розгляду справи за відсутності заявника.

НАПОВНЕННЯ СПРАВИ

Під час звернення особи для отримання первинної правової допомоги до центрів/бюро системи БПД або ОГС надається паспорт громадянина України, дані з якого можуть заноситися до матеріалів справи. Також для розв'язання питання надання особі вторинної правової допомоги можуть запитуватися документи на підтвердження відповідного статусу чи категорії, які також будуть стосуватися справи заявника.

Для формування заяви про встановлення факту народження на непідконтрольній території та для вирішення справи в суді потрібні:

- (1) якщо заява подається батьками дитини – паспорти та ІПН батьків дитини (копії); (2) якщо заява подається кимось із родичів – його паспорт, ІПН (в деяких випадках замість ІПН зазначається серія та номер паспорту) та документи, що підтверджують родинні стосунки (оригінал та копія); (3) якщо заява подається представником (опікуни або особи, уповноважені за довіреністю) – документи, що підтверджують право на представництво: свідоцтво про народження дитини або рішення про призначення опікуном, договір про надання правової допомоги; довіреність, ордер, доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги), його паспорт, ІПН та документи, що підтверджують право на представництво інтересів (оригінал та копія);
- свідоцтво про шлюб (копія) (за наявності);
- у разі народження дитини у батьків, між якими не укладено шлюб – письмова заява батька та матері дитини про визнання батьківства, згідно зі статтею 126 Сімейного кодексу України;
- свідоцтво про народження, видане де-факто владою непідконтрольної уряду України території (оригінал та копія);

¹ Закон України Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»

² Постанова КМУ «Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи» від 01.10.2014 № 509

- письмова відмова ДРАЦС щодо реєстрації факту народження дитини (відповідно до ст. 318 ЦПК);
- довідка з пологового будинку (оригінал та копія) (за наявності);
- виклад доказів, що підтверджують факт народження (доказами в справі можуть бути свідчення заявників (батьків/родичів), свідків, фотографії, медичні документи, речові докази, зокрема звуко– та відеозаписи, висновки експертів тощо).

Для формування заяви про встановлення факту смерті на непідконтрольній уряду України території та для вирішення справи в суді потрібні:

- паспорт заявника (копія);
- ІПН заявника (копія);
- документи, які підтверджують родинні зв'язки з померлим (копії);
- якщо заява подається представником (опікуни або особи, уповноважені за довіреністю) – документи, що підтверджують право на представництво: свідоцтво про народження дитини або рішення про призначення опікуном, договір про надання правової допомоги; довіреність, ордер, доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги), його паспорт, ІПН та документи, що підтверджують право на представництво інтересів (оригінал та копія);
- письмова відмова ДРАЦС щодо реєстрації факту смерті (відповідно до ст. 318 ЦПК);
- за наявності – документи померлого (паспорт, ІПН, копії);
- свідоцтво про смерть, видане де-факто владою непідконтрольної уряду України території (медичне свідоцтво про смерть, копії);
- виклад доказів, що підтверджують факт смерті (доказами у справі можуть бути свідчення заявників (батьків/родичів), свідків, фотографії, медичні документи, речові докази, зокрема звуко– та відеозаписи, висновки експертів).

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Заява про встановлення факту народження особи на непідконтрольній уряду України території, визначеній Верховною Радою України, може бути подана батьками, родичами, їхніми представниками або іншими законними представниками дитини³ до будь-якого суду за межами такої території України, незалежно від місця проживання заявника.

Заява про встановлення факту смерті особи на непідконтрольній уряду України території, визначеній Верховною Радою України, може бути подана родичами померлого або їхніми представниками за місцем проживання (перебування) заявника. Місце проживання (перебування) заявника визначається за місцем його реєстрації у паспорті або за довідкою ВПО, якщо місце реєстрації заявника знаходиться на непідконтрольній уряду України території.

³ Родичами є: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун, піклувальник, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Законними представниками є батьки (усиновлювачі), опікуни.

Підсудність справ визначається відповідно до Розпорядження вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо визначення територіальної підсудності справ (лист № 27/10/38-14 від 02.09.2014, із подальшими змінами⁴).

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД. ОТРИМАННЯ РІШЕННЯ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ (МІСЦЕВІ СУДИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ)

Справи про встановлення факту народження або смерті особи на непідконтрольній уряду України території розглядаються невідкладно з моменту надходження відповідної заяви до суду.

За результатами розгляду заяви суд виносить рішення про встановлення факту народження/смерті особи або (в разі неналежної форми заяви або відсутності зазначених у заяві документів) про повернення заяви, або (в разі недостатніх доказів) про відмову. Суд повинен роз'яснити порядок оскарження рішення та невідкладно видати копію рішення заявнику.

У рішенні про встановлення факту народження особи на непідконтрольній уряду України території, зокрема повинні бути зазначені встановлені судом дані про дату і місце народження особи, про її батьків.

Ухвалене судом рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи на непідконтрольній уряду України території підлягає негайному виконанню.

Важливо!

Разом із заявою до суду необхідно подати належні докази⁵ та квитанцію про сплату судового збору⁶ (якщо особа не має визначених законом пільг щодо сплати).

З вищенаведеного випливає, що за відсутності перелічених наслідків (тобто причинно-наслідкового зв'язку між фактом смерті та збройним конфліктом), заявник має сплачувати судовий збір. Станом на момент публікації звіту сума судового збору за подачу заяви про встановлення факту народження/смерті становить 420,40 грн.

Копії документів, що додаються, необхідно завірити належним чином, зазначивши «Згідно з оригіналом ЧЧ.ММ.РРРР, підпис ПІБ».

⁴ <https://court.gov.ua/ato/>

⁵ Доказами у справі можуть слугувати письмові докази: оригінали або копії медичних документів, пояснення зацікавлених осіб, їхніх представників, свідчення свідків, речові докази, зокрема звуко- і відеозаписи, висновки експертів. Документи, видані органами та установами (в тому числі лікарняними закладами), що знаходяться на непідконтрольній уряду України території, теж можуть братися до уваги судом. У разі посилання на свідчення свідків, заявник повинен переконатися, що вони зможуть з'явитися до суду у день подання заяви про встановлення факту.

⁶ Відповідно до п. 21 ст. 5 ЗУ «Про судовий збір», заявники – у справах за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, поданих у зв'язку зі збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, що призвели до вимушеного переселення з непідконтрольної уряду України території, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно – звільняються від сплати судового збору.

Рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи на непідконтрольній уряду України території може бути оскаржено в загальному порядку, встановленому Цивільним процесуальним кодексом України⁷. Оскарження рішення не зупиняє його виконання.

Копія судового рішення видається учасникам справи негайно після проголошення такого рішення або невідкладно надсилається судом до органу ДРАЦС за місцем ухвалення рішення для державної реєстрації народження або смерті особи.

Для отримання свідоцтва про народження або смерть особа подає до найближчого відділу ДРАЦС копію рішення суду про встановлення відповідного факту та свій паспорт громадянина України.

ВИТРАТИ

Отже, у випадку особистого звернення, за умови, що заявник потребує тільки первинної допомоги чи має право на БВПД (належить до певної категорії та може її підтвердити відповідними документами в центрах/бюро системи БПД або відповідає умовам програми ОГС), витрати будуть складатися тільки з вартості проїзду та витрат на проживання на підконтрольній території (за потреби), інакше буде необхідно нести витрати на послуги приватного юриста/адвоката з метою складання тексту заяви про встановлення факту народження/смерті на непідконтрольній уряду України території та формування пакету документів. Або робити це самостійно, спираючись на отримані консультації. Для отримання правової допомоги в особистому порядку особа повинна перетнути «лінію зіткнення» та дістатися найближчого місця надання правової допомоги (адреси наведено у розділі «Ресурси для користування»), для чого потрібно мати дозвіл на перетин «лінії зіткнення» (перепустку), що надається безкоштовно, але за умови проходження процедури перевірки та надання особистих даних, таких як прізвище, ім'я, по батькові, дані паспорту, дата народження, адреса проживання тощо. Заявку на оформлення перепустки можна подати в електронній формі на ресурсі СБУ⁸ або безпосередньо в пункті пропуску⁹.

За відсутності перелічених наслідків (статус ВПО, поранення, перебування в полоні, незаконне позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно), заявник має сплачувати судовий збір. Станом на момент публікації звіту, сума судового збору за подачу заяви про встановлення факту народження/смерті становить 420,40 грн.

Попри те, що, відповідно до чинного законодавства витрати користувача правових послуг повинні обмежуватися сплатою судового збору (а за певних умов не є обов'язковими і ці витрати), існує низка об'єктивних обставин, які обумовлюють більші витрати з боку користувачів, зокрема – витрати на правову допомогу, переїзди, оренду житла, харчування тощо.

⁷ Цивільний процесуальний кодекс України

⁸ Веб-сайт «Реєстр дозволів для переміщених осіб через «лінію зіткнення» у межах Донецької та Луганської областей».

⁹ Розділ «Контакти координаційних центрів та груп» на вебсайті «Реєстр дозволів для переміщених осіб через «лінію зіткнення» у межах Донецької та Луганської областей».

МАКСИМАЛЬНІ СТРОКИ

ОТРИМАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Відповідно до пунктів 4, 5 статті 10 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у разі письмового звернення осіб про надання будь-якого з видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 7 цього Закону, з питань, що віднесені до їх повноважень, зобов'язані надати такі послуги **протягом 30 календарних днів із дня надходження звернення**. Якщо у зверненні особи міститься лише прохання про надання відповідної правової інформації, така правова допомога надається **не пізніше п'ятнадцятиденного терміну з дня отримання звернення**.

Відповідно до статті 19 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», у разі звернення особи про надання одного з видів безоплатної вторинної правової допомоги, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний **протягом десяти днів з дня надходження звернення** прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Якщо особа подала звернення про надання одного з видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону (захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру), до територіального органу юстиції, цей орган зобов'язаний **протягом трьох днів з дня подання звернення** надіслати його до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, діяльність якого поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний **у семиденний термін із дня отримання звернення** особи прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги або про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги.

Таким чином, час на прийняття рішення органами системи БВПД щодо надання первинної правової допомоги (надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру)) становить **до 30 днів**, а щодо надання вторинної правової допомоги (складання судової заяви, інших документів правового характеру, потрібних в процесі) становить **10 днів**.

ЗВЕРНЕННЯ ДО ОРГАНІВ ДРАЦС

Згідно пп. 8 п.1 ч. III **Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5**, державна **реєстрація народження дитини проводиться в день звернення заявника**, а в разі подання заяви в електронній формі – у день її надходження або не пізніше наступного робочого дня у разі отримання такої заяви поза робочим часом відділу державної реєстрації актів цивільного стану. Державну реєстрацію народження на підставі рішення суду про встановлення факту народження на непідконтрольній уряду України території проводить відділ державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення суду **в день надходження копії такого рішення** або будь-який відділ державної реєстрації актів цивільного стану **в день її пред'явлення заявником**.

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Відповідно до ст. 317 Цивільного процесуального кодексу України справи про встановлення факту народження або смерті особи на непідконтрольній уряду України території, визначеній Верховною Радою України, розглядаються **невідкладно** з моменту надходження відповідної заяви до суду.

Термін «невідкладно» в чинному Цивільному процесуальному кодексі України не визначено, судова практика схиляється до того, що такі справи повинні розглядатися судами **в день надходження відповідної заяви до суду**, а у разі неможливості – якнайшвидше з дати надходження.

ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Державну реєстрацію народження на підставі рішення суду про встановлення факту народження на непідконтрольній уряду України території проводить відділ державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення суду **в день надходження копії такого рішення або будь-який відділ державної реєстрації актів цивільного стану в день її пред'явлення заявником**.

Відповідно до пункту 8 частини 1 статті 430 Цивільно процесуального кодексу України суд припускає **негайне виконання рішень** у справах про встановлення факту народження або смерті особи на непідконтрольній уряду України території, визначеній Верховною Радою України.

Таким чином, максимальні терміни, передбачені законодавством на здійснення процедур зі встановлення юридичних фактів народження та смерті (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до органів ДРАЦС, звернення до суду, виконання судового рішення), не повинні перевищувати 13 днів.

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА

- Конституція України
- Сімейний кодекс України
- Цивільний процесуальний кодекс України (ст. ст. 317-319, п. 8, ч.1, ст. 430)
- Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» (ст. 13, ст. 17)
- Закон України «Про судовий збір» (п. 8, п.16 ч. 2 ст. 3, п. 21, ч. 1 ст. 5)
- Закон України «Про оборону України»
- Закон України «Про безоплатну правову допомогу»
- Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»
- Закон України від 20 жовтня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (ч.І ст.1)

- Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (ч.4 ст. 2)
- Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»
- Закон України «Про громадянство України»
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»
- Рішення Конституційного Суду України від 07 травня 2002 року №8-рп/2002
- Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 31 березня 1995 року
- Розпорядження Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 02.09.2014 №27/0/38-14 про визначення територіальної підсудності справ
- Постанова Верховної Ради України від 17.03.2015 №254-VIII «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями»
- Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» (ст. 1)
- Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 815 «Про затвердження Порядку в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів з таких територій»
- Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2007 № 1064 «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян»
- Наказ Міністерства юстиції України від 12.01.2011 № 96/5 «Про затвердження Правил внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання (п. 3.17)
- Наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5 «Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні»
- Наказ Міністерства юстиції України від 18.06.2015 № 1000/5 «Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях»

Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до чинного законодавства)

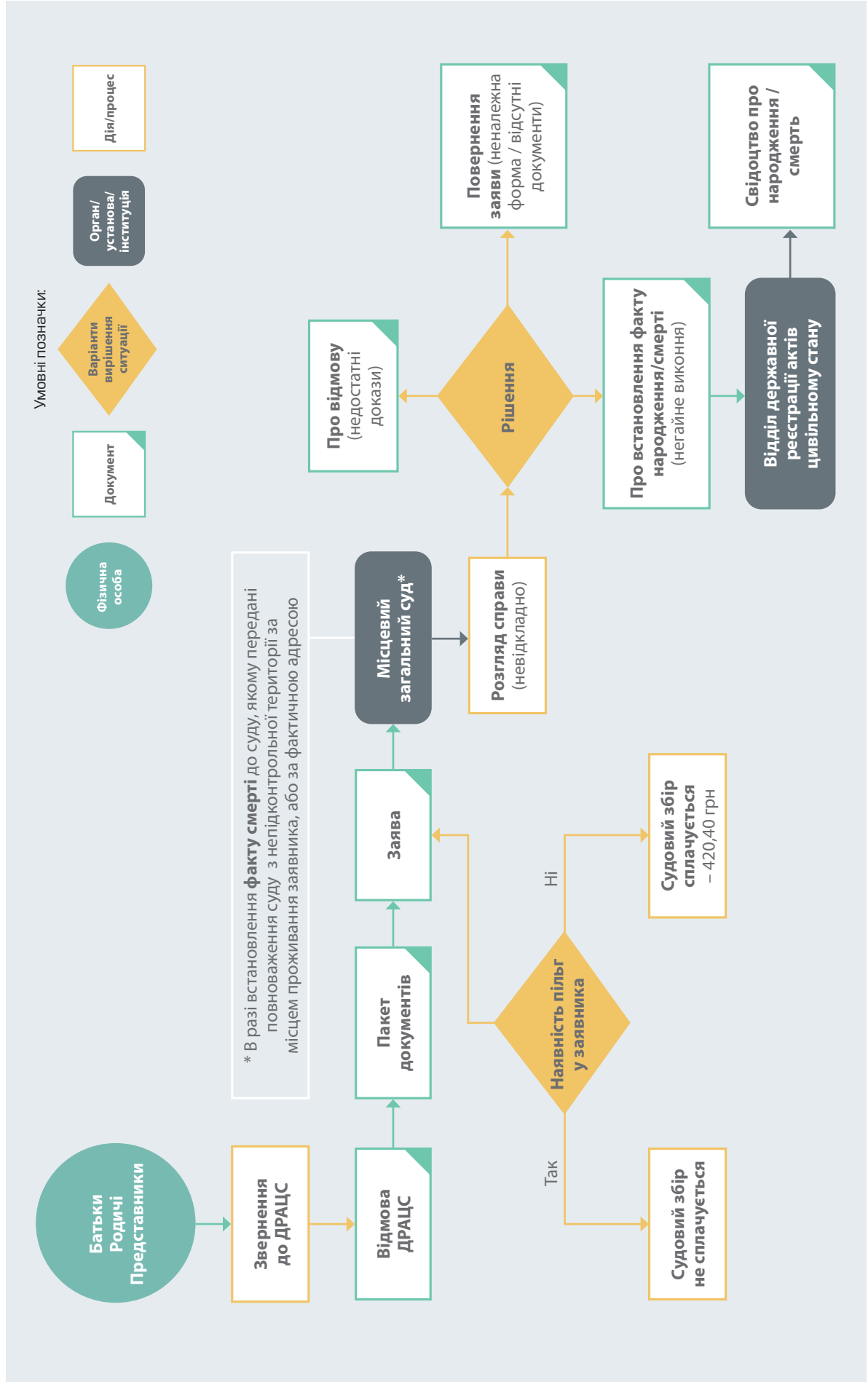


Рис. 1. Встановлення юридичних фактів народження та смерті



Опитування експертів

На думку експертів, встановлення юридичних фактів народження та смерті – це один із найбільш поширених та легких серед типів справ, що досліджуються у цьому звіті, бо у випадку цього типу існує відпрацьована, усталена та достатньо швидка процедура.

«Таких справ народження і смерті – їх просто море. І судді вже на підставі всіх підтверджувальних документів, відповідних законодавчих актів – вони відразу виносять рішення, бо розуміють, що ситуація у людей плачевна або навпаки радісна. Люди приїхали, зробили тут – і все». (Адвокат, Маріуполь)

З самого початку збройного конфлікту з'явилося багато судових справ зі встановлення юридичних фактів народження та смерті, але ні в адвокатів, ні в суддів не було досвіду їх вирішення. Алгоритм, описаний у цьому звіті, було розроблено поступово. Адвокати говорили про те, що на початку збройного конфлікту мали досвід розробки типового судового позову за цими видами справ, суперечки щодо нормативної та доказової бази з суддями тощо. Зараз алгоритм працює чітко, суперечностей немає. З часом певні роз'яснення робилися Верховним Судом, було прийнято відповідну нормативну базу. Наразі експерти у справах встановлення юридичних фактів народження та смерті проблеми не бачать. Оптимальним з позиції вдосконалення процедури, на думку експертів, є позасудовий спосіб вирішення цих питань. І хоча такі справи є типовими, їх багато, а суди найчастіше перевантажені, більш ефективною, на думку багатьох експертів, була би позасудова, адміністративна процедура, яку мали би здійснювати ДРАЦСи.

«У мене стандартні позови навіть висять в судах. Це зараз їх повісили в судах, а раніше їх не було. Раніше ми самі їх складали. Це почалося, як тільки почалися тимчасово окуповані території, як пішли ці факти смерті й народження – дуже часто. І ми десь, напевно, близько року працювали цю практику, ці позови обґрунтовували, писали. Тому що в інтернеті їх скачати було неможливо. Далі вже кожен суддя говорив: А ви щось не так обґрунтували, а щось не це обґрунтували. Ну, а потім це все спростили, і вже більше уваги пішло людям». (Адвокат, Маріуполь)

Наразі в більшості випадків людина, що приїздить із необхідним пакетом документів, може отримати рішення суду і навіть документи у ДРАЦСі в той же день, зробивши усе необхідне за одну поїздку. І адвокати, і ДРАЦСи, і суди намагаються усе робити в найкоротший термін, йдуть на зустріч позивачам. В гіршому випадкові людина подає заяву та пакет документів до суду в перший приїзд, а отримує рішення суду і документи в ДРАЦСі в наступний.

«У мене бувало по 5-6 позовів на день. Або народження, або смерті... вранці я намагаюся о 8 ранку його закинути до суду: один, другий, третій. І знаю, що годині о 12 вже я буду мати результат, могла за один день встигнути. Якщо ти «належним чином надав докази», які там законом встановлено, то вони не мають права тобі відмовити. На підставі рішення суду ДРАЦСи видають їм свідоцтво про смерть. Якщо ми з 8 ранку почнемо займатися, то ближче до 17:00 ми вже все можемо вирішити». (Адвокат, Маріуполь)

«Я починав тоді, коли ще не було чіткої процедури. По місяцю розглядали факт народження. А потім вже, коли внесли зміни в Цивільний процесуальний кодекс, суди почали вирішувати такі справи. Спочатку було з боєм, звичайно. А потім, коли зміни внесли, що протягом доби розглядається – це нормально, все розуміють. Є нормальні документи, що підтверджують, мовляв, не просто так, що я приїхала, я народила, дайте мені, а ні документа, нічого немає. Звісно, все залежить від документа. Зараз не складно, а от у 2014 було так, складно. Коли наше законодавство не було адаптоване». **(Адвокат, Рубіжне)**

«Коли я починав, такі справи по місяцю розглядали. А коли внесли зміни, тоді все стало добре. Як Мін'юст розробив позицію. У мене позов на 5 аркушів, розписую всі закони, розписую все. Зараз головне зібрати всі документи, що підтверджують, це з досвіду, щоб суд не відмовив». **(Адвокат, Рубіжне)**

ЗБІР ДОКУМЕНТІВ

За умови наявності усталеної, відпрацьованої процедури, найскладнішим етапом і найбільшою проблемою, викликом, на думку експертів, є збір необхідних документів – доказової бази. Список є достатньо розгалуженим та передбачає варіантність. У багатьох випадках заявники навіть без попередніх юридичних консультацій знають, які потрібні документи – інформація передається методом «сарафанного радіо». Однак, експерти зазначали, що люди іноді приїздять без необхідних документів, що виливається у прикру втрату часу та фінансів.

«У них же там «сарафанне радіо». Вони все знають – які потрібні документи по фактах народження та смерті, вони 100% знають, які саме. З тієї території люди їдуть вже з готовими документами, знають по скільки копій робити. Раніше суди вимагали фотографії з кладовища, це був 2015 рік. Ще було незрозуміло, як це все робити, як виносити, які докази. Вони вже всі їхали з фотографіями і так далі. Люди передають один одному інформацію, що немає таких проблем. Ми їх реєструємо, в найкоротші терміни. Буквально пів години – це навіть не дні». **(БПД, Сєвєродонецьк)**

«Вони вже їдуть сюди інформованими про те, що треба мати. Я не знаю, як вони це роблять, але я дуже сподіваюсь, що знаєте... сарафанне радіо. І ці особи їдуть до нас, мені вже... ми з'ясовуємо завжди: а звідки у вас інформація про центр? От звідки ви знаєте, що треба до нас? «А мені сусідка сказала». А в мене родичі, а мені відомо стало з якогось інтернет-ресурсу. А я бачила, на КПВВ роздають флаєри оці, в яких роз'яснено, куди та з яких питань звертатися». **(БПД, Краматорськ)**

«Безумовно, перед тим, як звертатися до адвоката або їхати з тимчасово окупованої території до суду або до адвоката, особи ж спілкуються між собою. Вони обізнані, що треба, як, куди треба йти, які документи. Але є і ті, які не обізнані, деякі особи приїздять – і це тяжкий шлях перетину кордону, і в них немає необхідних документів на руках. Вони здають заяву в суд, їдуть до адвоката, платять гроші. Але недостатньо документів, щоби переконати мене в тому, що цей факт був, і може бути відмова через брак доказів. Ця особа дуже засмучується – це гроші для особи суттєві, витрачаються на шлях туди. Я би пропонувала або якісь онлайн-сервіси, це роз'яснення особі – з формою, з бланком цієї заяви. Взагалі – з переліком необхідних документів, які суд вимагає, зі своєї практики. Треба проводити роз'яснювальну роботу із населенням». **(Суддя, Бахмут)**

Існує законодавчо визначений перелік документів, який судді визнають достатнім для позитивного рішення. Але у прийнятій судовій практиці є певні відмінності. Базовий набір документів є тотожним до визначеного законодавством: документ, що посвідчує особу заявника (паспорт, ідентифікаційний код), документ, що посвідчує родинні зв'язки (свідоцтва про шлюб), свідоцтва про смерть/народження, видані так званими «Л/ДНР», медичні довідки та інші свідчення (відео, фото, показання свідків). Водночас є свідчення, що справу не буде прийнято до розгляду без відмови з ДРАЦСу. Наразі цей документ є обов'язковим, хоча його обов'язкова наявність не визначена законодавчо. Справу можуть розглядати у суді без свідоцтва про смерть/народження, виданого так званими «Л/ДНР»; його наявність є бажаною, але можливі позитивні рішення без свідоцтва. Медичні довідки не є обов'язковими, якщо є свідоцтво про народження/смерть, але відсутність медичних довідок підвищує шанси на негативне рішення. Експерти вказували, що часом може не бути необхідних документів – ні медичних довідок, ні свідоцтв, але за наявності показань свідків та фото судді можуть йти назустріч і виносити позитивні рішення. Рішення суддів, на думку респондентів, певною мірою є суб'єктивним, суддя вирішує на свій розсуд, він має певну свободу рішень, відтак деякі судді є більш вимогливими щодо повного пакета документів, деякі – більш поблажливими.

Можуть виникати складнощі з наданням оригіналів документів. Не завжди у заявників є оригінали (наприклад, вони були подані в інший орган), можуть бути в наявності лише незавірені копії. Залежно від судді, розгляд такої справи може бути успішним або неуспішним.

Здебільшого, на думку респондентів, судді поблажливо і з розумінням ставляться до ситуацій та складнощів заявників і, відповідно до ситуації заявника, можуть виносити позитивні рішення за відсутності певних документів.

«Що потрібно суду, аби він розглянув і прийняв позитивне рішення, підтвердив факт смерті цієї особи? Перше – медичний висновок або довідка про причину смерті. В деяких випадках особа вже приїжджає зі свідоцтвом про смерть, виданим так званим «ДНР», наприклад. Це теж доказ, але який суд буде розглядати його в сукупності з іншими доказами? Тому що все те, де стоїть печатка так званої «ДНР», не є документом, що може бути підтвердженням. Потрібні медичні документи + документи на поховання. Є договори на поховання, ритуальні послуги – це теж докази. Квитанції про придбання труни та інших необхідних речей. Можливо, є свідки, фотографії, які підтверджують захоронення, з цвинтаря фотографія. Це теж може розглядатись у сукупності з іншим, як доказ». (БПД, Краматорськ)

«5 років тому вже склалася стабільна судова практика з приводу документів, які підтверджують ці факти. По-перше, це документи із медичних установ про факт смерті або народження – це медичні документи із лікарні. По-друге, це інші цивільні документи. Що це може бути? На прикладі факту народження – це обмінна картка, коли на початку жінка завагітніла, вона стає на облік у медичній установі, її протягом якогось періоду обстежують. Що це може бути? Свідоцтво про народження, видане так званими органами реєстрації їх актів цивільного стану...» «Медичне свідоцтво про смерть, видане медичними установами на тимчасово окупованій території. Знову ж таки, ми приймаємо свідоцтво про смерть, видане органами РАЦС на тій території. Нам безпосередньо надавали і фото при народженні дитини, фото жінки, надавали фото могили, надавали чеки про те, що вони заплатили за те, щоб поховати людину. Тобто, цю сукупність документів ми оцінювали, приходили до висновку чи встановлювали факт. Я можу сказати наперед, що 99% – ми приймаємо такі заяви і без будь-яких зволікань розглядаємо ці справи». (Суддя, Торецьк)

«Закон не встановлює переліку доказів, які людині слід додати до заяви. Закон встановлює тільки загальне визначення, тобто треба подати докази, які підтверджують факт народження або смерті. А от доказами безпосередньо можуть бути будь-які фактичні дані, які підтверджують факт народження або смерті. Закон передбачає, що у якості доказів можуть використовуватися (я маю на увазі джерела) письмові докази, речові докази, електронні докази, висновки експертів, навіть показання свідків. Словом, якихось обмежень з приводу можливості використання джерел доказів немає. Закон не обмежує людину в наданні доказів, а з іншого боку – не передбачає конкретно, які докази людині треба надати. Це може бути будь-що. На мою думку, це законодавець зробив правильно, оскільки це якраз і дає можливість людині виходити з того, що в неї є». (Суддя, Рубіжне)

Бувають випадки, коли люди не дослухаються до порад юристів і подають справу до суду без достатньої доказової бази. Також серед експертів були різні погляди щодо того, чи можуть бути фото (дитини, вагітності, могили, похоронів тощо) подані як підтвердження факту народження/смерті – одні вважають такі докази прийнятними та використовують їх, інші вважають такі докази слабкими і не використовують їх. Опитані судді вважають, що фотографії не є достатніми доказами, але разом із іншими доказами їх готові брати до уваги і ставляться до них схвально. Одним із дієвих і можливих доказів, експерти вказували показання свідків, але через складнощі доїзду свідків люди надають перевагу збору відповідних документів.

На думку експертів, загалом збір необхідних документів не є чимось складним. Інформацію щодо необхідного пакету можна легко знайти в інтернеті, також доступними є телефонні консультації з центрами БПД та ОГС, які посилено працюють в напрямку інформування та юридичного консультування мешканців непідконтрольних уряду України територій.

«Я думаю, що на території, де вона проживає, вона знайде змогу отримати документ, що підтверджує поховання, фотографії зробити цвинтаря. Ну, хоча би щось, розумієте? Хоч одну-єдину довідку про причину смерті. Я думаю, що точно зможуть отримати. Казала вже вам, що деякі приїжджають зі свідоцтвами про смерть або народження від так званої «ДНР». Тобто вони змогли зібрати ці довідки там, тож чому ви не можете хоча би деякі з них привезти сюди, якщо хочете отримати свідоцтво українське?» (БПД, Краматорськ)

«Основними з цього пакету документів є будь-які підтвердження, що особа народилася. Це медичні, звичайно, документи. Якщо народження – медична довідка про народження, якісь документи з пологового будинку, медичної карти породільні, або дитинки вже після народження. Огляд перший і наступні. Свідки, які можуть підтвердити ці обставини, документи про особу, звичайно. Є перелік осіб, які мають право звернутись за встановленням цих фактів, теж роз'яснюємо, хто може і хто не може, куди звертатися, чи сплачувати судовий збір, в якому розмірі». (БПД, Краматорськ)

«Також хочу зауважити, що особа також може приводити свідків. Покази свідків теж приймаються, і це не поодинокі випадки. Якщо у осіб виникають якісь складнощі із наданням письмових доказів, особи також можуть скласти заяву щодо свідків. Свідки можуть надати свідчення, що вони були присутні на похованні. Або вони також є батьки, родичі, і були свідками подій, які відбувались, якщо особа померла, безпосередньо побачили, що особа померла. Щодо факту народження, безумовно, треба засвідчити, що заявниця перебувала у стані вагітності. Що бачили заявницю із дитиною. В деяких випадках навіть разом із дітьми з'являються до суду заявниця. Або надають фотографію дитини. Заявниця надає фото в паспорті. Ну так, це в комплексі, фотографія не може бути єдиним доказом. Всі ці докази приймаються в сукупності. Свідки в більшості випадків – це якісь недалекі родичі». (Суддя, Бахмут)

У справах, що встановлюють зв'язок між заявником та померлим, або ж між батьками дитини, через відсутність документів трапляються складнощі:

«Не у кожного є на руках свідоцтво про народження, якщо це жінка, то, можливо, вступала в шлюб і немає свідоцтва про шлюб. Тому це теж не проблема, звертаються знову ж таки до організації, і якщо ці відомості внесені в реєстр, то отримують вони витяг і цього витягу достатньо, щоби підтвердити їх родинні стосунки. Буває, що треба у судовому порядку встановлювати спочатку факт родинних відносин між цими людьми, тоді треба звертатись у суд, буде дві справи, такі випадки теж були.» (Адвокат, Сєвєродонецьк)

Проблемою може бути законодавчо обґрунтована вимога суду подавати оригінали довідок чи документів, небажання суду розглядати незавірнені копії, відсутність завірених копій документів у заявника. Для подолання цих труднощів практикується переподання справи до суду в розрахунок на те, що вона потрапить до більш поблажливого судді.

«Тому що суд хоче бачити саме ось це медичне свідоцтво. А у них там, як правило, передбачено, що дублікат медичного свідоцтва видається тільки в разі його втрати. А якщо вони здали його в ДРАЦС, то все. Підстав для видачі дубліката немає. Тому, це один варіант, що вони роблять? Добре, якщо перед тим, як здати в ДРАЦС це свідоцтво, вони роблять з нього ксерокопії, і деякі завбачливо беруть і завіряють ці ксерокопії в тій же лікарні. Не дублікат, а просто завірена копія, вона теж проходить. Деякі судді у нас упереджено ставляться і не виносять рішення виключно за копіями цих медичних документів. Або намагаються забрати у людини оригінал довідки про причину смерті. А людина не віддає. Кажуть все, здавайте в справу, він вам не потрібен, це документ так званих «ДНР» та «ЛНР». Він вам не потрібен, віддавайте. Ну, а люди, само собою... ця довідка, вона ж потрібна для того, щоб у нотаріуса... нотаріус побачив, що людина померла не насильницькою смертю, що спадкоємець, він не заподіяв смерть спадкодавцеві, і тому видає «свідоцтво про право на спадщину». Ну і виходить, що ми радимо людям в такому випадку залишати без розгляду заяву. Вони приходять сюди, ми їм передруковуємо заново, і вони потрапляють до іншого судді, і інший суддя спокійно розглядає». (БПД, Краматорськ)

«Це якщо взагалі приїжджають, і в особи просто копія медичної довідки і більше ніяких документів немає – ось це проблема. Копія ця нічим не завірена. Вона довідку там здала. Це тільки від судді залежить. Ось деякі судді, вони входять в положення і приймають рішення з якихось інших доказів, суддя... виносить рішення за власним переконанням. Деякі є принципові. Ось все, не буду я. Ось ця копія, я не буду. І тоді помічник говорить: відмовляйтеся зараз від заяви, переподавайте на іншого суддю. Іноді людям доводиться раз, два переподавати, і нічого. Другий суддя теж сказав «ні». І доводиться їм їхати знову на ту територію і там брати якісь дублікати, копії завірнені. Медичні свідоцтва, медичні довідки. Що-небудь, щоб було з печатками. Хай так званих «ДНР», але з печатками». (БПД, Краматорськ)

Перед поїздкою у відповідні органи на контрольовану територію, працівники БПД радили заявникам звертатися за безкоштовною консультацією щодо пакета необхідних документів:

«Я могла би порадити звертатись до нас в телефонному режимі, можливо, аби отримати первинну консультацію з переліку документів, які потрібно нам надавати. І тоді вже це могло би спростити процедуру до мінімуму. Якщо є якісь проблеми із ДРАЦСом, ми завжди можемо зв'язатися із працівниками». (БПД, Краматорськ)

ОТРИМАННЯ ПИСЬМОВОЇ ВІДМОВИ У ДРАЦС

У процедурі справ зі встановлення юридичних фактів народження та смерті для складання позовної заяви та звернення до суду необхідним документом є письмова відмова органів ДРАЦС щодо видачі відповідних свідоцтв про народження/смерть. Оскільки заявники подають довідки/документи із печатками так званих «Л/ДНР», відповідні органи не мають права видавати офіційні документи на цій підставі. Експерти зазначають, що це робиться швидко, процедура є усталеною. Ускладнювати ситуацію можуть черги – у ДРАЦСах накопичується багато справ. Варто наголосити, що законодавчо цей документ не є обов'язковим для розгляду справи у суді, але в усталеній практиці він є обов'язковим, бо без нього справу не приймають до суду.

«Взагалі, прописаного десь маршруту не існує. Це ми вже напрацювали таку взаємодію. Те, що для звернення до суду потрібні підстави, ми з вами розуміємо. І ми, як юристи, розуміємо, що без відмови до суду ми не підемо. Бо суд скаже, а чого ви прийшли сюди? Може вам там не відмовлять у ДРАЦСі, і ви отримаєте свідоцтво. Хоча ми розуміємо, що так не може бути, бо законом цього не передбачено». (БПД, Краматорськ)

«Відмови видають наразі дуже швидко. Ми контактуємо, в нас налагоджено добрі взаємозв'язки із ДРАЦСом. І якщо ми звертаємося, просимо, мовляв до вас особу направили, будь ласка, нам потрібна відмова, якщо можна зробіть швидше. І вони завжди йдуть на зустріч». (БПД, Краматорськ)

«Сьогодні на тимчасово окупованій території факт смерті чи народження можна встановити тільки через суд. Відповідно, для того, щоби звернутися до суду із такою заявою, людина спочатку повинна звернутися до відділу реєстрації актів цивільного стану на території, яка контролюється українською владою і, відповідно, отримати відмову. Я так розумію, що здебільшого це є саме відмова, оскільки вони не приймають ніяких документів, виданих на тимчасово окупованій території незаконними органами, тому людина, отримуючи цю відмову, звертається до суду». (Суддя, Торецьк)

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Значна частина справ подається заявниками самостійно. За відгуками адвокатів, справи розглядаються без проблем. Важливо, щоби були в наявності всі необхідні документи, достатня доказова база, правильно складена заява. Присутність адвоката не є необхідністю, але в частині випадків це може пришвидшити розгляд справи: впливають налагоджені стосунки адвоката та судді, авторитет адвоката – суддя може відгукнутися на прохання адвоката взяти до уваги обмежений час перебування заявника на підконтрольній уряду України території, далеку дорогу тощо. Деколи адвокати згадували негативний вплив антипатій до адвоката – суддя навпаки не хоче визнавати пакета документів достатнім та/або затягує справу. Вартість судового збору за такою категорією справ встановлено у розмірі 420.40 грн (станом на 01.01.2020 року).

«Для того, щоби подати позов до суду, ми швиденько йдемо всім клієнтам на поступки. Наприклад, сьогодні приходять клієнти, навіть буває таке, і о 14 або 15 годині. Є у кожного адвоката стандартний позов, він в принципі є скрізь, і на сайтах. Ми збираємо необхідний пакет документів – це довідка про переселення, довідка з тимчасово окупованої території з їх печаткою, там де герб так званих «ДНР», «ЛНР». Спочатку йдемо реєструємо це в ДРАЦСі. Тобто, людина йде в ДРАЦС. І ми дуже сильно намагаємося, коли ми подаємо позов до суду, буквально через 2-3 години вже призначають, на яку статтю розподіляємо. Я знаю дуже багатьох адвокатів, підходимо і просимо: будь ласка, можна швидше? Тому що люди приїхали сюди оформити довідки та йдуть назад. І судді йдуть на поступки, вони можуть в цей же день винести рішення. У нас судді працюють в цьому відношенні дуже швидко. Тому день – від сили два дні – і робиться рішення людині».

(Адвокат, Маріуполь)

«Телефонує секретар чи помічник, попереджає, на коли судове засідання, якщо воно там сьогодні-завтра розглядається. Взагалі-то такі заяви можуть розглядатися без участі сторін, до того ж, часто в цих заявах одразу прописується, що прохання до суду розглянути заяву без участі заявника, тобто це практикується, проблем немає, судді виносять рішення і заявнику можна прийти та забрати це рішення в суді. По часу у кожного судді свій підхід, можливо це 5-10 хвилин, можливо й пів години».

(Адвокат, Сєвєродонецьк)

Експерти відзначали, що існують законодавчі вимоги щодо можливості судів розглядати відповідні справи. Встановлення факту народження може розглядати будь-який суд, щодо справ у встановленні фактів смерті є певні обмеження та усталені практики:

«Факт народження – то там у законі прямо прописано, що можна звертатися до будь-якого суду, щодо факту смерті – там не зовсім зрозуміло, тому судді трактують по-різному. Написано у законі, що людина може звернутися до суду для встановлення факту смерті у суд поза межами тимчасово окупованої території. У Луганській області іде прив'язка до того, що у зв'язку із переведенням суддів, які залишились на тій території, підсудність цих справ передається іншим судам, наприклад, місто Стаханов – це Сєвєродонецьк, місто Первомайськ – це Рубіжанський суд».

(Адвокат, Сєвєродонецьк)

Судді відзначали внутрішню процедуру роботи суду із таким видом справ – реєстрація справи в канцелярії, розподіл справи шляхом автоматизованого випадкового вибору судді, передача справи судді, розгляд справи «невідкладно», що не завжди означає в той самий день:

«Заява подається до канцелярії суду. Відповідальна особа, яка приймає, реєструє цю заяву, перевіряє заяву, в цей же день відбувається розподіл. В той же день заява потрапляє до відповідальної особи, яка призначена відповідно до програми Д-3. До програми вносяться дані: хто заявник, хто відповідач, зміст заяви, заява також реєструється в електронному варіанті. Коли заяву зареєстровано в програмі Д-3, здійснюється автоматизований розподіл, програма здійснює розподіл шляхом випадкового вибору суддів. В цей же день – або не пізніше наступного – справа потрапляє до судді. А далі суддя діє, як він вважає за краще. «Невідкладно» – це відносне поняття. Це не означає, що суддя повинен відкласти всі інші справи. «Невідкладно» означає що «найближчим часом», як тільки випадає якась можливість. Найближчим часом – це, можливо, завтра».

(Суддя, Бахмут)

Під час подачі документів до суду, розгляду справи та видачі рішення можуть виникати такі складнощі:

- Зі слів адвокатів та працівників БПД, суди не завжди інформують заявників про звільнення від судового збору, про наявність пільг. При подачі справи до суду заявникам, що мають пільгові категорії, також надають квитанції на оплату судового збору. Якщо людина не згадає про пільгу, працівники суду можуть не надати відповідної інформації.

«В законі передбачено, 24 пункт статті 5, про те, що ВПО не зобов'язані оплачувати ось цей судовий збір. І я своїх клієнтів попереджаю про це. А дівчатка в судах сидять – вони закривають очі і нічого не говорять. У кожному суді є оголошення, мовляв, факт смерті і народження, визнання факту, і там зазначено перелік необхідних документів, але не вказано, що є пільги в плані оплати судового збору. Тобто люди намагаються заощадити гроші. Подивилися, який перелік документів, стільки-то копій. І там входить судовий збір. Вони беруть зразок цього позову, рукою заповнюють його, вони беруть реквізити, йдуть на пошту, оплачують, прикладають цей судовий збір і подають позов до суду. Не буду брехати, я разів 4-5, коли людина виходила вже з цим зразком, і з квитанцією про те, що потрібно оплатити цей судовий збір, я просто на вушко шепочу вже, щоб дівчата не чули, бо мені шкода тих людей, які приїхали сюди, що вони не повинні платити ще й судовий збір». (Адвокат, Маріуполь)

- Інша складність – не завжди у суду є можливість розглянути справу у той самий день. На завантаженості судів наголошували судді:

«В нас по штату 21 суддя передбачений, що повинні здійснювати правосуддя. Але фактично в нас за штатом 13 суддів. Троє суддів вагітні або в декреті. Думаю, що найближчим часом не зможуть правосуддя відправляти. Тобто залишається 10 суддів. 1 суддя досі не отримав рекомендацію кваліфікаційної комісії. Фактично, 9 суддів до Нового року будуть здійснювати правосуддя в Артемівському суді. А має бути – 21 суддя. Тобто навантаження більше ніж в два рази на суддів. Кожен суддя самостійно призначає, як ми розглядаємо справу, в які строки і так далі. Я в своїй діяльності ці заяви та факти розглядала або в цей же день, або максимум на наступний. Максимум 3 дні в мене було». (Суддя, Бахмут)

«Суд розглядає справу. Деякі суди практикують таку практику, що там день-два, максимум три розглядає такі заяви. Деякі суди у зв'язку з завантаженістю, бо, наприклад, в суді один суддя, а є дуже багато справ, тобто він фізично не має можливості у день звернення чи на інший день розглянути справу, тому трохи більше часу це забирає. Різна практика. Можливо, тиждень, можливо, два тижні». (Адвокат, Сєвєродонецьк)

- Суддя може бути вимогливим і не взяти до уваги ті чи інші документи, сумніватись у їх реальності. В такому разі адвокати рекомендують подавати справу до іншого судді. Повторний розгляд часто може бути позитивним:

«Бувають так, що деяким суддям не подобаються документи так званих «ДНР», «ЛНР» – свідоцтво про смерть. Якись бувають проблеми. В цьому випадку людина пише «прошу залишити мою заяву без розгляду», їй віддають повний пакет документів. Ну і там навіть судді радять, помічники кажуть «пишіть без розгляду». Чи потрапить до іншого судді – він розгляне. У деяких існують свої забобони з цього приводу. Відмов не буває, я вам чесно скажу». (БПД, Краматорськ)

- На позитивне чи негативне рішення судді можуть впливати стосунки з адвокатом. Хороші стосунки з суддею можуть пришвидшити розгляд справи, а погані – відтермінувати, затягнути строки розгляду:

«У мене була, звичайно, така одна проблемна ситуація... це було півтора року тому, десь два вже, напевно. У Жовтневому нашому районному суді один суддя виносив рішення 5 днів. У нас із ним особисто неприємні стосунки. Тому що я намагаюся бити законами, а деяким це іноді не подобається. І він сказав про те, що згідно із законом, повний текст рішення виготовляється 5 днів». (Адвокат, Маріуполь)

- Усі опитані зазначають, що в більшості випадків заявники отримують позитивне рішення суду, якщо є відмова, то справа подається ще раз – досвіду розгляду справ в апеляційному суді ні в кого з опитаних не було.

«В основному це все суд першої інстанції. До апеляції в моїй практиці ще жодного разу не доходило». (Адвокат, Маріуполь)

«Є можливість оскаржити негативне рішення в апеляційному порядку. Таких випадків на моїй пам'яті не було, щоби відмовляти. Якщо відмовляють, то можна оскаржити, це порядок, який передбачено ЦПК. Можна звернутися до суду повторно, але ж тоді треба вже змінювати або підстави, або предмет». (БПД, Краматорськ)

ЗВЕРНЕННЯ ДО ДРАЦСУ ЗА СВІДОЦТВОМ

Після отримання рішення суду заявник/представник іде у ДРАЦС і отримує необхідні документи. Це зазвичай робиться в день отримання рішення або в наступний приїзд. Складнощів на цьому етапі експерти не відзначали.

«Рішення на руках, з печаткою, з підписом судді – йти в ДРАЦС. І на підставі цього рішення суду України вам видають свідоцтво або про смерть, або про народження, саме українське». (Адвокат, Маріуполь)

«Рішення автоматично суд направляє, не особа бере і біжить до ДРАЦС, а вони автоматично передають до ДРАЦС терміново, негайно. Оскільки це рішення підлягає виконанню негайно (акцентує), це зазначається у судовому рішенні». (БПД, Краматорськ)

ПРАВОВА ДОПОМОГА

Зазвичай у справах встановлення юридичних фактів народження та смерті заявник звертається за допомогою до центрів БПД. Первинна правова допомога – юридична консультація та складання судової заяви – є безкоштовною для усіх. На вторинну правову допомогу має право низка осіб: ВПО, малозабезпечені, люди, що втратили майно внаслідок збройного конфлікту, особи, що мають статус учасника АТО/ООС.

Експерти зазначають, що в значній частині випадків заявники, що не мають права на вторинну допомогу, цілком задовольняються первинною допомогою та йдуть до суду самостійно – така модель працює і є ефективною. В частині випадків експерти зазначали, що заявники можуть терміново – в той самий день – оформлювати статус ВПО і надавати відповідні довідки. Частина мешканців непідконтрольних уряду України територій звертаються до приватних адвокатів за рекомендацією (родичів, знайомих, інтернету тощо), частина – отримують послуги адвокатів та користуються їх представництвом у суді дистанційно. Дехто з опитаних адвокатів мають як приватні справи встановлення юридичних фактів народження та смерті, так і справи у співпраці з центрами БПД.

«З відмовою від ДРАЦС людина може звернутися до нашої структури – безоплатної правової допомоги, або до будь-якого адвоката за бажанням особи. Органи відправляють її до нас, ми складаємо заяву до суду про встановлення факту. Консультуємо всіх – безоплатно, без обмежень, без особливих документів, статусів, без нічого. Він навіть може без паспорта до нас прийти, запитати будь-яке правове питання, ми розповідаємо, роз'яснюємо». (БПД, Рубіжне)

«При зверненні до нас обов'язковою є наявність довідки внутрішньо переміщеної особи. Це є найголовніші труднощі, тому що не кожна особа хоче ставати на облік. Якщо людина є ВПО, але не має довідки, впродовж дня вона звертається в Соцзабез, Управління праці та соціального захисту населення, де надають такі довідки». (БПД, Рубіжне).

«Якщо ви не ВПО, ви йдете до приватного адвоката, або самостійно страждаєте, збираєте всі ці папірці. Я зараз не пам'ятаю. Ні, ви не зобов'язані оплачувати. Ті люди, які там зареєстровані – вони не оплачують». (Адвокат, Маріуполь)

«Родини звертаються напряму до адвокатів, яким вони довіряють і яких їм порадили, яких людина сама обрала, або ж як більшість ВПО зараз, які мають довідку внутрішньо переміщеної особи, звертаються до місцевих центрів надання безоплатної правової допомоги і їм призначається там адвокат, який складає заяву до суду, а якщо треба, то представляє їх інтереси. Паралельно допомога надається саме в центрах, тобто про те, які документи людина повинна принести на зустріч із адвокатом, їй розказують в центрі, людина приходить до адвоката підготовленою». (Адвокат, Сєвєродонецьк)

Адвокати та судді також зазначали, що за умови договору з адвокатом людина може вести справу дистанційно, не приїжджаючи на підконтрольну уряду України територію. Етапи у справі залишаються такими ж, однак заявника в усіх інстанціях представляє адвокат. Терміни справи можуть змінюватись і бути довшими – залежно від позиції адвоката.

«Людина, не виїжджаючи із тимчасово окупованої території, через адвоката може звернутися до суду, і ми ці документи, відповідно, маючи повноваження – це обов’язково, щоб представник, адвокат, мав якісь повноваження підтверджені, тоді він діє, як представник, від імені особи – звертається до суду, отримує це свідоцтво, навіть, в органах ДРАЦ, і потім вони якимось чином передають ці документи. Тобто процедура у нашому суді – це я можу сказати, запевнити – у нашому суді це розглядається дуже швидко, без будь-яких зволікань. У законі прописано невідкладно. Але, з урахуванням того, що у нас призначені справи, це може бути день-два. Я ось почув про те, що тиждень. Довіреність – обов’язково. Договір – здебільшого вони надають договір, оскільки, щоб отримати довіреність, людина повинна сюди приїхати і у нотаріуса отримати довіреність. Тому вони оформлюють це договором». **(Суддя, Торецьк)**

«Зараз деякі справи розглядаються без виїзду сторін, взагалі без участі. Зараз же справи без попереднього засідання, просто відразу суд признає. Людина може подати заяву, а розглянути можуть без її участі». **(Адвокат, Рубіжне)**

«Якщо звертатися до центрів БВПД, там тільки присутність особи безпосередня. Часто наші адвокати їздять туди, у мене дуже багато колег, які самі з тимчасово окупованої території, працюють і в Маріуполі, і в Києві, це не секрет, багато адвокатів тут. Там підписав договір, Новою Поштою склав весь пакет документів, Нова Пошта тут прийшла, ти підписав договір, виписаний вже ордер, яким користується адвокат. Це ваше право – у мене є довірена особа, це законний адвокат». **(Адвокат, Маріуполь)**

Адвокати та працівники БПД наголошували, що наразі напрацьовано типові позови, тому підготовка заяви до суду не займає багато часу:

«У мене позов виписаний на 2,5 сторінки, з посиланнями на законодавство. У шапці я виділяю червоним – прізвище, ім'я, проживання, реєстрація, де проживає, обставини в самих «позивних вимогах». У проханні теж виділено червоним. Решта – законодавча база, виділена чорним. Для того щоби написати позов, ти відкриваєш копію, береш документи, які надав тобі клієнт і міняєш червоне на чорне, просто дублюю, червоне на чорне міняю. Я просто знаю, що мені потрібно поміняти, це займає 2 години». **(Адвокат, Маріуполь)**

В центрах БПД існує відпрацьована схема прийому та обліку заявників, розгляду документів та складання заяв. Первинна правова допомога надається працівниками центру без залучення адвокатів.

«В нас існує комплексна інформаційна аналітична система, за допомогою якої ми реєструємо всі звернення осіб за правовою допомогою. З'ясовуємо питання, з якого людина до нас звертається, якщо це стосується саме фактів, ми розуміємо, який перелік документів необхідний на майбутнє, аби скласти заяву. Ми складаємо заяву, навіть якщо особа не є нашим клієнтом – це входить до послуг первинної допомоги». **(БПД, Краматорськ)**

«Його реєструють у центрі БПД хвилин 20-30, якщо немає черги. Потрібно сканувати документи, там своя система. Потім людина завіряє копії свої, «згідно з оригіналом». Потім пишу йому заяву – у мене людина знаходиться не більше півгодини. Заяву до суду видали. На практиці вона віднесла її, поїхала додому. Потім вони приїжджають, коли там у них є можливість, йдуть до суду, забирають копії рішення». **(БПД, Сєвєродонецьк)**

«Адвокатів ми не призначаємо за такими справами, ми це робимо тільки своїми силами. Відразу ж у них береться звернення про надання допомоги. Відразу ж хтось із наших співробітників бере цю людину, складає їй заяву до суду, копії документів прикладаємо, а далі роз'яснюємо процедуру: як звернутися до суду, куди йти. Якщо заяву він несе до обіду, то, як правило, він до кінця робочого дня отримує рішення. Якщо несе після обіду, то швидше за все на наступний день. Ну і все, з рішенням суду, яке вступає в законну силу відразу ж, він йде до ДРАЦСу, отримує свідоцтво про смерть або про народження. Заяви не те, щоби прямо шаблонні, тому що у кожній людини все одно ситуація різна, там багато чого. Але форму ми вже собі напрацювали». **(БПД, Краматорськ)**

Працівники БПД згадували, що після надання первинної допомоги просять заявників надати зворотний зв'язок про те, як пройшла справа у суді.

«Особа здає документи. Мої дівчата завжди по фактах просять клієнта інформувати – зворотний зв'язок тримаємо, в обов'язковому порядку. Тобто вони зараз реєструють заяву в суді, і одразу ж передають судді. Передали судді – і особа підіймається до судді або до помічника, і вони вже знають, коли буде розглядатися фізично – протягом робочого дня, чи відразу, чи, може, через годину». **(БПД, Краматорськ)**

Частина опитаних адвокатів співпрацює та надає юридичну допомогу в межах діяльності ОГС:

«Я знаю про «Восток СОС», ми допомагаємо ВПО, працюємо з ВПО. Я у «Восток СОС» з 2014 року, допомагаю внутрішньо переміщеним особам. Свого часу опрацьовували велику кількість фактів народження та смерті». **(Адвокат, Сєвєродонецьк)**

Один з напрямів діяльності центрів БПД – це поширення правової інформації та телефонне консультування мешканців непідконтрольних уряду України територій, в тому числі діють мобільні групи.

«У Донецькій області в нас на КПВВ діють мобільні офіси, де працюють наші робітники. Це таке досягнення нашої системи на сьогодні. І вони надають таку інформацію всім, хто перетинає цю «лінію зіткнення». Всім, хто буквально з автобуса виходить, наш працівник надає інформацію. Якщо є у вас можливість, необхідність звернутись саме за такою допомогою – будь ласка, будь-які правові питання можете. І він дає контакти. Дуже багато звернень через КПВВ йде на Бахмутське бюро, оскільки воно там найближче розташовано територіально». **(БПД, Краматорськ)**

«Факти смерті й народження вони самі передають. З інших питань – дзвонять. Буває, і з цих питань дзвонять. Ну, може, буває таке, що людина знає у себе, хтось їй сказав. Вона дзвонить, перестраховується». **(БПД, Сєвєродонецьк)**

НЕФОРМАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ

Значна частина респондентів вважає, що встановлення юридичного факту народження та смерті – це прості справи й нескладні процедури, мовляв, людина або народилася, або померла, факт очевидний, тому тут немає зловживань.

«Ця категорія справ – це дуже просто. Є медична документація про те, що людина або померла, або народилася, є документи, що підтверджують родинні зв'язки між померлим і заявником, тобто яких документів тут може не бути?! Факт є фактом». **(Адвокат, Сєвєродонецьк)**

Окремі працівники БПД вважають, що ситуація не така однозначна, і що існують певні незрозумілі тенденції. Наприклад, жителі непідконтрольних уряду України територій приїжджають підтверджувати факт смерті частіше, а факти народження – рідше (ймовірно, це пов'язане із демографічною ситуацією).

Зі слів працівників БПД, часто мешканці приїжджають групами, групою оформлюють довідки ВПО, в тому числі можуть зареєструвати проживання в одному місці (ймовірно, їхати групою – це організаційно та логістично легше). У випадку групових приїздів в експертів виникають певні підозри щодо існування нелегальних, корупційних схем, але подробиць щодо таких схем немає.

«Єдине, у нас факт народження – це дуже рідкісний випадок. Звідти практично ніхто не їздить встановлювати факти народження, в основному факти смерті. Факти смерті, виходить, вони ж встановлюються виключно за місцем реєстрації або фактичного проживання заявника, а факти народження – в будь-якому суді. Тому коли внутрішньо переміщених осіб привозять сюди автобусами, вони всі йдуть спочатку шеренгою організовано до УПСЗН, стають всі на облік, тільки для того, щоби факт смерті встановити. Проблема виникає, коли вони всім автобусом за однією адресою зареєстровані (усміхнулася). Хоч одного дня не несить, кажу. Виходить так: для того, щоби ми надали їм безкоштовну правову допомогу про написання процесуального документа, їм необхідно мати статус ВПО. Тому що якщо вони такого статусу не мають, то їм потрібно тоді підтверджувати свою «малозабезпеченість». А це – довідки з податкової, з ПФ, УПСЗН. З податкової взагалі 2 тижні роблять. А багато ВПО приїжджають сюди на 1-2 дні, встановити факт і виїхати назад, і в принципі все. Тому вони йдуть і беруть довідку переселенця». **(БПД, Краматорськ)**

В інтерв'ю з працівником ПФ, що стосувалось іншого виду справ, працівниця говорила про те, що за її неофіційними даними, на непідконтрольних уряду України територіях поширені шахрайство та підробка документів. Органи так званих «Л/ДНР» з легкістю видають неправдиві довідки, чим користуються мешканці непідконтрольних уряду України територій – такі довідки безперешкодно приймаються українськими судами. Таким чином, людина може змінити час смерті родича (вказати більш пізній час) і пізніше вимагати у пенсійного фонду компенсації неотриманої пенсії.

Працівниця говорила, що трапляються навіть випадки незаконної реєстрації факту народження, з отриманням допомоги на дитину. Однозначно стверджувати про існування та обсяг шахрайських схем важко. Відповідні зловживання повинна розслідувати поліція, але працівники державних структур не прагнуть звертатись до поліції, оскільки це призведе до ускладнень в їх роботі.

Респондент з ПФ вказувала, що вони в індивідуальному порядку виявляють неправдиві довідки, в тому числі, використовуючи неформальні канали комунікації з невідконтрольними уряду України територіями для з'ясування правдивості інформації. Серед працівників відповідних соціальних служб поширеними є чутки та переконання про поширеність використання шахрайських схем мешканцями невідконтрольних уряду України територій з метою отримання соціальних пільг. Втім, на етапі судового розгляду справ зі встановлення фактів народження та смерті про такі зловживання майже не йшлося.

ОСНОВНІ БАР'ЄРИ ТА СПОСОБИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ

На думку опитаних експертів, шляхи оптимізації процедури – це дистанційний розгляд справи, в тому числі для адвокатів БПД. Інший шлях оптимізації – це позасудовий спосіб вирішення справ. Вищевказану судову процедуру можна вдосконалювати на кожному з етапів, зменшуючи час розгляду справ, у тому числі в суді.

«Вони приїхали, позови їм поставили, все справи про народження і фактах смерті. Вони забрали рішення швиденько, вони тут 2-3 дні, це максимум. Зазвичай 2 дні, приїздом-відїздом – готове рішення і їдуть. І багато хто зараз перетворилися на таких собі «потєряшок», як ми їх називаємо. Тому що додзвонитися до них ми не можемо, а вони самі якось не приїжджають. І у мене дуже багато таких ось фактів смерті залишилося у справах, а додзвонитися не могу. Що мені з ними робити, я не знаю, тому що самостійно ті документи, які мені дали, я не могу це зробити без присутності особи». (Адвокат, Маріуполь)

«У будь-якому випадку, вважаю, що факти народження та смерті можна було би надати право робити самостійно уповноваженим органам ДРАЦС. За наявності цих документів, винести відповідний порядок, встановлення цих фактів і надати таке право органам ДРАЦС, якщо ця процедура – спрощена процедура, яку запропонував Кабінет Міністрів – і це будуть робити органи ДРАЦС і у дуже не великих випадках, якщо виникають суперечки, якщо чогось не вистачає, якщо є якісь сумніви у документах, вони відмовляють у деяких випадках, щоби це було тільки судом. Тобто не повинен це суд робити за кожним випадком, вважаю, що це зайве». (Суддя, Торецьк)

«Думаю, що все-таки повинен бути позасудовий, адміністративний спосіб вирішення таких справ. Щоби по «довідці» про причину смерті, або по свідоцтву про смерть, відділи ДРАЦС видавали свідоцтво про смерть чи то про народження. Тому що, виходить, людина йде до нас, йде в суд, йде до них, перший раз – відмова, потім другий раз – оформлення». (БПД, Сєвєродонецьк)

Незважаючи на простоту справ, експерти відзначали деякі складнощі та розбіжності в розгляді справ: наприклад, чи можна використовувати фото могили/похорон як доказ смерті, невизнання свідоцтва про шлюб так званих «Л/ДНР» (фальшиві матері-одиначки), відмова суддів розглядати документи так званих «Л/ДНР», затягування розгляду справ на різних етапах, нестача документів, невчасне/пізні подання документів до розгляду тощо:

«Деякі судді у нас, зокрема Орджонікідзевський суд і Приморський суд Маріуполя – у них нібито десь там склалася практика: надайте фотографію, що ця людина похована. Але це не є доказом. Людину поховали, там стоїть хрест, табличка і все інше. Її ж можна підробити, правильно? Вибачте, кажу, але це ж можна взяти звичайний хрест, підійти, сфотографувати, табличку переписати. Це що, є доказом поховання? Пару раз я почала з суддями лягтися, і ця практика пішла». (Адвокатка, Маріуполь)

«За фактом народження бувають такі випадки. Іноді буває таке, що вони шлюб реєстрували або після закриття реєстрів, або на тимчасово окупованій території реєстрували. І тоді вони у нас йдуть як самотні мами. Але це не проблема – вона отримує рішення суду як самотня мама, потім вони йдуть разом в ДРАЦС, реєструють дитину як мама і тато, ось і все». (БПД, Краматорськ)

«Бувають іноді ДРАЦСи, вони кажуть: «так почекайте». Зачекайте, посидьте, ми зараз зайняті. А прийдіть у другій половині дня для відмови, а то ми не можемо написати. Вплинути можна, якщо швидко з ними посваритися. З посиланнями на закон, що ви негайно повинні, людина прийшла сюди на 1 день, будьте людяні і так далі». (Адвокат, Маріуполь)

«Єдине, що я можу порадити, щоби не затягували, наприклад, після смерті 6 місяців, щоби вони в 6 місяців вступили у спадок. Тому що потім знову доведеться звертатися до суду. Для додаткового терміну на вступ у спадок їм доведеться тоді ще звертатися. Головне те, що ми це всім пояснюємо, розповідаємо, сподіваємося, що за принципом «сарафанного радіо» інформація піде». (БПД, Сєвєродонецьк)

ЕЛЕКТРОННІ СЕРВІСИ

БПД та суд мають свої електронні системи, бази даних. Часто експерти згадували єдину базу даних судових рішень. В суді використовують електронну систему обліку та розподілу справ, в центрах БПД – базу клієнтів та наданих послуг. Також експерти повідомляли про електронний судовий кабінет, який, на думку опитаних, ще не до кінця опрацьований та не надто зручний, має складнощі та недоліки у використанні. Для пересічних користувачів складністю, в тому числі і суб'єктивною, психологічною, є отримання електронного цифрового підпису. Опитані адвокати також не мали значної практики використання електронного судового кабінету. На їхню думку, він не надто зручний і, ймовірно, лише ускладнює ведення справ. На думку суддів, суди першої інстанції поки що далекі від цифровізації («діджиталізації»). Для них позитивним прикладом є практика використання планшетів суддями Верховного Суду – це зручніше, ніж гортати багатотомні справи. Загалом процес цифровізації просувається і, на думку експертів, перехід на дистанційне ведення справ – це питання кількох років.

«Я дуже не задоволена інформатизацією процесів, «діджиталізацією» цих закладів, так скажімо (посміхнулась). Мене це турбує. Наприклад, у Верховному Суді в них є планшети, судді з планшетом виходять, там документи. Вони навіть наразі голосують з планшетів у Верховному Суді. Коли не виходять, а з зали, протокольно. Безумовно, якщо в ідеалі, в судді був би планшет, який він міг би передивитися, копію цієї справи. Бувають справи багатотомні, і не дуже зручно. А навіть якщо воно інформатизоване, можна знайти відповідний документ, сторінку справи швидко. Це дуже і дуже зручно, безумовно, якщо би це було розвинене і офіційно, професійне програмне забезпечення.

Наразі це програмне забезпечення – воно ніяке. Із таким ПО неможливо, щоби діловодство суду працювало і була система діловодства. Потрібно щось міняти, вона погано працює. В нас відбувається тільки сканування справ, вони зберігаються десь там, у комп'ютері – і все». **(Суддя, Бахмут)**

«Цього звичайна смертна людина не зробить, скажімо так. Тому що там дуже багато своїх проблем. Ми, адвокати – теж. Там треба створювати свій особистий кабінет, треба входити в систему. А система не всі позови приймає, там є стандартні позови. Легше подати папірцями – в паперовому варіанті. У тебе є відмітка про те, що ти подав – і все. А в електронному варіанті у тебе може бути якийсь збій в системі або не прийняти. Чесно кажучи, я намагалася сама пару раз, але психанула. Система там ще не налагоджена у нас. Придумати її придумали, але вона не робоча». **(Адвокатка, Маріуполь)**

«Я думаю, що ні, думаю, що станом на сьогодні – ні. Тому що у нас тут хочуть запровадити і електронний суд і все це, але воно наразі не працює. Ще не впевнений, що ми дійшли до цього. Розумієте, коли для того, щоби в електронному вигляді скерувати документ кудись, його треба спочатку «роздрукувати», а потім відсканувати, тобто це – дурниця... Це не спрощення, це навпаки». **(Адвокат, Сєверодонецьк)**

«Зараз є електронні суди. За новим Цивільним процесуальним кодексом, є електронні суди. Але треба мати електронний підпис, бути зареєстрованим в цій системі. Не просто що електронне – це відсканувати й надіслати той самий папірець. Потрібно електронний підпис мати, бути зареєстрованим там. Людина може дистанційно подати заяву про встановлення факту якогось. Зараз же судовий збір, можна і дистанційно здати, людина може дистанційно подати заяву про встановлення факту. Я ще не пробував. Але кілька років мине – і взагалі в суди не будемо ходити». **(Адвокат, Рубіжне)**

«У нас є просто спеціальна програма, яка фіксує ці всі дані, які відбуваються з людиною. Ось звернувся на консультацію, на прийом звернення. Ці всі звернення і документи – в цю програму. Також наказ про надання по БПД і на адвоката». **(БПД, Рубіжне)**

«В електронному вигляді подати до суду документи можна, але оце зараз в них оця система електронного документообігу, то вона не працює. Фактично, можна в електронному вигляді надати цей пакет документів, але треба підтверджувати. Тобто все одно ти йдеш в суд, я не бачу, не бачу взагалі в цьому якогось спрощення, оскільки все одно воно розглядається. Повинні бути цифрові підписи, в цьому вся проблема. Особи не мають таких підписів, вони не готові їх отримати, хоча ми таку послугу можемо надати. Ця інформація – вона їх лякає. Вона розуміє, що ми їй складемо все, вона підпише, пішла, 3 хвилини, суд біля нас, і все вирішила». **(БПД, Краматорськ)**

«Отримання відмов в електронному вигляді – оце можливе таке, фантастичне щось для мене (сміється). ДРАЦСи. Особі необхідно до них їхати і звертатись туди. Можливо, якщо би це було в онлайн-режимі подана заява і отримана відмова, то це спростило би процес». **(БПД, Краматорськ)**

«Було би добре отримувати відмови за допомогою якихось сервісів. Це би спрощувало і нам, і особам, це було би добре. Я думаю, що електронний суд повинен запрацювати. Широке розповсюдження інформації про можливість отримати за нашої допомоги ЕЦП. І в подальшому звертатися до суду в електронному вигляді. Сплата судового збору за допомогою електронних сервісів – фактично можливо, але якщо особа має відповідний рахунок і відповідні кошти на рахунок». **(БПД, Краматорськ)**

У підсумку респонденти наголошують, що попри вказані нюанси, незначні складнощі, справи зі встановлення юридичних фактів народження та смерті є відпрацьованими та проходять без проблем.

«Я завжди шукаю легких шляхів для свого клієнта. Я вам розповіла, що це все можна робити в електронному вигляді, тут давати адвокату. Більше вже прискоритися, ніж за 1 день, як ми виконуємо, ми вже ніяк не прискоримося. Це найшвидше рішення, яке можна отримати». (Адвокатка, Маріуполь)

«Не вважаю, що потрібно щось удосконалювати. Я вважаю, що потрібно дотримуватися вимог законодавства, які є на сьогоднішній день для всіх: і для судді, і для адвоката, і клієнта, який звертається по допомогу. Якщо всі з повагою ставляться до закону і виконують його вимоги, то жодних проблем ні в кого не виникне». (Адвокат, Сєвєродонецьк)

«Я думаю, що на даному етапі поки все досконало. Немає таких труднощів, які виникають в цьому. З боку користувачів, мабуть, складністю є довідка ВПО. Її отримати нескладно, але немає бажання, ще й чомусь бояться». (БПД, Рубіжне)

«Можна це все спростити, можна передбачити онлайн – форми, подання онлайн-копій документів. В досудовому порядку вирішувати. Я вважаю, що будь-якої альтернативи суду не розроблено. Ні органом виконавчої влади, ні органами законодавчої влади. Нещодавно була дискусія за участі заступниці міністра юстиції, в нас форум відбувався в Києві нещодавно. І також обговорювали ці питання – щодо впровадження позасудових процедур встановлення фактів народження і смерті. На жаль, пропозиції, які були озвучені заступницею міністра юстиції, вони не спрощують процедуру. І все це буде знову важко для особи. Це дуже складно, дуже бюрократично. Я можу сказати, що особі легше звернутися до суду буде». (Суддя, Бахмут)



Опитування отримувачів послуг правосуддя

В ході опитування було встановлено контакт із 91 респондентом, які повідомили, що отримували свідоцтво про народження або смерть, що сталися з моменту початку збройного конфлікту на непідконтрольних уряду України територіях. Всі опитані мають постійне місце проживання на непідконтрольних уряду України територіях.

Інтерв'ю проводилися особисто та телефоном. Пошук респондентів здійснювався декількома шляхами:

- серед клієнтів системи БПД, що зверталися за консультацією з досліджуваного питання. Таким способом було опитано 14 осіб (телефоном);
- серед відвідувачів ДРАЦСів та особистих знайомих інтерв'юєрів. Таким способом було опитано 10 осіб (особисто);
- серед мешканців непідконтрольних уряду України територій, що брали участь у попередніх дослідженнях. Таким способом було опитано 67 осіб (телефоном).

Дві третини опитаних займалися встановленням факту смерті на непідконтрольних уряду України територіях (60 осіб, або 66%), третина – встановленням факту народження (31 особа, або 34%).

ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ОПИТАНИХ

- Вісім з десяти респондентів – жінки (80%), кожен п'ятий – чоловік (20%) (Діаграма 1.1).



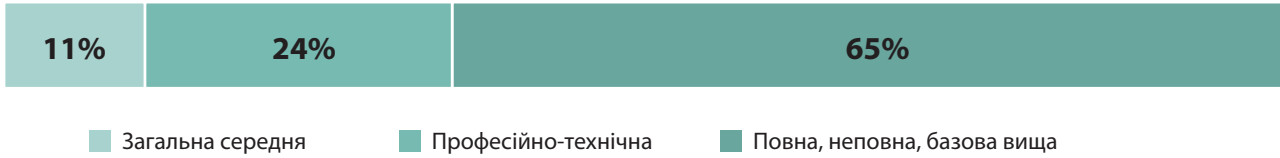
Діаграма 1.1 Стать

- Займалися питанням реєстрації народження або смерті переважно люди середнього віку: понад половина опитаних (54%) були людьми віком від 36 до 59 років. Ще 31% – особи віком від 18 до 35 років, а 15% – старші за 60 років (Діаграма 1.2).



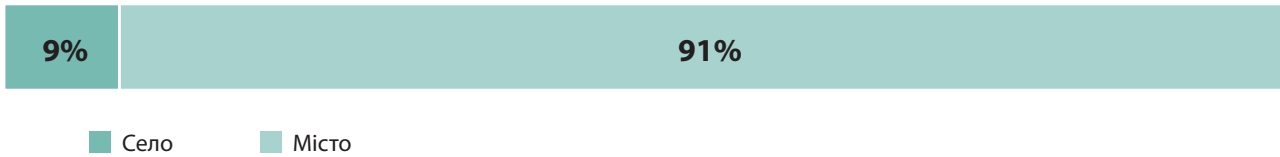
Діаграма 1.2 Вік

- Повну, неповну чи базову вищу освіту здобули 65% опитаних, професійно-технічну – 24% респондентів, решта мають нижчий освітній рівень (Діаграма 1.3).



Діаграма 1.3 Освіта

- Переважна більшість респондентів представлена міськими мешканцями: їх частка становить 91%. Ще 9% опитаних мешкає в сільській місцевості (Діаграма 1.4).



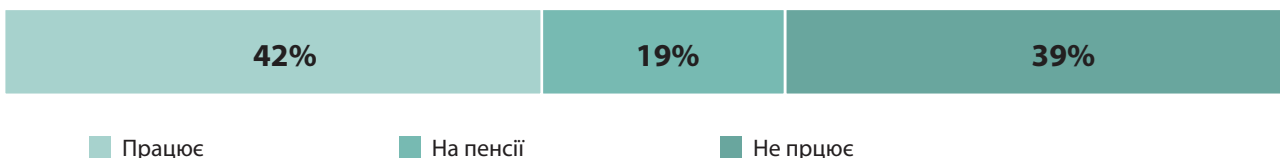
Діаграма 1.4 Проживання у місті або селі

- П'ятнадцять відсотків (15%) опитаних вимушені заощаджувати навіть на харчуванні. Ще 24% вистачає лише на харчування, але не на інші потреби. Найбільша частка опитаних (35%) описує своє матеріальне становище як «Вистачає на необхідний одяг, взуття, нагальні потреби, заощаджувати не вдається». Можуть робити заощадження для коштовних придбань 12% респондентів. Ще 14% осіб не відповіли (Діаграма 1.5).



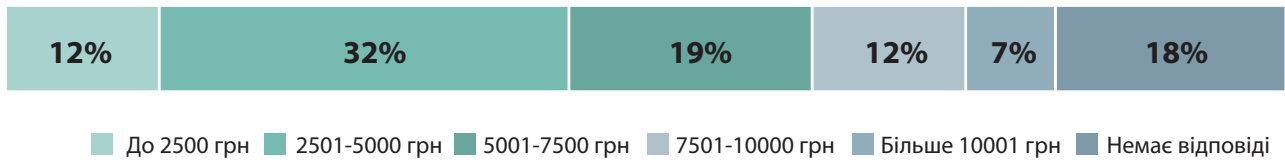
Діаграма 1.5 Матеріальна забезпеченість

- Більше третини опитаних (42%) працюють на оплачуваній роботі, кожен п'ятий (19%) перебуває на пенсії, стільки ж займаються домашнім господарством та доглядом за іншими членами родини (20%). Студенти, безробітні чи особи, що не працюють через захворювання, становили абсолютну меншість від усіх респондентів (Діаграма 1.6).



Діаграма 1.6 Зайнятість

- Сукупний дохід домогосподарства за останній місяць не перевищував 10 000 грн у більшості опитаних. До 2 500 грн отримали 12% респондентів, від 2 501 до 5 000 грн – 32%, від 5 001 до 7 500 грн – 19%, від 7 501 до 10 000 грн – 12%. Ще 7% опитаних мають вищий дохід, решта не відповіли (Діаграма 1.7).



Діаграма 1.7 Сукупний дохід домогосподарства за останній місяць

- Мали довідку внутрішньо переміщеної особи 62% респондентів (Діаграма 1.8).



Діаграма 1.8 Наявність довідки внутрішньо переміщеної особи

КРОКИ НА ШЛЯХУ ДО ОТРИМАННЯ СВІДОЦТВА ПРО НАРОДЖЕННЯ АБО СМЕРТЬ

Всі опитані повідомили, що їм доводилося, починаючи з 13.04.2014, займатись встановленням юридичних фактів народження або смерті, що сталися на непідконтрольних уряду України територіях, шляхом звернення до державних органів на підконтрольних територіях. Крім того, всі відповіли, що отримали рішення суду про встановлення факту народження або смерті.

Водночас, відповідаючи на уточнювальне запитання про послідовність дій щодо встановлення фактів народження та смерті, деякі респонденти відзначили не всі описані вище етапи (Діаграма 1.9). Зокрема 43% не вказали, що зверталися до ДРАЦСу за письмовою відмовою у реєстрації, 18% пропустили етап збору документів для суду, 10% – етап подання заяви до суду, 40% – повторне звернення до ДРАЦСу за свідоцтвом, а 15% не вказали, що отримували свідоцтво про народження або смерть.



Діаграма 1.9 Проходження етапів щодо встановлення юридичних фактів народження та смерті

У 5% випадків суд повернув заяву через неправильне оформлення, ще у 5% випадків суд відмовив у задоволенні заяви через недостатність доказів, що мало наслідком 10% випадків повторних подань заяви до суду. 68% зазначили, що суд прийняв рішення про встановлення юридичного факту народження або смерті, 56% – що суд видав копію рішення особі чи представнику, а 41% – що суд передав копію рішення до відділу ДРАЦС.

Пропуск окремих етапів може пояснюватися такими причинами:

- необізнаність щодо етапів отримання свідоцтва, оскільки це завдання повністю чи частково було делеговано представникові (юристу, адвокату, родичу тощо). Один з опитаних зазначив, що звертався в службу, яка допомагає з отриманням документів про народження та смерть¹⁰. Припускається, що такі випадки непоодинокі;
- особа могла не запам'ятати всіх подробиць процедури;
- менша частка тих, хто збирав документи до суду, може бути пов'язаною із тим, що всі потрібні документи на момент звернення в особи були і вона вважала, що не здійснювала спеціальних дій задля їх збору;
- деякі респонденти могли зупинитися на етапі отримання рішення суду і не забрати свідоцтво на момент опитування.

ЗБІР ДОКУМЕНТІВ ТА СКЛАДАННЯ ЗАЯВИ ДО СУДУ

Документи, які опитані збирали для встановлення факту народження, включали:

- паспорти та ІПН батьків дитини (100%);
- довідку з пологового будинку (89%);
- копію свідоцтва про шлюб (61%);
- свідоцтво про народження, видане де-факто владою непідконтрольних уряду України територій (50%);
- паспорт родича, якщо заява подається ним (39%);
- письмову заяву батька та матері дитини про те, що батьком дитини є саме заявлена особа з проханням занести відомості про батька до свідоцтва про народження (39%), та інші (*Діаграма 1.10*).

Документи, які опитані збирали для встановлення факту смерті, включали:

- копію паспорта заявника (90%);
- копію ІПН заявника (76%);
- документи, які підтверджують родинні зв'язки з померлим (84%);
- документи померлого (71%);

¹⁰ Респондент не уточнив, яку саме службу він мав на увазі, проте можна припустити, що йдеться про правозахисні НДО/адвокатські об'єднання/юридичні фірми, які за довіреністю та/чи договором діють від імені особи як її представники.

- свідоцтво про смерть, видане де-факто владою на непідконтрольних уряду України територіях (86%);
- докази, що підтверджують факт смерті: показання заявників, свідків, фотографії, медичні документи, речові докази, зокрема звуко- та відеозаписи, висновки експертів тощо (80%) (Діаграма 1.11).

Слід зауважити, що перелік був складений зі слів опитаних, які могли забути вказати окремі документи.

ЯКІ З ЦИХ ДОКУМЕНТІВ ЗНАДОБИЛИСЯ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ?

(% від опитаних, що займалися встановленням факту народження та відповідали на запитання, N* = 18)

Паспорти та ІПН батьків дитини	100
Довідка з пологового будинку	89
Свідоцтво про шлюб	61
Свідоцтво про народження, видане владою непідконтрольної уряду України території	50
Паспорт родича, якщо заява подається ним	39
Письмова заява батька та матері дитини про те, що батьком дитини є саме заявлена особа	39
Інше	22

Діаграма 1.10 Документи, які знадобилися для встановлення факту народження

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

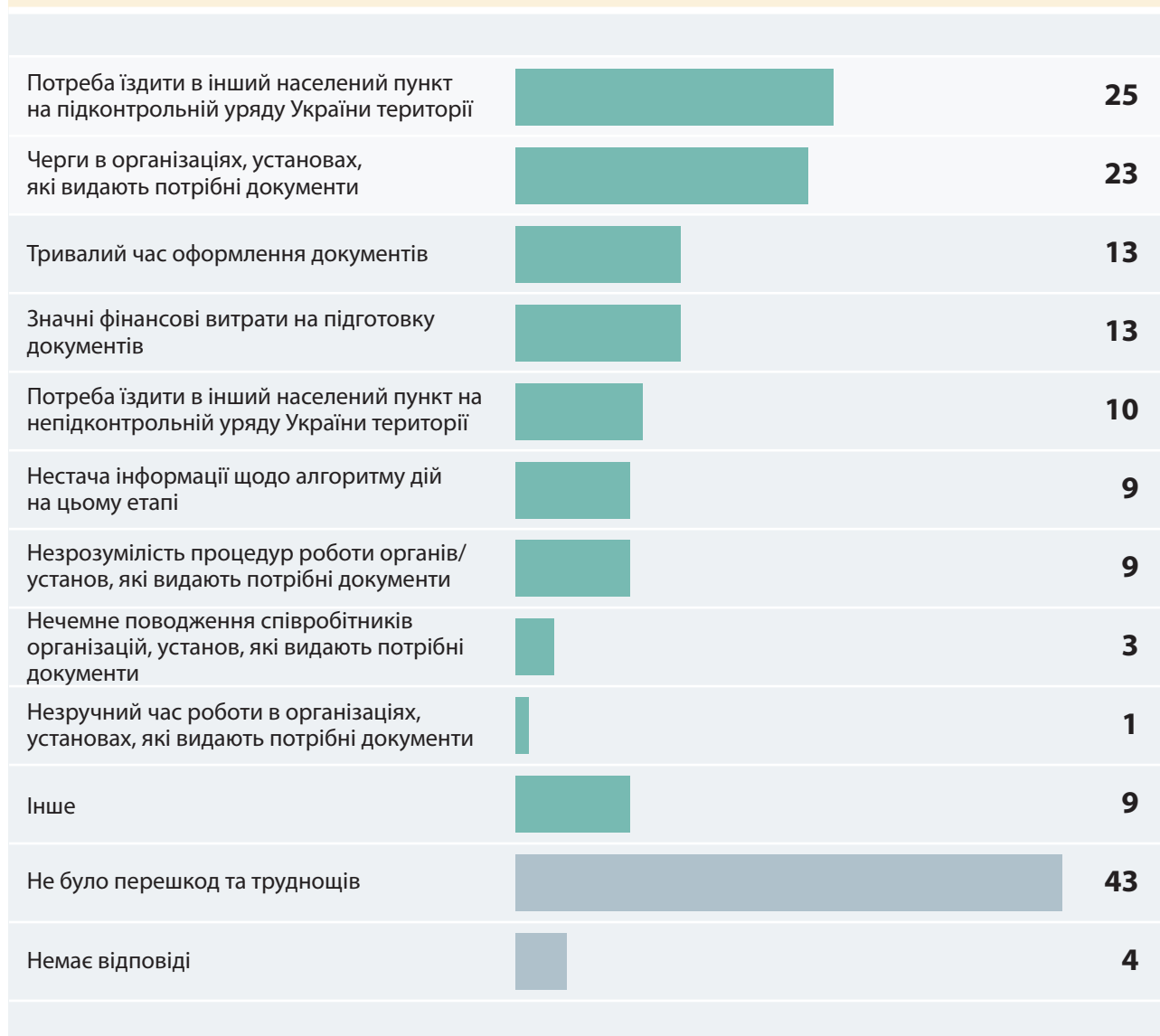
Серед тих, хто збирав документи до суду, 47% не мали проблем. Решта повідомляли про такі основні труднощі:

- потреба їздити в інший населений пункт на підконтрольній уряду України території (25%);
- черги в організаціях, установах, які видають потрібні документи (23%);
- тривалий час оформлення документів (13%);
- значні фінансові витрати на підготовку документів (13%) та інші (Діаграма 1.12).

Один респондент скаржився на постійні прохання адвоката сплатити суми на витрати, не підтверджені чеками.

ЯКІ З ЦИХ ДОКУМЕНТІВ ЗНАДОБИЛИСЯ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ СМЕРТІ?

(% від опитаних, що займалися встановленням факту смерті та відповідали на запитання, N* = 51)

**Діаграма 1.11** Документи, які знадобилися для встановлення факту смерті**Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки*

Про неформальні механізми подолання перешкод не повідомлялося. Основні шляхи розв'язання проблем – звернення по юридичну допомогу до правозахисників або по фінансову чи консультативну допомогу до близького оточення. В багатьох випадках опитані просто були вимушені очікувати, терпіти та робити те, що потрібно. Втім, 4 респонденти зазначили у відповіді на питання про фінансові витрати, що вони сплачували неформальні платежі чи хабарі¹¹.

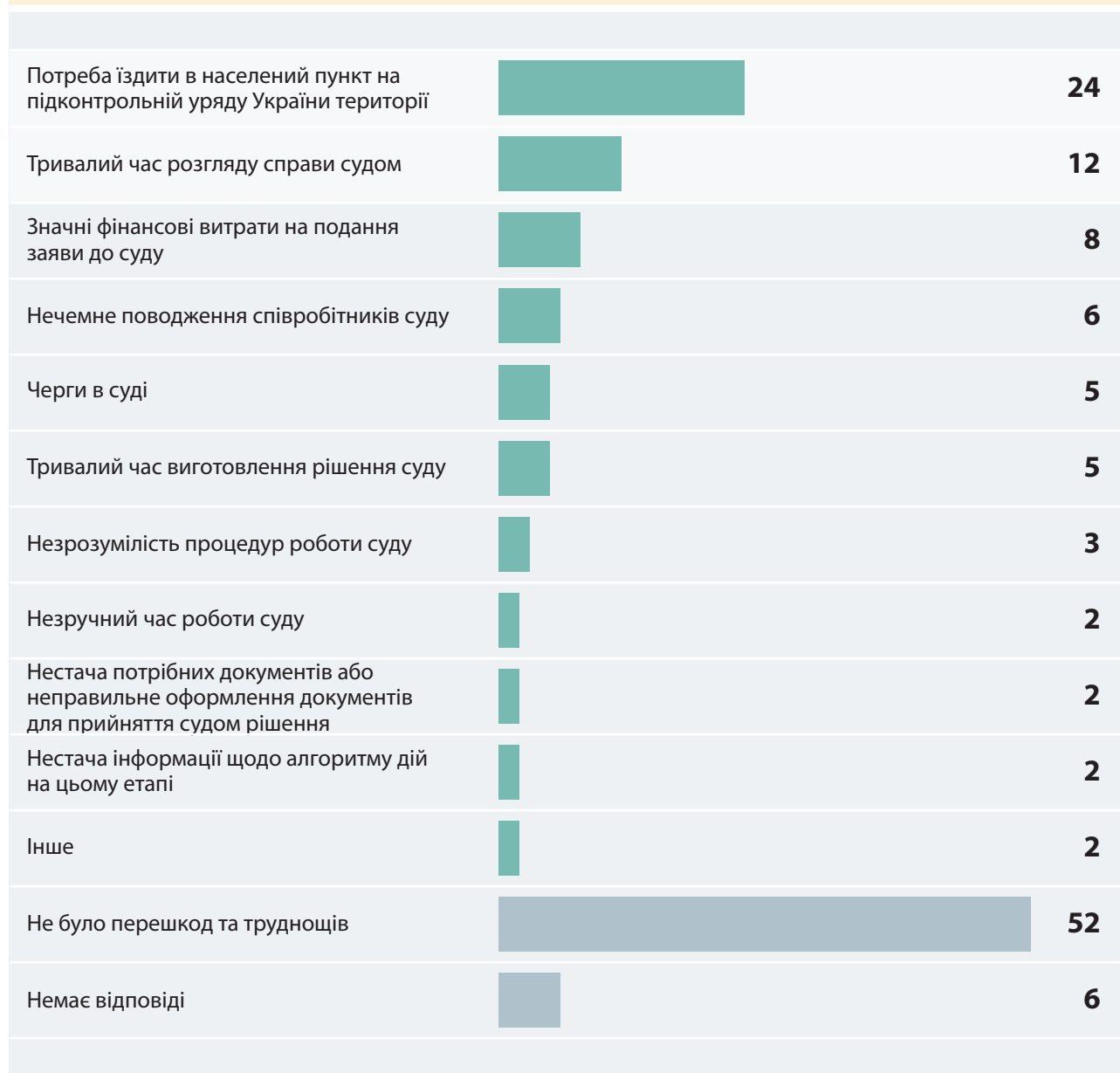
Витрати на етапі збору документів до суду коливаються від 30 до 9300 грн; у трьох випадках вони перевищували 20 000 грн. Якщо не враховувати в розрахунках відповіді тих респондентів, що витратили на цьому етапі понад 20 000 грн, середня вартість усього етапу склала 1952 грн.

¹¹ Респонденти не уточнювали, кому і за що саме вони сплачували неформальні платежі або хабарі, проте можна припустити, що йдеться про осіб, які за винагороду можуть домовитись зі спеціалістами, щоби ті пропустили людину без черги або прискорили процес отримання необхідних документів та довідок.

В розрізі окремих статей витрат, в середньому опитані витрачали найбільше на проїзд (1086 грн) та проживання поза домом (996 грн). Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведено у Таблиці 1.1.

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЦЬАМИ НА ЕТАПІ ЗБОРУ ДОКУМЕНТІВ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від опитаних, що займались збором документів та відповіли на питання, N* = 69)



Діаграма 1.12 Труднощі на етапі збору документів

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

РОЗМІР ВИТРАТ НА ЕТАПІ ПІДГОТОВКИ ДО СУДУ

Таблиця 1.1

Стаття витрат на етапі підготовки до суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	1 086	10	6 000	50	55%
Проживання поза домом	996	100	2 500	22	24%
Підготовка документів	440	10	5 000	37	41%
Збір інформації або доказів	339	5	1 000	13	14%
Телефонні витрати та листування	75	10	200	13	14%
Юридична допомога	737	100	2 000	20	22%
Судовий збір ¹²	484	10	1 500	47	52%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам	712	400	1 000	4	4%
Інші пов'язані витрати ¹³	253	10	1 000	9	10%
Разом	1 952	30	9 300	72	79%

Середнє значення, мінімум та максимум розраховуються тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). Не враховуються відповіді респондентів, що витратили понад 20000 грн. Узагальнені показники по всьому етапу (графі «Разом») не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

Тривалість процесу¹⁴ підготовки документів до суду коливалась від 1 до 60 днів, а фактична кількість часу, витраченого на справу – від 1 до 30 днів. В окремих випадках респонденти зазначали, що не витрачали на це часу взагалі (вочевидь, у випадку делегування цих процесів іншим особам). Середня кількість днів між поданням документів до суду та отриманням рішення становила 8 днів, а середня кількість витраченого часу¹⁵ – 4 дні (Таблиця 1.2).

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ДО СУДУ

Таблиця 1.2

Підготовка до суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	8	0	60	68	75%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	4	0	30	65	71%

¹² На 2020 рік судовий збір становитиме 420.40 грн.

¹³ Зокрема харчування поза домом.

¹⁴ Тут і далі тривалість процесів наведено в календарних днях.

¹⁵ Для оцінки витрат часу на кожному етапі вимірювалися два показники: кількість днів, що минули між початком та завершенням процесу, а також кількість днів, фактично витрачених особою на певну справу. Наприклад, між поданням документів до суду та отриманням рішення пройшло 30 днів, але фактично особа витратила 2 робочі дні – один на подання заяви, один – на участь в судовому засіданні.

Підготовчий етап також міг включати звернення до ДРАЦСу задля отримання відмови. Витрати на цьому етапі коливаються від 30 до 7100 грн, в середньому 1254 грн. В розрізі окремих статей витрат, в середньому опитані витрачали найбільше на юридичну допомогу (1307 грн), проживання поза домом (1022 грн) та проїзд у випадку, якщо особа здійснювала окрему поїздку для цієї мети (728 грн). Слід зазначити, що про сплату за юридичну допомогу згадали всього 3 респонденти. Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведено у Таблиці 1.3.

РОЗМІР ВИТРАТ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО ДРАЦС ТА ОТРИМАННЯ РІШЕННЯ СУДУ

Таблиця 1.3

Звернення до ДРАЦСу до отримання рішення суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	728	30	3 360	34	37%
Проживання поза домом	1 022	100	6 000	12	13%
Підготовка документів	376	25	3 000	23	25%
Збір інформації або доказів	268	50	1 000	8	9%
Телефонні витрати та листування	96	20	300	8	9%
Юридична допомога	1 307	300	3 020	3	3%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам	-	-	100	1	1%
Інші пов'язані витрати ¹⁶	323	35	1 000	8	9%
Разом	1 254	30	7 100	44	48%

Середнє значення, мінімум та максимум розраховуються тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). Узагальнені показники по всьому етапу не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

Тривалість процесу звернення до ДРАЦСу за відмовою коливалась від 1 до 45 днів, а фактична кількість часу, витраченого на справу – від 1 до 10 днів (у окремих випадках – жодного повного дня). Середня кількість днів, що минули від звернення до ДРАЦСу та до отримання відмови становила 4 дні, а середня кількість витраченого часу – 1 день. Втім, у більшості випадків (60%) опитані вирішували це питання протягом дня (Таблиця 1.4).

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО ДРАЦС ТА ОТРИМАННЯ РІШЕННЯ СУДУ

Таблиця 1.4

Звернення до ДРАЦС у до суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	8	0	60	68	75%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	4	0	30	65	71%

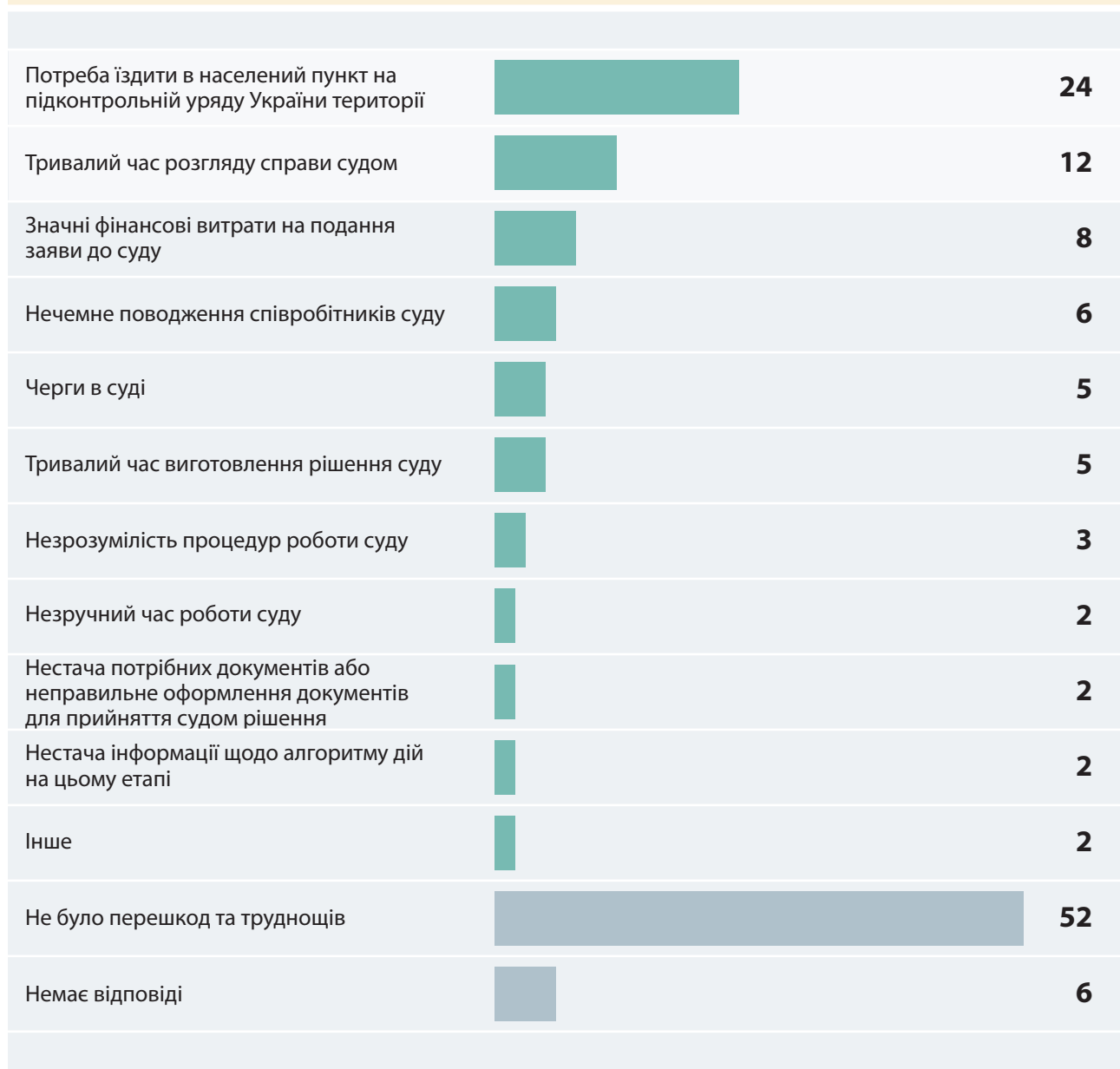
¹⁶ Зокрема харчування поза домом.

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

У 40% випадків опитані повідомили, що зверталися до суду в Донецькій області, у 21% випадків – у Луганській, в 10% випадків – в іншій області. Решта респондентів не відповіли. У половині випадків розгляд справи відбувся невідкладно після подання заяви до суду, ще 40% опитаних відповіли на це питання заперечно, а 10% не знали.

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЩАМИ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від опитаних, що звертались до суду та відповіли на питання, N* = 66)



Діаграма 1.13 Перешкоди та труднощі на етапі звернення до суду

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Ті особи, чия заява не була розглянута невідкладно, називали такі терміни розгляду: 2 дні (15%), 3-5 днів (21%), понад 5 днів (52%), невідомо (12%). Повідомлялося про декілька випадків розгляду справи впродовж місяця чи навіть довше. Тільки 21% респондентів були особисто присутні під час розгляду справи в суді.

Серед тих, хто звертався до суду, 58% не мали проблем. Решта повідомляли про такі основні труднощі: потреба їздити в населений пункт на підконтрольній уряду України території (24%), тривалий час розгляду справи судом (12%), значні фінансові витрати на подання заяви до суду (8%) та інші (Діаграма 1.13).

На цьому етапі про неформальні механізми подолання перешкод також не повідомлялося прямо, проте два респонденти згадали про сплату неформальних платежів чи хабарів, оцінюючи свої фінансові витрати (не уточнюючи, кому та за що саме). Здебільшого опитані терпляче виконували необхідні дії. Згадувалися також звернення по допомогу до юристів або до близького оточення.

Лише в одному випадку повідомлялося, що суд не задовольнив заяву в повному обсязі.

Витрати на етапі звернення до суду коливаються від 30 до 6910 грн; у двох випадках вони перевищували 20 000 грн. Якщо не враховувати в розрахунках відповіді тих респондентів, що витратили на цьому етапі понад 20 000 грн, то середня вартість усього етапу склала 1224 грн. В розрізі окремих статей витрат, в середньому опитані витрачали найбільше на юридичну допомогу (922 грн), проживання поза домом (603 грн) та проїзд (724 грн). Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведено у Таблиці 1.5.

РОЗМІР ВИТРАТ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Таблиця 1.5

Стаття витрат на етапі підготовки до суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	724	12	6 400	49	54%
Проживання поза домом	603	2	2 000	26	29%
Підготовка документів	209	20	700	22	24%
Збір інформації або доказів	211	5	350	5	5%
Телефонні витрати та листування	57	20	100	10	11%
Юридична допомога	922	200	5 000	13	14%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам	575	200	950	2	2%
Інші пов'язані витрати	458	10	2 000	9	10%
Разом	1 224	30	6 910	61	67%

Середнє значення, мінімум та максимум розраховуються тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). Не враховуються відповіді респондентів, що витратили понад 20000 грн. Узагальнені показники по всьому етапу не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

Тривалість процесу звернення до суду від подання заяви до отримання рішення коливалася від 1 до 120 днів, а фактична кількість часу, витраченого на справу – від 1 до 60 днів. В окремих випадках респонденти зазначали, що не витрачали на це часу взагалі (вочевидь, у випадку делегування цих процесів іншим особам). Якщо не брати до розгляду випадки, коли процес займав понад місяць¹⁷, середня кількість днів між поданням документів до суду та отриманням рішення становила 7 днів, а середня кількість витраченого часу – 5 днів. Втім, кожен четвертий респондент вирішив питання протягом 1 дня.

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Таблиця 1.6

Звернення до суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	7*	0	120	78	86%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	5*	0	60	76	84%

*Середнє значення для показників розраховане без тих випадків, коли процес тривав довше місяця.

ЗВЕРНЕННЯ ДО ДРАЦСУ ІЗ СУДОВИМ РІШЕННЯМ

У 56% випадків опитані повідомили, що зверталися до ДРАЦСу за отриманням свідоцтва в Донецькій області, у 33% випадків – у Луганській, в 7% випадків – в іншій області, ще 4% не відповіли.

Серед тих, хто звертався до ДРАЦСу за отриманням свідоцтва, 52% не мали проблем. Решта повідомляли про такі основні труднощі:

- черги в ДРАЦС (24%);
- потреба їздити в населений пункт на підконтрольній уряду України території (20%);
- суд не направив копію рішення про встановлення факту народження/смерті до ДРАЦС (13%) та інші (Діаграма 1.14).

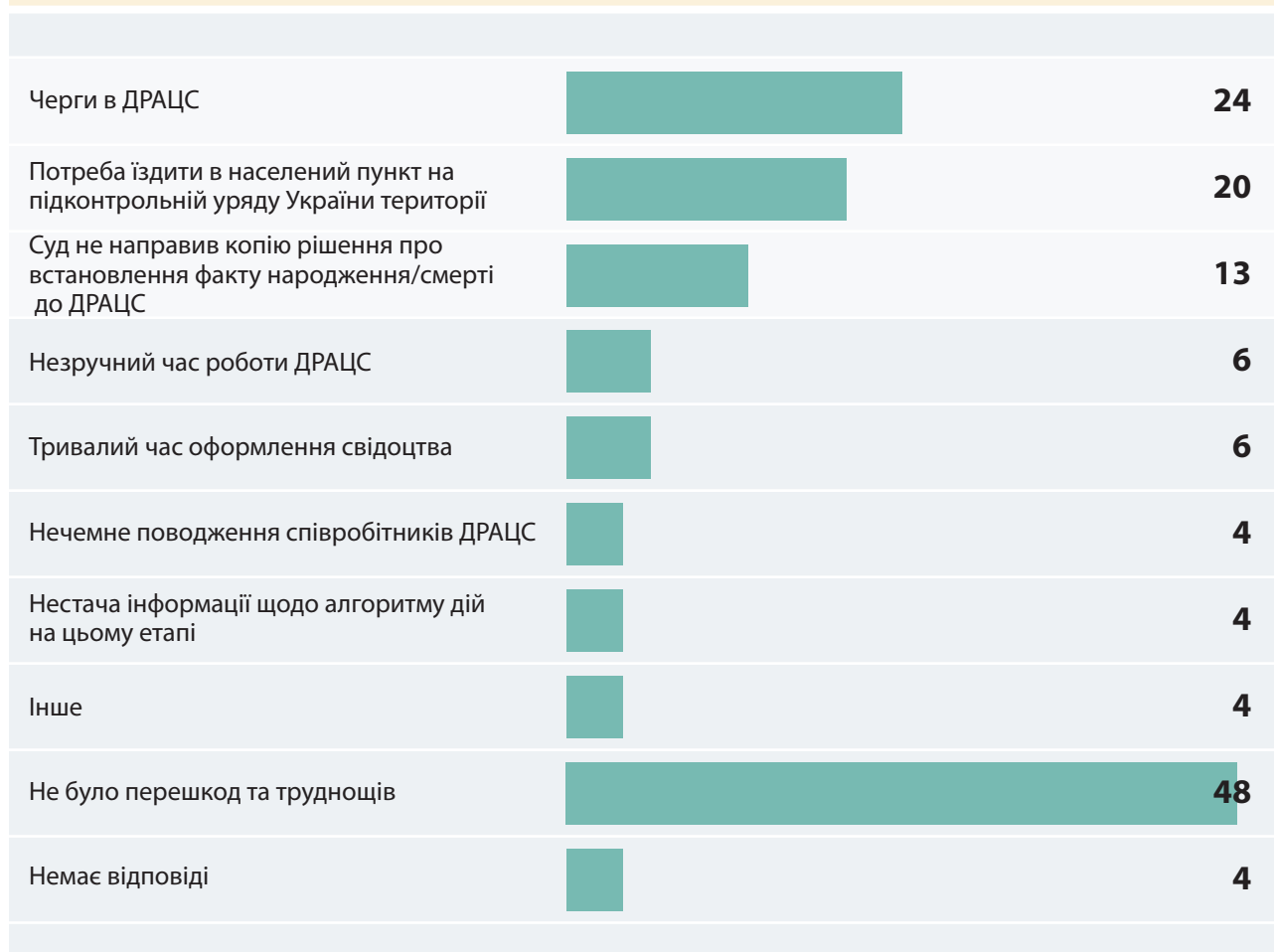
Хоча суд має передавати рішення до ДРАЦСу самостійно, в деяких випадках опитаним доводилось особисто привозити цей документ у ДРАЦС. Серед способів подолання труднощів переважно вказувалося терпіння та наполегливість.

Витрати на етапі звернення до ДРАЦСу з судовим рішенням коливаються від 10 до 4000 грн, в середньому – 783 грн. В розрізі окремих статей витрат, в середньому опитані витрачали найбільше на проживання поза домом (481 грн) та проїзд (551 грн), також інші пов'язані витрати (810 грн). Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведено у Таблиці 1.7.

¹⁷ Процес тривав довше місяця у 8 випадках (9% від усіх опитаних), а фактичні витрати часу становили більше місяця у 2 випадках (2% від усіх опитаних).

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЦЬАМИ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО ДРАЦСУ ЗА СВІДОЦТВОМ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від опитаних, що звертались до ДРАЦСу та відповіли на питання, N* = 54)



Діаграма 1.14 Перешкоди та труднощі на етапі звернення до ДРАЦСу за свідоцтвом

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Тривалість процесу звернення до ДРАЦСу за отриманням свідоцтва коливалася від 1 до 90 днів, а фактична кількість часу, витраченого на справу – від 1 до 30 днів (Таблиця 1.8). В окремих випадках респонденти зазначали, що не витрачали на це часу взагалі (вочевидь, у випадку делегування цих процесів іншим особам).

Середня кількість днів, що минули від звернення до ДРАЦСу до отримання свідоцтва становила 5 днів, а середня кількість витраченого часу – 2 дні. Втім, 58% респондентів вирішили питання протягом 1 дня.

РОЗМІР ВИТРАТ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО ДРАЦС ЗА СВІДОЦТВОМ

Таблиця 1.7

Статті витрат на етапі звернення до ДРАЦСу за свідоцтвом	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	551	10	3 360	26	29%
Проживання поза домом	481	100	1 500	13	14%
Підготовка документів	156	10	600	13	14%
Збір інформації або доказів	155	25	400	5	5%
Телефонні витрати та листування	88	10	200	8	9%
Юридична допомога	269	25	500	4	4%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам	167	100	200	3	3%
Інші пов'язані витрати	810	10	4 000	6	7%
Разом	783	10	4 000	39	43%

Середнє значення, мінімум та максимум розраховуються тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). Узагальнені показники по всьому етапу не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО ДРАЦС ЗА СВІДОЦТВОМ

Таблиця 1.8

Звернення до ДРАЦСу за свідоцтвом	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	5	0	90	81	89%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	2	0	30	80	88%

ЗВЕРНЕННЯ ЗА ПРАВОВОЮ ТА ІНШОЮ ДОПОМОГОЮ

Зверталися по допомогу юриста у процесі реєстрації фактів народження або смерті 45% опитаних (Діаграма 1.15). Здебільшого юридичні послуги надавав правозахисник на території, що контролюється урядом України, але були й випадки звернення до юристів на непідконтрольних уряду України територіях. Найчастіше опитані зверталися до юристів системи БПД (38%) та приватних юристів (35%), рідше – до тих, що працюють в недержавних організаціях (10%) чи органах влади й місцевого самоврядування (18%), або ж до знайомих фахівців (5%).

ЧИ ОТРИМУВАЛИ ВИ ДОПОМОГУ У ПРОЦЕСІ РЕЄСТРАЦІЇ НАРОДЖЕННЯ/СМЕРТІ? ЯКЩО ТАК, ВІД КОГО? (% від всіх опитаних, N* = 91)

Юрист, адвокат на території, підконтрольній уряду України	36
Родичі, друзі, знайомі	16
Представник громадської організації	10
Юрист, адвокат на території, непідконтрольній уряду України	9
Представник органів влади чи місцевого самоврядування України	5
Представник де-факто влади на території, непідконтрольній уряду України	2
Інша особа	5
Не отримували допомоги	32

Діаграма 1.15 Допомога у процесі реєстрації народження/смерті

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

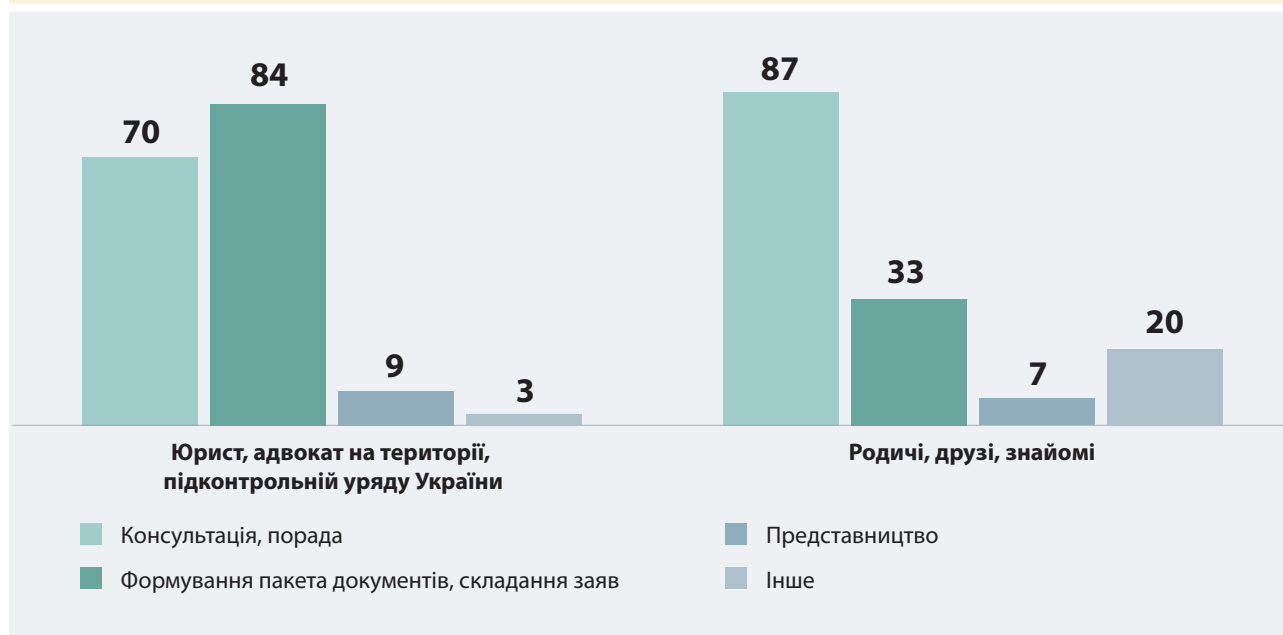
Користувалися підтримкою родичів, друзів, знайомих 16% респондентів. Крім того, 10% зверталися до недержавних організацій, 5% отримали допомогу від представників влади чи місцевого самоврядування, 2% – від представників де-факто влади на непідконтрольних уряду України територіях. Майже третина респондентів (32%) не отримували допомоги від інших осіб в процесі реєстрації фактів народження або смерті (Діаграма 1.15).

Допомога юриста чи адвоката полягала переважно у консультуванні та формуванні заяви та пакету документів, в окремих випадках – у представництві. Найбільше цієї допомоги потребували на етапі збору та подання документів до суду (Діаграма 1.16 та 1.17).

Спілкування з юристом відбувалося здебільшого особисто (93%), рідше телефоном (25%). Жодна особа не уточнила, що отримувала допомогу юриста онлайн, проте у відповідях на подальші питання згадувалися правові консультації інтернетом.

Найближче оточення переважно допомагало нефаховими порадами, збором потрібних документів або фінансово (Діаграма 1.16).

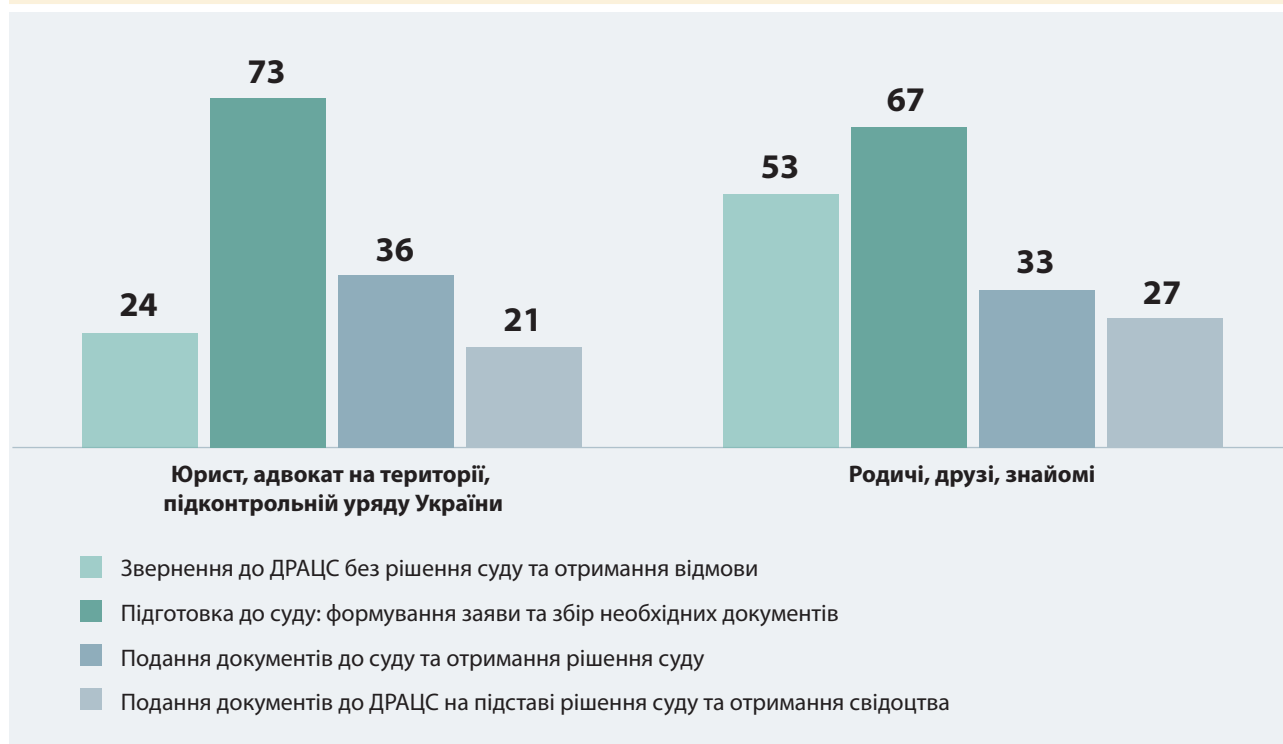
В ЧОМУ ПОЛЯГАЛА НАДАНА ДОПОМОГА? (% від опитаних, що отримували допомогу від певного надавача, N (юрист на підконтрольній території) = 33, N* (близьке оточення) = 15)



Діаграма 1.16 Форма отриманої допомоги

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

НА ЯКОМУ ЕТАПІ ВИ ОТРИМУВАЛИ ДОПОМОГУ? (% від опитаних, що отримували допомогу від певного надавача, N (юрист на підконтрольній території) = 33, N* (близьке оточення) = 15)



Діаграма 1.17 Етап, на якому була отримана допомога

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ

На момент виникнення потреби підтвердити трудовий стаж на непідконтрольних уряду України територіях майже половина (48%) опитаних повністю чи переважно розуміли юридичну процедуру та алгоритм подальших дій. Ще 29% частково розуміли, частково ні, а 22% – зовсім не розуміли процедуру. Не відповіли на запитання 1% респондентів (Діаграма 1.18).

ЯКЩО ГОВОРИТИ ПРО ЧАС, КОЛИ ПОТРЕБА ПІДТВЕРДИТИ ТРУДОВИЙ СТАЖ ТІЛЬКИ ВИНИКЛА, НАСКІЛЬКИ ВИ РОЗУМІЛИ ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ ТА АЛГОРИТМ ПОДАЛЬШИХ ДІЙ?

(% від всіх опитаних, N* = 91)



Діаграма 1.18 Розуміння юридичної процедури та алгоритму дій на етапі виникнення потреби підтвердити трудовий стаж

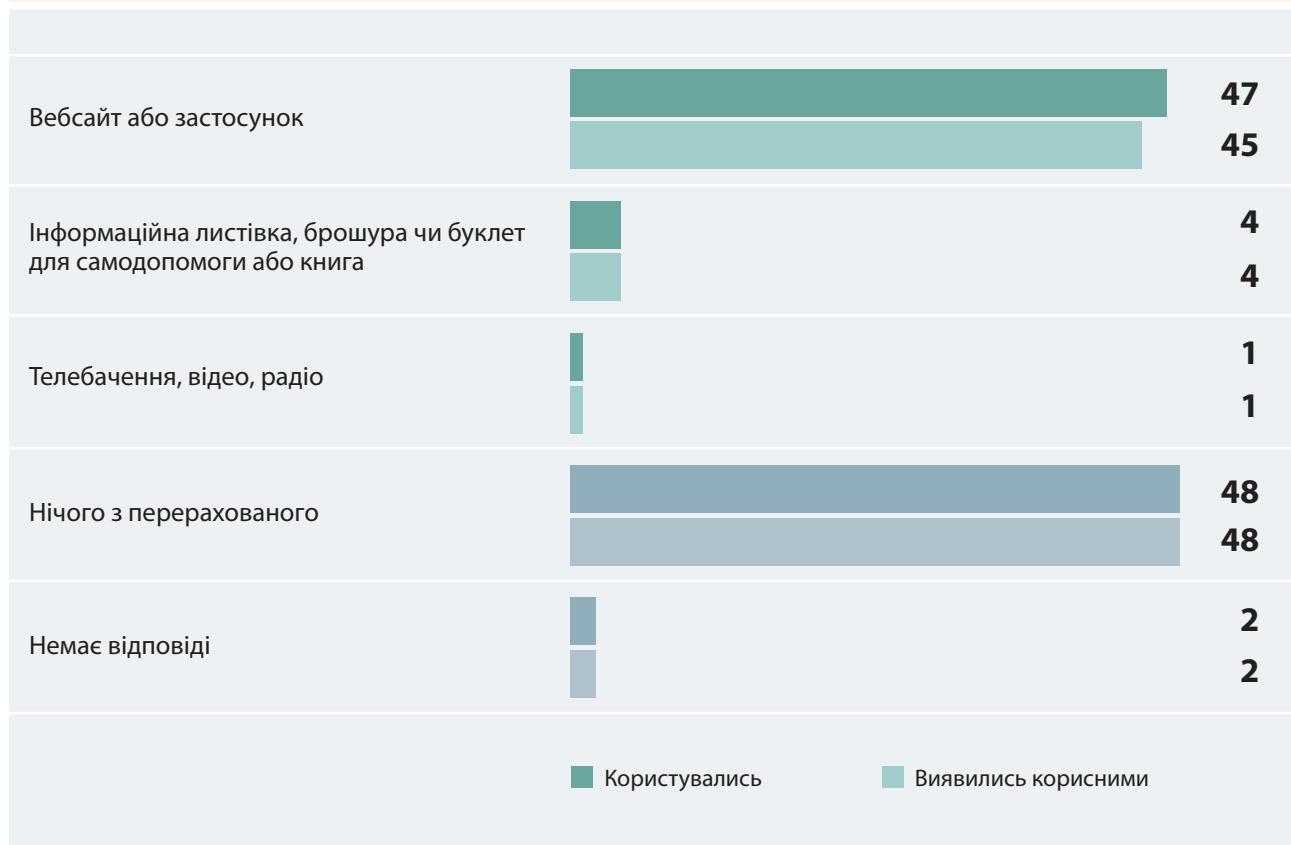
*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Половина опитаних (50%) не користувалась жодним джерелом інформації (медіа, друковані матеріали, інтернет), щоб самостійно отримати інформацію про процедуру та алгоритм дій. Шукали інформацію в інтернеті 47% респондентів, користувались інформаційним буклетом, книгою 4%, теле-, радіопередачами – 1%. Ніхто не користувався друкованими ЗМІ (Діаграма 1.19).

Найбільш корисним для тих, хто шукав інформацію самостійно, виявився пошук в інтернеті.

**ЧИ КОРИСТУВАЛИСЬ ВИ НИЖЧЕНАВЕДЕНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ІНФОРМАЦІЇ,
ЩОБ САМОСТІЙНО ОТРИМАТИ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ ТА
АЛГОРИТМ ПОДАЛЬШИХ ДІЙ? ЯКІ З ЦИХ ДЖЕРЕЛ ВИЯВИЛИСЬ ДЛЯ ВАС КОРИСНИМИ?**

(% від всіх опитаних, N* = 91)



Діаграма 1.19 Використання джерел інформації для самостійного вивчення юридичної процедури та алгоритму дій

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

КОРИСТУВАННЯ ОНЛАЙН-СЕРВІСАМИ ТА ТЕРМІНАЛАМИ САМООБСЛУГОВУВАННЯ

Половина опитаних (50%) так чи інакше використовували інтернет у процесі намагання отримати компенсацію. Найпоширенішим є пошук в інтернеті корисної інформації:

- алгоритмів дій (37%);
- шаблонів заяв до суду (16%);
- правил подання документів до суду (14%);
- текстів законів (12%);
- а також контактної інформації організацій, потрібних для проходження процедури (24%).

Ще 13% респондентів повідомили, що отримували юридичну консультацію онлайн. Абсолютна меншість сплачувала таким способом квитанції за юридичні, адміністративні, інші послуги (3%) або отримувала довідки чи виписки з реєстрів (2%) (Діаграма 1.20).



Діаграма 1.20 Використання онлайн-ресурсів

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Також респондентів, які отримали рішення суду щодо встановлення факту народження або смерті, запитували, чи знають вони спеціалізовані вебресурси, де можна отримати інформацію про процедуру отримання компенсації та надавачів правової допомоги: зокрема сайт Координаційного центру з надання правової допомоги legalaid.gov.ua, сайт судової влади України court.gov.ua, сайти регіональних та місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, сайти недержавних (благодійних) організацій.

Понад половина опитаних (55%) не знають про жодну вебсторінку з перерахованих. Знають:

- про сайт court.gov.ua – 19%;
- сайт legalaid.gov.ua – 18%;
- про сайти окремих недержавних, благодійних організацій (згадувались «Донбас SOS», «Агентство розвитку Донбасу», «Фонд Ріната Ахметова», «Право на захист») – 14%;
- сторінки регіональних та місцевих центрів з надання БПД – 11% (Діаграма 1.21).

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ ПРО НИЖЧЕНАВЕДЕНІ ОНЛАЙН-РЕСУРСИ, ДЕ МОЖНА ОТРИМАТИ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ЦЮ ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ ТА НАДАВАЧІВ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ?

(% від всіх опитаних, N* = 91)

Пошук інформації про алгоритм дій щодо встановлення факту народження/смерті		37
Пошук адреси, телефону або час роботи організацій, потрібних для проходження процедури		24
Пошук шаблонів заяв для суду		16
Пошук правил подання документів до суду		14
Отримання консультації юриста		13
Пошук текстів законів		12
Оплата квитанцій за юридичні, адміністративні, інші послуги		3
Отримання документів, виписок з державних реєстрів, довідок		2
Інше		3
Нічого з перерахованого		46
Немає відповіді		4

Діаграма 1.21 Обізнаність в онлайн-ресурсах

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Меншість респондентів (13%) використовували термінали самообслуговування для сплати за послуги в процесі спроб отримати компенсацію за пошкоджену власність.

Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до результатів дослідження)

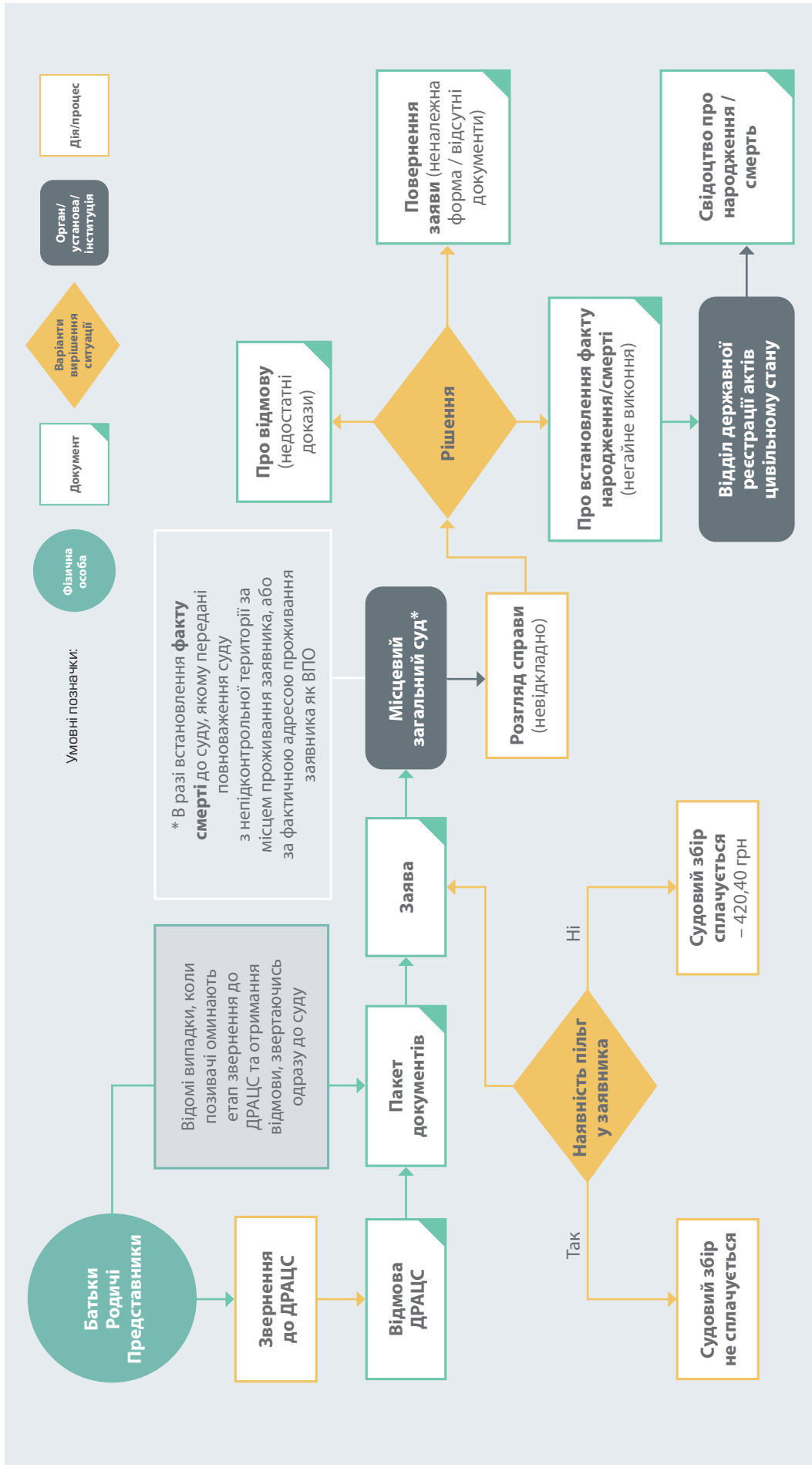


Рис. 2. Встановлення юридичних фактів народження та смерті



Висновки та рекомендації за розділом

Встановлення юридичних фактів народження та смерті на непідконтрольних уряду України територіях – поширений тип справ, за яким процедура є відпрацьованою та усталеною. На першому етапі особа звертається до ДРАЦСу та отримує відмову у реєстрації факту народження або смерті. На другому етапі вона звертається до суду та отримує рішення. На третьому – особа повертається до ДРАЦСу за свідоцтвом. Найбільш проблематичним етапом для цього типу справ експерти вважають збір необхідних документів – доказової бази.

Проблеми, з якими, на думку експертів, можуть стикатися особи, що займаються реєстрацією фактів народження та смерті:

- відсутність у заявників документів, що встановлюють зв'язок між заявником та померлим, або між батьками дитини;
- недостатня поінформованість учасників процесу про необхідність подавати оригінали документів та/або завірені копії цих документів;
- різна практика правозастосування судами;
- недостатнє інформування судами заявників про звільнення від судового збору, про наявність пільг;
- вплив особистих стосунків судді з адвокатом на позитивне чи негативне рішення.

Також отримувачі послуг правосуддя, що займалися реєстрацією фактів народження та смерті, окрім перерахованих вище проблем, зазначали про такі труднощі:

- потреба їздити в інший населений пункт на підконтрольній уряду України території;
- перевантаженість ДРАЦСів та організацій, установ, які видають необхідні документи;
- тривалий час оформлення документів та розгляду справи судом;
- значні фінансові витрати на підготовку документів та звернення до суду.

Відповіді респондентів частково суперечать думці експертів щодо простоти та швидкості проходження процедури реєстрації.

Основні шляхи розв'язання проблем – звернення за правовою допомогою до правозахисників або за фінансовою чи консультативною допомогою до близького оточення. Крім того, деякі дані вказують на можливість делегувати проходження процедури найнятому представнику (наприклад, юристу).

За даними опитування, середня тривалість проходження процедури реєстрації складає 26 календарних днів (або 21 день, якщо виключити з розгляду випадки, коли справа тривала довше 3 місяців). Водночас близько третини опитаних вирішували питання протягом тижня. Тоді як максимальні строки, встановлені законодавством на ці процедури (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до органів ДРАЦС, звернення до суду, виконання судового рішення) не мають перевищувати 13 днів.

За даними опитування отримувачів послуг правосуддя, найбільші витрати часу (9 днів в середньому, не беручи до уваги випадки, коли процес тривав довше 35 днів) відбуваються на досудовому етапі, що включає збір документів та звернення до ДРАЦСу за отриманням письмової відмови. Слід зазначити, що сумарна тривалість цього етапу залежить не лише від осіб та організацій, які надають послуги, а й від самої особи, яка готує документи до суду.

Окрім того, отримувачі послуг правосуддя повідомляють про затримки на етапі розгляду справи судом: у 40% випадків суд розглянув справу пізніше, ніж у день подання заяви до суду. Ті особи, чия заява не була розглянута невідкладно, називали такі строки розгляду: 2 дні (15%), 3-5 днів (21%), понад 5 днів (52%), або не змогли відповісти (12%). Досудовий етап тривав в середньому 9 днів, судовий – 7 днів, післясудовий – 5 днів (Таблиця 1.9).

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ РЕЄСТРАЦІЇ ФАКТІВ НАРОДЖЕННЯ АБО СМЕРТІ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ

Таблиця 1.9

	Середнє (днів)	Вказали тривалість (кількість опитаних)
Досудовий етап: звернення до ДРАЦС без рішення суду та отримання відмови, підготовка до суду (формування заяви та збір необхідних документів)	9 ¹⁸	79
Судовий етап: подання документів до суду та судовий розгляд	7	78
Етап після суду: подання документів до ДРАЦС на підставі рішення суду та отримання свідоцтва	5 ¹⁹	81
Весь процес	21²⁰	83

Середня тривалість для всього процесу не дорівнює сумі часових витрат на кожен етап, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що змогли дати відповідь на запитання.

Крім того, процес реєстрації народження або смерті є досить витратним фінансово. 82 із 91 респондентів вказали певну суму коштів, яку вони витратили. Сума витрат коливається від 40 до 24740 грн (в двох випадках вона навіть перевищувала 25000 грн), становлячи в середньому 4013 грн. Найбільші витрати опитані мали на досудовому етапі – 3084 грн в середньому (Таблиця 1.10).

Законодавчо встановлений механізм передбачає, що за відсутності пільг заявник має сплачувати тільки судовий збір. Станом на момент публікації звіту сума судового збору за подачу заяви про встановлення факту народження або смерті становила 420,40 грн. Однак, слід враховувати, що сума фактичних витрат користувачів послуг правосуддя включає в себе також витрати на переїзди, оренду житла, харчування, правову допомогу тощо. Тобто об'єктивно вартість відновлення своїх прав часто є вищою від вартості лише судового збору.

¹⁸ Середнє значення для показників розраховане без тих випадків, коли процес тривав довше 35 днів.

¹⁹ Середнє значення для показників розраховане без тих випадків, коли процес тривав довше місяця.

²⁰ Середнє значення для показників розраховане без тих випадків, коли процес тривав довше 3 місяців.

**ВАРТІСТЬ ПРОЦЕСУ РЕЄСТРАЦІЇ ФАКТІВ НАРОДЖЕННЯ
АБО СМЕРТІ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ**

Таблиця 1.10

	Середнє (днів)	Вказали тривалість (кількість опитаних)
Досудовий етап: звернення до ДРАЦС без рішення суду та отримання відмови, підготовка до суду (формування заяви та збір необхідних документів)	3084 ²¹	79
Судовий етап: подання документів до суду та судовий розгляд	1224 ²²	61
Етап після суду: подання документів до ДРАЦС на підставі рішення суду та отримання свідоцтва	783	39
Весь процес	4013²³	82

Середнє значення розраховується тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). Узагальнені витрати по всьому процесу не дорівнюють сумі витрат на кожному етапі, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що вказали витрати на відповідному етапі.

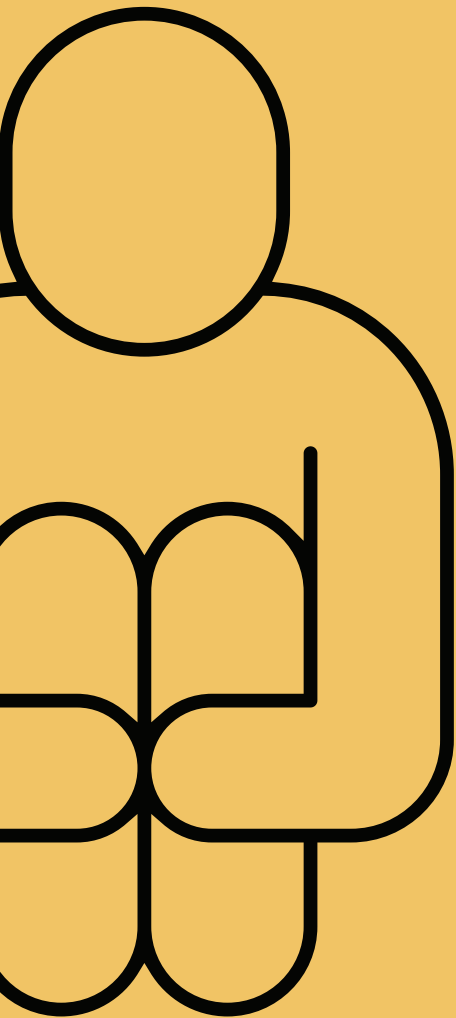
²¹ Не враховуються відповіді респондентів, які витратили понад 25000 грн.

²² Не враховуються відповіді респондентів, які витратили понад 20000 грн.

²³ Не враховуються відповіді респондентів, які витратили понад 25000 грн.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ:

1. Вдосконалити інформування ВПО та мешканців з непідконтрольних уряду України територій щодо:
 - процедури встановлення юридичних фактів народження та смерті;
 - права на безоплатну правову допомогу (щодо підстав та переліку документів, які надають право на отримання безоплатної правової допомоги; адреси центрів та бюро системи БПД, громадських об'єднань і благодійних фондів, робота яких орієнтована на надання правової допомоги тощо);
 - форми та змісту заяв до суду про встановлення фактів народження або смерті особи на непідконтрольній уряду України території;
 - необхідного переліку документів, які можуть підтвердити відповідні факти;
 - необхідності отримання відмови органу ДРАЦС;
 - порядку засвідчення копій документів, які подаються до суду;
 - розміру ставок, порядку сплати та підстав для звільнення від сплати судового збору;
 - адрес та засобів зв'язку судових установ та органів реєстрації.
2. Поширювати практики безоплатного правового консультування громадян при державних органах та судах тощо.
3. Надати системі БПД доступ до інформації в базах даних ДФС, ПФ, органів соціального забезпечення з метою спрощення процесу підтвердження права на безоплатну вторинну правову допомогу.
4. Розробити (запустити) позасудовий (адміністративний) спосіб вирішення питань встановлення фактів народження або смерті особи на непідконтрольній уряду України території, а саме надати можливість органам ДРАЦС приймати розширений перелік документів (в тому числі виданих так званими «Л/ДНР»), які підтверджують факти народження та смерті особи на непідконтрольній уряду України території, в загальному порядку.
5. Судам – дотримуватися встановлених строків розгляду справ щодо встановлення юридичних фактів народження та смерті.
6. Створити можливості дистанційно подати заяву про встановлення фактів, зокрема шляхом впровадження функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), електронного документообігу, інформатизації процесів, дистанційного ведення справ тощо.
7. Вдосконалити (спростити) процедуру отримання особою електронного цифрового підпису з метою можливості користування наявними електронними сервісами.
8. Прискорити процес проходження суддями кваліфікаційного відбору та провести призначення їх до судів, яким бракує штатної кількості суддів.



ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

(на прикладах правозастосування статті 126¹ Кримінального кодексу України, статей 350¹–350⁸ Цивільного процесуального кодексу України з погляду осіб, які зазнали домашнього насильства)



Законодавчо визначений алгоритм процесу

ПРОЦЕС ОТРИМАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ (ВКЛЮЧНО З ПРОЦЕСОМ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИКА/АДВОКАТА)

Отримати правову допомогу можна в центрах та бюро системи БПД, а також в ОГС, які реалізують відповідні програми правової допомоги. Деякі ОГС відрізняються від системи БПД тим, що можуть не ставити або ставити не такі жорсткі вимоги щодо підтвердження права на отримання безоплатних послуг. Це зумовлено умовами програм, що впроваджуються цими організаціями.

Для отримання безоплатної консультації, роз'яснення та написання звернень з приводу домашнього насильства особі необхідно звернутися до органів системи БПД (центру, бюро) або ОГС, а для допомоги у складанні судової заяви – підтвердити перед цими органами своє право на безоплатну вторинну правову допомогу. У разі неможливості підтвердити таке право можна скористатись безоплатною консультацією, під час якої отримати у юриста зразок заяви, або інтернет-ресурсами для отримання зразка в електронній формі, який після самостійного заповнення подати до поліції чи суду (самостійне формування заяви до суду з цього питання є досить складною процедурою). У разі потреби особі може бути призначено представника для ведення справи в суді. Представництво є складовою вторинної правової допомоги, право на безоплатне отримання якої встановлене ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та потребує документального підтвердження від заявника – заява про те, що заявник бажає, щоби вторинна правова допомога була йому/їй надана. У разі неможливості участі представника та самого позивача існує можливість разом із поданням заяви до суду скласти клопотання про проведення розгляду справи за відсутності заявника. Таку заяву доцільно подавати, коли є впевненість, що участь особи не знадобиться: коли суду із заявою надано всі можливі та допустимі докази в справі та більше немає чого надати, навіть якби позивач або потерпіла особа чи представник заявника або представника брали участь особисто.

НАПОВНЕННЯ СПРАВИ

Під час звернення особи для отримання безоплатної первинної правової допомоги до центрів/бюро системи БПД або ОГС надається паспорт громадянина України, дані з якого можуть заноситися до матеріалів справи. Також для розв'язання питання надання особі безоплатної вторинної правової допомоги можуть запитуватися документи на підтвердження відповідного статусу чи категорії, які також буде приєднано до справи заявника.

Для формування заяви про видачу чи продовження обмежувального припису та для вирішення справи в поліції/суді потрібні:

- паспорт (або інші документи, що посвідчують особу) та ІПН заявника/особи, яка зазнала домашнього або гендерно зумовленого насильства, а також інші документи відносно постраждалих (Приклад: свідоцтво про народження);
- медичні документи, надані на підставі проведення та документування результатів медичного обстеження осіб, які зазнали домашнього насильства, або осіб, які ймовірно зазнали домашнього насильства (які підтверджують розлад здоров'я заявника/особи, яка зазнала домашнього насильства або гендерно зумовленого насильства²⁴). Вартість означеної послуги становить 150,30 грн. За наявності направлення на проведення експертизи від працівника органу внутрішніх справ експертиза проводиться безкоштовно;
- документи, що підтверджують вартість спричиненої шкоди (чеки, квитанції, товарні накладні, тощо);
- протоколи психоконсультативних досліджень;
- інформацію та контакти осіб, які можуть буди свідками;
- фото або відеоматеріали, які підтверджують завдання заявнику/особі, яка зазнала домашнього насильства або гендерно зумовленого насильства, шкоди – звукозаписи, висновки експертів.

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

Досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Досудове слідство – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів.

На стадії досудового розслідування по кримінальному провадженню виконуються необхідні слідчі (розшукові) та процесуальні дії, в тому числі призначення необхідних судових експертиз, вжиття заходів слідчим для об'єктивного дослідження обставин учинених кримінальних правопорушень та прийняття в зазначених кримінальних провадженнях рішень у визначені строки. Процесуальний нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних проваджень здійснюється відповідним призначеним прокурором прокуратури.

Потерпіла особа, відносно якої вчинено протиправні дії, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, повідомляє про вчинений злочин. Зазвичай далі всі заходи вживає посадова особа, яка проводить досудове розслідування.

²⁴ Наказ МОЗ «Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги» від 14.03.2019 № 262/33233.

Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування.

Потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення.

Протягом кримінального провадження потерпілий має право:

- бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України;
- бути ознайомленим із суттю підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування;
- подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;
- заявляти відводи та клопотання;
- за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла;
- давати пояснення, показання або відмовитися їх давати;
- оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому цим Кодексом;
- мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг;
- давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно коштом держави користуватися послугами перекладача в разі якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження;
- на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом;
- ознайомлюватися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, у тому числі після відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК, а також ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження;
- застосовувати з додержанням вимог КПК технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд має право заборонити потерпілому застосовувати технічні засоби при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення даних, які містять таємницю, що охороняється законом чи стосується інтимних сторін життя людини, про що виноситься вмотивована постанова (ухвала); одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених цим Кодексом; користуватися іншими правами, передбаченими законодавством.

Рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, під час підготовчого провадження у суді.

До ЄРДР вносяться відомості про:

- дату надходження заяви, прізвище, ім'я, по батькові потерпілого або заявника;
- інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;
- попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;
- інші обставини, передбачені положенням про ЄРДР.

У ЄРДР автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження. Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить:

- дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості;
- вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Досудове розслідування повинно бути завершено: протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

Слідчий, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого надати їм матеріали досудового розслідування (справу) для ознайомлення, за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається. Потерпілий має право робити необхідні виписки та копії.

Слідчий, прокурор на стадії досудового розслідування допитують свідків, призначають експертизи, витребують речові докази. Сторона обвинувачення здійснює збір доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

За наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчим або прокурором вручається підозра. Обвинувальний акт у кримінальному провадженні спрямовується для розгляду до суду (обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування).

Після отримання обвинувального акту суд не пізніше, ніж через п'ять днів з дня його надходження, призначає підготовче судове засідання. Підготовче судове засідання відбувається в суді за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача.

При цьому матеріали, отримані в ході розслідування кримінального провадження можуть бути використані/додані до справи як доказів для вирішення питання про видачу/продовження обмежувального припису.

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ПРО ВИДАЧУ/ПРОДОВЖЕННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПISУ

Заява про видачу/продовження обмежувального припису має відповідати вимогам глави 13 Цивільного процесуального кодексу України та може бути подана за місцем проживання (перебування) особи, яка зазнала домашнього насильства або гендерно зумовленого насильства, а якщо зазначена особа перебуває у закладі, що належить до загальних чи спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб – за місцеперебуванням цього закладу²⁵.

Заява може бути подана особами, які визначені в законодавстві про запобігання та протидію домашньому насильству та *особами, які зазнали гендерно зумовленого насильства, згідно з Законом України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»²⁶*, і незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб: подружжя; колишнє подружжя; наречені; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) та дитина (діти); дід (баба) та онук (онука); прадід (прабаба) та правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); рідні брати і сестри; інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

²⁵ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

²⁶ Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

ВЗАЄМОДІЯ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Кримінальну відповідальність за домашнє насильство передбачено статтею 126¹ Кримінального кодексу України. Суб'єктивна сторона злочину: умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства. Потерпілій особі необхідно звернутися до підрозділу поліції з повідомленням про вчинений злочин. Заява може бути підготовлена самостійно чи безпосередньо в підрозділі поліції, де приймуть заяву, пояснення, залучать до заяви наявні докази. Допомога правоохоронними органами особам, які зазнали домашнього насильства, надається за місцем звернення та не залежить від звернення до інших органів чи суду, від їх участі у кримінальному або цивільному провадженні. Після збору відомостей про злочин дані вносяться в ЄРДР. Потерпілій особі роз'яснюються права та обов'язки. Поки триває досудове розслідування і справу не спрямовано до суду, заявник не має права просити закрити кримінальне провадження. Це, насамперед, зроблено для захисту потерпілих від кривдників.

Відкрите кримінальне провадження чи його відсутність не позбавляє можливості звернутись із заявою до суду про обмежувальний припис стосовно кривдника. Рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків, тобто оцінки вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті особи, яка зазнала домашнього насильства.

До спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству віднесено:

- терміновий заборонний припис стосовно кривдника;
- обмежувальний припис стосовно кривдника;
- взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
- направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Вбачається, що найбільш оперативними та дієвими заходами щодо протидії домашньому насильству є терміновий заборонний припис та обмежувальний припис стосовно кривдника. Інші два заходи спрямовані як на протидію насильницьким діям, так і на перевиховання та виправлення кривдника.

Терміновий заборонний припис виноситься працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України за результатами оцінки ризиків строком до 10 діб за заявою особи, яка зазнала домашнього насильства, а також за власною ініціативою працівника уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України. Терміновий заборонний припис вручається кривднику, а його копія — постраждалій особі або її представнику.

Обмежувальний припис стосовно кривдника є встановленим у судовому порядку заходом тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямованим на забезпечення безпеки особи, яка зазнала домашнього насильства. Видача обмежувального припису здійснюється судом у порядку окремого провадження за зверненням особи, яка зазнала домашнього насильства, або її представника, батьків чи родичів дитини, опікуна, піклувальника, органу опіки та піклування. За подання такої заяви судовий збір не стягується. Суд розглядає справу про видачу обмежувального припису не пізніше 72 годин після надходження заяви про видачу обмежувального припису до суду.

Обмежувальний припис видається на термін до 6 місяців і може бути продовжений судом за заявою особи на термін до 6 місяців. Порядок розгляду справ щодо видачі обмежувального припису врегульовано у Главі 13 Розділу IV Цивільного процесуального кодексу України²⁷. Обмежувальні заходи можуть бути застосовані не тільки в рамках окремого провадження на умовах, визначених цивільним процесуальним законодавством, а й у рамках кримінального провадження.

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД. ОТРИМАННЯ РІШЕННЯ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ (МІСЦЕВІ СУДИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ)

Справа про видачу обмежувального припису розглядається судом за участю заявника та зацікавлених осіб. Якщо участь заявника становить загрозу подальшої дискримінації чи насильства для нього, справа може розглядатися без його участі. Неявка зацікавлених осіб не перешкоджає розгляду справи про видачу обмежувального припису.

Суд розглядає справу про видачу обмежувального припису не пізніше 72 годин після надходження заяви про видачу обмежувального припису до суду.

За результатами розгляду заяви можуть бути застосовані такі обмежувальні заходи:

- заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з особою, яка зазнала домашнього насильства;
- усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю особи, яка зазнала домашнього насильства;
- обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування особою, яка зазнала домашнього насильства;
- заборона особисто і через третіх осіб розшукувати особу, яка зазнала домашнього насильства, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;
- заборона вести листування, телефонні переговори з особою, яка зазнала домашнього насильства, або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Ухвалене судом рішення підлягає негайному виконанню. Рішення може бути оскаржено в загальному порядку, проте оскарження рішення не зупиняє його виконання. Копія судового рішення видається учасникам справи негайно після проголошення рішення.

Кримінальний кодекс встановлює, що на осіб, засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти інші обов'язки та заборони. Визначено вичерпний перелік цих обмежувальних заходів.

²⁷ Цивільний процесуальний кодекс України (глава 13, розділ IV).

В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засуджену особу можуть бути покладені такі обов'язки:

- заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка зазнала домашнього насильства;
- обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка зазнала домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;
- заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка зазнала домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
- направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.

Ці заходи:

- застосовуються до осіб, які на момент вчинення домашнього насильства досягли 18-річного віку;
- можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом термін, але не більше, ніж на 12 місяців.

Контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, здійснює орган пробації за місцем проживання засудженого, а в разі вчинення злочину військовослужбовцем – командир військової частини.

Важливо!

Разом із заявою до суду необхідно подати належні докази²⁸. За подання заяви про видачу обмежувального припису судовий збір не стягується²⁹.

Копії документів, що додаються, необхідно завірити належним чином, зазначивши «Згідно з оригіналом ЧЧ.ММ.РРРР, підпис ПІБ».

²⁸ Доказами у справі можуть бути письмові докази: оригінали чи копії медичних документів, пояснення осіб, їхніх представників, свідчення свідків, речові докази, зокрема звуко- і відеозаписи, висновки експертів. Документи, видані органами та установами (в тому числі, лікарняними закладами), що знаходяться на непідконтрольній уряду України території, теж можуть братися до уваги судом. У разі посилення на свідчення свідків, заявник повинен переконатися, що вони зможуть з'явитись до суду у день подання заяви про встановлення факту.

²⁹ Закон України «Про судовий збір».

ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачено, що про видачу обмежувального припису кривднику суд у встановлений законом термін інформує уповноважені підрозділи Національної поліції України за місцем проживання (перебування) особи, яка зазнала домашнього насильства, для взяття кривдника на профілактичний облік, а також районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад за місцем проживання (перебування) особи, яка зазнала домашнього насильства.

У разі невиконання рішення суду про обмежувальний припис, зацікавлена особа або її представник має право звернутись із заявою до відділу Державної виконавчої служби про його примусове виконання, яке здійснюється за правилами ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження»³⁰ «виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення», та включає такі заходи:

- за рішеннями, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, що підлягає негайному виконанню, виконавець перевіряє виконання рішення не пізніше, ніж на третій робочий день після відкриття виконавчого провадження; у разі невиконання без поважних причин боржником рішення виконавець виносить постанову про накладення на боржника штрафу, в якій також зазначаються вимога виконати рішення, що підлягає негайному виконанню, протягом трьох робочих днів та попередження про кримінальну відповідальність;
- виконавець наступного робочого дня після закінчення 3-денного терміну повторно перевіряє виконання рішення боржником;
- у разі повторного невиконання без поважних причин боржником рішення, якщо таке рішення може бути виконано без участі боржника, виконавець надсилає органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення та вживає заходів примусового виконання рішення, передбачених Законом України «Про виконавче провадження»;
- у разі невиконання боржником рішення, яке не може бути виконано без участі боржника, виконавець надсилає до органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення та виносить постанову про закінчення виконавчого провадження. Виконавець під час виконання рішення про заборону вчиняти певні дії або про утримання від вчинення певних дій доводить до відома боржника резолютивну частину такого рішення, про що складає відповідний акт. Після складання акту виконавець виносить постанову про закінчення виконавчого провадження.

Примусове виконання рішення суду в частині компенсування підтверджених витрат щодо матеріальної та моральної шкоди. Порядок стягнення за умови примусового виконання рішення суду по цьому питанню визначається Законом України «Про виконавче провадження»³¹, здійснюється в загальному порядку органами державної виконавчої служби та потребує виконання таких дій:

- отримання остаточного рішення суду, що набрало законної сили;

³⁰ Закон України «Про виконавче провадження» (ст. 63).

³¹ Закон України «Про виконавче провадження».

- отримання виконавчого листа за цим рішенням в суді першої інстанції;
- надання (направлення) оригіналу виконавчого листа з заявою (з зазначенням в заяві банківських реквізитів для зарахування коштів) про прийняття до примусового виконання рішення до органу державної виконавчої служби за місцем знаходження відповідача.

Особиста участь стягувача (особи, яка зазнала домашнього насильства) в процесі примусового виконання рішення не потрібна.

Якщо у особи не відкрито банківських рахунків, перерахування грошових коштів боржником можливо поштовим переказом на адресу стягувача або на рахунок відділу виконавчої служби.

ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

До повноважень ЄСПЛ входить, зокрема, розгляд індивідуальних скарг проти держави, визнання факту порушення того чи іншого права заявника, присудження справедливої компенсації за порушення права, встановлення факту того, що будь-яке порушення в певній державі має масовий характер через системність проблеми, у зв'язку з чим ЄСПЛ може рекомендувати цій державі вжити заходів щодо виправлення цього недоліку. Тобто позитивне рішення ЄСПЛ, що може бути отримане у справі за заявою особи, яка зазнала домашнього насильства, не буде містити зобов'язань держави Україна про забезпечення безпеки потерпілого від домашнього насильства. ЄСПЛ своїм рішенням визначатиме справедливу компенсацію за бездіяльність держави, що призвела до порушення права. Лише в тому випадку, коли такі порушення матимуть системний характер, ЄСПЛ своїм рішенням має право встановити факт масовості такого порушення та рекомендувати державі вжити заходів загального характеру щодо його усунення. Крім того, відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»³², суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ як джерело права.

Право на звернення до ЄСПЛ має будь-який громадянин, який вважає, що було порушено його право. У випадку домашнього насильства, мова йде про порушення наступних положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенції): статті 3 Конвенції (заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження), і статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) в поєднанні зі статтею 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. При цьому вимоги звернення заявником до ЄСПЛ висуваються тільки до держави, яку він вважає винною у порушенні його прав.

У такому випадку можна розглядати такі підстави для звернення до ЄСПЛ:

- невиконання рішень національних судів – якщо особа, яка зазнала домашнього насильства, пройшовши всі судові інстанції, отримала остаточне рішення суду про винесений судом припис, однак такого захисту не отримав, порушене право не відновилось;
- бездіяльність органів державної влади – невжиття достатнього захисту від множинних епізодів домашнього насильства, включаючи побої, викрадення, переслідування (сталкінг), погрози тощо.

³² Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

9 липня 2019 року ЄСПЛ виніс постанову по скарзі «Володіна проти РФ» (скарга № 41261/17). Палата одноголосно встановила порушення таких положень Європейської конвенції з прав людини: статті 3 Конвенції (заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження), і статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) в поєднанні зі статтею 3. Заявниця скаржилася, що російська влада не надала їй захисту від множинних епізодів домашнього насильства, включаючи побої, викрадення, переслідування (сталкінг) та погрози. Вона також стверджувала, що чинні в РФ правові механізми недостатні для боротьби з проблемою домашнього насильства і дискримінують жінок.

ВИТРАТИ

При особистому зверненні за правовою допомогою за умови, якщо заявник потребує тільки первинної правової допомоги чи має право на БВПД (належить до певної категорії та може її підтвердити відповідними документами в центрах/бюро системи БПД або відповідає умовам програми ОГС), витрати складатимуться з фактичних витрат (чеки, квитанції, товарні накладні, розписки тощо), витрат на відновлення здоров'я, витрат щодо усунення порушеного права (витрати на медичне обстеження, вартість проведених експертиз, відновлення пошкоджених чи знищених документів/майна, інші витрати). Хоча, відповідно до чинного законодавства, прямі витрати користувача правових послуг не передбачені, існує низка об'єктивних обставин, які обумовлюють можливість виникнення у користувачів певних витрат, зокрема це витрати на правову допомогу, переїзди, оренду житла, харчування тощо.

МАКСИМАЛЬНІ СТРОКИ

ОТРИМАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

У разі письмового звернення осіб до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування про надання будь-якого з видів правових послуг з питань, що віднесені до їх повноважень, зобов'язані надати такі послуги **протягом 30 календарних днів з дня надходження звернення**. Якщо у зверненні особи міститься лише прохання про надання відповідної правової інформації, така правова допомога надається **не пізніше п'ятнадцятиденного строку від дня отримання звернення**.

У разі звернення особи про надання одного з видів безоплатної вторинної правової допомоги Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний **протягом десяти днів з дня надходження звернення** прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Якщо особа подала звернення про надання одного з таких видів правових послуг, як захист, здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складення документів процесуального характеру, до територіального органу юстиції, цей орган зобов'язаний **протягом трьох днів з дня подання звернення** надіслати його до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, діяльність якого поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний **у семиденний строк з дня отримання звернення** особи прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги або про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги.

Таким чином, час на прийняття рішення органами системи БВПД щодо надання первинної правової допомоги (надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру) становить **до 30 днів**, а щодо надання вторинної правової допомоги (складання судової заяви, інших документів правового характеру, потрібних в процесі) становить **10 днів**.

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

На прикладах правозастосування статей 350¹–350⁸ Цивільного процесуального кодексу України:

- Відповідно до ст.ст. 210, 350⁵ Цивільного процесуального кодексу України, максимальний строк **розгляду справи судом становить 72 години (3 дні) після надходження заяви про видачу обмежувального припису до суду.**
- На підставі частини 2 статті 350⁵ Цивільного процесуального кодексу України суд розглядає справу про видачу обмежувального припису не пізніше 72 годин після надходження заяви про видачу обмежувального припису до суду.

На прикладах правозастосування статті 126⁷ Кримінального кодексу України:

Як зазначалося попередньо, строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить:

- дванадцять місяців – **у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості;**
- вісімнадцять місяців – **у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.**

Максимальний строк **розгляду кримінальної справи в суді визначається розумним строком.**

Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд.

Строк призначення підготовчого судового засідання та строк призначення судового розгляду та судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку. **У разі спрощеного провадження вирок ухвалюється у п'ятиденний строк із дня отримання обвинувального акту з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні.**

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ

Негайне виконання рішень у справах про видачу або продовження обмежувального припису:

Суд допускає негайне виконання рішень у справах про видачу або продовження обмежувального припису. Державний виконавець перевіряє виконання рішення **не пізніше, ніж на третій робочий день після відкриття виконавчого провадження**. Виконавець наступного робочого дня після закінчення строку повторно перевіряє виконання рішення боржником.

У разі повторного невиконання без поважних причин боржником рішення, якщо таке рішення може бути виконано без участі боржника, виконавець надсилає органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення та вживає заходів примусового виконання рішення, передбачених Законом.

Виконання рішень, які не є негайними до виконання:

У разі невиконання боржником добровільно рішення суду, зацікавлена особа може подати заяву до відділу Державної виконавчої служби.

Виконавець не пізніше наступного робочого дня з дня надходження до нього виконавчого документа виносить постанову про відкриття виконавчого провадження. За рішенням немайнового характеру, виконавець у постанові про відкриття виконавчого провадження зазначає про необхідність виконання боржником добровільно рішення **протягом 10 робочих днів** (крім рішень, що підлягають негайному виконанню, рішень про встановлення побачення з дитиною).

За рішеннями, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, виконавець наступного робочого дня після закінчення строку перевіряє виконання рішення боржником. У разі невиконання без поважних причин боржником рішення виконавець виносить постанову про накладення на боржника штрафу, в якій також зазначаються вимога виконати рішення **протягом 10 робочих днів** та попередження про кримінальну відповідальність. Виконавець наступного робочого дня після закінчення строку, передбаченого частиною другою цієї статті, повторно перевіряє виконання рішення боржником. У разі невиконання боржником рішення, яке не може бути виконано без участі боржника, виконавець надсилає до органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення та виносить постанову про закінчення виконавчого провадження.

Таким чином, **строк виконання даного рішення суду органами Державної виконавчої служби становить до 30 днів**.

Отже, максимальні строки, встановлені законодавством на здійснення процедур із отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до суду та виконання його рішення у випадку правозастосування статей 350¹-350⁸ Цивільного процесуального кодексу України у справах про видачу або продовження обмежувального припису не мають перевищувати 16 днів.

ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ (СТАДІЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНОГО ПРАВА, ПРИМУШЕННЯ ПРОХОДЖЕННЯ КРИВДНИКАМИ ПРОГРАМИ)

Типовою програмою передбачено комплекс заходів за результатами оцінки ризиків, спрямованих на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до власних вчинків та їхніх наслідків, до виконання батьківських обов'язків, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків.

Типову програму реалізують фахівці (практичний психолог, психотерапевт, психіатр, які пройшли спеціальну підготовку, перепідготовку, курси підвищення кваліфікації та представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству) відповідно до частини першої³³ статті 8 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Кривдника направляють на проходження Типової програми на строк від трьох місяців до одного року за рішенням суду.

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА

- Загальна декларація прав людини
- Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок
- Конвенція ООН про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу
- Конвенція ООН про права дитини
- Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) 2011 року (ст. ст. 60, 61)
- Європейська конвенція про здійснення прав дітей
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. ст. 17,20)
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ст. ст. 2, 10)
- Перший протокол до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 1) та Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (ст. ст. 3, 14)
- Конституція України
- Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст. 173², 39)
- Кримінальний кодекс України (п. 2., ч. 1. ст. 76, ст. 91, 126¹, ст. 390)
- Кримінальний процесуальний кодекс України (ст. 194)
- Сімейний кодекс України
- Цивільний кодекс України (ст. ст. 23, 280, 611, 1177)

³³ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (ч. 1, ст. 8).

- Цивільний процесуальний кодекс України (ст.ст. 350¹ – 350⁸)
- Закон України «Про судовий збір» (п. 12-1, ч.2 ст. 3)
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»
- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»
- Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»
- Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»
- Закон України «Про охорону дитинства»
- Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»
- Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»
- Закон України «Про громадянство України»
- Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»
- Закон України «Про безоплатну правову допомогу»
- Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»
- Закон України від 20 жовтня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (ч.1 ст.1)
- Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях»
- Постанова Верховної Ради України від 17.03.2015 №254– VIII «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями»
- Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб»
- Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 01.02.2019 № 278 «Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги»
- Наказ Міністерства юстиції України від 18.06.2015 № 1000/5 «Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях»
- Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Типової програми для кривдників» від 01.10.2018 № 1434
- Лист Міністерства освіти та науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству»

Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до чинного законодавства)

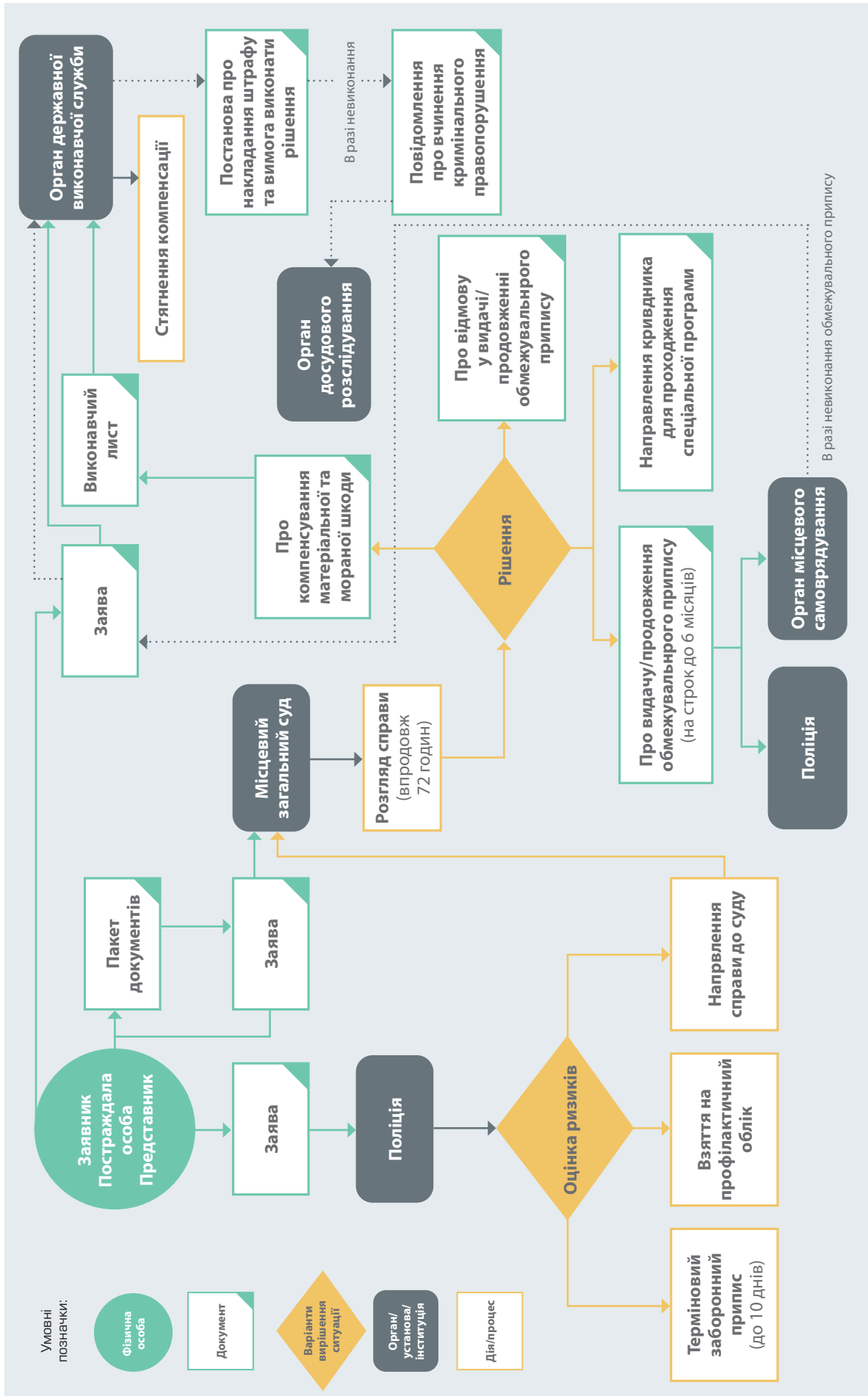


Рис. 3. Домашнє насильство



Опитування експертів

У категорії справ щодо домашнього насильства експерти відзначають в цілому позитивні зміни протягом останнього року: появу та розвиток системи безоплатної правової допомоги, збільшення кількості неурядових організацій, появу спеціальних груп, мобільних бригад в структурах державних органів, що допомагають особам, які зазнали домашнього насильства, не тільки у юридичних аспектах справ, а й надають психологічну підтримку. Більшість зафіксованих випадків домашнього насильства – фізичне насильство у сім'ях. Проте зазначають про існування ще трьох видів насильства: психологічне, сексуальне, економічне. Переважно зазнають домашнього насильства жінки. Значно рідше, але мають місце випадки, коли в ролі постраждалих виступають чоловіки, діти, батьки, що потерпають від дорослих дітей.

«Найчастіше, звичайно, все-таки жінки. Але бувають прецеденти, коли дійсно батьки похилого віку зазнають домашнього насильства з боку дітей. Таке теж у нас буває. Якщо я не помиляюся, у нас близько 20-ти в області чоловіків проходять як особи, які зазнали домашнього насильства. Так що і таке буває». (Поліція, Сєверодонецьк)

Одна із основних проблем виявлення та припинення фактів домашнього насильства, названа усіма експертами – психологічний бар'єр в осіб, які зазнали домашнього насильства, та стереотипне ставлення оточення до сімейних конфліктів.

«Невіра, напевно, осіб, які зазнали домашнього насильства, в те, що щось може змінитися. Що їм допоможуть. Адже часто чуєш, що суди відмовляють. Думає: та, все одно відмовлять, а потім я його ще більше роздратую. І він мене потім і вб'є. Ну ось цей страх тваринний, в цих сім'ях, напевно, він затьмарює розум. Люди спочатку дуже сильно бояться і терплять». (Адвокат, Маріуполь)

«Тим більше, практика показує – важко влазити в сімейні конфлікти, взагалі в якусь сімейну ситуацію. Дуже часто люди закриваються тільки тому, що в це влазять якісь органи контролю, йде поліцейський, йде хтось із соцзахисту, з соціалістів, якщо це стосується дітей. То ясна річ, що люди намагаються сильно не виносити це». (Поліція, Сєверодонецьк)

У зв'язку з цим існує нагальна необхідність психологічної підтримки та роботи з такими категоріями осіб, які зазнали домашнього насильства.

«Необхідна допомога психолога. Тому що кожен, на жаль, така свідомість у переважній більшості, що про це соромно казати. Про це соромно казати, що хтось тебе ображає вдома, тому що цим хочуть показувати, що в тебе вдома все добре». (Суддя, Покровськ)

«Ми повинні розуміти, що ці випадки домашнього насильства – це дуже складно психологічно, для будь-якої особи. Особа залякана, особа зацькована, вона, звичайно, звертається не одразу». (БПД, Бахмут)

Терміновий заборонний припис та обмежувальний припис стосовно кривдника на сьогодні є основними заходами протидії домашньому насильству. Основна причина отримання цих приписів – забезпечення безпеки особи, яка зазнала домашнього насильства. Однак існує неформальна причина подати заяву на отримання обмежувального припису – випадки, коли поліція бездіяльна або не відповідає на регулярні звернення стосовно насильства в сім'ї.

«Вона [потерпіла] каже: я 4 рази за вечір викликала поліцію. Поліція каже: ви задовбали там лаятися, ми більше не приїдемо. А так, каже, маючи обмежувальний припис, типу поліція повинна буде контролювати». (БПД, Костянтинівка)

Якщо терміновий заборонний припис оформлюється представниками поліції за місцем скоєння насильства, то шляхи отримання обмежувального припису бувають різними. У більшості випадків першою інстанцією, куди має звернутися постраждала особа, стає поліція. Тут додатково зазначають, що найоптимальніший шлях – дзвінок за телефоном «102», тому як телефонні розмови за цим номером записуються, а такий запис, в свою чергу, може слугувати доказом звернення стосовно факту насильства. Однак звернення до представників поліції може відбуватися і в інший спосіб – складанням заяви у відділку поліції, заяви дільничному.

«Люди дуже масово звертаються безпосередньо до дільничного, безпосередньо, навіть без 102. Вони самі особисто звертаються. До поліцейського звернулися або на службу до нас відразу». (Поліція, Торецьк)

«Я це от так бачу, що якщо іде насильство, особа звертається до поліції. Поліція приїжджає, бачить, що кривдник не заспокоюється, вносить заборонний припис. А потім вже особа, якщо це вона знає, що кривдник буде продовжувати якісь там дії через деякий час, то тоді вона звертається до обмежувального припису. Це не обов'язково, це право особи. Вона не повинна цього робити. Але якщо вона бачить, що приїзд поліції вже на особу вплинув, вона вже зробила для себе висновки». (Суддя, Краматорськ)

Альтернативний шлях, яким може слідувати особа, яка зазнала домашнього насильства, – початкове звернення до медичної установи (поліклініка, лікарня тощо) з зазначенням причини звернення. Там, залежно від ситуації, можуть надати довідку про наявні тілесні ушкодження та сповістити поліцію про факт вчинення насильства.

«Я би ще рекомендувала, якщо в неї є тілесні ушкодження, зафіксувати їх на початковому етапі, в травмпункті, в лікарні. А потім з цією довідкою, яку вона отримає, звернутися в поліцію, там нададуть направлення на СМЕ, де визначать, до якого ступеню тяжкості ті тілесні ушкодження відносяться». (Адвокат, Сєвєродонецьк)

Окремо експертами було зазначено про можливість отримати припис без участі поліції. Законом передбачено можливість подачі заяви на отримання або продовження припису з необхідним пакетом документів одразу до суду. Але отримання (або продовження) припису у такому разі можливе лише за наявності доказової бази, компонентом якої є протоколи поліції.

«Знаєте, які у нас зараз стереотипи є? Чого я буду дзвонити, видзвонювати в поліцію? Він [потерпілий] може самостійно за участю адвоката оформити цей позов, піти і отримати цей «обмежувальний припис» без поліції». (Поліція, Сєвєродонецьк)

«В цілому, великою мірою, все-таки йдуть через поліцію. Другий варіант працює, коли вони продовжують цей припис. Вони самі звертаються, суд може продовжити, і він може вже бути продовжений». (ОГС, Святогірськ)

Неодноразово акцентовано увагу на тому, що, незалежно від обраного шляху, найважливішим фактором, на який спиратиметься суд при прийнятті рішення у таких справах, є наявність будь-яких доказів скоєння насильства.

«Перш за все, необхідно фіксувати усіма можливими засобами докази щодо вчинення насильницьких дій стосовно себе: чи то свідки, чи то фото, чи обстеження в лікарських установах». (Суддя, Покровськ)

Враховуючи, що такі справи в Україні почали розглядатися відносно нещодавно, результати їх розгляду вказують і на недосконалість судової практики, зокрема, часті відмови у видачі обмежувальних приписів.

«При чому в нас же з січня 2019 року внесли зміни в закон, який «Про запобігання домашньому насильству». Тепер це не просто фізичне насильство, моральне, але ще й економічне. Якщо раніше забарикадувався насильник в квартирі, то поліція без визначення слідчого судді не могла увійти в квартиру. Тепер дали більше повноважень, якщо це загрожує життю оточуючих, вони можуть увійти і без слідчого судді. Вибити двері і зайти. Тому що допомоги попросила жінка або діти, плачуть в квартирі – звичайно, вони відкривають. Але проблема в тому, що коли звертаються люди за правовою допомогою, в ті ж центри безоплатної правової допомоги – у них мало доказів. І судова практика зараз, ось я читала в реєстрі судових рішень, дуже часто суди відмовляють». (Адвокат, Маріуполь)

Одна з імовірних причин відмов у видачі обмежувальних приписів – існування випадків «зловживання» законом задля власної вигоди.

«Наприклад, в сексуальному насильстві є певна така, певна... не межа, а певна критична нитка, коли зловживання жінками цим насильством. Ну, в якому плані зловживання? Я висловила... Це не зловживання, а це, скажімо так, для того, щоб... шантажування. Інколи це використовується жінками як шантаж». (Суддя, Покровськ)

ЗВЕРНЕННЯ ДО ПОЛІЦІЇ

Орган поліції займає одну із ключових позицій на шляху відновлення порушеного права осіб, які зазнали домашнього насильства. Основний спосіб звернення до поліції – дзвінок за телефоном «102». Заявником про вчинення насильства може бути не лише особа, яка зазнала домашнього насильства, а й члени її сім'ї, родичі, сусіди, друзі. Слід зауважити, що у справах щодо насильства характер відносин між особами не має особливого значення.

«Засвідчують особу. Навіть ступінь споріднення ми не з'ясовуємо. Досить, якщо просто люди живуть разом, або спільне господарство ведуть, або далекі родичі». (Поліція, Торецьк)

Після прибуття на місце події поліція проводить опитування особи, яка зазнала домашнього насильства, та відбувається оцінка ризиків за спеціальним опитувальником. Фізичне насильство (невидимі його ознаки) або психологічне насильство (нецензурні вислови тощо) можуть бути зафіксовані та підтверджені за умови наявності двох свідків. На базі проведення оцінки ризиків відбувається прийняття рішення про складання протоколу адміністративного порушення за статтею вчинення домашнього насильства або про видачу термінового заборонного припису строком від 1 до 10 днів. Терміновий заборонний припис вручається кривднику, а його копія – особі, яка зазнала домашнього насильства, або її представнику. Такий припис регламентує діяльність кривдника та вказує на заходи, що мають забезпечити безпеку особі, яка зазнала домашнього насильства, наприклад, залишити місце скоєння насильства, заборона кривднику контактувати з особою, яка зазнала домашнього насильства, тощо. Виконання цього припису контролює дільничний. Контроль має відбуватися щодня протягом усього терміну заборонного припису. За невиконання складається адміністративний протокол за статтею 173², ч. 1. За повторне невиконання – адміністративний прокол за частиною 2 цієї ж статті. Третього разу за невиконання може бути розпочате кримінальне провадження.

«Там є кілька частин. Після засудження людина знову робить, ми залуцаємо повторно вже по другій частині. Якщо знову людина після цього робить, продовжує насильство, ми тоді вже збираємо матеріали та ініціюємо матеріали слідства для порушення кримінальної справи за статтею 126 із позначкою 1 – «Вчинення домашнього насильства». (Поліція, Торецьк)

Час від часу зустрічаються випадки, коли після оцінки ризиків факт домашнього насильства не підтверджується.

«Ми оперуємо таким поняттям як «виклик не підтвердився». Факт домашнього насильства не підтвердився, не мав місце. Зрозуміло, що будь-який конфлікт – виїжджає наша мобільна група «Поліна». Сімейний конфлікт, я маю на увазі. Десь половина все-таки підтверджується. Кількість викликів, які за 2 місяці «Поліна» опрацювала – 199. З них не підтвердилася інформація про домашнє насильство – 110». (Поліція, Сєвєродонецьк)

За результатом візиту або звернення поліція зобов'язана скласти протокол.

«Але потрібно в першу чергу добитися того, щоби поліція записала саме, ну, склала протокол саме за фактом насильства в сім'ї, тобто, не приїхала, подивилася і поїхала, а саме щоб був протокол по 173² статті КоАП». (БПД, Костянтинівка)

«І ми рекомендуємо робити це всім (дзвонити на 102) тільки тому, що навіть якщо особа, яка зазнала домашнього насильства, без участі поліції сама вирішить звернутися до суду для того, щоб «обмежувальний припис» собі отримати, то їй все одно потрібно буде підтверджуючі документи. А якраз звернення її до органів поліції це і є, це просто чудові, які суд сприймає на ура». (Поліція, Сєвєродонецьк)

Додатково поліція сповіщає Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Представники Центру здійснюють моніторингові візити у сім'ї та ведуть так званий «реєстр» осіб, які зазнали домашнього насильства.

«Раніше в соціальні служби ми повинні були лист писати, готувати. Зараз по законодавству досить телефоном або факсимільним зв'язком повідомляти. Теж собі на облік ставлять, профілактику проводять з кривдниками». (Поліція, Торецьк)

У нас на обліку стоїть «кривдник», а в органах соціального захисту стоять саме особи, які зазнали домашнього насильства. І ми постійно обмінюємося інформацією, щодоби. Навіть не щодоби, у нас постійно дзвінок. За кожним фактом в той же день у нас дзвінок». (Поліція, Сєверодонецьк)

Іноді особа, яка зазнала домашнього насильства, може звертатися до поліції шляхом подачі заяви у відділку або дільничному поліцейському. Ще один із можливих варіантів – першочергове звернення в медичний заклад, а потім – в поліцію. Суттєво на процедуру це не впливає. Заява має бути розглянута, у відповідь має бути наданий протокол правопорушення або письмова відповідь на заяву.

Важливий момент взаємодії поліції з особами, які зазнали домашнього насильства, про який говорили респонденти – скерування особи, яка зазнала домашнього насильства, на судово-медичну експертизу (СМЕ). Таке направлення може надати тільки поліція. Результати СМЕ слугують доказами скоєння насильства та визначають ступінь фізичних ушкоджень.

Виняткові випадки трапляються, коли кривдник – співробітник поліції. У цьому разі процедура звернення щодо домашнього насильства дещо відрізняється від типової.

«Я розумію, про що ви говорите. Я навіть більше скажу – у нас такі випадки, прецеденти були. Але, тим не менш, ми все документуємо. По-перше, ми за законом не маємо права впливати на цього співробітника поліції, який здійснює домашнє насильство. Ми не можемо скласти на нього протокол. Але, тим не менш, підрозділ, в якому він працює, обов'язково отримує інформацію, за цим фактом проводить службове розслідування». (Поліція, Сєверодонецьк)

На етапі звернення до поліції експерти виокремили найбільше проблем та перепон. Основна проблема:

- Стереотипне ставлення та байдужість поліцейських щодо справ з домашнього насильства в цілому. Особливо проблема актуальна у випадку, коли кривдник має особисті знайомства/ зв'язки у поліції.

«Я думаю, що в поліції теж ще, швидше за все... Як завжди говорять? Та це ж сім'я, розберуться самі». (БПД, Сєверодонецьк)

«Ну, по-перше, поліція щоби більш лояльно ставилася. Тому що ті теж... Буває, патрульні приїжджають, а він вже тверезий. Все, ми тут помирилися. А постраждала сидить під лавкою і боїться слово сказати. Вони розвертаються та їдуть». (Адвокат, Сєверодонецьк)

«Я думаю, причина в тому, що співробітники поліції в Донецькій області думають, що це не настільки важливі питання – вирішувати проблеми в сім'ї». (ОГС, Святогірськ)

Поряд з основною існує і низка інших проблем:

- Затримки видачі або невидача термінового заборонного припису поліцією у ситуаціях, коли це необхідно. Об'єктивну причину експерти не зазначають. Однак іноді свідчать про відсутність спеціальних бланків.

«Але це папірець. Тобто є заборонний припис. Приходить, наприклад, п'яний чоловік, вона цей папірець: тобі до мене не можна підходити. Він каже: і що? Ну, розумієте, так? Тобто, навіть якщо дадуть цей припис, ніхто це не контролює». (БПД, Костянтинівка)

«Це щось на зразок ось цих суддівських. Воно дуже схоже на «обмежувальні приписи». Тільки єдине, до 10-ти днів і трошки у нас вже «обмеження». Була з ними проблема в бланках тільки тому, що вони повинні бути номерні, суворої звітності. І, на жаль, їх тоді просто не було в наявності. Зараз все в порядку, ми вже починаючи з 19-го року працюємо активно по «термінових заборонних приписах». Але перед тим, як винести цей «терміновий заборонний припис», поліцейський зобов'язаний провести оцінку ризиків». **(Поліція, Сєверодонецьк)**

- **Непрофесійність представників поліції, потреба у додатковому навчанні.**

«Є проблема співробітників поліції і органів суду, що коли співробітники поліції виписують протокол адміністративних правопорушень про домашнє насильство, вони не ставлять дату проведення судових засідань і не ознайомлюють потерпілих... вірніше не потерпілих, а кривдників. Чи не ознайомлюють з датою проведення судового засідання. У зв'язку з чим, коли протокол йде в суд на розгляд, суд дивиться, що людина сповіщена не була і співробітники поліції його не доставили. Тому протоколи повертаються до органів поліції на дооформлення. І коли вони повертаються на дооформлення, то після цього протоколи ніхто в суд не направляє. Чим співробітники поліції позбавляють осіб, які пережили домашнє насильство, можливості захистити себе та отримати обмежувальний припис». **(ОГС, Святогірськ)**

- **Хибна кваліфікація справ зі скоєння домашнього насильства.**

«Наведемо приклад простий. В одному з районів Донецької області син з'їв тарілку борщу. Склали протокол економічного насилля стосовно мами, однак при цьому працівники поліції не назначили, що він зайшов у двері та з'їв тарілку борщу. Вони нічого не назначили, неправильно кваліфікували. А він вибив скло у будинку і зламав браму, тобто це уже було проникнення. Фактично він вчинив кримінальне правопорушення». **(Суддя, Покровськ)**

«Коли надходить заява до органів поліції від постраждалої особи про причини домашнього насильства, то органи поліції протягом встановленого законом часу, тобто протягом доби, не сповіщають контролюючі органи. Або неправильно вносять дані про те, який вид насильства... Вони реєструють, але неправильно. Чи не вказують, який вид насильства. Або вказують його, але неправильно кваліфікують це все. Тобто може бути 3-4 протоколи адміністративних про адміністративні правопорушення по домашньому насильству. За новим законодавством вони вже повинні порушувати кримінальну справу, за статтею 126, прим.1. А вони продовжують виписувати протоколи та направляти їх до суду». **(ОГС, Святогірськ)**

- **Відсутність соціального житла/притулків для осіб, які зазнали домашнього насильства.**

«Органи місцевого самоврядування не мають фінансової можливості для того, щоб утримувати альтернативне житло, житлову площу, куди можна поміщати, в т. ч. і разом з неповнолітніми дітьми, які постраждали від домашнього насильства. Тобто на цей період часу ми все одно залишатися ночувати і жити з ними не можемо. Поговорили, він начебто заспокоївся. Йдуть спати, відпочивати – будь ласка. Пішов відпочивати. Що буде через пів години – ми не знаємо. Буває, що ми по 5-7 разів виїжджаємо на адреси». **(Поліція, Торецьк)**

«У нас тільки в Рубіжному запускається проект, де буде так званий «шелтер». Там вже можна буде проводити, впроваджувати цю роботу. Поки що це більше перенаправлення на Слов'янський «шелтер» таких жінок». **(ОГС, Старобільськ)**

- Відсутність місць для перебування кривдників.

«Чому у нас недосконала ця система, приїхала поліція, його забрали, все. Потім же він додому повертається... Суть в тому, що поліція каже: що ми можемо зробити, ми не можемо його ніде утримувати, у нас немає де утримувати. Тобто вони його покатали, відпустили, він повернувся. Вона знову дзвонить, він же продовжує бешкетувати. (БПД, Костянтинівка)

- Відсутність відділків поліції в СМТ, селах.

«Знову ж таки, механізми прекрасно виписані і забезпечені, вони не працюють в селах, де поліцейських немає. Там є дільничний, який закріплений, і він коли-небудь виїжджає. І те, що ви запитували, коли це відбувається? Через день, через два, через три? Якщо ситуація насильства відбулася сьогодні ввечері, жінка звернулася, поліцейський не приїжджатиме. Він приїде тоді, коли у нього буде можливість, буде машина, щоби виїхати в село, або у нього виїзний прийом. (ОГС, Старобільськ)

СКЛАДАННЯ ЗАЯВИ ТА ПІДГОТОВКА НЕОБХІДНИХ ДОКУМЕНТІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ОГС, БПД, АДВОКАТІВ АБО САМОСТІЙНО

БПД, ОГС, Центри соціальних служб дітей і молоді тісно співпрацюють між собою. Часто особи, які зазнали домашнього насильства, до БПД чи адвокатів приходять за направленням Центру або ОГС, що працюють з особами, які зазнали домашнього насильства.

«Тому коли особа звертається після таких служб, а ми розуміємо, що боротьба з насильством – це комплексна робота і державних органів, і органів місцевого самоврядування, і ГО, це не виключно робота БПД або адвоката... Тому ми намагаємося... до нас скеровують клієнтів і з ЦСС, і з благодійних фондів, і з центрів реабілітаційних, тому людина трохи підготовлена». (БПД, Бахмут)

На цьому етапі відбувається підготовка заяви та пакета документів, необхідних суду для розгляду та прийняття рішення про видачу обмежувального припису. Окрім стандартного пакета документів, що включає заяву, паспорт, протоколи поліції, результати СМЕ, показання свідків, витяги про попередні правопорушення тощо, було зазначено про необхідність надати правовстановлювальний документ на житло.

«Де відбувається насильство? Ти повинна надати документ, або повинен... що це квартира, або ти її знімаєш по договору найму/оренди, або ти її власник. Ми ж коли будемо просити «обмежувальний припис», повинні будемо вказувати, що в цьому приміщенні не з'являтися». (Адвокат, Маріуполь)

Ще один важливий документ – побутова характеристика кривдника або характеристика з місця роботи.

«Характеристики. Якщо це чоловік, припустимо, то характеристика побутова, якісь покази сусідів, які можуть підтвердити – домоуправ чи голова вуличного комітету, чи депутат, щоби поставити печатку». (Адвокат, Сєвєродонецьк)

Процедура підготовки документів та складання заяви однакова, незалежно від того, послугами якого адвоката користується особа, яка зазнала домашнього насильства, – чи то БПД, чи приватний адвокат, чи адвокат ОГС.

У разі звернення до системи БПД протягом 10 робочих днів (з моменту першого звернення для отримання допомоги) призначається відповідальний працівник. Цей термін обумовлений необхідністю місцевому центру БПД подати заяву про забезпечення вторинної допомоги у регіональний центр БПД. Така заява подається в електронному вигляді. Швидкість її обробки залежить від завантаженості регіонального центру, зазвичай займає 2-5 днів. Іноді для пришвидшення процесу представники БПД одразу допомагають скласти заяву про видачу/продовження обмежувального припису потерпілому та надають необхідні консультації, не очікуючи офіційної відповіді про призначення від регіонального центру БПД.

«Я одразу намагаюсь спростити процедуру на місці, намагаюсь написати заяву, віддати клієнту, поки у мене немає наказу, я не можу прописати довіреність. Потім уже отримую наказ, тоді ми вже додатково оформлюємо довіреність і протягом трьох днів я йду із готовою довіреністю в суд і представляю цю особу у суді. Тому що ми розуміємо, що якщо справа невідкладно розглядається 3 дні, а наказ виноситься протягом 10, то вже йде суперечка у законі». (БПД, Бахмут)

Заява про видачу/продовження обмежувального припису не типізована. Така заява складається досить швидко – в межах 1 робочого дня. Після підготовки заяви відбувається збір необхідних документів, що слугуватимуть доказовою базою. Незважаючи на те, що частину документів можна отримати за допомогою електронних сервісів, експерти вказують на відсутність єдиних реєстрів, до яких можна було би звертатися для пришвидшення процесу збору доказів.

Наступний та завершальний крок на цьому етапі – самостійне звернення заявника в суд або звернення через уповноваженого працівника БПД. Тут працівники БПД зазначають важливий бар'єр – брак кадрів. При цьому можливість подати заяву до суду за допомогою електронних сервісів відсутня.

«Затримки у нас бувають тільки в одній ситуації, як я вам тільки що сказала. Що у нас дуже... Ну, скажімо так, по штатному розкладу у нас повинно бути 4 людини, за фактом – 2. Ну, саме фізично просто бути всюди одночасно – ніяк». (БПД, Костянтинівка)

У приватних адвокатів тривалість процедури підготовки заяви та «пакета документів» регулюється самим адвокатом та залежить від його навантаження – зазвичай 5-10 днів. Слід зазначити, що 5 днів – це термін, протягом якого державні структури мають надати відповідь на адвокатський запит. Єдине, що відрізняє приватних адвокатів, адвокатів ОГС та працівників БПД – шлях збору доказової бази. На відміну від послуг БПД, коли особа, яка зазнала домашнього насильства, здебільшого сама займається збором документів, до послуг приватних адвокатів може входити збір доказів.

Контроль за діяльністю адвокатів здійснює кваліфікаційна дисциплінарна комісія адвокатури.

«Якщо адвокат взяв гроші і нічого не зробив, клієнт може написати на нього скаргу. Сказати, що ось такий-то адвокат працював зі мною. По-перше, він затягнув. У цей період мене знову побили. Потім до суду подав пізно. Словом, мені не сказав, що потрібно принести те-то й те-то, і це послужило підставою для відмови. Тобто це неякісна робота адвоката». (Адвокат, Маріуполь)

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПРО ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ЗАЯВ ПРО ВИДАЧУ/ПРОДОВЖЕННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПISУ

При першому, другому правопорушенні (вчиненні домашнього насильства) мова йде про адміністративне правопорушення, а не кримінальне. Складається протокол про вчинення адміністративного правопорушення. Термін розгляду – 3 місяці. Стаття 268 КУпАП передбачає можливість розгляду справи про адміністративне правопорушення за відсутності особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, лише за наявності у справі відомостей про належне повідомлення цієї особи про час і місце розгляду цієї справи та за відсутності її клопотання про відкладення розгляду справи.

«І дуже часто таке буває, що термін розгляду адміністративного протоколу 3 місяці, а ось ці кривдники, вони там 3 місяці десь можуть ховатися від поліції, від суду тощо. І потім спливає термін притягнення до адміністративної відповідальності. Якщо халатно до цього поставитися з боку поліції або ще щось, можна уникнути відповідальності». (БПД, Костянтинівка)

Затягування справи іноді відбувається через необхідність направити повістку особі, яка притягується до відповідальності. Для цього необхідно підтвердити її адресу проживання/реєстрації. Зазвичай цей процес займає 2-3 тижні.

«Як тільки матеріали справи розкрито в системі, відбувається автоматично розподіл справ між суддями, розглядається негайно протягом доби. Але участь правопорушника є обов'язковою на судовому засіданні. Тут знову ж таки є проблема. Чому? Тому що правопорушник не з'являється або десь зникає на певний час. Розгляд таких протоколів триває три місяці, і фактично якщо протягом трьох місяців не вдається за допомогою приводу доставити правопорушника до суду, то проти цієї особи закривається провадження у справі за строками розгляду справи». (Суддя, Покровськ)

Часто фактичне місце проживання відрізняється від місця реєстрації, тому виникає проблема з пошуком кривдника.

«Проблема в тому, що не завжди збігається фактичне місце проживання з зареєстрованим місцем проживання. Буває, що особа зареєстрована за одним місцем, а проживає за іншим. Бувають також випадки, що чоловік, наприклад, вдома, вже помирилися, жінка і чоловік, приходять до них працівник поліції, виконує ухвалу суду, привід, дружина відчиняє двері і каже, що його немає вдома. Що робити?» (Суддя, Покровськ)

Ще одна проблема зі справами по адміністративних провадженнях – неякісно заповнені протоколи співробітниками поліції, про що згадувалось раніше.

«Перша проблема – якість складання протоколів. Якщо протокол складений неякісно, його форма не відповідає вимогам кодексу України про адміністративні правопорушення і інструкції заповнення цих протоколів, суд такі протоколи повертає для належного оформлення». (Суддя, Покровськ)

Розгляд заяви про видачу або продовження обмежувального припису має бути здійснений протягом 72 годин. Заява подається до канцелярії, вноситься до єдиної системи та автоматично розподіляється між суддями. Зазвичай справа не може бути розглянута без присутності кривдника, бо це порушує його права на справедливий розгляд справи. Тому експерти свідчать про можливе затягування справи. Часто зустрічаються випадки, коли кривдника фізично не встигають проінформувати, надіслати повістку за такий короткий термін (3 дні), або він за певних обставин не може бути присутнім на засіданні.

«Це може бути навіть до 2 тижнів: особа не з'являється, її не повідомили, або заяву не отримала, або якісь перешкоди, не може з'явитися до суду». (БПД, Бахмут)

«Якщо вирок буде винесений без нього, він буде повідомлений неналежним чином, це буде порушені його права». (Суддя, Краматорськ)

Однак існують випадки, коли справа розглядається без участі кривдника.

«А колеги кажуть, що якимось сусіди підтверджують, що він [кривдник], наприклад, в запові. І без нього тоді розглядається». (Адвокат, Сєвєродонецьк)

Додатково зазначають про високу завантаженість судів та їх недостатнє матеріально-технічне забезпечення. Ці фактори також мають безпосередній вплив на затягування розгляду заяв.

«Це завантаженість судової системи. Ось в чому справа. Ну, по 12 справ на добу це просто. Просто можуть бути призначені інші справи, багато може справ. Може бути негайні справи призначені. Ось із чим він може стикнутися». (Суддя, Краматорськ)

«У місті є Сєвєродонецький суд, і оскільки він став негласно обласним центром Луганської області, дуже велика завантаженість. Ось в цьому плані – так, можуть справи розглядатися не так швидко, як би хотілося. І недостатня кількість суддів у нас в суді, штат не укомплектований. А це все, природно, відстрочує виконання дозволу як такої проблеми по суті». (БПД, Сєвєродонецьк)

«Знаєте, що у нас зараз відбувається судова реформа, вже, напевно, п'ята, якщо не помиляюсь, так? І відбувається... є нестача суддів в Україні близько 2 тис., це тільки першої інстанції, і це впливає на... Нестача суддів впливає в тому плані на... щодо призначення справ, тому що суддя – теж фізично людина і має певні фізичні можливості. Тим паче якщо суди Донецької, Луганської області – то в прерогативі розгляд фактів народження і смерті». (Суддя, Покровськ)

«У нас у багатьох районах Луганської області дуже сильно завантажені суди, і немає достатньої кількості суддів. Припустимо, в Станично-Луганському районі суду взагалі немає. Зараз в Марківському районі є один суддя і у нього справи просто лежать в коридорах на підлозі». (ОГС, Старобільськ)

За невиконання термінового заборонного або обмежувального припису порушники притягуються як до адміністративного, так і кримінального покарання: штраф, виправні роботи, обмеження волі, арешт (ст. 173-2 КУпАП та ст. 390-1 ККУ відповідно). Експерти стверджують, що наявність штрафу за вчинення домашнього насильства чи невиконання термінового заборонного припису (ст. 173-2 КУпАП) – це один із проблемних моментів, адже факти домашнього насильства найчастіше трапляються серед нинішніх та колишніх подружніх пар, а отже виплата штрафу відбувається з сімейного бюджету.

«Покарання по домашньому насильству **[мова йде про адміністративне стягнення, яке накладається в порядку, визначеному КУпАП – Ред.]** спочатку – штраф, ну, так передбачає, що штраф спочатку, потім громадські роботи, потім арешт. І коли особа не працює, тут не можна призначити штрафу, тому що не буде виконаний, тут призначає, наприклад, громадські роботи. Оце є питання виконання громадських робіт, тому що правопорушники не з'являються виконувати ці громадські роботи, а працівники виконавчої служби – вони позбавлені можливості примусу, тобто вони телефонують, що прийдіть, виконуйте, і після цього іде подання до суду про заміну покарання. Це щодо громадських робіт на штраф чи на арешт. І коли призначають покарання штраф, то штраф виплачується з сімейного бюджету. Розумієте в чому питання? Тобто свариться подружжя, наприклад, застосував фізичну силу, працівників поліції викликали, склали протокол, передали до суду, суд призначає штраф, жінка на судовому засіданні каже, що не треба штраф, тому що... це кошти, це сімейний бюджет». **(Суддя, Покровськ)**

«Штраф – однозначно неефективно. Його в році 15-му, я можу помилятися, його скасували тільки тому, що карають не самого правопорушника, а карають сім'ю, по суті. Тому у нас там залишалися громадські роботи та адміністративний арешт з видів покарань **[мова йде про адміністративне стягнення, яке накладається в порядку, визначеному КУпАП – Ред.]**. Але в новому законі, за яким ми працюємо вже 2 роки, повернувся і штраф». **(Поліція, Сєверодонецьк)**

Одночасно зі стягненням штрафу, судом може вирішуватись питання щодо проходження спеціалізованих програм для кривдників, надання психологічної підтримки та допомоги не тільки особі, яка зазнала домашнього насильства, але й кривднику.

«Необхідно призначати психологічну роботу з двома особами: з потерпілою, особою, що зазнала домашнього насильства, і з правопорушником. Обов'язково проходити психологічні курси». **(Суддя, Покровськ)**

«Налагодити роботу із кривдниками, зобов'язувати їх проходити програми для кривдників, які встановлені у законі. І не тільки по рішеннях у кримінальних справах, а й наприклад, в адміністративних справах, якщо це постанова про притягнення особи до відповідальності за вчинення домашнього насильства (1,2-й раз)». **(БПД, Бахмут)**

«Є у нас вичерпний перелік випадків, коли ми повинні взяти на «профілактичний облік домашнього кривдника». Це якраз складання «термінового заборонного припису», це складання адміністративного протоколу за статтею 173-ї із позначкою 2, це «вчинення домашнього насильства». Якщо особа засуджена за вчинення кримінального правопорушення, у нас буквально з цього року вже домашнє насильство це кримінальний злочин. Тому теж ми ставимо на облік. Якщо звичайно не пов'язане з позбавленням волі його покарання. І цей «обмежувальний припис», за який ми з вами говоримо, це теж підстава для взяття людини на облік». **(Поліція, Сєверодонецьк)**

ВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПISУ. РОЛЬ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ, ПОЛІЦІЇ

Рівень поінформованості про роль поліції, виконавчої служби у виконанні обмежувального припису відносно низький. На практиці звернень до державної виконавчої служби щодо невиконання обмежувального припису немає.

«Я так розумію, там певна копія припису є в поліції. Поліція періодично цікавиться виконанням. Йде у відділі фіксація дзвінка. І тоді вже, напевно, до правопорушника застосовуються більш серйозні міри». (БПД, Сєвєродонецьк)

«Поліція повинна. Ну, я вам скажу так, ну, це знову таки, мені неофіційно відомо, що не розроблені ще механізми в органах поліції щодо того, як чинити в цих випадках. Тобто вони нічого вдіяти не можуть... Ну, я знаю, що зараз розробляються якісь зміни до наказів, чи накази розробляються. Що, як вони повинні чинити, щоби виконувалися рішення суду щодо обмежувального припису». (Суддя, Краматорськ)

«Після того, як рішення суду позитивне було винесено, не пізніше як через добу, це рішення суду направляється співробітнику поліції, який контролює, тобто сфера діяльності на цій території, за якою винесено». (ОГС, Святогірськ)

«Можливо, якщо це якийсь матеріальний збиток, то направляють до виконавчої служби. До речі, там в «приписі» є і питання, які стосуються матеріального. Тому однозначно я думаю, що суд і на них направляє». (Поліція, Сєвєродонецьк)

Представники поліції зазначили, що контроль за виконанням обмежувального припису знаходяться в межах їх компетенції. Зазвичай призначають окремого відповідального, що слідкує за виконанням припису. Часто це завдання покладається на дільничного поліцейського.

«Для поліції воно досить нове. І в принципі ми всього лише контролюємо. До нас приходять безпосередньо вже ось це судові рішення, ми ставимо людину на облік. Тобто кривдника, щодо кого винесено цей припис. І проводимо з ним свою вже профілактичну роботу». (Поліція, Сєвєродонецьк)

«Це передбачає невиконання, наприклад, тієї ж самої заборони йому відвідувати за місцем проживання потерпілої сторони. Це – пряме порушення. Ми виїжджаємо і фіксуємо – так, дійсно, це не наговорили на нього, є свідки». (Поліція, Торецьк)

«Це робота більше дільничного. Тому що, зрозуміло, він у себе на дільниці працює, це його компетенція, він перевіряє за місцем проживання. Раз на тиждень однозначно така людина, яка стає на облік у нас, стає кривдником. Не має значення – з цього припису або може він там вчинив адміністративне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством. Раз на тиждень обов'язково він відвідується за місцем проживання. Це наша інструкція, ми це виконуємо». (Поліція, Сєвєродонецьк)

Представники виконавчої служби займаються виконанням тільки «майнової» частини обмежувального припису. Вони мало обізнані з процедурою виконання «обмежувального припису». При цьому зазначають, що, ймовірно, порядок роботи буде аналогічним і до інших виконавчих справ. Зазвичай усі справи після реєстрації в системі виконавчої служби розподіляються автоматично.

«Вперше таке чую. Ну дивіться. Мені не дуже зрозуміло, для чого людина взагалі йде в суд, щоб... визнати когось кривдником і щось йому забороняти». (Державна виконавча служба, Бахмут)

«В нас є певна стаття, по якій виконуються рішення зобов'язального характеру. І там чітко прописано, як діяти в цьому... перше – те, що ми викликаємо якби цього боржника, ми його зобов'язуємо... не вчиняти певні дії. Не пізніше 10... якщо це до негайного виконання, рішення перевіряється не пізніше наступного дня. Тобто... наближається, не наближається, заходить. Якщо він порушує ці дії зобов'язального характеру, на нього накладається штраф, здається, там 100 неоподаткованих мінімумів». (Державна виконавча служба, Сєвєродонецьк)

«Те ж саме. Порядок однаковий для всіх виконавчих документів. Виконавчий документ дається позивачем, за його письмовою заявою. З наявністю паспорта. Пише заяву. Зразки в нас є. Приймальний кабінет у нас є. Все розповіли, пояснили. Людина написала заяву, здала виконавчі документи: Виконавчий лист суду і заяву. Здала ці документи. Протягом дня реєструються вони, система... автоматизована, автоматом вибирає державного виконавця. Ну тобто може у одного держвиконавця вже є Іван, боржник, правильно? І вона відразу йде до цього виконавця. Якщо немає ні у кого, то автоматом». (Державна виконавча служба, Бахмут)

Призначеним виконавцем після перевірки документів відкривається виконавче провадження, а сторонам цього провадження надсилається сповіщення. Представники виконавчої служби додають, що такі провадження не мають чітких строків виконання.

«Вони отримали, подивилися. Якщо там «стягнути кошти», то там пишуть «надайте декларацію вашу». Що у вас за майно є, де ви там працюєте. Надав, не надав – то вже інше питання. Відразу виконавчий збір з нього стягується, 10%. І запит зробили, і дивимось, що у людини є». (Державна виконавча служба, Бахмут)

Основна проблема, яку відзначають учасники дослідження – це направлення коштів від боржників до заявників через Державну виконавчу службу, а не «напрямую», як було раніше. А отже, зросло і навантаження на співробітників виконавчої служби.

«Всі кошти, які стягуються з боржників, відповідно до змін у законодавстві, раніше йшли напряму. Припустимо, з пенсії стягнули, ПФ безпосередньо жінці послав. А тепер все шлють до нас. А ми розсилаємо ці гроші. Ну ось, щоб ви розуміли, щоб розіслати гроші тільки одного Пенсійного фонду, нам потрібно трьом працювати чотири дні, з 8 ранку до 10 вечора. А економіст – один». (Державна виконавча служба, Бахмут)

ПОДАННЯ АПЕЛЯЦІЙНОЇ СКАРГИ

Підставою для апеляційної скарги є факт неправомірного рішення суду першої інстанції. Термін подачі апеляційної скарги – 30 днів з моменту винесення рішення суду першої інстанції. У експертів, що брали участь у дослідженні, досвід роботи з цією судовою інстанцією відсутній.

«Особа повинна пояснити, в чому полягало неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права. Тобто тут вже нові докази не подаються в апеляцію, а тільки особа буде апелювати на те, що суд невірно застосував матеріальні норми, матеріального права, або порушив норми процесуального права, в залежності від ситуації». **(БПД, Бахмут)**

«Знову ж таки, апеляційна інстанція докази не приймає. Тобто всі докази особа повинна надавати в суді першої інстанції. Апеляційний суд тоді вже виходить з тих доказів, які були надані в суді першої інстанції». **(Суддя, Краматорськ)**

ЕЛЕКТРОННІ СЕРВІСИ

Дослідження показує, що на кожному із етапів впроваджені деякі електронні сервіси, що мають позитивний вплив на перебіг усіх справ, у тому числі справ з домашнього насильства. Так, працівники місцевих центрів БВПД можуть подавати заяву та підтверджувальний пакет документів на право отримання БВПД до регіонального центру у електронному форматі, у судах та виконавчій службі впроваджена система реєстрації усіх справ, що автоматично випадковим чином розподіляє справи на того чи іншого суддю або державного виконавця відповідно. Додатково зазначають про можливість проводити засідання суду у форматі відеоконференції. Хоча застосування останнього не завжди є доцільним для цієї категорії справ, адже засідання відбуваються у судах за місцем проживання (реєстрації) заявника та кривдника.

«У нас є програма, в якій фіксується реєстрація справ, і якщо вже, скажімо так, цю особу притягнуто до відповідальності, то є інформація, що така-то і така-то є, притягнута до відповідальності. Все це фіксується». **(Суддя, Покровськ)**

«Приходить, скажімо, я ж кажу, якщо людина прийшла за руку зі «Слов'янським серцем», я говорю: треба те-то, те-то, де медична карта, де все? – Ми все принесемо. Все. Навіщо мені щось робити, там, якісь запити? Якщо, наприклад, було б необхідно... Знову ж таки, я ж кажу, наприклад, я їх запитую: він притягувався, коли притягувався, у вас є інформація? – Так, він притягувався, не пам'ятаю, якогось вересня. Я відкриваю сайт судової влади, я бачу все, коли він притягувався і куди він притягувався». **(БПД, Костянтинівка)**

Особливо позитивні зміни відзначали працівники виконавчої служби.

«У нас за останній рік... Багато в цьому плані покращень. Запити у нас, більшість, автоматичні. Ми зробили в електронному вигляді. Податкова. ПФ. В електронному вигляді у нас є «база нерухомого майна», це ми все робимо. Реєстри – ми самі реєстратори, самі накладаємо арешт».

«Раніше ми робили через реєстраційну службу або через нотаріусів, ще раніше. Значить, податкові рахунки дізнатися можемо. Буде автоматизована повністю система роботи з усіма банками. Ми будемо не слати їм папірці, а наклали арешт на рахунки, ЕЦП наклали – і воно автоматично відправляється в банк. Поки що до цієї системи під'єднався тільки Приват Банк».
(Державна виконавча служба, Бахмут)

Слід зауважити, що в експертів існує запит на впровадження нових або вдосконалення поточних електронних сервісів. Серед названого: спільний доступ до загального реєстру кривдників, можливість подавати заяви та докази в суд у електронному вигляді. Основна перешкода впровадження – неналежне матеріальне забезпечення самих державних структур або органів, що відповідають за утримання та обслуговування таких електронних сервісів.

«Цікаво, наприклад, електронний суд. Щоби ми подавали заяву не безпосередньо приходячи у суд, а подати її, наприклад, в електронному варіанті. В Україні діє вже ця система, але Бахмут майже не підключений поки що. Подавати онлайн заяви, потрібно буде мати цифровий підпис, щоби підписати цю заяву, але так було би простіше, щоби не йти. Але, слава Богу, у нас місто маленьке. Пройтися до суду нам 20-25 хвилин, а якщо проїхати – то ще менше, тобто це не така велика проблема подати через канцелярію. Якщо б це було дуже довго їхати – пару годин, то це була би дуже велика, а так... я думаю, що можна було б ще прискорити, щоби не подавати безпосередньо».
(Працівник БПД, Бахмут)

«Знаєте що, мабуть було б доцільно, ну, зараз, я не знаю, наповнюється не наповнюється, тобто є сторони, реєстр кривдників. Коли він починає там наповнюватися, я не знаю. Тобто от це питання проробити. Але це ж, знову таки, я не знаю, хто є утримувачем цього реєстру. Бо, в принципі, ось для цієї категорії справ для суддів було б доцільно, щоби був».
(Суддя, Краматорськ)

«Ну не знаю. Якщо ти в суд... це, по-моєму, не приймає електронні заяви. Якось відсунули це подалі. І всі ці докази теж в електронному вигляді. Поки що це неприйнятно, все поки що в паперовому варіанті. Спілкуватися з учасниками процесу... у нас учасник процесу «кривдник». Як з ним спілкуватися в електронному вигляді? Не у всіх комп'ютери є, електронна пошта. Ні, в цьому виді заяв немає такого».
(Адвокат, Маріуполь)

«Я вам розкажу про онлайн сервіси. Ну, нам, по-перше, якби воно було все обладнане. У нас, до речі, 18 суддів і всього 4 зали обладнані. Тому, розумієте... Якщо буде матеріальне забезпечення належне, то проблема в забезпеченні в державі. Неналежне матеріальне забезпечення».
(Суддя, Краматорськ)

НЕФОРМАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ

Дослідження не виявило жодних неформальних механізмів прискорення процедури отримання або продовження обмежувального припису. У кожній структурі, на кожному етапі існує той чи інший внутрішній контролюючий орган. Окрім того, діяльність усіх установ тісно пов'язана, тому присутній елемент взаємного контролю. Єдиним механізмом, що був названий респондентами, є наявність особистих знайомств у тій чи іншій структурі, що можуть лише незначно пришвидшити процедуру отримання необхідного документу (відповідь на запит, витяг з реєстру).

«Ми ж не можемо надати в суд неофіційну відповідь. Тому нам потрібно надати офіційну відповідь на офіційний запит. Це буде доказ. Тому що якщо ти несеш якусь довідку, незрозуміло яку, суд скаже, що цю довідку «неможливо вважати допустимим доказом», або «належним доказом». Можна зателефонувати до того ж дільничного, сказати: слухай, у нас же розгляд 72 години, тому нам потрібно дуже швидко зібрати докази, зробити довідку. Не тому, що я тобі пляшку дам ввечері, а просто що потрібно людині допомогти». (Адвокат, Маріуполь)

Експерти згадували про можливість зловживання потерпілими правом отримання обмежувального припису без достатніх для цього підстав, проте такі згадки є одиничними і не містять додаткових подробиць чи конкретних прикладів такого зловживання.

ОСНОВНІ БАР'ЄРИ ТА СПОСОБИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ

За результатами дослідження не виявлено юридичних бар'єрів у справах домашнього насильства: сама процедура є достатньо прописаною у нормативних документах та не потребує значного вдосконалення. Натомість проблеми виникають на етапі реалізації процедури: невиконання термінових заборонних та обмежувальних приписів, відсутність притулків для потерпілих та місць тимчасового перебування для кривдників, неякісне складання документів та випадки відсутності реагування поліції на факти домашнього насильства тощо. Важливий фактор, що спричиняє значну частку проблем у цій царині, – людське ставлення та сприйняття ситуацій насильства у родині. Експерти наголошують про необхідність працювати з населенням, розробляти різні програми та заходи, що сприятимуть підвищенню рівня поінформованості та освіченості населення щодо домашнього насильства.

«Ну, чесно кажучи, я поки на даному етапі проблем в принципі не бачу. Зафіксували правопорушення, збрали документи. Звернулися до «Бюро надання первинної правової допомоги». Вам там все допомогли, склали. До суду передали, суд розглянув і прийняв рішення. Яке рішення прийняв – тут вже треба дивитися за всіма індивідуально, що цей суд написав. І далі вже буде виконання». (Державна виконавча служба, Бахмут)

«Таких бар'єрів, із моєї практики, майже немає, тому що той мінімальний обсяг доказів, який потрібно надати, клієнт успішно і швидко збирає. Якщо певних доказів не вистачає, ми можемо звернутися через електронні реєстри. Суд – максимум до 10 днів розглядали, така категорія справ розглядається швидко. Єдина проблема – невиконання рішень. Провисає це питання тому, що не завжди виконується. І проблема невиконання стає серйозною, що із такою особою робити? Якщо це державна виконавча служба, або поліція, як впливати на кривдника, щоб він більше не вчиняв домашнє насильство?» (БПД, Бахмут)

«Ні, ну, звичайно, поліція може, наприклад, не складати протоколу. Ось у нас, припустимо, коли зверталися по насильству бабусі, приходять бабуся, каже, що мене там дочка б'є, вона п'є, алко-голічка. Кажу: поліцію викликали? Каже: так, викликала поліцію, вони приїхали, з нею посміялись, пообнімалися, все. Ну, ось це перешкода?» (БПД, Костянтинівка)

«Порекомендувала би залучення психологів – це однозначно розробка освітніх програм для покоління вже молодого, треба формувати думку – це теж, на мою думку, необхідно вжити та працювати, щоби долати домашнє насильство. Вчити не соромитися про це говорити». (Суддя, Покровськ)



Опитування отримувачів послуг правосуддя

Під час опитування було встановлено контакт з 11 респондентами, що зазнали домашнього насильства та отримували заборонний припис щодо кривдника від поліції або обмежувальний припис у суді. Серед тих, хто зазнав домашнього насильства, 3 особи отримали заборонний та обмежувальний припис, 5 осіб – тільки обмежувальний, ще 3 особи зверталися до суду за обмежувальним приписом, але у процесі розгляду справи було відкрито кримінальне провадження та винесено вирок кривднику.

Всі інтерв'ю були проведені телефоном. Рекрутинг респондентів відбувався за допомогою бази клієнтів державної системи безоплатної правової допомоги.

ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ОПИТАНИХ

- Всі опитані – жінки. 3 них 5 осіб були молодшими за 36 років, ще 5 – віком від 36 до 59 років, а одна респондентка досягла віку 60 років (Діаграма 2.1).



Діаграма 2.1 Стать

- Майже всі респондентки постійно проживали на територіях Донецької та Луганської областей, підконтрольних уряду України, а одна була внутрішньо переміщеною особою (Діаграма 2.2).



Діаграма 2.2 Наявність довідки внутрішньо переміщеної особи

- Повну, неповну чи базову вищу освіту здобули понад половина опитаних (6 осіб), професійно-технічну – 4 особи, ще одна особа мала базову середню освіту (Діаграма 2.3).



Діаграма 2.3 Освіта

- Дев'ять опитаних мешкали в місті чи селищі міського типу, а дві респондентки проживали в сільській місцевості (Діаграма 2.4).



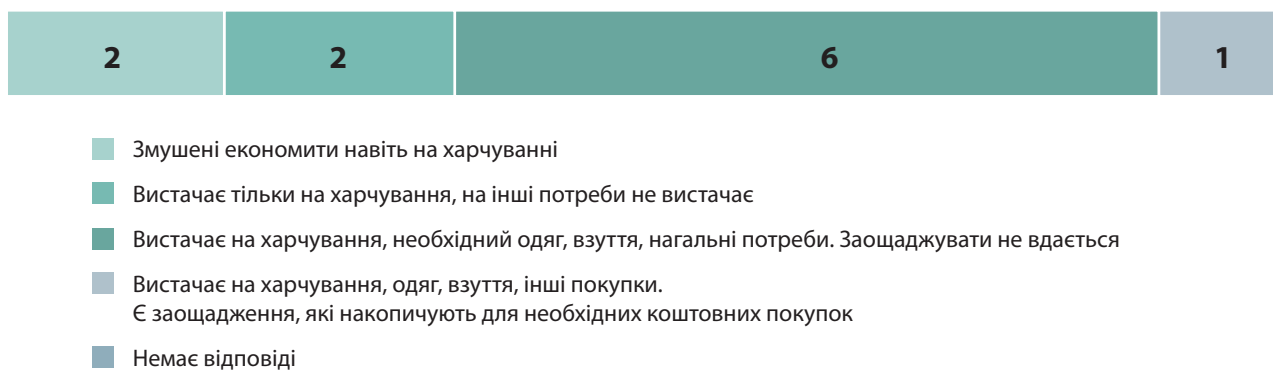
Діаграма 2.4 Проживання в місті або селі

- Понад половина опитаних (6 осіб) працювали на оплачуваній роботі, одна особа навчалась, ще одна знаходилась в активному пошуку роботи, три не працювали через хронічне захворювання, пенсійний вік чи потребу займатися домашнім господарством (Діаграма 2.5).



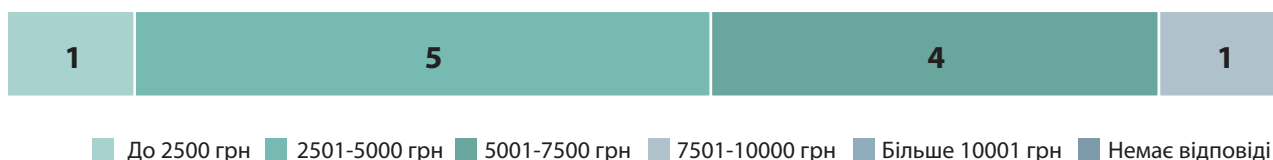
Діаграма 2.5 Зайнятість

- Дві з одинадцяти респонденток повідомили, що вимушені заощаджувати навіть на харчуванні. Ще дві відповіли, що їм вистачає лише на харчування, але не на інші потреби. Шестеро описує своє матеріальне становище як «Вистачає на необхідний одяг, взуття, нагальні потреби, заощаджувати не вдається». Лише одній вистачає на те, щоб робити заощадження для коштовних придбань (Діаграма 2.6).



Діаграма 2.6 Матеріальне становище

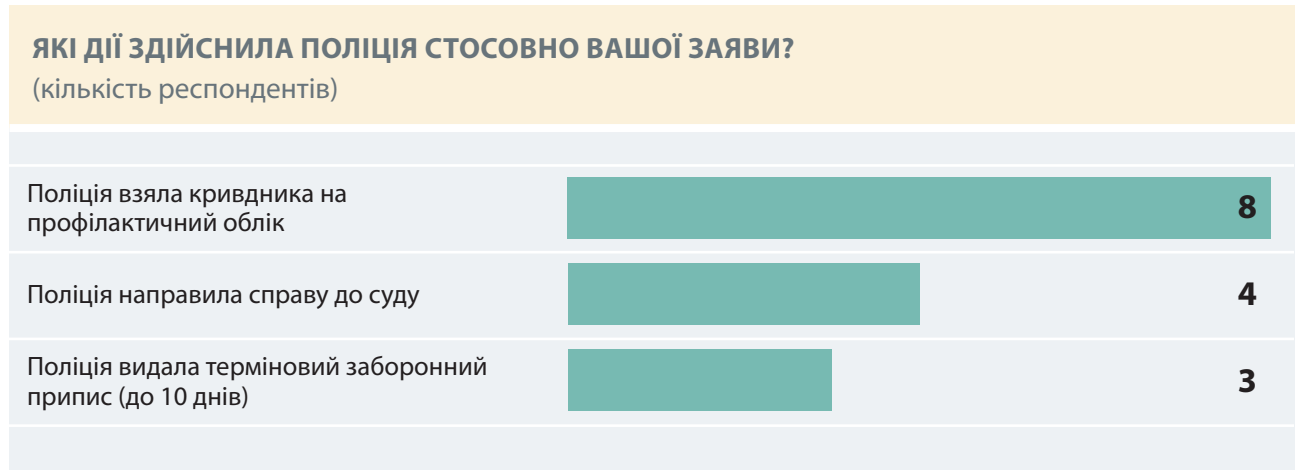
- Сукупний дохід домогосподарства за останній місяць не перевищував 10 000 грн у всіх опитаних. До 2 500 грн отримала 1 особа, від 2 501 до 5 000 грн – 5 осіб, від 5 001 до 7 500 грн – 4 особи, від 7 501 до 10 000 грн – 1 особа (Діаграма 2.7).



Діаграма 2.7 Сукупний дохід домогосподарств за останній місяць

ШЛЯХ ДО ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ

У процесі захисту своїх прав всі 11 респонденток зверталися як до поліції, так і до суду. Звернення до поліції у 3 випадках (27%) мало наслідком видачу термінового обмежувального припису, у 8 випадках (73%) – взяття кривдника на профілактичний облік, у 4 випадках (36%) – направлення справи до суду (Діаграма 2.8).



Діаграма 2.8 Дії поліції стосовно заяви

Крім того, у шести опитаних (55%) є досвід звернення щодо примусового виконання обмежувального припису до Державної виконавчої служби чи Національної поліції. Всі випадки звернень, зі слів постраждалих від домашнього насильства, виявилися успішними – відповідальні органи забезпечили виконання рішення суду.

ЗВЕРНЕННЯ ДО ПОЛІЦІЇ

Першим кроком до відновлення своїх прав для всіх опитаних було звернення до поліції. Особи, які зазнали домашнього насильства, склали заяву про домашнє насильство як безпосередньо у відділку (55%), так і до звернення до відділку, зокрема під час приїзду поліції на виклик (45%).

Більшість респонденток (64%) не мали складнощів під час звернення до поліції. Що стосується тих опитаних, що мали певні труднощі, ними було названо нестачу інформації щодо алгоритму дій на цьому етапі (18%), нечемну поведінку співробітників поліції, а також моральні труднощі – страх та осуд сусідів (по 9%) (Діаграма 2.9).

Нестачу інформації респонденткам вдалося подолати за допомогою пошуку інформації в інтернеті, моральні проблеми – за допомогою підтримки друзів, а з поліцейськими, що поводитися нечемно, вдалося порозумітися.

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЩАМИ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО ПОЛІЦІЇ?

Якщо так, в чому вони полягали? (кількість респондентів)

Нестача інформації щодо алгоритму дій на цьому етапі	2
Нечемне поводження співробітників поліції	1
Інше	1
Не було перешкод та труднощів	7

Діаграма 2.9 Труднощі та перешкоди на етапі звернення до поліції

Тривалість процесу³⁴ взаємодії з поліцією коливалась від 1 до 24 днів, становлячи в середньому 5 днів. Фактична кількість часу, витраченого на звернення та комунікацію з поліцією, складала 2 дні (найдовший час, зазначений опитаними – 7 днів) (Таблиця 2.1). У половині випадків звернення до поліції зайняло всього 1 день.

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО ПОЛІЦІЇ**Таблиця 2.1**

Звернення до поліції	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	5	1	24	11	100%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	2	1	7	11	100%

Лише у 2 випадках опитані мали грошові витрати на етапі звернення в поліцію. В одному випадку респондентка витратила 20 грн на телефонні розмови, в іншому повідомлялося, що довелось орендувати окреме від кривдника житло за 1000 грн.

³⁴ Тут і далі тривалість процесів наведена в календарних днях. Для оцінки витрат часу на кожному етапі вимірювалися два показники: кількість днів, що пройшли між початком та завершенням процесу, та кількість днів, фактично витрачених особою на певну справу. Наприклад, між поданням документів до суду та отриманням рішення пройшло 30 днів, але фактично особа витратила 2 дні – один на подання заяви, один на участь в судовому засіданні.

ПІДГОТОВКА ТА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Всім респонденткам на етапі звернення до суду знадобилися документи, що посвідчують особу. Крім того, використовувалися:

- медичні документи, надані на підставі проведення та документування результатів медичного обстеження осіб, які зазнали домашнього насильства (82%);
- документи інших постраждалих (64%);
- контакти свідків (27%);
- документи, що підтверджують право власності на майно, що стало предметом злочину, та ті, що підтверджують вартість завданих збитків, а також фото, відео, звукозаписи чи висновки експертів (по 18%);
- протоколи психоконсультаційних досліджень (9%).

Інші документи, що згадувалися – свідоцтво про шлюб, довідка про склад сім'ї, письмові свідчення сусідів та копія заяви до поліції. Десять з одинадцяти осіб, які зазнали домашнього насильства, проходили медичний огляд для підтвердження факту домашнього насильства (Діаграма 2.10).

ЯКІ З ЦИХ ДОКУМЕНТІВ ЗНАДОБИЛИСЯ ДЛЯ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ?

(кількість респондентів)



Діаграма 2.10 Документи, які знадобилися при зверненні до суду

У 73% випадків судовий розгляд відбувся протягом 72 годин після подання заяви. У 82% випадків постраждала була присутня особисто під час судового засідання. Всіх опитаних в цілому задовольнило рішення суду.

На етапі збору документів до суду повідомлялося про такі труднощі:

- черги та незручний час роботи в організаціях, які видають потрібні документи (9%);
- нечемна поведінка співробітників цих організацій (9%);
- а також загальний психологічний дискомфорт (9%).

Втім, більшість респонденток (73%) на цьому етапі із труднощами не стикалися (*Діаграма 2.11*). Серед способів подолання труднощів називали дружню підтримку, звернення до юриста, написання скарг до головного лікаря з приводу нечемної поведінки його підлеглих, а також терпіння.

На етапі подання документів до суду та судового розгляду жодна з респонденток не мала труднощів. Ймовірно, це пов'язано із тим, що всі з них отримували супровід центрів безоплатної правової допомоги.

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЩАМИ НА ЕТАПІ ЗБОРУ ДОКУМЕНТІВ ДО СУДУ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(кількість респондентів)

Черги в організаціях, установах, які видають потрібні документи	1
Незручний час роботи в організаціях, установах, які видають потрібні документи	1
Нечемне поводження співробітників організацій, установ, які видають потрібні документи	1
Інше	1
Не було перешкод та труднощів	8

Діаграма 2.11 Перешкоди та труднощі на етапі збору документів до суду

Звернення до суду у більшості випадків не займало багато часу. Підготовка до суду тривала від 2 до 7 днів (в середньому 5). Втім, фактично на справу особою витрачалося в середньому 1,5 дні. Період між поданням заяви та отриманням рішення суду тривав від 2 до 30 днів (в середньому – 6), а фактичні затрати часу складали в середньому близько 1,5 дні (*Таблиця 2.2*).

**ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПАХ ПІДГОТОВКИ
ТА ПОДАННЯ ДОКУМЕНТІВ ДО СУДУ, ОТРИМАННЯ РІШЕННЯ**

Таблиця 2.2

	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (%) від всіх опитаних)
Підготовка документів до суду					
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	5	2	7	11	100%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	1.5	1	2	11	100%
Подання документів до суду та отримання рішення					
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	6	2	30	10	91%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	1.5	0	6	10	91%

Сумарні витрати коштів на етапі підготовки до суду могли досягати 750 грн, в середньому – 293 грн. Водночас дві респондентки повідомили, що не мали жодних витрат. Основні статті витрат – проїзд (в середньому 225 грн), збір інформації та доказів (139 грн) та підготовка документів (70 грн). Одна з респонденток розповіла, що заплатила 50 грн хабаря (проте не вказала, кому та за що). У даній категорії справ судовий збір не стягується. Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведені у Таблиці 2.3.

РОЗМІР ВИТРАТ НА ЕТАПІ ПІДГОТОВКИ ДО СУДУ

Таблиця 2.3

Стаття витрат на етапі підготовки до суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	225	100	400	4	36%
Підготовка документів	70	20	100	6	55%
Збір інформації або доказів	139	23	300	7	64%
Телефонні витрати та листування	68	20	100	4	36%
Юридична допомога	-	-	-	0	0%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам	-	-	50	1	9%
Інші пов'язані витрати	-	-	23	1	9%
Разом	293	50	750	9	82%

Середнє значення, мінімум та максимум розраховуються тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). Узагальнені показники по всьому етапу не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

На етапі звернення до суду у більшості опитаних не було фінансових витрат. Максимальна сплачена сума – 400 грн (в середньому – 205 грн). Основна стаття витрат – проїзд.

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ

На етапі звернення до Державної виконавчої служби та поліції для примусового виконання кривдником рішення суду лише одна респондентка поскаржилася на нестачу інформації щодо алгоритму дій на цьому етапі. Всі опитані, що зверталися до цих установ, залишилися в цілому задоволеними наданою допомогою.

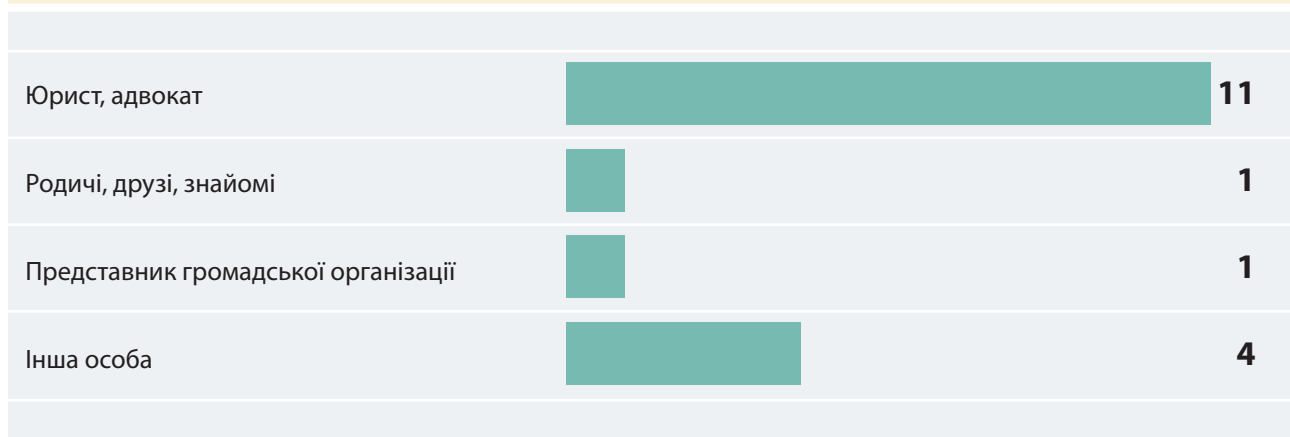
Звернення до Державної виконавчої служби та поліції займало в опитаних не більше 3 днів. Крім того, виконання рішення суду майже нічого не коштувало. Лише одна особа вказала, що витратила 50 грн на проїзд.

ЗВЕРНЕННЯ ЗА ПРАВОВОЮ ТА ІНШОЮ ДОПОМОГОЮ

Всі особи, які зазнали домашнього насильства, опитані в цьому дослідженні, зверталися по допомогу до юристів та адвокатів з державної системи безоплатної правової допомоги. Крім того, одна особа також отримувала допомогу юриста з громадської організації, ще одна зазначила, що їй допомогло близьке оточення, ще одна згадала представника громадської організації, а 4 особи відзначили допомогу поліцейських (Діаграма 2.12). Їх участь полягала переважно у наданні порад на різних етапах процесу.

ЧИ ОТРИМУВАЛИ ВИ ДОПОМОГУ У ПРОЦЕСІ ЗАХИСТУ СВОЇХ ПРАВ ПІСЛЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА? ЯКЩО ТАК, ВІД КОГО?

(кількість респондентів)



Діаграма 2.12 Допомога в процесі захисту своїх прав після домашнього насильства

У всіх випадках спілкування з юристом відбувалось особисто; додатково 5 осіб (46%) контактували з юристом телефоном, а одна особа – онлайн. Юридична допомога полягала у консультуванні та підготовці пакета документів, складанні заяви, також більшості осіб, які зазнали домашнього насильства (73%), надавалася послуга представництва. Понад половина респонденток (64%) звернулися до правозахисника вже на етапі подання заяви в поліцію; 8 осіб (73%) користувалися його допомогою під час подання документів в суд та судового розгляду, а одна особа також консультувалась під час звернення за примусовим виконанням рішення суду.

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ

На момент виникнення проблеми домашнього насильства понад половина (55%) опитаних переважно розуміли процедуру отримання обмежувального припису та алгоритм дій для захисту прав. Ще 45% частково розуміли, частково ні (*Діаграма 2.13*).

ЯКЩО ГОВОРИТИ ПРО ЧАС, КОЛИ ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТІЛЬКИ ВИНИКЛА, НАСКІЛЬКИ ВИ РОЗУМІЛИ ПРОЦЕДУРУ ОТРИМАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ ТА АЛГОРИТМ ДІЙ ЗАДЛЯ ЗАХИСТУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ СВОЇХ ПРАВ?

(кількість респондентів)

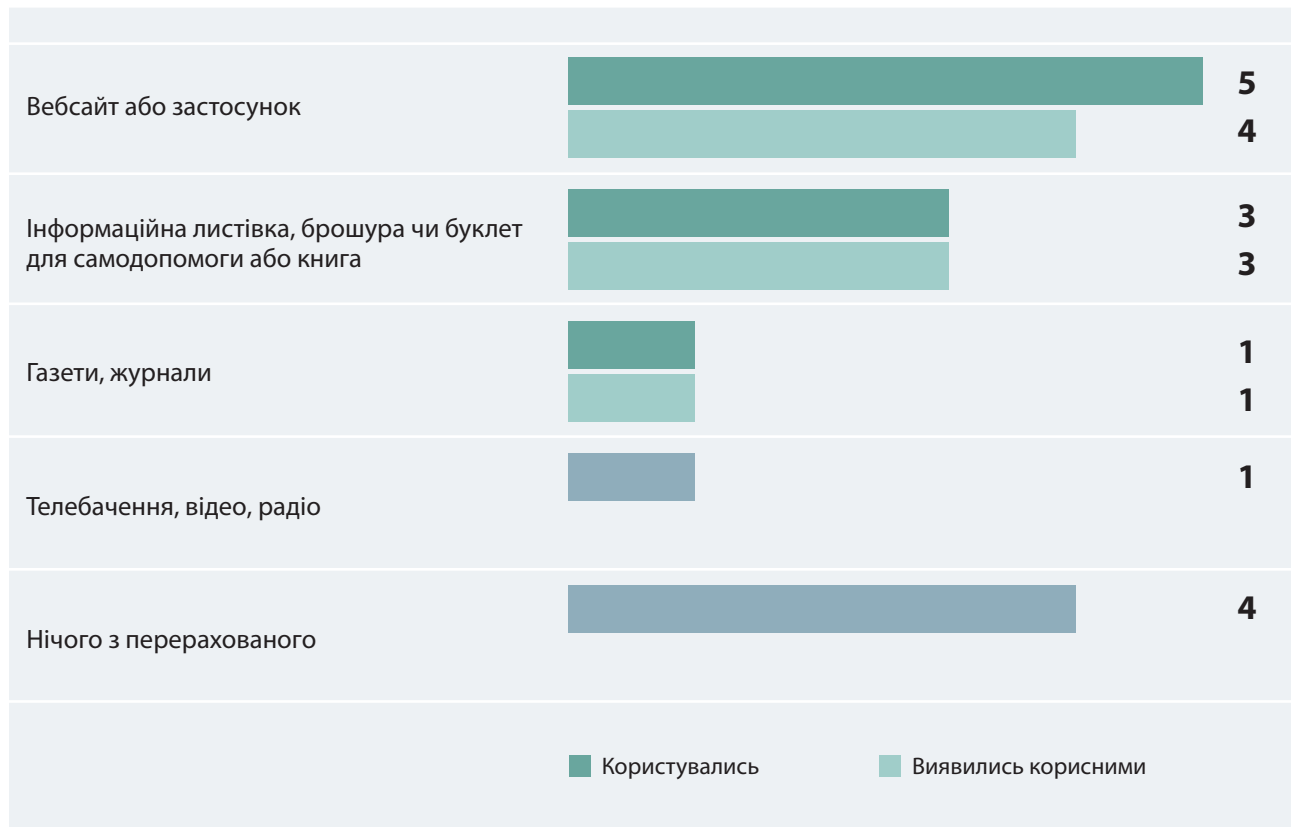


Діаграма 2.13 Розуміння юридичної процедури та алгоритму дій на етапі виникнення проблеми домашнього насильства

Третина опитаних (36%) не користувалася жодним джерелом інформації (медіа, друковані матеріали, інтернет), щоби самостійно отримати інформацію про процедуру та алгоритм дій. Ті, хто намагався знайти інформацію, найчастіше шукали в інтернеті, на другому місці – інформаційні буклети, книги, на третьому – ТБ, відео, радіо, газети чи журнали.

Найбільш корисними для тих, хто шукав інформацію, виявились матеріали в інтернеті та інформаційні листівки, брошури для самопомоги тощо (*Діаграма 2.14*).

ЧИ КОРИСТУВАЛИСЬ ВИ НИЖЧЕНАВЕДЕНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ІНФОРМАЦІЇ, ЩОБ САМОСТІЙНО ОТРИМАТИ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ ТА АЛГОРИТМ ПОДАЛЬШИХ ДІЙ? ЯКІ З ЦИХ ДЖЕРЕЛ ВИЯВИЛИСЬ ДЛЯ ВАС КОРИСНИМИ?
(кількість респондентів)



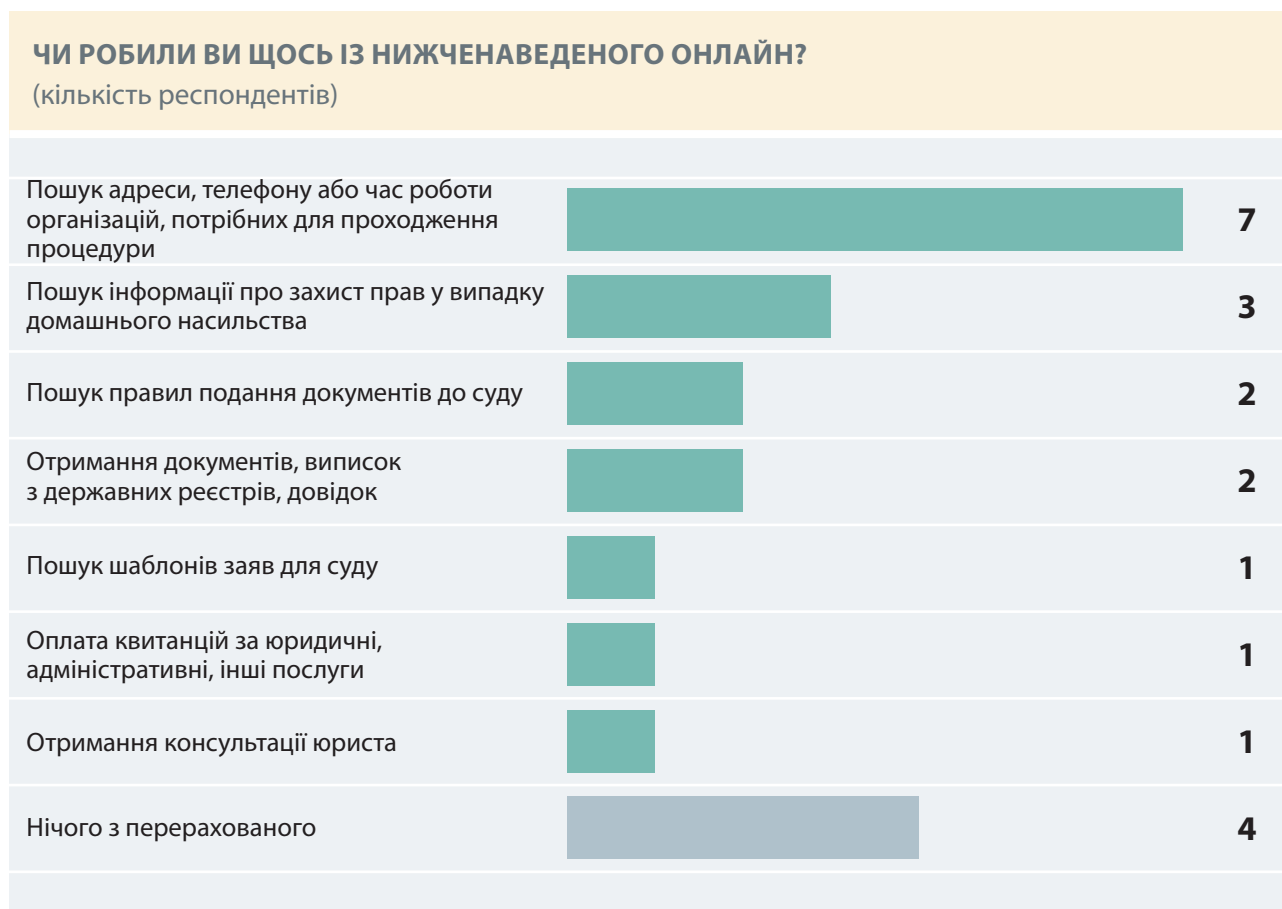
Діаграма 2.14 Використання джерел інформації для самостійного вивчення юридичної процедури та алгоритму дій

КОРИСТУВАННЯ ОНЛАЙН-СЕРВІСАМИ ТА ТЕРМІНАЛАМИ САМООБСЛУГОВУВАННЯ

Дві третини опитаних (64%) у той чи інший спосіб використовували інтернет у процесі захисту своїх прав внаслідок домашнього насильства. Найпоширенішим є:

- пошук в інтернеті контактної інформації організацій, потрібних для проходження процедури (64%);
- інформації щодо алгоритмів дій (27%);
- правил подання документів до суду (18%);
- отримання довідок чи виписок з державних реєстрів (18%) (Діаграма 2.15).

Крім того, згадувався досвід отримання консультації юриста онлайн, пошук шаблонів заяв до суду, сплата квитанцій за юридичні, адміністративні та інші послуги.



Діаграма 2.15 Використання онлайн-ресурсів

Також респондентів запитували, чи знають вони спеціалізовані вебресурси, де можна отримати інформацію про процедуру отримання компенсації та надавачів правової допомоги: зокрема сайт Координаційного центру з надання правової допомоги legalaid.gov.ua, сайт судової влади України court.gov.ua, сайти регіональних та місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, сайти недержавних (благодійних) організацій. Третина опитаних (36%) не знають про жодну вебсторінку з перерахованих. Знають:

- про сайти окремих недержавних, благодійних організацій – 36% («Ла Страда»);
- сайт legalaid.gov.ua та сторінки регіональних та місцевих центрів з надання БПД – по 27%;
- сайт court.gov.ua – 9% (Діаграма 2.16).

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ ПРО НИЖЧЕНАВЕДЕНІ ОНЛАЙН-РЕСУРСИ, ДЕ МОЖНА ОТРИМАТИ ІНФОРМАЦІЮ ПРО АЛГОРИТМ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА НАДАВАЧІВ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ?
(кількість респондентів)

Сайти недержавних (благодійних) організацій	4
Сайт координаційного центру з надання правової допомоги legalaid.gov.ua	3
Сайти регіональних та місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги	3
Сайт судової влади України court.gov.ua	1
Ні, жоден онлайн-ресурс не відомий	4

Діаграма 2.16 Обізнаність щодо онлайн-ресурсів

Жодна респондентка не використовувала терміналів самообслуговування для сплати за послуги в процесі захисту своїх прав.



Аналіз судових рішень

Додатково було здійснено аналіз судових рішень у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Усього було проаналізовано 26 справ щодо надання обмежувального припису, які розглядалися у судах Донецької та Луганської областей з моменту початку збройного конфлікту (всі релевантні справи, які вдалось відшукати через пошукову систему реєстру³⁵).

По двох справах провадження було відкрите у 2018 році, по 24 справах – у 2019 році. Двадцять справ розглядалися в судах Донецької області, 6 – Луганської. На основі аналізу текстів судових рішень щодо цієї категорії справ зроблено такі спостереження:

- Більшість заяв було подано безпосередньо особами, які зазнали домашнього насильства (24 заяви або 92%). Решту було подано представником постраждалої особи.
- Точна дата першого звернення особи, яка зазнала домашнього насильства, до суду вказана для 16 справ. В 13 випадках період між зверненням та відкриттям провадження склав не більше 3 календарних днів, зокрема у 10 випадках ухвала про відкриття провадження була прийнята в той самий чи на наступний день. Також були випадки, коли між зверненням та відкриттям було 14, 15 та 34 дні. Затримки пов'язані з тим, що позовна заява відправлялась на доопрацювання та усунення недоліків.
- Період між відкриттям провадження та рішенням місцевого суду складав в середньому 8 календарних днів. В 11 випадках він становив до 3 днів, ще у 13 – від 4 до 14 днів, також були справи, для яких цей період склав 20 та 60 днів.
- В 11 випадках (42%) розгляд справи здійснювався без участі сторін, а у 7 випадках (27%) – за участю сторін. П'ять справ (19%) було розглянуто лише у присутності заявника (потерпілої особи), одна (4%) – за участю лише представника заявника у форматі відеоконференції, а дві справи (8%) – за участю кривдника і представника заявника. Отож, особа, яка зазнала домашнього насильства, особисто брала участь у судовому розгляді у 12 випадках (46%), а кривдник – у 9 випадках (35%).
- В 11 випадках (42%) вимоги заявника були задоволені місцевим судом повністю, в 13 випадках (50%) – частково, у двох (8%) – жодна вимога не була задоволена.
- У текстах судових рішень наводилися такі вимоги заявника:
 - заборонити кривднику наблизитися ближче, ніж на певну відстань, до визначеного місця (проживання, роботи, частого відвідування тощо) – 18 справ (69%);
 - заборонити кривднику вести телефонні переговори або контактувати через інші засоби зв'язку особисто та через третіх осіб – 17 справ (65%);
 - заборонити кривднику особисто і через третіх осіб розшукувати заявника, якщо він за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати та в будь-який спосіб спілкуватися – 17 справ (65%);

³⁵ Є ймовірність, що певна частина справ, знайдених у реєстрі – це справи опитаних під час дослідження респонденток. Проте відбір судових справ для аналізу відбувався незалежно від опитування, і встановити зв'язок між респондентками та їх судовими справами не є можливим; вибірка здійснювалася станом на жовтень 2019 року.

- заборонити кривднику перебувати в місці спільного проживання – 10 справ (38%);
 - обмежити спілкування кривдника з дитиною/дітьми – 4 справи (15%);
 - продовжити дію попереднього обмежувального припису – 3 справи (12%);
 - заборонити спілкування кривдника з дитиною/дітьми – 1 справа (4%);
 - визначити місце мешкання дитини за місцем проживання заявника – 1 справа (4%).
- Результати розгляду справ по типах вимог:
- заборонити кривднику наблизитися ближче, ніж на певну відстань, до визначеного місця (проживання, роботи, частого відвідування тощо): 50% задовольнили, 39% – частково;
 - заборонити кривднику вести телефонні переговори або контактувати через інші засоби зв'язку особисто та через третіх осіб: 59% задовольнили, 12% – частково;
 - заборонити кривднику особисто і через третіх осіб розшукувати заявника, якщо він за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати та в будь-який спосіб спілкуватися: 71% задовольнили, 12% – частково;
 - заборонити кривднику перебувати в місці спільного проживання: 40% задовольнили, 40% – частково;
 - обмежити спілкування кривдника з дитиною/дітьми: 50% задовольнили;
 - продовжити дію попереднього обмежувального припису: 67% задовольнили, 33% – частково;
 - заборонити спілкування кривдника з дитиною/дітьми: вимогу задовольнили частково;
 - визначити місце мешкання дитини за місцем проживання заявника: вимогу задовольнили.
- Часткове задоволення вимог пов'язане або зі встановленням меншого терміну дії обмежувального припису, або зі зменшенням допустимої відстані, на яку можна наблизитися, або зі скороченням переліку місць, до яких кривдник не може наблизитись.
- У 4 випадках з 26 (15%), одна зі сторін процесу подавала апеляційну скаргу, в одному випадку (4%) справа дійшла до касаційної інстанції. В одному випадку справа була залишена без руху, в іншому – апеляційний суд скасував рішення місцевого суду та цілком задовольнив позовні вимоги постраждалої сторони. Ще в одному випадку строк обмежувального припису був зменшений на етапі апеляційного розгляду, а Верховний Суд залишив це рішення без змін. У двох випадках рішення місцевого суду на користь постраждалої сторони було залишене без змін на етапі апеляційного розгляду. Таким чином, на етапі оскарження рішення суду нижчої інстанції у вигравші частіше залишалась особа, яка зазнала домашнього насильства.
- У всіх проаналізованих справах зверненню до суду передувало звернення до поліції. Протоколи про адміністративні порушення, термінові заборонні приписи, внесені заяви до ЄРДР, а також попередні судові рішення щодо кривдника використовувалися як доказ домашнього насильства в усіх справах. Терміновий заборонний припис, виданий раніше, згадується у 3 справах. Медичні документи (довідки, амбулаторні карти, результати експертизи тощо) використовувалися у 10 справах із 26. Є спостереження, що великий обсяг доказової бази та факти попередніх правопорушень, вчинених кривдником, підвищують ймовірність рішення справи на користь позивача, натомість хороші стосунки кривдника з дитиною чи дітьми зменшують шанс задоволення всіх вимог у повному обсязі.

Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до результатів дослідження)

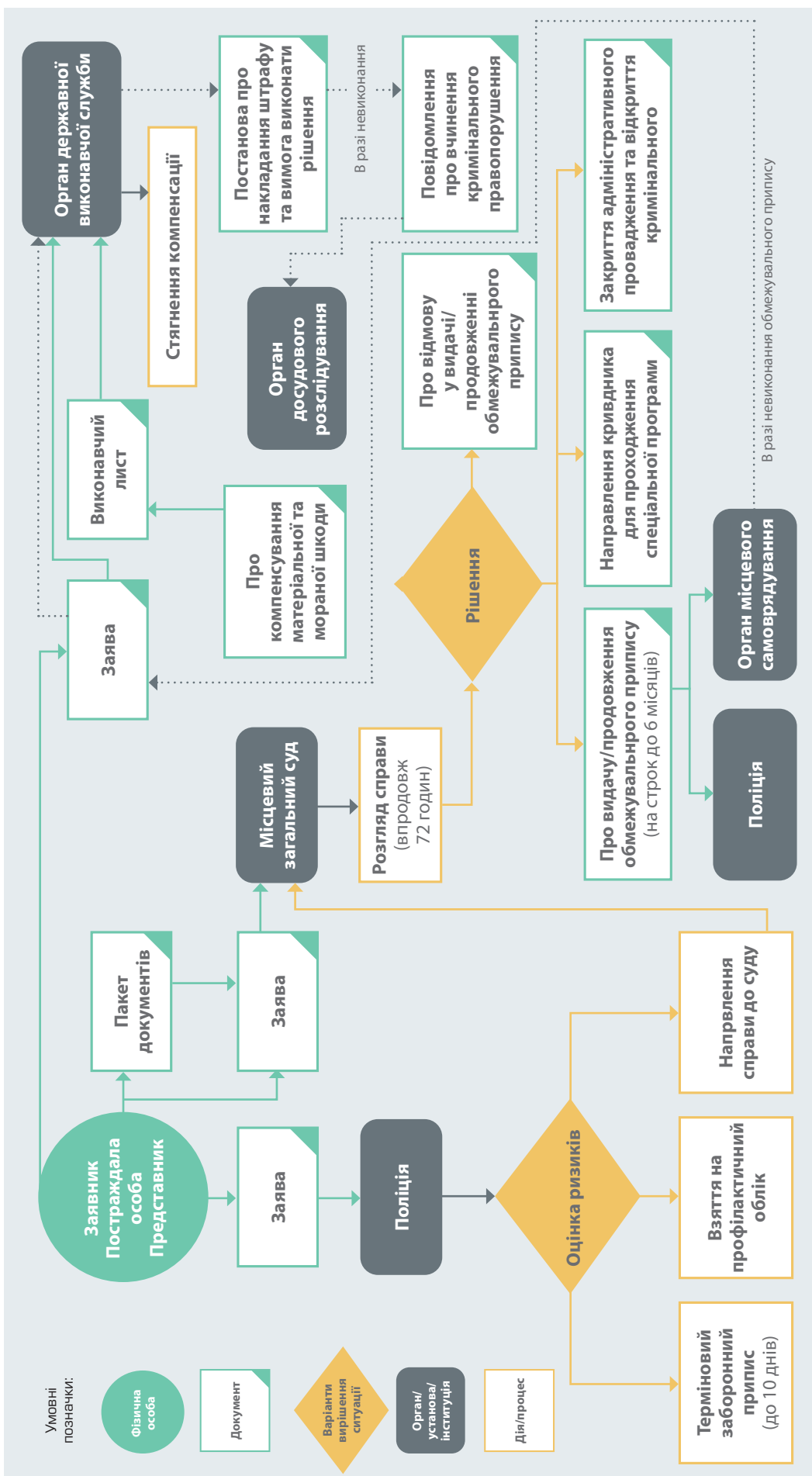


Рис. 4. Домашнє насильство



Висновки та рекомендації за розділом

Терміновий заборонний та обмежувальний приписи є на сьогодні основними швидкими механізмами протидії домашньому насильству та забезпечення безпеки особи, яка зазнала домашнього насильства. Відповідно до законодавства, терміновий заборонний припис видається поліцією, а обмежувальний припис строком до 6 місяців – у судовому порядку. Обмежувальний припис може бути отриманий і без звернення до поліції, проте зазвичай суду все ж таки передусь неодноразове звернення до правоохоронців.

Опитування експертів виявило такі проблеми, з якими може зіштовхнутися особа у процесі захисту своїх прав внаслідок домашнього насильства (особливо на етапі звернення до поліції):

- затримка видачі або невидача термінового заборонного припису поліцією, у ситуаціях, коли це необхідно;
- потреба представників поліції у додатковому навчанні щодо порядку заповнення протоколів, проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, витребування документів журналів щодо обліку кривдників в населених пунктах;
- хибна кваліфікація справ по скоєнню домашнього насильства поліцією, неправильне заповнення документів;
- відсутність соціального житла/притулків для осіб, які зазнали домашнього насильства;
- затягування розгляду справи у суді через складнощі з інформуванням особи, яка притягується до відповідальності, про судовий розгляд;
- розповсюдження інформації про необхідність звернення за медичною допомогою;
- низький рівень поінформованості поліції та виконавчої служби про свою роль у виконанні обмежувального припису;
- значний тягар доказів.

Опитування потерпілих від домашнього насильства також виявило такі проблеми:

- нестача інформації щодо алгоритму дій на етапі виклику поліції;
- нечемна поведінка співробітників поліції;
- моральні труднощі та психологічний дискомфорт;
- черги та незручний час роботи в організаціях, котрі видають потрібні для суду документи;
- нечемна поведінка співробітників цих організацій.

Ані експертами, ані потерпілими ефективних чинних механізмів прискорити процес та подолати труднощі названо не було, за винятком особистих знайомств у тій чи іншій структурі, що можуть незначно пришвидшити процедуру отримання необхідного документа тощо.

Дані дослідження вказують на те, що вирішення питання про надання термінового заборонного або обмежувального припису в більшості випадків відбувається швидко. Згідно з аналізом судових рішень, період між відкриттям провадження та рішенням місцевого суду складав в середньому 8 календарних днів. В 11 випадках він становив до 3 днів, ще у 13 – від 4 до 14 днів, також були справи, для яких цей період склав 20 та 60 днів. Згідно з результатами опитування, досудовий етап (звернення із заявою до поліції, підготовка документів до суду) складав в середньому 10 календарних днів, подання документів до суду та отримання рішення – 6 календарних днів, а весь процес – 16 днів (Таблиця 2.4). Максимальні строки, встановлені законодавством на ці процедури (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до суду та виконання його рішення у випадку правозастосування статей 350¹-350⁸ Цивільного процесуального кодексу України у справах про видачу або продовження обмежувального припису) також не повинні перевищувати 16 днів.

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ ОТРИМАННЯ ТЕРМІНОВОГО ЗАБОРОННОГО АБО ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПISУ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ

Таблиця 2.4

	Середнє (днів)	Вказали тривалість (кількість опитаних)
Досудовий етап: звернення із заявою до поліції, збір документів та складання заяви до суду	10	11
Судовий етап: подання документів до суду та судовий розгляд	6	10
Етап після суду: звернення щодо примусового виконання рішення суду	1	6
Весь процес	16	11

Середня тривалість для всього процесу не дорівнює сумі часових витрат на кожен етап, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що змогли дати відповідь на запитання.

Також дані опитування вказують на те, що процедура є менш фінансово затратною, ніж інші типи судових справ, що розглядаються у цьому звіті. 10 з 11 опитаних вказали певну суму витрат, яка коливалась від 50 до 1150 грн, становлячи в середньому 453 грн (Таблиця 2.5). Попри те, що чинне законодавство не передбачає прямих витрат користувача правових послуг, існує низка об'єктивних обставин, які обумовлюють ці витрати з боку користувачів, зокрема це витрати на правову допомогу, переїзди, оренду житла, харчування тощо.

ВАРТІСТЬ ПРОЦЕСУ ОТРИМАННЯ ТЕРМІНОВОГО ЗАБОРОННОГО АБО ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПISУ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ

Таблиця 2.5


	Середнє (днів)	Вказали тривалість (кількість опитаних)
Досудовий етап: звернення із заявою до поліції, збір документів та складання заяви до суду	365	10
Судовий етап: подання документів до суду та судовий розгляд	205	4
Етап після суду: звернення щодо примусового виконання рішення суду	50	1
Весь процес	453	10

Середнє значення розраховується тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). Узагальнені витрати по всьому процесу не дорівнюють сумі витрат на кожному етапі, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що вказали витрати на відповідному етапі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ:

1. Вдосконалити інформування осіб, які зазнали домашнього насильства, щодо:
 - процедури звернення за допомогою осіб, які зазнали домашнього насильства;
 - покрокових дій щодо повного відновлення порушеного права потерпілої особи;
 - права на безоплатну правову допомогу (щодо підстав та переліку документів, які надають право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги; адреси центрів та бюро системи БПД; громадських об'єднань і благодійних фондів, робота яких орієнтована на надання правової допомоги тощо);
 - форми та змісту заяв до Національної поліції про вчинення домашнього насильства (в тому числі, заява про кримінальне правопорушення), до суду про видачу обмежувального припису;
 - необхідного переліку документів, які можуть підтвердити факт вчинення насильства;
 - порядку засвідчення копій документів, які подаються до суду;
 - звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості (вогнепальні, колоті, різані, рубані рани, забої), порядку надання медичної допомоги, проведення медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства;
 - адреси та засоби зв'язку правоохоронних органів, медичних та судових установ.
2. Поширювати практики безоплатного правового консультування громадян при державних органах та судах тощо.
3. Розвивати потенціал працівників підрозділів поліції з метою покращення якості оцінок ризиків та протоколів, складених ними у справах про домашнє насильство, а також щодо видачі та виконання термінових заборонних приписів.
4. Підвищувати кваліфікацію працівників системи БПД та адвокатів, працівників органів опіки та піклування, Державної виконавчої служби.
5. Вдосконалити судову процедуру розгляду справ шляхом запровадження та використання «зелених кімнат» (приміщення, створені для проведення допитів дітей, які є потерпілими чи свідками в кримінальних справах, в умовах, що мінімізують повторну травматизацію психіки дитини) у справах за заявою про допомогу від домашнього насильства та вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї згідно з Законом України «Про запобігання та протидії домашньому насильству» №2229-VIII від 07.12.2017.
6. Створити можливості дистанційно подати заяву про отримання обмежувального припису, зокрема шляхом впровадження функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), електронного документообігу, інформатизації процесів, дистанційного ведення справ тощо.
7. Вдосконалити (спростити) процедуру отримання особою електронного цифрового підпису з метою можливості користування наявними електронними сервісами.

- 8.** Прискорити процес проходження суддями кваліфікаційного відбору та провести призначення їх до судів, яким бракує штатної кількості суддів.
- 9.** Офіцерам поліції – визначити пріоритетом реагування на випадки домашнього насильства та використовувати термінові заборонні приписи для захисту потерпілих від домашнього насильства від безпосередньої небезпеки для їхнього здоров'я та життя, що виходить від правопорушника.
- 10.** Офіцерам поліції – використовувати підхід, орієнтований на осіб, що пережили домашнє насильство під час застосування термінових обмежувальних приписів, який відображено у міжнародних стандартах.
- 11.** Офіцерам поліції – контролювати ефективно виконання термінових обмежувальних приписів, зміцнювати співпрацю з іншими органами, що працюють у сфері протидії насильству в сім'ї, та забезпечувати перенаправлення.
- 12.** Судам – залишатися доступними та розглядати справи, пов'язані з домашнім насильством, включаючи заяви про видачу обмежувальних приписів потерпілим від домашнього насильства, у пріоритетному порядку.
- 13.** Видалити склад адміністративного правопорушення «домашнє насильство» зі статті 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення.
- 14.** Видалити кваліфікаційну ознаку «систематичності» зі статті 126¹ Кримінального кодексу України.
- 15.** Зменшити тягар доказування для потерпілого від домашнього насильства у кримінальних справах та під час вирішення питань щодо видачі обмежувального припису відносно правопорушника.



**ОТРИМАННЯ
КОМПЕНСАЦІЇ
ЗА ЗРУЙНОВАНУ
ПІД ЧАС
ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ НА
СХОДІ УКРАЇНИ
ВЛАСНІСТЬ
(ЖИТЛО)**



Законодавчо визначений алгоритм

ПРОЦЕС ОТРИМАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ (ВКЛЮЧНО З ПРОЦЕСОМ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИКА/АДВОКАТА)

Отримати правову допомогу можна в центрах та бюро системи БПД, а також в ОГС, які реалізують відповідні програми правової допомоги. Деякі ОГС відрізняються від системи БПД тим, що можуть не висувати або висувати не такі жорсткі вимоги щодо підтвердження права на отримання безоплатних послуг. Це зумовлено умовами програм, що впроваджуються цими організаціями.

Для отримання безоплатної консультації, роз'яснення та написання звернень з приводу отримання компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту на сході України власність (житло) особі необхідно звернутись до органів системи БПД (центру, бюро) або ОГС, а для допомоги у складанні судової заяви – підтвердити перед цими органами своє право на безоплатну вторинну правову допомогу. У разі неможливості підтвердити таке право можна скористатись безоплатною консультацією, під час якої отримати у юриста зразок заяви, або інтернет-ресурсами для отримання зразка в електронній формі, який після самостійного заповнення подати до поліції чи суду (самостійне формування заяви до суду з даного питання є досить складною процедурою). У разі потреби особі може бути призначено представника для ведення справи в суді. Представництво є складовою вторинної правової допомоги, право на безоплатне отримання якої встановлене ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та потребує документального підтвердження від заявника – заява про те, що заявник бажає, щоб вторинна правова допомога була йому/їй надана. У разі неможливості участі представника та самого позивача існує можливість разом з поданням заяви до суду скласти клопотання про проведено розгляду справи за відсутності заявника. Таку заяву доцільно подавати, коли є впевненість, що участь особи не знадобиться: коли суду із заявою надано всі можливі та допустимі докази в справі та більше немає чого надати, навіть якби позивач або потерпіла особа чи представник заявника або представника брали участь особисто.

НАПОВНЕННЯ СПРАВИ

Під час звернення особи для отримання первинної правової допомоги до центрів/бюро системи БПД або ОГС надається паспорт громадянина України, дані з якого можуть заноситися до матеріалів справи. Також для вирішення питання надання особі вторинної правової допомоги можуть запитуватися документи на підтвердження відповідного статусу чи категорії, які також будуть належати до справи заявника.

Для формування позовної заяви про отримання компенсації за зруйноване житло та для вирішення справи в суді потрібні:

- паспорти та ІПН позивача;
- документи, що підтверджують право власності на зруйноване нерухоме майно (договір купівлі-продажу, свідоцтво про право власності, свідоцтво про право на спадкування);
- витяг із Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Отримання витягу має значення тоді, коли попередні документи, які підтверджують право власності на майно, втрачені. Проте станом на поточну дату в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно наявні не всі відомості про реєстрацію прав власності. Тому для початку, у разі необхідності, треба перевірити дані щодо нерухомості в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно³⁶ шляхом отримання інформаційної довідки. Вартість означеної послуги становить 23,00 грн;
 - документи, що підтверджують технічний стан нерухомого майна (технічний паспорт³⁷ на житловий будинок);
 - документи, що підтверджують обсяги руйнування майна:
 - якщо мала місце пожежа — акт про пожежу³⁸, складений Державною службою України з надзвичайних ситуацій;
 - акт обстеження нерухомого майна, складений комісією при місцевій раді;
 - фото-/відеоматеріали, які підтверджують руйнування майна;
 - показання свідків на підтвердження руйнування майна.

ВИРІШЕННЯ СПРАВИ БЕЗ СУДУ

З прийняттям Постанови КМУ № 623 стало можливо отримати компенсацію за зруйноване житло без рішення суду. 10 липня 2019 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову³⁹, яка надає можливість отримати компенсацію за зруйноване внаслідок збройного конфлікту в Україні майно.

Дію документа було поширено на «надзвичайні ситуації воєнного характеру, спричинені збройною агресією Російської Федерації». Згідно з Постановою, питання компенсації за завдану шкоду виходить із положень статті 89 Кодексу цивільного захисту України, яка передбачає види допомоги, які надаються державою тим особам, які постраждали від надзвичайної ситуації.

Згідно з Постановою, право на отримання допомоги мають громадяни України, чиє житло було зруйноване та які залишилися на попередньому місці проживання та/або в межах відповідного населеного пункту.

³⁶ Вебпортал «Кабінет електронних сервісів», розділ «Покрокова інструкція: отримання відомостей з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно».

³⁷ Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України «Про затвердження Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна» від 24.05.2001 № 127.

³⁸ Наказ МВС «Про затвердження форми звітності № 1-ППО (місячна) «Звіт про пожежі та їх наслідки» та форми акту про пожежу» від 14.06.2017 № 503.

³⁹ Постанова КМУ «Порядок надання та визначення розміру грошової допомоги або компенсації постраждалим від надзвичайних ситуацій, які залишилися на попередньому місці проживання» від 10.07.2019 № 947.

Згідно з Постановою, зазначені особи мають право на один вид допомоги — грошову компенсацію, розмір якої не залежить від фактично завданих збитків та проведеної оцінки майна. Розмір грошової компенсації постраждалим визначається за показниками опосередкованої вартості спорудження житла у регіонах України відповідно до місцезнаходження житлових будинків (квартир), які зруйновано внаслідок «надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації» (але не більше ніж 300 тис. гривень). Під час визначення розміру грошової допомоги або компенсації враховується розмір завданої матеріальної шкоди, страхових виплат, інших видів допомог.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України затвердило та рекомендувало до застосування показники опосередкованої вартості спорудження житла, за регіонами України, розраховані станом на 01 січня 2019 року. Вартість 1м² загальної площі квартир, будинку (з урахуванням ПДВ) у Луганській області складає 11367 тис. грн, у Донецькій — 12446 тис. грн. Тобто за цими показниками максимальна сума компенсації може покрити лише 26 та 24 м² відповідно.

Умовно процедуру звернення за отриманням компенсації можна поділити на два етапи:

I. ОБСТЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТА

1. Постраждалий повинен звернутися до органу місцевого самоврядування або, у разі його відсутності — до військово-цивільної адміністрації із заявою про проведення обстеження об'єкта, додавши до неї копію паспорта громадянина України або іншого документа, що посвідчує особу. У цьому пункті документа чітко не визначено, хто саме може звернутися щодо обстеження об'єкта, тому відкритим питанням залишається, чи мають на це право користувачі об'єктів, або ж виключно власники. Крім того, зазначено, що звернутися для проведення обстеження можуть особи і за фактами пошкодження, і за фактами руйнування майна.
2. Власне, сам порядок обстеження, як і те, хто саме його має здійснювати, документ не визначає. Це питання залишається відкритим та потребує доопрацювання або ж відповідного роз'яснення від Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України щодо застосування норм законодавства за аналогією. Мається на увазі те, що вже протягом п'яти років у населених пунктах, які постраждали від збройного конфлікту на сході України, органами місцевого самоврядування або військово-цивільними адміністраціями створюються спеціальні комісії, які оглядають пошкоджені об'єкти нерухомості, а для фіксації фактично завданої шкоди видають акти без встановленої форми.
3. За результатами проведеного обстеження, заявнику мають видати:
 - акт обстеження житлового будинку (квартири) — у Постанові також зазначено, що форму акта має додатково розробити та затвердити Міністерство у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, але форма акта на момент підготовки цього звіту не розроблена;
 - довідку про встановлення статусу особи, яка постраждала від надзвичайної ситуації — дана довідка вже була передбачена Постановою КМУ № 947 від 18 грудня 2013 року **«Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги або компенсації постраждалим від надзвичайних ситуацій, які залишилися на**

попередньому місці проживання»⁴⁰ і лише підтверджує факт існування надзвичайної ситуації у певній місцевості. Щодо статусу, який закріплюється довідкою, то йдеться про отримання можливої допомоги постраждалими особами, відповідно до Кодексу цивільного захисту України (надання (виплату) матеріальної допомоги (компенсації); забезпечення житлом; надання медичної та психологічної допомоги; надання гуманітарної допомоги; надання інших видів допомоги). Важливо зазначити, що після отримання грошової допомоги або компенсації постраждалі втрачають право на отримання пільг і компенсацій, передбачених у частині восьмій статті 86 та частині другій статті 89 Кодексу цивільного захисту України.

Крім того, органи місцевого самоврядування або військово-цивільні адміністрації ведуть облік обстежених будівель та складають і затверджують списки постраждалих на відповідній території.

II. ЗВЕРНЕННЯ ЩОДО ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ

Для отримання грошової компенсації особа звертається до відповідної обласної державної адміністрації. Право на таке звернення має виключно власник житла. До відповідної заяви мають бути додані такі документи:

- довідка про встановлення статусу особи, яка постраждала від надзвичайної ситуації;
- копія паспорта громадянина України або іншого документа, що посвідчує особу;
- копія довідки про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків (крім випадків, коли особа через свої релігійні переконання в установленому порядку відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податку та повідомила про це відповідному контролюючому органу і має відмітку в паспорті громадянина України);
- документи, що підтверджують право власності на житло;
- акт обстеження.

Документи розглядаються комісією з розгляду питань, пов'язаних з наданням грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок «надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації», що створюється обласними державними адміністраціями. Тому варто зауважити, що заява про отримання грошової компенсації має подаватися постраждалою особою саме до обласної державної адміністрації.

Протягом п'яти днів із дня подачі документів комісія приймає рішення щодо надання постраждалим грошової компенсації, що оформляється протоколом, та повідомляє про це постраждалим.

На підставі рішень, прийнятих комісією, обласні держадміністрації готують подання із зазначенням списку постраждалих, обсягу необхідних коштів, іншої інформації, на підставі якої прийнято рішення, яке надсилається Міністерству у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України.

⁴⁰ Постанова КМУ «Порядок надання та визначення розміру грошової допомоги або компенсації постраждалим від надзвичайних ситуацій, які залишилися на попередньому місці проживання» від 10.07.2019 № 947.

Міністерство на підставі отриманого та затвердженого подання здійснює перерахування коштів, які передбачені для надання грошової компенсації у бюджетній програмі на відповідний рік, обласним держадміністраціям у повному обсязі або пропорційно до потреб кожної області, зазначених у поданнях.

Грошова допомога має бути надана постраждалим у місячний строк з моменту прийняття рішення комісією про її надання. Виплата здійснюється через «Укрпошту» або шляхом перерахування коштів на банківській рахунок, наданий постраждалим.

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ. ОТРИМАННЯ РІШЕННЯ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ (МІСЦЕВІ СУДИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ). ВЗАЄМОДІЯ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Якщо результату не досягнуто у позасудовий спосіб вирішення питання або постраждала особа не має права на отримання компенсації, передбаченого вище зазначеною Постановою КМУ, існує судовий шлях здійснення захисту права власності, порушеного через пошкодження, руйнування чи знищення об'єктів нерухомості (будинків, квартир) в зоні АТО, який складається з таких дій:

1. Зібрати пакет первинних документів, які:

- підтверджують право власності на зруйноване нерухоме майно (договір купівлі-продажу, свідоцтво про право власності, свідоцтво про право на спадкування та ін.). Також на підтвердження права власності особа може отримати у будь-якого нотаріуса витяг із Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Отримання витягу має значення тоді, коли попередні документи, які підтверджують право власності на майно, втрачено. Проте станом на поточну дату в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно наявні не всі відомості про реєстрацію прав власності. Тому для початку рекомендується, у разі необхідності, перевірити дані щодо нерухомості в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно⁴¹ шляхом отримання інформаційної довідки. Вартість означеної послуги становить 23,00 грн;
- підтверджують технічний стан нерухомого майна (технічний паспорт⁴² на житловий будинок);
- підтверджують обсяги руйнування майна:
 - якщо мала місце пожежа — акт про пожежу⁴³, складений Державною службою України з надзвичайних ситуацій;
 - акт обстеження нерухомого майна, складений комісією при місцевій раді;
 - фото-/відеоматеріали, які підтверджують руйнування майна;
 - показання свідків на підтвердження руйнування майна.

Необхідно мати на руках повний пакет документів, доступних для отримання.

⁴¹ Вебпортал «Кабінет електронних сервісів», розділ «Покрокова інструкція: отримання відомостей з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно».

⁴² Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України «Про затвердження Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна» від 24.05.2001 № 127.

⁴³ Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження форми звітності № 1-ППО (місячна) «Звіт про пожежі та їх наслідки» та форми акту про пожежу» від 06.07.2017 № 829/30697.

Важливо!

Застосування цього механізму має прив'язку до часу завдання шкоди – інцидент має стосуватися періоду проведення антитерористичної операції: з 13.04.2014 р. по 30.04.2018 р. При чому не має значення, знаходиться будинок на підконтрольній уряду України території, чи ні.

11.07.2018 р. Верховний Суд прийняв постанову⁴⁴ за результатами розгляду касаційної скарги з питань отримання компенсації за зруйноване житло. Відповідно до її тексту, при зверненні до суду необхідно враховувати такі моменти:

- обов'язковою умовою для задоволення позовних вимог про відшкодування коштом держави шкоди, завданої під час проведення антитерористичної операції, є розташування пошкодженого майна на території АТО;
- для підтвердження розміру шкоди, завданої руйнуванням будинку, необхідним є акт обстеження пошкодженого (знищеного) внаслідок проведення антитерористичної операції майна позивача;
- на позивачі лежить обов'язок із доведення розміру заподіяної шкоди. Тому рекомендовано проведення в межах судового розгляду справи будівельно-технічної експертизи в якості належного і допустимого доказу;
- пред'являючи вимогу до держави про виплату компенсації за зруйноване під час антитерористичної операції майно, власник цього майна повинен спочатку, тобто до ухвалення рішення суду, добровільно передати пошкоджений чи зруйнований внаслідок терористичного акту будинок чи майно місцевим державним адміністраціям або органам місцевого самоврядування.

2. Підготувати до суду позовну заяву про стягнення майнової шкоди, спричиненої у результаті вчинення терористичних актів, та звернутися до суду. Позовна заява подається⁴⁵ до місцевого загального суду за місцем заподіяння шкоди або за місцем реєстрації відповідача. У разі недодержання вимог щодо форми позовної заяви на позивача очікують додаткові часові витрати.

Позов має бути пред'явлений до відповідачів в особі Кабінету Міністрів України, який є представником держави, в тому числі і в питаннях боротьби з тероризмом, та Державної казначейської служби України, яка є розпорядником державного бюджету України.

Варто звернути увагу на те, що з позовною заявою звертаються постраждалі, які не отримали будь-яких інших грошових або матеріальних компенсацій з державного чи місцевого бюджету або донорських програм суб'єктів господарювання, виконання яких контролюється державними органами.

Стосовно грошових або матеріальних компенсацій за донорськими програмами, які реалізуються міжнародними організаціями, то чинне законодавство не забороняє звернення з позовом до суду осіб, що їх отримали. Але слід зазначити, що суд, перевіряючи всі докази і аргументи, виносить рішення на власний розсуд щодо права особи на компенсацію за зруйноване житло.

⁴⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду від 11.07.2018 у справі № 219/11736/16-ц.

⁴⁵ Цивільний процесуальний кодекс України від (ст. 27).

Тому факт отримання постраждалою особою компенсації від донорської міжнародної організації може оцінюватись судом як повне забезпечення такого права, а особа – як така, чиє право на компенсацію вже задоволено та позовні вимоги такими, що не підлягають задоволенню.

Загалом судовий процес є досить довготривалим і не завжди гарантує задоволення позовних вимог постраждалої особи. Тому в разі відмови суду першої інстанції у задоволенні позову необхідно оскаржувати рішення до суду апеляційної інстанції та Верховного Суду. У разі дотримання процедури постраждалий може отримати остаточне рішення на його користь, проте судова практика на даний час не є усталеною.

За подання позовної заяви про відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадовою або службовою особою, а так само незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури або суду, судовий збір не стягується. Крім того, «від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються позивачі у справах за позовами до держави-агресора Російської Федерації про відшкодування завданої майнової та/або моральної шкоди у зв'язку з тимчасовою окупацією території України, збройною агресією, збройним конфліктом, що призвели до вимушеного переселення з невідконтрольної уряду України території, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно»⁴⁶.

ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Процедура звернення рішення до примусового виконання в цьому питанні визначається Законом України «Про виконавче провадження»⁴⁷, здійснюється в загальному порядку органами державної виконавчої служби та потребує виконання таких дій:

- отримання остаточного рішення суду, що набрало законної сили;
- отримання виконавчого листа за цим рішенням в суді першої інстанції;
- надання (направлення) оригіналу виконавчого листа з заявою про прийняття до примусового виконання до органу державної виконавчої служби за місцем знаходження відповідача.

Особиста участь стягувача (постраждалої особи) в процесі примусового виконання рішення не потрібна.

Варто зауважити, що отримання позитивного рішення про виплату грошової компенсації на користь постраждалої особи не гарантує здійснення такої виплати. На сьогодні в Україні немає жодного випадку здійснення такої виплати.

Практика показує, що постраждалій особі більш реально отримати допомогу на ремонт пошкодженого житла коштом донорської допомоги чи дотацій з державного/місцевого бюджету.

⁴⁶ Закон України «Про судовий збір».

⁴⁷ Закон України «Про виконавче провадження».

ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

До повноважень ЄСПЛ входить, зокрема, розгляд індивідуальних скарг проти держави, визнання факту порушення того чи іншого права заявника, присудження справедливої компенсації за порушення права, встановлення факту того, що будь-яке порушення в певній державі має масовий характер через системність проблеми, у зв'язку з чим ЄСПЛ може рекомендувати цій державі вжити заходів щодо виправлення цього недоліку. Тобто позитивне рішення ЄСПЛ, що може бути отримане у справі за заявою особи, право якої на компенсацію за зруйноване житло порушено, не буде містити зобов'язань держави Україна про сплату такої компенсації. ЄСПЛ своїм рішенням визначатиме справедливу компенсацію за бездіяльність держави, що призвела до порушення права. Лише в тому випадку, коли такі порушення матимуть системний характер, ЄСПЛ своїм рішенням може встановити факт масовості такого порушення та рекомендувати державі вжити заходів щодо його усунення. Крім того, відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ як джерело права.

Право на звернення до Європейського суду з прав людини має будь-який громадянин, який вважає, що було порушено його право. У випадку руйнування майна на території антитерористичної операції, мова йде про ст. 1 Протоколу 1⁴⁸ до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка захищає право власності особи від можливого обмеження у будь-яких проявах. При цьому вимоги заявником пред'являються тільки до держави, яку він вважає винною у порушенні його прав.

У такому випадку можна розглядати такі підстави для звернення до Суду:

- невиконання рішень національних судів – якщо постраждалий, пройшовши всі судові інстанції, отримав остаточне рішення суду про виплату йому компенсації та не отримав її;
- визнання порушення, вчиненого державою під час збройного конфлікту.

ВИТРАТИ

При особистому зверненні, за умови, якщо заявник потребує тільки первинної допомоги чи має право на БВПД (належить до певної категорії та може її підтвердити відповідними документами в центрах/бюро системи БПД або відповідає умовам програми ОГС), витрати будуть складатися тільки з вартості проїзду та витрат на проживання (за потреби), інакше буде необхідно нести витрати на послуги приватного юриста/адвоката щодо складання тексту заяви та формування пакета документів. Або робити це самостійно, спираючись на отримані правові консультації.

За відсутності перелічених наслідків (статус ВПО, поранення, перебування в полоні, незаконне позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно), заявник має сплачувати судовий збір. Станом на момент публікації звіту сума судового збору за подачу заяви про отримання компенсації за пошкоджене під час збройного конфлікту на сході України житло становила 768,40 грн.

⁴⁸ Європейська Конвенція з прав людини.

Хоча, відповідно до чинного законодавства, витрати користувача правових послуг можуть обмежуватися сплатою судового збору (а за певних умов і ці витрати не є обов'язковими), існує низка об'єктивних обставин, які обумовлюють більші витрати з боку користувачів, зокрема це витрати на правову допомогу, переїзди, оренду житла, харчування тощо.

МАКСИМАЛЬНІ СТРОКИ

ОТРИМАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у разі письмового звернення осіб про надання будь-якого з видів правових послуг з питань, що віднесені до їх повноважень, зобов'язані надати такі послуги **протягом 30 календарних днів з дня надходження звернення**. Якщо у зверненні особи міститься лише прохання про надання відповідної правової інформації, така правова допомога надається **не пізніше п'ятнадцятиденного терміну з дня отримання звернення**.

У разі звернення особи про надання одного з видів безоплатної вторинної правової допомоги, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний **протягом десяти днів з дня надходження звернення** прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Якщо особа подала звернення про надання одного з таких видів правових послуг, як захист, здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру, до територіального органу юстиції, цей орган зобов'язаний **протягом трьох днів з дня подання звернення** надіслати його до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, діяльність якого поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний **у семиденний строк з дня отримання звернення** особи прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги або про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги.

Таким чином, час на прийняття рішення органами системи БВПД щодо надання первинної правової допомоги (надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру) становить **до 30 днів**, а щодо надання вторинної правової допомоги (складення судової заяви, інших документів правового характеру, потрібних в процесі) становить **10 днів**.

ВИРІШЕННЯ СПРАВИ БЕЗ СУДУ (МОЖЛИВЕ ДЛЯ ВЛАСНИКІВ ЖИТЛА, ЩО ЗАЛИШИЛИСЬ ПРОЖИВАТИ ЗА ПОПЕРЕДНІМ МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ)

Після збору та подання документів особою **протягом п'яти днів з дня подачі документів** комісія приймає рішення щодо надання постраждалим грошової компенсації. Грошова допомога має бути надана постраждалим **у місячний строк з моменту прийняття рішення комісією** про її надання.

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Максимальний строк розгляду цивільної справи в суді першої інстанції може становити 125 днів. 5 днів – до відкриття провадження, 120 днів – з дня відкриття провадження у справі.

Строк на оскарження рішення суду першої інстанції складає **30 днів**, на ухвалу – **15 днів**. Суд апеляційної інстанції має прийняти рішення про відкриття справи впродовж **5 днів**. Строк розгляду цивільної справи в суді апеляційної інстанції може становити **60 днів**. У виняткових випадках за клопотанням сторони з урахуванням особливостей розгляду справи суд апеляційної інстанції може продовжити строк розгляду справи, але **не більше, ніж на п'ятнадцять днів. Тобто максимальний строк розгляду в суді апеляційної інстанції – 110 днів.**

Строк на оскарження рішення, постанови або ухвали суду апеляційної інстанції становить **30 днів**. Суд касаційної інстанції має прийняти рішення про відкриття справи впродовж **10 днів**. **Строки розгляду касаційної скарги – 60 днів. Тобто максимальний строк розгляду в суді касаційної інстанції – 100 днів.**

ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» – **протягом 6 місяців із дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження.**

З урахуванням вище викладеного, максимальні строки, встановлені законодавством на здійснення процедур із отримання компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту на сході України власність (житло) (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, виконання судового рішення), не мають перевищувати 525 днів.

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА

- Загальна декларація прав людини (ст. 17)
- Перший протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 1) та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст.ст. 8, 13)
- Гаазька Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі
- Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни
- «Принципи ООН з питань реституції житла та майна біженців і переміщених осіб» від 2008 року
- Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи від 2010 року «Вирішення питань, що стосуються майна біженців і переміщених осіб»
- Конституція України (ст. 41)
- Кодекс цивільного захисту України (п.9 ст. 86)
- Кримінальний кодекс України
- Кримінальний процесуальний кодекс України
- Цивільний кодекс України (ст. 319, ч.1 ст. 321)
- Цивільний процесуальний кодекс України
- Закон України «Про судовий збір»
- Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (ст. 2)
- Закон України від 20.03.2003 № 638-IV «Про боротьбу з тероризмом» (ст. 19)
- Законом України «Про виконавче провадження» (ст.ст. 3 – 5)
- Закон України «Про безоплатну правову допомогу»
- Постанова Верховного Суду від 11.07.2018 року у справі № 219/11736/16-ц
- Постанова Кабінету Міністрів України № 623 від 10.07.2019 року про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій, які залишилися на попередньому місці проживання
- Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 01.03.2018 року № 46 «Про показники опосередкованої вартості спорудження житла за регіонами України»

Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до чинного законодавства)

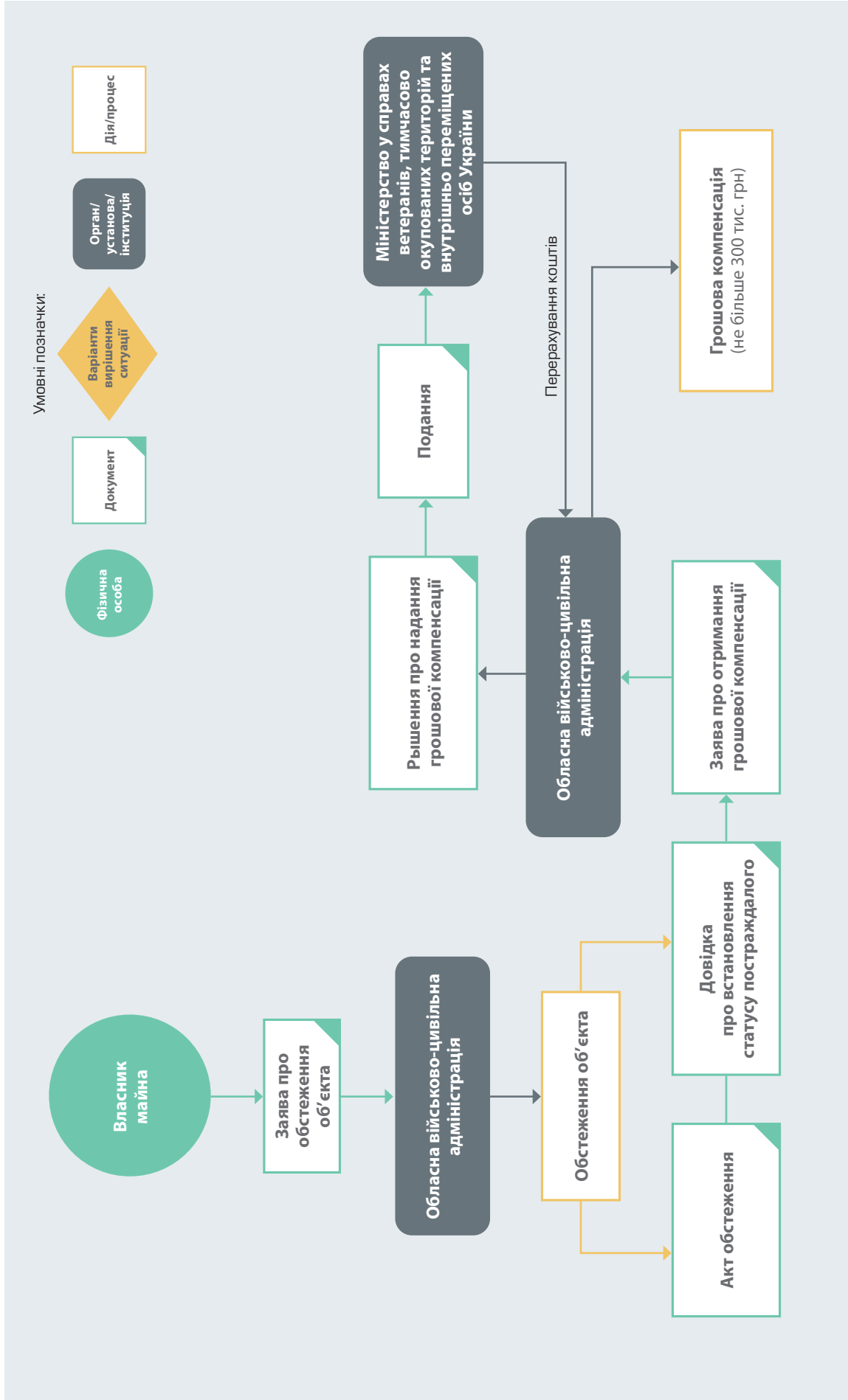


Рис. 5. Отримання компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту на сході України власність (процес вирішення у позасудовий спосіб для осіб, які залишилися проживати за попереднім місцем проживання)

Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до чинного законодавства)

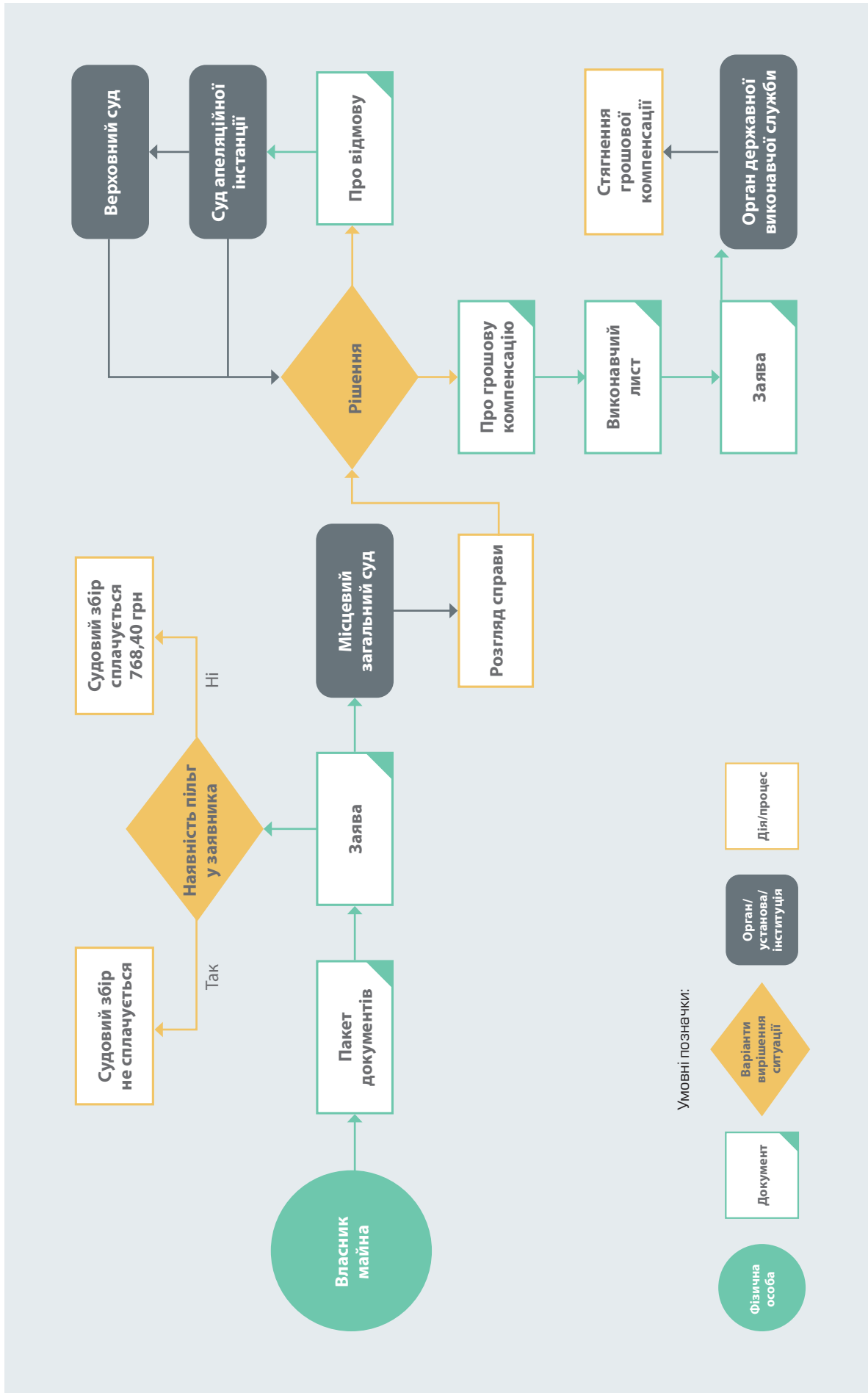


Рис. 6. Отримання компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту на сході України власність (процес вирішення через звернення до суду)



Опитування експертів

Збройний конфлікт у Донецькій та Луганській областях призвів до численних руйнувань інфраструктури по обидві сторони від «лінії зіткнення». У законодавстві України визначено спосіб захисту права власності, порушеного шляхом пошкодження, руйнування чи знищення об'єктів нерухомості в зоні збройного конфлікту. Таким чином, постраждала особа може вимагати грошової компенсації за зруйноване житло від держави.

Окремі правозахисні організації, такі як БФ «Право на захист» чи Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ), цілеспрямовано опікуються такими справами, допомагаючи постраждалим захищати свої права. Втім, опитані експерти з цих та інших організацій не знають про успішні випадки отримання компенсації через національну судову систему. На момент проведення дослідження розгляд таких позовів призупинений в очікуванні рішення Верховного Суду за аналогічною справою, яке би стало орієнтиром (прецедентом) для судів нижчих інстанцій.

«По судовій процедурі, дивіться, насправді, якщо Ви говорите про непідконтрольну уряду України територію, «лінію зіткнення», то успішних справ поки немає. Тобто в нас були справи, в яких присуджували компенсацію в першій інстанції, в апеляції. Ми там намагались отримати виконавчі листи. Але все блокував Верховний Суд і повертав назад. В нас є справи, в котрих по два рази Верховний Суд на першу інстанцію повертав». (Юрист УГСПЛ, Київ)

«У Верховному Суді щодо подолання руйнації йшло, в третій касаційній інстанції... Тобто у нас немає цивільно-процесуального права, такого поняття, як «заморожена справа», але фактично судді всіх інстанцій чекають цього рішення, щоби самим орієнтуватись в ньому. І тому наразі припинено ці справи фактично. Фактично вони не розглядаються, доки судді не дочекаються рішення Великої Палати Верховного Суду». (Юрист БФ «Право на захист», Сєверодонецьк)

Фактична процедура, описана експертами, в цілому збігається з законодавчо визначеним алгоритмом отримання компенсації. Серед відхилень від цього алгоритму можна відзначити подовження окремих етапів процедури.

«Тому фактичний та юридичний напрямки, вони сходяться воєдино, тому що ми не можемо робити те, що не дозволено і заборонено законом». (Адвокат, Слов'янськ)

«Ну, загалом, я розповів те, як має бути за законом і загалом судді зараз в рамках закону діють. Тим більше, справи резонансні і до них прикуто багато уваги, тому все відбувається згідно із законом». (Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)

Навіть за умови успішного звернення до суду та отримання компенсації відшкодована сума не відповідатиме вартості купівлі чи спорудження житла у довоєнний час.

«Але проблема, я вважаю, в чому: якщо середня вартість на момент придбання цього житла або спорудження людиною, він сам будувався, вона була одна, то зараз середня вартість в регіонах, де продовжують стріляти, на жаль, природно ця вартість на кілька порядків нижча». (Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)

ПОЗАСУДОВИЙ ШЛЯХ ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ

Задля спрощення та пришвидшення процедури отримання компенсації та зменшення навантаження на судову систему влітку 2019 року було прийнято новий алгоритм. Він складається з кількох кроків: отримання акта про пошкодження житла та довідки про статус постраждалого від надзвичайної ситуації воєнного характеру від органів місцевого самоврядування; надання документів, що посвідчують особу та право власності на житло; звернення в обласну державну адміністрацію, де спеціальна комісія протягом 5 днів приймає рішення про надання відшкодування. Обсяг компенсації не може перевищувати 300 000 грн.

«Ось зараз відновлення з'явилося цього літа, в червні 2019 року. Постанова 623, яка взагалі-то регламентує порядок компенсації за це зруйноване житло, але ще воно не діє. Згідно з цим порядком, людина, яка має зруйноване житло на цій території і є власником цього житла, вона повинна отримати... Ну, зрозуміло, вона повинна звернутися до органів місцевого самоврядування та отримати від них акт про руйнування. Форма цього акту розробляється, вона задекларована цією постановою 623, але поки що цього акту немає, ніхто його не бачив. Людина отримує цей акт про ступінь пошкодження або руйнування цього житла. Обов'язково вона отримує документ, що підтверджує його статус постраждалого від надзвичайної ситуації, ну, це надзвичайна ситуація воєнного характеру. І тільки після цього документи, які він подає, а подає він, звичайно, правовстановлювальні, які підтверджують, що він власник; свої документи, що підтверджують його особу, і подає він відразу у обласний орган місцевого самоврядування. Там повинна бути створена комісія, і протягом п'яти днів комісія повинна прийняти рішення і повідомити про нього заявника. Загалом, такий механізм, крім судового порядку». (Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)

За свідченнями експертів, позасудовий порядок отримання компенсації досі не працює, оскільки не розроблена і не затверджена форма акта обстеження зруйнованого житла, а також не регламентовано отримання статусу постраждалого від надзвичайної ситуації воєнного характеру. Органи місцевого самоврядування наразі відмовляються надавати такі документи. Слід зазначити, що ця проблема має бути вирішена у 2020 році, після чого позасудовий порядок отримання компенсації має запрацювати.

«Якщо брати новий порядок, який визначає стягнення, точніше компенсацію до 300000. Але цей порядок на практиці ще не працює». (Адвокат, Слов'янськ)

«Але руху немає, все вперлося в те, що передбачено в цьому порядку отримання статусу постраждалих внаслідок збройного конфлікту. І ніколи ніде цей статус нічим не регламентований. Зверталися за отриманням цього статусу, ну і відповідно, відмова від органів місцевого самоврядування. Оскільки вони не знають і ніколи не стикалися з таким статусом. Тому вони не розуміють, на підставі чого його давати». (Адвокат БФ «Право на захист», Сєвєродонецьк)

Слід наголосити, що позасудовий порядок не вирішує усіх проблем, оскільки обмежує максимальну суму виплат і не стосується тих, чиє пошкоджене житло залишилося на непідконтрольних уряду України територіях. Тому після введення нового порядку отримання компенсацій в дію залишається необхідність звертатися в суд для багатьох постраждалих від збройного конфлікту.

«Є у нас люди, у яких вартість житла 2 мільйони і вище. Тому ці 300 000 їх не особливо і влаштовують». (Адвокат БФ «Право на захист», Сєвєродонецьк)

«Я можу сказати, що біда цієї постанови в тому, що вона не регулює по непідконтрольній уряду України території». (Юрист УГСПЛ, Чугуїв)

ОБСТЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТА ТА ЗБІР ДОКУМЕНТІВ

Етап підготовки до суду складається з кількох кроків. Для того, щоб мати право на компенсацію, необхідно підтвердити таке:

- право власності на житло;
- факт руйнування;
- причинно-наслідковий зв'язок між руйнуванням та воєнними діями;
- обсяг заподіяної шкоди та вартість відшкодування.

Для посвідчення права власності на житло можна використати такі документи:

- договір купівлі-продажу,
- свідоцтво про право власності,
- свідоцтво про право на спадщину,
- витяг з «Єдиного реєстру прав нерухомого майна»,
- довідка з Бюро технічної інвентаризації,
- технічний паспорт на житло чи документи на землю, на якій розташований будинок.

Якщо особа володіє лише частиною приміщення, тобто є співвласником, вона доводить своє право на свою частку. Експерти зазначають, що Європейський суд з прав людини захищає не лише право власності, але й право користування: наприклад, тривале проживання у житлі, що належить іншому члену родини, або проживання за ордером також є підставами для отримання компенсації. В таких ситуаціях можна надати акт вуличного комітету, про те, що людина тривалий час мешкала за певною адресою, або ж заяви свідків.

Також слід підтвердити, що пошкоджене майно розташоване на непідконтрольних уряду України територіях чи в зоні проведення АТО/ООС.

«В ту адміністрацію, представника органу влади, де знаходиться це зруйноване житло. Вони прийшли туди і пред'явили паспорт громадянина України та код, стандартно, а також документ на житло. Якщо він єдиний власник, то це, як правило, договір купівлі-продажу, свідоцтво про право власності, видане виконкомом або ще ким, в залежності від того, коли це було, а якщо це прийняття спадщини, то, звичайно, документи від нотаріуса про прийняття спадщини. Тобто, ми встановлюємо факт, що людина є власником. Бажано з собою можна взяти технічні документи на будову, тобто техпаспорт, де буде чітко зрозуміло, що це є. Документи на землю, якщо це ділянка домоволодіння». **(Адвокат, Слов'янськ)**

«Право власності або право користування. Тому що в розумінні Конвенції, житло це не обов'язково повинно перебувати в одній власності. Воно більш широко трактується. Навіть якщо особа за ордером мешкала в помешканні багато років. То це її житло. Це її майно, так? Вона ним користується. Вона ним не володіє на правах власності, а вона є користувачем цього майна. Європейський Суд каже про те, що це також підлягає захисту, це право. Тобто перше, з чого повинна розпочати людина, це зібрати докази, які підтвердили би наявність в неї взагалі цього права. Це може бути витяг з «Єдиного реєстру прав нерухомого майна», довідка з БТІ, технічний паспорт на житло. Тобто які підтверджують, що дійсно ця особа має якийсь зв'язок із цим майном. По-друге, необхідно що підтвердити? Що це майно розташоване на території, яка є тимчасово окупованою на цей час, і на території якої відбувається збройний конфлікт, так? Або якщо це майно розташоване, наприклад, у місті Краматорськ, яке також в 2014 потерпало від артилерійських обстрілів... Тобто також підтвердити, що це майно розташоване в місті, яке безпосередньо в зоні збройного конфлікту. Це перше. Є наказ антитерористичного центру при СБУ, про визначення районів проведення АТО, зараз ООС. Розпорядження Кабінету Міністрів, яким затверджено перелік цих населених пунктів». **(Суддя, Краматорськ)**

На наступному кроці слід підтвердити факт та обсяги пошкодження майна. Якщо воно розташоване на території, що контролюється владою України, слід звернутися до військово-цивільної адміністрації, міської, селищної чи сільської ради. Органи влади збирають комісію, що виїжджає на місце та складає акт обстеження. Якщо власність знаходиться на непідконтрольних уряду України територіях, обсяги руйнування можна підтверджувати іншими способами, як-от фотографіями, відео, звітами ОБСЄ, показаннями свідків тощо.

Один з експертів додав, що можна докладати до справи документи на майно, яке знаходилось у зруйнованому житлі і також було пошкоджено.

«Але, наскільки я розумію, по-перше, потрібно скласти акт про пошкодження, або зруйнування, у такому випадку, житла, будинку. Це хто робить? Це роблять місцеві органи. У нашому місті – військово-цивільна адміністрація. Вона повинна скласти комісію, ця комісія складається, наскільки я розумію, і з пожежників, служба МЧС, представники, мабуть, житлових організацій, представники самої військово-цивільної адміністрації. Вони в будь-якому випадку повинні скласти акт, зафіксувати факт пошкодження або руйнації будинку. Це найперший крок, який повинна зробити людина». **(Суддя, Торецьк)**

«Якщо це стосується районів, які непідконтрольні на цей час уряду України, то це також може бути низка доказів. Це фотографії, показання свідків, якісь матеріали, які підтверджують, що дійсно... або звіти ОБСЄ, які також фіксують обстріли? Це можуть бути фото, показання свідків, відео ОБСЄ, які також завжди існують в інтернеті, коли ОБСЄ фіксує усі обстріли і зафіксовано...»
(Суддя, Краматорськ)

Хоча в нормативних документах немає вимоги звертатися до правоохоронних органів та вносити відомості до ЄРДР в контексті відшкодування шкоди за зруйноване майно, експерти рекомендують робити це для встановлення зв'язку між пошкодженнями майна та збройним конфліктом, який визначається в такому випадку як терористичний акт, оскільки суди беруть це до уваги. Для цього потрібно звернутися до правоохоронних органів з заявою про здійснення терористичного акту на території домогосподарства. Одні експерти пропонують у цьому випадку звертатися до поліції, інші – до СБУ. В результаті звернення має бути відкрите кримінальне провадження, а постраждалий має отримати витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань, до якого органом досудового розслідування внесено відомості про вчинення кримінального правопорушення відповідно до заяви потерпілої особи.

Якщо пошкодження майна сталося на непідконтрольних уряду України територіях, звернення до правоохоронних органів все одно бажане. СБУ у такому випадку надає довідку, що проводити слідчі дії на непідконтрольних уряду України територіях вони не мають можливості.

«Крім акту від місцевого органу самоврядування, обов'язково документ повинен бути від органу поліції, обов'язково повинна виїхати оперативно-слідча група, яка фіксує протоколом огляд місця події і вона повідомляє номер ЄРДР, що ведеться досудове розслідування і який його номер. Потім дуже правильно було би викликати орган, по-старому ми його називаємо «пожежна частина», МНС, які при необхідності оглядають його і так само вказують причину загоряння, знищення цього житла».
(Адвокат «Право на захист», Слов'янськ)

«Поліція приймає заяву, відкриває кримінальне провадження і, як правило, об'єднує це провадження з одним загальним провадженням, пов'язаним з агресією з території РФ, і проводить своє розслідування».
(Адвокат, Слов'янськ)

«В першу чергу звертаємося в СБУ, щоб зрозуміти, чи було відкрито кримінальне провадження за фактом того, що житло було зруйновано внаслідок терористичного акту. Хоча далі вже – по практиці – судді, дехто каже про те, що сам факт відкриття «кримінального провадження ще не говорить про те, що особа буде визнана потерпілою». І що житло було зруйновано саме внаслідок терористичного акту».
(Адвокат БФ «Право на захист», Сєвєродонецьк)

«Шлях цей був довгий, тому що заява не завжди закінчувалася внесенням до реєстру. Для цього людині доводилося не просто подати заяву, а потім оскаржити дії працівників СБУ. В такому випадку через слідчого суддю міста подавали заяву. Щоби внесли, зобов'язали працівників СБУ внести це до реєстру. І зобов'язали їх щось проводити, якісь дії, це раз. Без цього ми далі не просуємося. Якщо методи роботи правоохоронних органів в подальшому виявляються неефективними, тоді ми робимо запит, які дії проведені».
(Адвокат УГСПЛ, Краматорськ)

Врешті, для визначення суми компенсації має бути здійснена оцінка збитків. На територіях, що контролюються урядом України, оцінка може відбуватися шляхом експертизи. Експертизу може виконувати державний чи приватний спеціаліст як на досудовому етапі, так і за ухвалою суду, якщо вона не була проведена завчасно. Що стосується нерухомості, котра перебуває на непідконтрольних уряду України територіях, береться нормативна оцінка вартості квадратного метра житла в Донецькій чи Луганській області та розраховується сумарна вартість всієї площі житла.

«Шкода оцінюється шляхом призначення експертизи. Ну, якщо майно перебуває на вільній території, то може приїхати експерт, оглянути, і висновок зробити, щодо шкоди. Щодо майна, яке залишилось на тимчасово окупованій території, є розрахунок вартості одного квадратного метра житла і, виходячи з цього, буде розраховано розмір шкоди. Тобто наприклад, 10 гривень – 1 квадратний метр коштує. Якщо там 30 метрів було пошкоджено... ну, ви розумієте, за такою формулою в середньому розраховується». **(Суддя, Краматорськ)**

«Є експертні судові установи, які виконують ухвали суду про призначення експертизи, визначають вартість майна. Є атестовані експерти, та і закон процесуально передбачає можливість позивача надати експертизу, яку вона отримала за своїм замовленням, а не за ухвалою судом. Це може в досудовому порядку із замовленням експертизи, і оця вартість майна. В судовому порядку вже бажано ухвалою суду призначити...коли справа є в суді, вона зареєстрована, призначена до розгляду, вони можуть призначити експертизу...суд призначає експертизу, і тоді вже установа, в яку суд направляє цю ухвалу, матеріали справи...вона проводить експертизу і робить свої висновки». **(Суддя, Бахмут)**

Згідно з вимогою законодавства, для отримання компенсації особа має спершу передати пошкоджене чи зруйноване житло в комунальну власність чи власність держави. Юристи зауважують, що регламентований порядок такої передачі відсутній, тому органи місцевого самоврядування зазвичай надають формальну відмову. У цьому випадку важлива саме задекларована готовність передати своє житло державі.

«Так, докази зібрані, ми готуємо позов, і ще дуже важливий момент, ст. 86 Кодексу цивільного захисту України вимагає, щоби людина обов'язково передала своє житло, пошкоджене або зруйноване, в комунальну власність або власність держави, і тільки в цьому випадку вона зможе отримати компенсацію від держави. [...] До органів місцевого самоврядування про те, що я прошу передати, прошу прийняти моє житло в комунальну власність... По суті, нам згоду особливо і не потрібно, головне, щоби людина звернулася». **(Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)**

«Вона є, але вона декоративна, і фактично порядок надання такого судом відсутній. Порядок в принципі місцевими органами самоврядування визначається. Тому органи місцевого самоврядування дають формальну відмову, на основі якої ми звертаємось до суду». **(Юрист БФ «Право на захист», Сєвєродонецьк)**

Експерти дуже по-різному оцінюють тривалість етапу підготовки до суду: тиждень, місяць, декілька місяців. Загалом часові витрати залежатимуть від активності самої людини та від того, чи виникнуть у неї непередбачувані затримки на будь-якому кроці. Наприклад, експертиза може бути проведена одразу, а може тривати до року через брак спеціалістів відповідного профілю. Затримки можуть трапитися і при внесенні заяви про кримінальне правопорушення до реєстру.

«На будь-якому етапі, який ми з вами обговорили, всюди може бути бюрократична складова і тяганина. Вона на будь-якому етапі, і вона непередбачувана, і її не можна вмістити в часові рамки». **(Адвокат УГСПЛ, Краматорськ)**

«Ну, я б сказав, що десь місяць, півтора, десь так. Треба формувати доволі багато довідок, отримати витяги. Якщо брати до уваги підготовку до суду, отримати потрібні витяги, довідки, то в середньому десь два місяці займає підготовка до суду. Тобто саме формування позову там займає +/- дня три, до тижня, і там ще його вчитати». **(Юрист БФ «Право на захист», Сєвєродонецьк)**

«Це, на мій погляд, залежить від людини, якщо людина досить така активна і дієва, за тиждень вона все це може зробити і зібрати, підготувати». **(Суддя, Краматорськ)**

«Експертиза може дуже довго тривати, тому що експерт – от на Краматорськ він один». **(Суддя, Краматорськ)**

«По-перше, кримінальне провадження займає дуже багато часу, навіть просто внести в реєстр. Написану вами заяву, тобто громадянином, заяву... в принципі, за законом повинні внести негайно, якщо були встановлені факти. Але як завжди, це затягується. Як мінімум, це може бути 10 днів, 2 тижні, а як максимум – взагалі бог знає скільки, якщо людина не звертає на це... тобто немає часу цим займатися». **(Адвокат УГСПЛ, Краматорськ)**

На етапі підготовки до суду можуть виникати такі проблеми (з досвіду експертів):

- Пасивність, інертність самих постраждалих.

«Я ж кажу, найбільша перешкода, найпоширеніша, це якесь небажання... можна сказати, пасивність». **(Юрист УГСПЛ, Київ)**

«Ну, найчастіше люди самі виявляють інертність. Їм складно звернутися до органів місцевого самоврядування, звернутися в ту ж поліцію. Хоча ми для них складаємо заяви, їм залишається просто самим подати, тому що представник не має права, людина сама повинна. Ну, люди не завжди оперативно, швидко це роблять». **(Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)**

- Складнощі зі збором документів, зокрема відсутність правовстановлювальних документів на житло.

«Збір документів, їх відсутність, неналежним чином зібрані документи, відсутність правовстановлювальних. Найчастіше це буває так: будинок був на дідуся, дідусь помер, є спадкоємець, який вважається правонаступником, оскільки проживали разом, але він не побажав піти до нотаріуса і отримати документи на право власності. Втрата документів, хтось втратив їх, не зберіг, набудував самобуду». **(Адвокат, Слов'янськ)**

- Висока вартість оцінки збитків.

«І дуже важливо, якщо частково пошкоджене майно, житло, не повністю зруйноване, то обов'язково перед зверненням до суду мати висновок експертизи на предмет вартості пошкодження. Ця експертиза дуже дорога дуже і, як правило, самотійно люди не можуть її купити». **(Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)**

- Непоінформованість постраждалих про те, що рішення та відмови органів влади слід отримувати в письмовому вигляді та вести письмову, офіційну комунікацію.

«Навіть ось зараз військово-цивільна адміністрація. Ти звертаєшся: дайте мені. «Ні, ми не дамо». Людям сказали на словах, вони пішли. Це все ми пояснюємо, що треба не просто говорити, треба писати, одержувати документ, вимагати законом інформацію, і так далі». (Адвокат УГ-СПЛ, Краматорськ)

- Необхідність заявляти про готовність передавати житло державі зупиняє людей від спроб отримати компенсацію, особливо якщо приміщення зруйноване не повністю, здійснювався певний ремонт після пошкоджень чи якщо будинок розташований на земельній ділянці, яку не хочеться втрачати.

«Це ще не все, за цим порядком далі ще камінь спотикання в тому, що потрібно від житла відмовитися, щоб подавати на компенсацію. Тобто якщо у людей зруйновано житло під фундамент – тому нічого вже, власне, втрачати, ті готові. Але якщо ми говоримо про те, що житло було зруйновано в 2015 році, плюс-мінус, то люди, в більшості випадків, вже якось працювали над тим, щоби полагодити...» (Адвокат БФ «Право на захист», Сєвєродонецьк)

«Ну, залишати житло собі, напевно, пов'язано з володінням земельною ділянкою. Звичайно, житло знаходиться на певній земельній ділянці, тому особи не бажають відмовлятися». (Суддя, Бахмут)

- Розташування пошкодженого майна на непідконтрольних уряду України територіях створює додаткові проблеми з оцінкою вартості пошкоджень чи збором доказів.

«Складнощі виникають, коли майно знаходиться на тимчасово окупованій території, жоден експерт не буде виїжджати на тимчасово окуповану територію, і тому деякі експерти кажуть, що вони не можуть зробити висновок, тому що не бачимо об'єкта». (Суддя, Краматорськ)

«Справа в зборі доказів. Хто звідти виїде на місце події, хто зафіксує? Без держорганів він не зможе цього зробити. Сам він, припустимо, може зафіксувати своїми фото-відео зйомками, за свідченнями свідків. Знову ж, потрібні свідчення свідків, а багато людей бояться, не відомо, як там до них після цього поставляться». (Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Під час подачі позовної заяви до суду, позивач повинен сплатити судовий збір. Законом України «Про судовий збір» передбачено звільнення від сплати судового збору позивачів – за подання позовів про відшкодування матеріального збитку, заподіяного в результаті вчинення злочину. Зазначене положення розповсюджується лише на матеріальну шкоду. В разі намагання відшкодувати завдану моральну шкоду судовий збір становить 1,5% від суми заявленої компенсації, але не більше 5 розмірів прожиткового мінімуму на одну працездатну особу. Також суд може звільнити від сплати судового збору осіб з низьким рівнем доходів, якщо це зазначено в позовній заяві.

Незалежно від місцерозташування пошкодженого майна, позивач звертається до суду за місцем перебування. Для внутрішньо переміщених осіб це означає право судитися за місцем реєстрації.

«Ці справи підсудні судам за місцем перебування позивача, тобто особи, яка постраждала. Якщо особа, як ВПО, наприклад, зареєстрована у місті Києві або Краматорську, вона буде звертатися саме у тому місті, де вона фактично переселилася і там буде суд розглядати цю справу». (Суддя, Краматорськ)

Відповідачем у справах щодо отримання компенсації є держава Україна, а саме – Кабінет Міністрів. Також можуть бути залучені Служба безпеки України, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Міністерство юстиції, Державна казначейська служба та інші органи. В окремих випадках позиваються до Російської Федерації, хоча суди загальної юрисдикції не мають права розглядати міждержавні спори без згоди іншої країни.

«Наші опоненти в особі Кабміну, вони категорично заперечують в задоволенні вимог, вони заперечують прямо, вони кажуть, що вони не є найближчими відповідачами, але це вже юридична байда, вони є учасником процесу і це їх право заперечувати». (Адвокат, Слов'янськ)

«У даній категорії справ хто залучається? Міністерство юстиції, яке виступає на стороні держави, державна казначейська служба – це Київ усе». (Суддя, Торецьк)

«Відповідачами у цій категорії справ найчастіше виступає держава Україна в особі Кабінету Міністрів, у деяких справах залучають Російську Федерацію як державу-агресора, однак з цього приводу немає єдиної думки, тому що загальний суд не може міждержавні спори розглядати. Це тільки зі згоди Російської Федерації. Ми розуміємо, що жодним чином Російська Федерація не дасть згоду, тому що якщо ти навіть ухвалиш рішення у Краматорському суді і стягнеш з Російської Федерації, то це можна у рамочку, ніхто не буде за життя виконувати це рішення, це буде папірець, який не буде ніяких наслідків мати, тому суб'єкти участі, учасники – це позивач і держава України в особі Кабінету Міністрів. Як Ви слушно зазначили, що може також бути, залучають і Службу безпеки України, і ДСНС залучають, і ще інші органи». (Суддя, Краматорськ)

Процедура розгляду справи у суді така: спершу справа реєструється канцелярією суду, тоді розподіляється серед суддів за допомогою автоматизованої системи. Перед передачею справи до судді документи скануються. Суддя має 5 днів, щоби відкрити провадження або залишити справу без руху і надати позивачу час на усунення недоліків. Якщо провадження відкрите, суд дає строк відповідачу надати відгук на позовну заяву. Протягом 30 днів має бути проведене підготовче засідання, а тоді – розгляд справи.

«Людина звертається до відповідального спеціаліста, який реєструє цю заяву, передає потім до канцелярії з розгляду цивільних справ. Вони її реєструють, точніше, не реєструють, а розподіляють серед суддів і передають. У нас є затримка зараз у передачі справи судді, ми для електронного суду, який впроваджується, обов'язково робимо сканкопії, скануємо справу і вносимо її у цю систему, яка запрацює, коли, ще не відомо, але для прогресу...» (Суддя, Торецьк)

«У судді є 10 днів для того, щоби вирішити питання, чи відповідає заява усім вимогам закону чи ні. Якщо заява не відповідає, суддя залишає позовну заяву без руху, зазначає у цьому документі, які саме недоліки позивачу необхідно усунути, і надає йому строк для усунення недоліків, які чітко зазначає в ухвалі. Коли особа на пошту йде, отримує цю ухвалу, вона бачить, що саме їй необхідно доробити у заяві...» (Суддя, Краматорськ)

«Потім, коли відкривається провадження, суд екземпляр для відповідача, тобто для держави в особі органу, направляє відповідачу цю заяву і надає строк відповідачу надати відзив на позов, заперечення, і відповідач надає суду письмовий також відзив». (Суддя, Краматорськ)

«Якщо приймає, то дається 5 днів, взагалі судді дається 5 днів для того, щоби вирішити питання про прийняття або про відмову у відкритті, залишені без руху. [...] Ця справа не може бути малозначною, оскільки вона стосується відшкодування збитків за зруйноване нерухоме майно, тому вона розглядається у загальному порядку, призначається підготовче засідання протягом місяця, тобто не протягом місяця, а з моменту прийняття, підготовче засідання має бути проведене протягом 30 днів. Така процедура. Потім проводиться підготовче засідання, суддя призначає до судового розгляду, і, як то сказали, вже не пам'ятаю, скільки справа, ще після підготовчого засідання, протягом 2 місяців, чи місяця? Є визначений строк. Але точно не більше 3 місяців повинно бути розглянуто». (Суддя, Торецьк)

Якщо відповідач не з'являється на розгляд справи до суду (особисто чи у форматі відеоконференції), розгляд переноситься. Проте перенесення судового засідання можливе лише декілька разів, після чого справа розглядається без представника відповідача.

«Один раз відклав, другий раз відклав, а на третій раз вже суд визнає неявку неповажною і тоді розглядає без представника». (Суддя, Краматорськ)

Експерти зазначали, що розгляд справи у суді першої інстанції може займати до двох років, строків не дотримуються, а засідання можуть відкладатися на декілька місяців.

«Для людини це є проблема. Чому? Тому що це займає досить великий проміжок часу, до двох років може тривати ця процедура, а людина потребує зараз вже відшкодування задля того, щоби придбати нове житло». (Суддя, Краматорськ)

«Хоча судді «негайно», але все одно 2-3 тижні, а може навіть і місяць ви втрачаєте тільки на ось цей перший крок. Ну а далі суди, а суди можуть тягнутися і тягнутися, їх можуть затягувати. Зазвичай, якщо це все пов'язано, викликається держслужбовець, представники. Потім хтось там видавав акт, розглядають акт, можуть додатково когось... (зітхає) Від місяця до кількох, 2-3 місяців, 6 і так далі». (Адвокат УГСПЛ, Краматорськ)

«Я ж кажу, строки абсолютно в кодексі прописані, але їх зовсім не дотримуються. Як на мене, це абсолютно нерозумний строк, коли справа розглядається два роки в першій інстанції. Коли кожне засідання відкладається на 3-4 місяці». (Адвокат БФ «Право на захист», Сєвєро-донецьк)

На етапі звернення до суду можуть виникати такі проблеми (з досвіду експертів):

- Тривалий розгляд справи через завантаженість судів та нестачу суддів.

«Нарікань у нас до тих же судів і суддів немає, у нас нічого подібного. Все діє в рамках закону. Єдине, що вони зараз завантажені, в самих судах суддів не вистачає. Припустимо, в Слов'янському суді некомплект, 12 суддів не вистачає. [...] У тих 2-3 суддів, які є в тих районах на території уздовж «лінії зіткнення», колосальні навантаження. Вони просто не встигають і не справляються».
(Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)

- Тривалий розгляд справи через те, що відповідачі (представники державних органів) затягують процес.

«Можу відповісти на це питання і звертаю увагу на те, що найчастіше затримки в розгляді відбуваються саме через неналежну поведінку представників відповідачів. Тобто вони постійно подають заяву про відкладення розгляду справи, тому що хтось там у відрядженні або на лікарняному, або зайнятий в іншому судовому процесі, і таким чином суд не може не відкласти, тому що є заява, яка підтверджена там певними документами, і це також впливає на строки розгляду справ. Це єдина перепона, тобто неналежна поведінка учасників судового засідання».
(Суддя, Краматорськ)

- Затримки у розгляді справи через те, що відповідач у позові невірно зазначений або зазначена Російська Федерація.

«Ну іноді вони як... невірно зазначає особа відповідачів. Якщо у справі не буде вірно зазначений відповідач... Наприклад, зазначать на державу, а там адміністрація цивільно-військова. Це вже помилка. Суд може залучити за клопотанням належного відповідача. Ну бувають такі помилки. Іноді зазначають відповідачем, поряд з іншими, РФ».
(Суддя, Бахмут)

«Припустимо, вони пишуть клопотання про залучення третьої особи в особі РФ. А залучити як третю особу РФ можна, лише звернувшись в державу РФ через Мінюст, і гарантії, наскільки скоро звітти буде дана відповідь, на це йде...»
(Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)

«Що вони не мають до цього ніякого відношення. Ну, цього достатньо, щоби процес тривав. Ну, для отримання такої простої відповіді, здавалося б, виходить кілька місяців».
(Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)

- Фінансові витрати на розгляд справи можуть бути занадто великими для постраждалої особи.

«На мою думку, труднощі можуть бути, це відсутність фінансів, і друге – це відсутність правовстановлювальних документів, що підтверджують руйнування дому та право власності».
(Юрист БФ «Право на захист», Сєвєродонецьк)

«Фінансові, десь 150 гривень, ну і фактично, плюс адвокатські послуги. Якщо умовно, то у людини будуть фінансові [труднощі]».
(Юрист БФ «Право на захист», Сєвєродонецьк)

- Правова необізнаність громадян (втім, експерти не уточнювали, як саме це позначається на процесі отримання компенсації) та низький рівень їх правової свідомості.

«Перешкоди – це є низький рівень правової свідомості громадян, необізнаність юридична».
(Суддя, Краматорськ)

Водночас правозахисники повідомляють, що сформувавши та подати заяву до суду за умови наявності необхідної доказової бази – це простий та швидкий процес.

«Коли це все є, ти просто друкуєш позов. Робота юриста, я ж кажу, протягом дня». (Адвокат УГСПЛ, Краматорськ)

«Ще раз, я складнощів ніяких не бачу з тим, щоби подати позовну заяву в суд». (Юрист УГСПЛ, Чугуїв)

«Як правило суди задовольняють наші позови». (Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ СУДУ НИЖЧОЇ ІНСТАНЦІЇ

Рішення суду першої інстанції можна оскаржити в апеляційному суді. Якщо місцевий суд стає на сторону позивача (особи, чия власність була пошкоджена), зазвичай, відповідач (держава) подає апеляційну скаргу.

Підготовка і подання апеляційної скарги відбувається швидко – впродовж тижня.

«Скільки займає апеляція взагалі, подача апеляційної скарги скільки займає? – По-різному. Від 2 годин до тижня». (Юрист УГСПЛ, Чугуїв)

Процедура роботи зі справами щодо компенсації в апеляційному суді типова: скарга реєструється в канцелярії та розподіляється між трійками суддів. Якщо зміст апеляційної скарги відповідає вимогам закону, позовна заява направляється відповідачу для отримання від нього відгуку, а тоді призначається розгляд; якщо ні, позивач має виправити недоліки в 5-денний термін.

«Справа приходить до канцелярії, особисто чи поштою. Справа реєструється і направляється в так звану...тому що в нас все автоматизовано, направляється в так званий «розподіл». Якщо вона потрапляє до доповідача, наприклад до мене, так? І, звичайно, в нас є склади суддів, які постійно діють. От три судді. Є доповідач, надійшла справа, вона прийшла до мене. Тобто ми слухаємо його втрійох з тим складом, як визначено розпорядженням секретаря суду, я визначаю трійки. Трійки ці взаємозамінні, вони постійно працюють. Тобто справа потрапляє у відповідну трійку, і ми її розглядаємо. З того часу, як канцелярія передає мені цю справу...є протоколи розподілу справи. Все це фіксується, все це чітко, все це електронно. Тобто ніяких втручань в систему не може бути». (Суддя, Бахмут)

«Ну, спочатку є такі питання стосовно відкриття провадження. Спочатку суддя дивиться на зміст апеляційної скарги, чи виконані всі вимоги, передбачені законом. Бувають скарги без підпису. Тобто скарга може залишитись без руху, і надається особі строк, щоби вона виправила цей недолік в певний строк, 5 днів». (Суддя, Бахмут)

Терміни розгляду справи в апеляційному суді становлять 60 днів. Саме судове засідання зазвичай триває протягом дня. Ще 5 днів відбувається виготовлення судового рішення, яке одразу вступає в силу. У сторін процесу є 30 днів на оскарження рішення апеляційного суду.

«Взагалі засідання в апеляційному суді... справи розглядаються за 1 день». (Суддя, Бахмут)

«Ну, загальний строк розгляду апеляційної скарги – це 60 днів. Ну, я вам скажу, що зазвичай всі вкладаються в ці строки і розглядають справи з першого разу, тому що якщо судді першої інстанції, справа може розглядатись якийсь тривалий час, бо це пов'язано зі збором доказів, викликом сторін, їх належним повідомленням. Явка в суд апеляційної інстанції не обов'язкова». (Суддя, Бахмут)

«Ну також, в нас 30 днів на оскарження, будь ласка. Тобто тільки ми справу розглянули, 5 днів на складання судового рішення – ми його склали. І відразу направили сторонам у дводенний строк, справа направляється в суд [першої інстанції], який розглянув справу». (Суддя, Бахмут)

Інформація про дотримання строків суперечлива. Судді повідомляють, що справи в апеляційному суді розглядаються вчасно, зокрема тому, що державні органи вчасно надають відгук на звернення суду. За свідченнями юристів, апеляційний судовий розгляд може тривати набагато довше (до двох років).

«Буває затримка в день, два, три, поза строками, із певних причин. Певні причини – це неявка сторін, коли справа призначається до розгляду в судовому засіданні. Неявка сторін і можливість суду їх сповістити». (Суддя, Бахмут)

«Ні, немає ніяких складнощів, тому що в цій категорії справ відповідачем є органи державної влади, які... я ще не бачила, щоби вони не надавали відзиву. Складнощі бувають, коли відповідач також фізична особа, коли він не розуміє, що йому робити». (Суддя, Краматорськ)

Якщо рішення апеляційного суду оскаржується у Верховному Суді, розгляд справи додатково подовжується на тривалий час (у гіршому випадку – до кількох років).

«І тому розгляд справ у Верховному Суді займає тривалий час, навіть, може і рік, і півтора року там буде справа перебувати, і два роки. Деякі справи не розглянуто ще з 2012 року Верховним Судом, тому що вони фізично не встигають розглядати таку кількість справ». (Суддя, Краматорськ)

На етапі оскарження рішення суду нижчої інстанції можуть виникати такі проблеми (з досвіду експертів):

- Тривалий розгляд справи через нестачу суддів;

«Давайте скажемо про те, що в реальності дуже мало суддів третьої інстанції, касації. Дуже великої кількості немає». (Юрист УГСПЛ, Чугуїв)

«Яка складність? Як і у всіх справах, ключова складність в нашій судовій системі, що судові засідання раз на півроку призначаються. А потім, коли ти на них приходиш, вони ще й переносяться». (Юрист УГСПЛ, Куїв)

- Небажання представників судової системи виносити рішення щодо складних ситуацій;

«Але у нас не вміє судова система брати на себе відповідальність за якісь складні питання. Ось це просторікування по 10 років і придумування всяких відмовок, щоб на когось перекласти відповідальність – це завжди так». (Юрист УГСПЛ, Куїв)

- Саме по собі оскарження рішення суду першої інстанції може відбуватися не в інтересах постраждалої сторони, оскільки державні організації, будучи відповідачами у справі, практикують обов'язкове проходження всіх інстанцій, що створює перепони на шляху до відновлення права.

«Перша інстанція, апеляційна інстанція, Верховний Суд, тому що відповідач буде заперечувати до останньої каплі крові, тобто він буде подавати по всій вертикалі судовій. Тобто якщо суд першої інстанції ухвалює рішення «стягнути», то ніколи в житті не буде виконуватися одразу це рішення, тому що на нього буде подана апеляційна скарга. (Суддя, Краматорськ)

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ

Примусовим виконанням рішень судів займається Державна виконавча служба України на підставі виконавчого листа, який видається судом. Проте у Державній виконавчій службі Донецької та Луганської області такого досвіду немає. У випадку, якщо йдеться про стягнення коштів з державної установи, це може здійснити тільки Державне казначейство України.

«Особа бере виконавчий лист в суді першої інстанції і віддає відповідному відділу виконавчої служби. Є відділ примусового виконання, там де суб'єкт і по сумі... де сума складає...» (Суддя, Бахмут)

«Ми не бачили таких рішень, щоб говорити про те, як воно виконується. Треба побачити, по-перше, хто сторони у справі та що пише суд в резолюції». (Державна виконавча служба, Бахмут)

«Казначейство використовує слово «стягнути» з державного органу. А ми використовуємо «зобов'язати». От на прикладі ПФ рішення. Зобов'язати Пенсійний фонд нарахувати та відновити виплату за період такий-то пенсії такої-то людини. Виконання? Ми відкриваємо провадження, направляємо... вимогу виконати, ПФ, в 10-денний термін. Не виконали – штраф. Знову вимогу відправляємо. Не виконали – другий штраф. В такому випадку ми маємо право звернутися до суду із заявою про «заміну способу виконання», не «зобов'язати», а «стягнути» конкретно з ПФ ось цю суму, котру вони нарахували. Тому треба обов'язково добре дивитися, що ви просите в суду. Якщо «зобов'язати», то це, вважаю, ви нічого не просите». (Державна виконавча служба, Бахмут)

На етапі виконання рішення суду можуть виникнути дві проблеми (з досвіду експертів):

- Відсутність сталої судової практики по справах, пов'язаних із компенсацією за зруйноване житло – з кого і в якому обсязі стягувати кошти;

«Проблем може і не бути, не має сталої судової практики. Тільки немає цієї сталої практики, як правильно? З кого потрібно стягнути? У якому розмірі? Як довести цей факт. Тільки через цю може бути недовершеність». (Суддя, Торецьк)

- Нестача коштів у бюджеті на виконання судових рішень, а як наслідок – вимушене очікування.

«В казначействі існує певна черга. Щоб отримати суму з бюджету, її треба в цей бюджет закласифікувати. Тобто якщо в цьому році рішення, то вона зможе отримати компенсацію в наступному». (Суддя, Бахмут)

«Чекають. Дуже мало грошей закладається у бюджет на виконання таких рішень судів. (Суддя, Торецьк)

Також повідомлялося, що якщо рішення суду не виконується, особа може звертатися до правоохоронних органів.

«Він може скаржитися, може подавати заяву в правоохоронні органи на невиконання рішення суду. Стаття 382, КК України. (Юрист УГСПЛ, Чугуїв)

ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У випадку, якщо постраждала особа має підстави стверджувати, що вона не може відновити порушені права за допомогою національної системи правосуддя через бездіяльність державних органів, неналежне чи неефективне розслідування справи тощо, чим безпосередньо порушено права людини такої особи, вона може звернутися до Європейського суду з прав людини. Є прецеденти, коли потерпілі зверталися до ЄСПЛ, не проходячи всі ланки судів, і їх заяви були прийняті ЄСПЛ. Експерти не повідомляли про успішні випадки відновлення права через ЄСПЛ під час глибинних інтерв'ю.

«Наступний етап – Верховний Суд. Це теж етапи є, це треба все проходити. Коли тільки ти це все пройдеш, повністю все, і ти нічого не отримуєш, тоді ти маєш право звернутися до Європейського суду з прав людини». (Адвокат УГСПЛ, Краматорськ)

«На мою думку, не потрібно в національні суди взагалі звертатися. Тобто, подаєш заяву в Російську Федерацію, Україну із заявою про злочин. Там тебе визнають потерпілим. Ти пишеш цивільний позов у нас. Тобі просто надсилають папірець про те, що «ми взяли до уваги». Раз на рік пишеш їм запит про те, що відбувається зі справою. А паралельно, після подачі цієї заяви, через деякий час, а краще відразу, подаєш заяву в Європейський суд і чекаєш». (Юрист УГСПЛ, Київ)

«Якщо дійсно проводиться розслідування і з якихось причин воно не на належному рівні. Некваліфіковано проводиться, якщо адвокат каже, що вам необхідно виконати такі слідчі дії, а вони не виконуються або, припустимо, за такою-то статтею повинен розслідувати певний орган, а розслідує зовсім інший орган, який не повинен цим займатися. Ось, власне, в нашому випадку так і було. Ми це все зафіксували і це стало підставою зробити висновок, що розслідування проводиться неналежним чином і людина звернулася». (Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)

Позов до ЄСПЛ подається проти двох держав: України та Російської Федерації. Позов стосується не лише факту руйнування житла, але й ефективності розслідування цього правопорушення державними органами.

«Питання лише в тому, яку державу буде визнано винною. Тобто коли ми подаємо до Європейського суду, ми проти двох держав подаємо. Ми подаємо не тільки за фактом руйнувань, але і за фактом ефективності розслідувань цих руйнувань, встановлення місцеперебування та притягнення до відповідальності винних за руйнування і так далі». (Юрист УГСПЛ, Київ)

Одна з переваг звернення до ЄСПЛ полягає в тому, що цей суд приймає до розгляду документи, видані на непідконтрольних уряду України територіях (наприклад, акти обстежень), тоді як національні суди їх не визнають.

«Це вкрай складна процедура. Тому що у нас не визнаються ці акти обстежень, які проводяться адміністраціями на тимчасово окупованих територіях. Але, тим не менш, ми все-таки закликаємо людей збирати і ці документи. Навіть якщо вони не будуть враховуватися у нас, то Європейський суд їх однозначно візьме до уваги». (Юрист УГСПЛ, Київ)

Проблема, що може виникнути на етапі звернення до ЄСПЛ – тривалий розгляд справи, що може зайняти декілька років у кращому випадку.

«Там величезна кількість справ від України, там їх тисячі, і тому якщо протягом п'яти років буде розглянуто, то буде добре. Єдине що, якщо людина похилого віку звертається, то тоді, так, в Європейському суді з прав людини передбачено скорочення термінів розгляду заяви в зв'язку з його віком, побоюючись того, що він може і не дожити до рішення». (Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)

ЗВЕРНЕННЯ ЗА ПРАВОВОЮ ДОПОМОГОЮ

Як зазначалося вище, окремі правозахисні організації спеціалізуються на наданні допомоги постраждалим від збройного конфлікту громадянам, в тому числі з приводу отримання компенсації за зруйновану власність. Серед організацій, до яких постраждала особа може звернутися за допомогою, згадувались Українська Гельсінська спілка з прав людини, Харківська правозахисна група, БФ «Право на захист», NRC, агенції ООН та система БПД. Втім, що стосується державної системи надання безоплатної правової допомоги, відповідного досвіду у юристів системи на момент проведення дослідження не було.

«Українська Гельсінська спілка з прав людини, Харківська правозахисна група. Потім HIAS, вони зараз називаються «Право на захист», здається. Хто ще? Я знаю, NRC, там у них є мережа приймалень». (Юрист УГСПЛ, Київ)

«В Українській Гельсінській спілці, в ООН, в БВПД...» (Суддя, Краматорськ)

Деякі правозахисники проводять колективні консультації та інформування в місцях, де багато людей постраждали від обстрілів, та пояснюють, яким способом можна захистити порушене право власності.

«Зібралось понад 60 осіб, які через одного постраждали від обстрілів, і нами проводилася роз'яснювальна робота, групова юридична сесія, де ми пояснили, що потрібно робити, як збирати, які перспективи, як це можна зробити і що для цього необхідно. Люди почули і після цього багато хто звертався в наш [офіс], зокрема Донецької області, грубо кажучи, на території уздовж «лінії зіткнення», де отримували консультації та брали в роботу кейси». (Адвокат, Слов'янськ)

Вартість юридичної допомоги дуже відрізняється залежно від надавача: за певних умов правозахисні організації можуть надати її безоплатно, тоді як у приватних юристів вона коштує дорого.

«І, фактично, послуга якісного юриста коштує велику суму. Якщо особа звернулася до платного адвоката, то він може [декількох] тисяч гривень такий позов коштувати». (Юрист БФ «Право на захист», Сєвєродонецьк)

«Я ж кажу, якщо ти займаєш проактивну позицію, то це безкоштовно можна зробити. Але не факт, що всім. Але в принципі, якщо заручитися підтримкою правозахисних організацій, то можна зробити безкоштовно». (Юрист УГСПЛ, Київ)

Стосовно якості роботи юриста представник УГСПЛ розповів, що їхня діяльність підлягає зовнішньому контролю як з боку керівництва, так і з боку донорів. Юристи на місцях зобов'язані звітувати, що саме було зроблено і в чому полягала надана допомога.

«Ми ж звітуємо про свої справи. Контролюємо процес, і це все ми прописуємо у своїх документах. Вгорі нас бачать, наше керівництво в Києві, і донори... донори, найголовніше, вони ж теж всю цю інформацію бачать. Конкретно, в чому ми допомогли, на якому етапі?» (Адвокат УГСПЛ, Краматорськ)

НЕФОРМАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ТА СПОСОБИ СПРОЩЕННЯ ПРОЦЕДУР

Дослідження не виявило способів незаконним чи неформальним чином оминати офіційні процедури.

«Незаконне подолання, у нас в практиці такого немає, ми діємо чітко в рамках закону». (Адвокат, Слов'янськ)

«Таких випадків я не чув, скажемо так, не було у моїй діяльності, щоби хтось на когось поскаржився, щоби хтось незаконним чином документи отримав, я не чув, мені не відомо таке». (Суддя, Торецьк)

Єдиною згаданою можливістю вирішити проблему, не звертаючись до державних організацій та установ, було звернення за допомогою до іноземних донорів, що займаються відновленням житла на території, де відбувається збройний конфлікт.

«Є організації, в основному не українські, з іноземними донорами, які своїми силами відновлюють житло. Ще такі є моменти, людина може ними теж скористатися». (Адвокат УГСПЛ, Краматорськ)

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ

Про автоматизацію внутрішніх процесів повідомляли співробітники суду. Як і у випадку інших категорій судових справ, на етапі реєстрації та розподілу позовна заява щодо компенсації проходить через автоматизовану систему документообігу суду «Д-З», яка обирає відповідального суддю автоматично.

«У той же день вона реєструється відповідальним співробітником суду на авторозподіл, така програма суді називається «Д-З» – це її офіційна назва. Програма «Д-З» розподіляє справу, в автоматичному режимі обирає суддю, який буде розглядати справу і наступного дня о восьмій годині ранку поштою внутрішньою всі справи надходять до суддів». (Суддя, Краматорськ)

Для отримувача послуг правосуддя також передбачена низка можливостей скористатися онлайн-сервісами:

- На етапі підготовки до суду позивачі можуть отримувати довідки з електронних реєстрів, зокрема з реєстру прав на нерухоме майно. Для цього зазвичай потрібна наявність електронного цифрового підпису.

«Бюро технічної інвентаризації, або у нас існує в державі електронний реєстр прав на нерухоме майно. Він є відкритим цей реєстр, кожна особа має право туди звернутися шляхом доступу через інтернет і отримати витяг про право власності і такий документ буде роздруковано. Він там щось коштує – 50 грн, ця довідка і це буде довідка, яка підтверджує». (Суддя, Краматорськ)

- Позивач може знайти типові шаблони позовів по цій категорії справ на сайті УГСПЛ.

«Ні, у нас є... приблизні позови навіть є у нас на сайті, для людей, щоб вони до нас не зверталися. І якщо їм досить цього макета, формуляра, це у нас є». (Адвокат УГСПЛ, Краматорськ)

- Подання позовної заяви до суду може здійснюватися через сервіс «електронного суду». Для цього у позивача має бути електронний цифровий підпис, який може бути отриманий тільки на підконтрольній уряду України території.

«У нас започатковується, впроваджується електронний суд. Це можливість подати позов, будь якої заяви електронним шляхом, через електронну пошту. Тому людина, перебуваючи на тій території, єдине, що тут є, маючи відповідну реєстрацію, ключ, який вона може отримати, я так думаю, тільки перетинаючи «лінію зіткнення». Перебуваючи на тимчасово окупованій території, дистанційно, вона такого ключа не отримає». (Суддя, Торецьк)

«І, в принципі, якщо у адвоката є електронний цифровий підпис, він може теоретично подавати заяви, клопотання, позови в новому порядку через електронну пошту. І суддям це спростило би життя, і помічникам суддів, і нам спростило би також, бо ти швидко відскакував позов і відправив, підписав, вони його прийняли, оцінили докази, зробили проект рішення, суддя також поставив би електронний підпис і все, рішення є. Тобто не потрібно було би витратити час на сканування, тому що суд також сканує кожен документ. А бувають позови з додатками на 150 сторінок». (Юрист БФ «Право на захист», Сєвєродонецьк)

- На етапі розгляду справи судом позивач може бути присутнім на судовому засіданні в режимі відеоконференції. Ця опція доступна також для відповідача та свідків.

«Буває, один раз було, коли особа з тієї території онлайн... він бажав спостерігати хід процесу. Він не має право ні давати пояснення, нічого, тому що він як глядач там, він дивиться, що відбувається. А якщо він на відеоконференції, він повноправний учасник процесу зі всіма правами. І все що передбачено законодавством – він все робить». (Суддя, Бахмут)

«Оцю довідку отримати дистанційно, потім можна допитати свідків у режимі відеоконференції». (Суддя, Краматорськ)

- На вебпорталі судової влади розміщуються оголошення про розгляд справи, тож мешканці невідконтрольних уряду України територій можуть оперативно отримувати сповіщення про дати судових засідань.

«Ні, для всіх, що знаходяться на невідконтрольній території, там законом передбачена відповідна об'ява на сайті суду, розміщується». (Суддя, Бахмут)

На думку деяких експертів, автоматизувати усі процеси неможливо. Наприклад, обстеження зруйнованого об'єкта передбачає виїзд на місце спеціальної комісії, щоби перевірити факт руйнування на власні очі. Якщо йдеться про допомогу юриста, один з адвокатів відзначив психологічну складову допомоги в живому спілкуванні, котра також є важливою для деяких клієнтів. Також є обмеження та обставина, що не всі громадяни вміють і мають змогу користуватися онлайн-сервісами. Врешті, деякі надавачі послуг правосуддя не довіряють надійності цифрових технологій, на відміну від паперових носіїв.

«Але, я думаю, на стадії збору первинних документів, так звана «діджиталізація» не дасть користі, тому що, поки ти на власні очі не побачиш, ти ж не зрозумієш. Можна, звичайно, все сфотографувати, комп'ютеризувати і скинути на «електронку». Ну, від цього легше нікому не стане, все одно тій же комісії потрібно виїхати на місце і це все побачити. Можна перенести з паперового носія на електронний і не більше того». (Адвокат, Слов'янськ)

«Автоматизація? Та ні. Ні, це ж спілкування з живою людиною, потрібно вислухати його проблеми, а часто людина в пригніченому стані і з нею треба поговорити, заспокоїти і навіть виступити певною мірою психологом. Тому тут, мені здається, автоматизація навіть не доречна». (Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)

«Наприклад, «Електронний суд». Така от феєрична ідея «Електронний суд». Ну, ми з Вами розуміємо, що більшість громадян та населення нашої держави не мають навіть комп'ютера вдома. Якщо ми вводимо лише «Електронний суд», можливість подати до суду лише в електронному в pdf-форматі, окремими файлами, то якщо це бабуся, якій 80 рочків і їй сказати, щоб вона пішла, отримала електронно-цифровий підпис, в pdf-форматі. Вона зможе звернутися до суду, як ви вважаєте? Чи вона скаже, що не розуміє взагалі про що кажуть. Так? Тому от були раніше і зараз існує судова повістка поштою – дуже добре! В паперовому вигляді. Тому що паперовий документ – це є паперовий документ. У нас є архів суду, з 22-го року ми зберігаємо усі документи. Особа може прийти, за 1922 рік отримати рішення. А якщо це електронний вигляд? Де гарантія того, що завтра не зламається сервер і все це ми втратимо «безвозвратно»?! Тому, на мій погляд, усі ці нововведення вони тільки погіршують доступ до правосуддя». (Суддя, Краматорськ)

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ

Експерти виокремили деякі дії та процедурні зміни, які могли би спростити процес отримання компенсації за зруйновану власність та подолати труднощі, які виникають на цьому шляху.

Передусім необхідно подолати правову невизначеність, яка на сьогодні існує в державі з цього питання. Як зазначалося вище, наразі справи щодо компенсації призупинені, оскільки очікується рішення Верховного Суду по аналогічній справі. Це рішення має сформулювати правову позицію та практику, якою керуватиметься судова система надалі.

«Верховний Суд формує практику, але ще такої практики немає. Взагалі, була одна справа по зруйнованому некомерційному житлу. Вони направили на розгляд апеляційної інстанції. Тобто вони зняли з себе відповідальність, справу не розглянуто. А ми пов'язані з їхньою правовою позицією. Якщо вони якусь винесуть правову позицію, конкретну. От нехай по цим справам винесуть правову позицію і будемо їх приймати. Це прописано в процесуальному законі. Ми повинні керуватися законами і позицією Верховного Суду. Тобто перше – законодавче врегулювання, і позиція Верховного Суду по дані категорії справ». (Суддя, Бахмут)

Щоби запрацював позасудовий механізм одержання компенсації, потрібно прийняти підзаконні нормативні акти, що регламентують цей порядок: зокрема затвердити форму акта обстеження, спосіб отримання експертної оцінки пошкоджень тощо. Слід зазначити, що ця проблема має бути вирішена у 2020 році, після чого позасудовий порядок отримання компенсації має запрацювати.

«Щодо зруйнованого житла, потрібно прийняти підзаконні нормативні акти, які регламентують цей порядок, їх немає. Як складається цей акт, що там зазначається. Чисто умовна форма, довільна. Повинна бути якась загальна форма, зразок, акт про нещасний випадок складається. Склали, надали. Може вони і повинні зробити якусь експертну оцінку навіть людині витратити гроші на проведення експертизи? Є техніки, зробили первинну оцінку. Якщо це ремонт – і відшкодували». (Суддя, Бахмут)

Також експерти пропонують змінити саму процедуру одержання компенсації:

- вирішення питання компенсації повністю у позасудовому порядку;
- надання пріоритету судовим справам щодо компенсації, тобто їх першочерговий розгляд;
- спрощений порядок надання компенсації в обмеженому обсязі в обмін на відмову від подальших претензій;
- держава сама має здійснювати всі дії з виявлення постраждалих від руйнувань, обстеження їх житла та виплати компенсацій.

«Взагалі необхідно виключити звітти суд, і щоб це все в адміністративному порядку вирішувалось, як це прописано у законі, а не перекладати на суд питання вирішення відшкодування збитків». (Суддя, Краматорськ)

«Поставити ці справи пріоритетними, можливо? Щоб їх першочерговими розглядали. Все-таки люди позбавлені житла, не проживають в цих приміщеннях, в більшості випадків». (Адвокат УГСПЛ, Краматорськ)

«Прийняти такий закон, за яким люди відразу можуть отримати компенсацію, не дивлячись на те, що будинок коштує \$40 000, а тобі кажуть, ось ми зараз тобі 10 даємо і ти не маєш претензій». (Адвокат УГСПЛ, Краматорськ)

«Перше – держава повинна обстежити всі приміщення, яким завдано шкоду. Встановити всіх власників, яким заподіяно шкоду і добровільно виплатити, витративши десятки мільярдів з бюджету». (Юрист УГСПЛ, Чугуїв)

Зазначалося також, що суддям варто мати доступ до державних інформаційних сервісів та реєстрів, наприклад, для встановлення поточного місця проживання особи, щоби мати змогу встановити контакт зі сторонами процесу. Один із юристів висловив побажання, аби була законодавчо закріплена можливість вести справи мешканців непідконтрольних уряду України територій дистанційно.

«Справа в тому, що, на мою думку, суд обмежений в своїх повноваженнях, це питання виникало на форумі, там де судді казали: дайте нам доступ до певних державних інформаційних сервісів. Ну, наприклад, з міста проживання людини. [...]. Ну, має значення, для того щоби сповістити особу. Тому що питання процесуальне, коли суди не сповіщають особу, це є для нас можливістю скасувати. Навіть не можливістю, а це є обов'язок апеляційного суду, скасувати рішення, яке прийняв суд». (Суддя, Бахмут)

«Я вам хочу сказати, що ми поки беремося тільки за пошкодження на підконтрольній території, а якщо на непідконтрольній території і немає можливості нікому виїхати, а рано чи пізно це все одно доведеться і доведеться розбиратися з проблемами цих жителів на непідконтрольній території. Було би непогано, якби була можливість дистанційно якимось через інтернет хоча би спілкуватися з людиною, яка проживає там. На законодавчому рівні щоби це було встановлено. Поки цього ще немає і, мені здається, далеко ще до цього». (Адвокат БФ «Право на захист», Слов'янськ)



Опитування отримувачів послуг правосуддя

В ході опитування було встановлено контакт із 95 респондентами, що намагалися отримати компенсацію за власність, зруйновану чи пошкоджену внаслідок збройного конфлікту в Донецькій та Луганській областях. Серед усіх опитаних 59 осіб зверталися до суду та/чи місцевої виконавчої влади з запитом на отримання компенсації, а 36 осіб зупинилися на підготовчому етапі – здійснили обстеження пошкодженої власності, склали заяву до суду, звернулися до місцевої влади (до прийняття Постанови КМУ №623 від 10 липня 2019 року) чи звернулися до обласної державної адміністрації, проте досі не отримали рішення.

Всі інтерв'ю були проведені телефоном. Пошук респондентів здійснювався декількома шляхами:

- серед внутрішньо переміщених осіб, які брали участь в інших опитуваннях протягом 2017-2019 років та повідомили, що їх житло пошкоджене чи зруйноване. У такий спосіб було опитано 33 особи, з них 25 на момент інтерв'ю знаходилися на підготовчому етапі;
- серед бенефіціарів благодійного фонду «Право на захист», які зверталися по допомогу з приводу одержання компенсації. У такий спосіб було опитано 20 осіб;
- серед бенефіціарів Української Гельсінської спілки з прав людини, які зверталися по допомогу з приводу одержання компенсації. У такий спосіб було опитано 42 особи, з них 11 на момент інтерв'ю знаходились на підготовчому етапі.

Серед 59 респондентів, які зверталися за компенсацією, 40 осіб зверталась до суду, 1 – до обласної державної адміністрації, а 18 осіб – до обидвох інстанцій. Зокрема, 18 осіб подавали скаргу до Європейського суду з прав людини.

ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ОПИТАНИХ

- Третина всіх опитаних (34%) представлена чоловіками, тоді як жінок у вибірці 66% (Діаграма 3.1).



Діаграма 3.1 Стать

- Займалися питанням компенсації за зруйновану власність переважно люди старшого віку: половина опитаних досягла віку 60 років. Ще 40% – люди віком від 36 до 59 років, а 10% – молодші за 36 років (Діаграма 3.2).



Діаграма 3.2 Вік

- 70% опитаних мають статус ВПО (Діаграма 3.3).



Діаграма 3.3 Наявність статусу внутрішньо переміщеної особи

- Повну, неповну чи базову вищу освіту здобули 49% опитаних, професійно-технічну – 34% респондентів, решта мають нижчий освітній рівень (Діаграма 3.4).



Діаграма 3.4 Освіта

- Переважна більшість респондентів представлена міськими мешканцями: їх частка становить 87%. Ще 13% опитаних мешкає в сільській місцевості. Трохи менше половини (45%) залишилися проживати в населеному пункті, де знаходиться їх пошкоджена чи зруйнована власність (Діаграма 3.5).



Діаграма 3.5 Проживання у місті або селі

- Кожен п'ятий респондент (20%) вимушений заощаджувати навіть на харчуванні. Ще 27% вистачає лише на харчування, але не на інші потреби. Найбільша частка опитаних (43%) описує своє матеріальне становище як «Вистачає на необхідний одяг, взуття, нагальні потреби, заощаджувати не вдається». Ще 7% респондентів можуть робити заощадження для коштовних придбань, а ще 2 особи не відповіли (Діаграма 3.6).



- Змушені економити навіть на харчуванні
- Вистачає тільки на харчування, на інші потреби не вистачає
- Вистачає на харчування, необхідний одяг, взуття, нагальні потреби. Заощаджувати не вдається
- Вистачає на харчування, одяг, взуття, інші покупки. Є заощадження, які накопичують для необхідних коштовних покупок
- Немає відповіді

Діаграма 3.6 Матеріальне становище

- Майже третина опитаних (31%) працює на оплачуваній роботі, шестеро з десяти (61%) перебувають на пенсії. Люди, що займаються домашнім господарством, безробітні чи в декретній відпустці, становили абсолютну меншість від усіх респондентів (Діаграма 3.7).



- Працює
- На пенсії
- Не працює

Діаграма 3.7 Зайнятість

- Сукупний дохід домогосподарства за останній місяць не перевищував 10 000 грн у більшості опитаних. До 2 500 грн отримали 10% респондентів, від 2 501 до 5 000 грн – 33%, від 5 001 до 7 500 грн – 17%, від 7 501 до 10 000 грн – 23%. Ще 12% опитаних мають вищий дохід, решта не відповіли (Діаграма 3.8).



- До 2500 грн
- 2501-5000 грн
- 5001-7500 грн
- 7501-10000 грн
- Більше 10001 грн
- Немає відповіді

Діаграма 3.8 Сукупний дохід домогосподарств за останній місяць

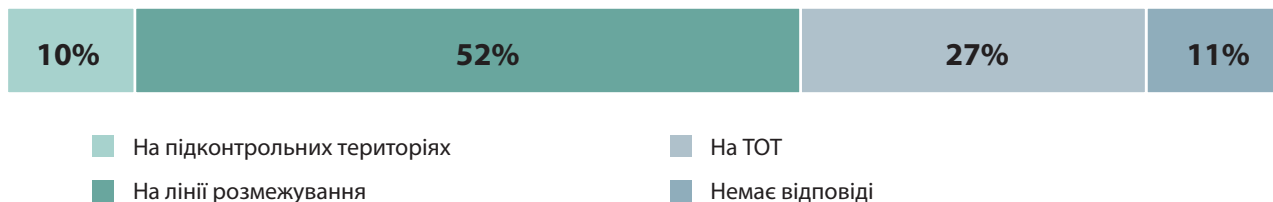
ПОШКОДЖЕНА ВЛАСНІСТЬ

Всі опитані повідомили, що пошкоджень зазнало їх житло. Крім того, у 37% було також пошкоджене чи зруйноване нежитлове приміщення (гараж, сарай тощо), у 2% – приміщення для ведення бізнесу (кафе, СТО тощо).

Більшість руйнувань відбулося у період активної фази збройного конфлікту – у 2014 чи 2015 році (47% та 32% відповідно). У 2016 та 2017 році також відбувалося пошкодження помешкань, але рідше (про це повідомили тільки 10%). Ще 11% опитаних не відповіли.

Варто зазначити, що в окремих випадках пошкодження внаслідок збройного конфлікту тривало або відбувалося епізодично протягом певного періоду.

У понад половині випадків (52%) пошкоджене житло розташоване на території уздовж «лінії зіткнення» (на підконтрольній уряду України території) – наприклад, у Мар'їнці, Пісках, Авдіївці, Попасній, Станиці Луганській тощо. Ще у 27% випадків опитані повідомили, що їх власність залишилася на не-підконтрольній уряду України території, а 10% опитаних мають пошкоджене житло на контрольованих урядом України територіях (в Маріуполі, Краматорську, Слов'янську). Не відповіли 11% респондентів (Діаграма 3.9).



Діаграма 3.9 Місцезнаходження пошкодженого житла

ПОЗАСУДОВИЙ ТА СУДОВИЙ ШЛЯХ ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ: РЕЗУЛЬТАТ

Кожен п'ятий респондент повідомив, що отримав компенсацію від донорських програм, що реалізуються міжнародними організаціями, а кожен десятий – від інших донорських програм, що реалізуються через органи місцевої влади та самоврядування (не рахуючи виплат від Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України). Проте жодному з опитаних не вдалось успішно пройти всі кроки, передбачені новим порядком отримання компенсацій від Міністерства у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України: звернутися до військово-цивільної адміністрації з заявою про обстеження житла, отримати акт обстеження та довідку про статус постраждалого, звернутися до обласної державної адміністрації та отримати кошти у сумі до 300 000 грн.

Судовий спосіб отримання компенсації також результату не приніс. Жодному з тих опитаних, хто намагався отримати компенсацію через суд, це не вдалося. Навіть у випадку, якщо рішення місцевого чи апеляційного суду було на користь постраждалого, справа гальмувала на рівні Верховного Суду.

ОБСТЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТА ТА ЗБІР ДОКУМЕНТІВ

Документи, які опитані збирали для звернення до суду, включали:

- паспорт та ІПН (98%);
- документи, що посвідчують власність, як-от договори купівлі-продажу, свідоцтво про право власності, свідоцтво про спадок (89%) чи інші (48%);
- технічний паспорт на житловий будинок (91%);

- фото- та відеоматеріали, що засвідчують пошкодження майна (85%);
- акт обстеження майна, складений комісією (80%) та інші документи (Діаграма 3.10).

ЯКІ З ЦИХ ДОКУМЕНТІВ ЗНАДОБИЛИСЯ ДЛЯ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ?

(% від опитаних, що збирали документи для суду, N* = 61)

Паспорт та ІПН позивача	98
Технічний паспорт на житловий будинок	91
Договір купівлі-продажу, свідоцтво про право власності, свідоцтво про право на спадкування	89
Фото-/відеоматеріали матеріали, які підтверджують пошкодження майна	85
Акт обстеження нерухомого майна, складений комісією при місцевій раді	80
Інші документи, що підтверджують право власності на пошкожене майно	48
Інші документи, що підтверджують технічний стан нерухомого майна	36
Акт про пожежу, складений Державною службою України з надзвичайних ситуацій	33
Показання свідків на підтвердження пошкодження майна	30
Інші документи, що підтверджують обсяги пошкодження майна	23
Інше	28

Діаграма 3.10 Документи, які знадобилися для звернення до суду

**Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки*

На досудовому етапі 19% опитаних добровільно передали пошкожену власність місцевим адміністраціям чи органам місцевого самоврядування. Зазначалося, що у деяких випадках особа отримувала відмову від цих установ, пов'язану з відсутністю встановленого регламенту передачі та прийому зруйнованого майна. Крім того, 66% опитаних склали та відправили заяву про кримінальне правопорушення в СБУ.

Серед тих, хто проводив обстеження майна, у 44% не виникало труднощів. Водночас інші опитані повідомляли про труднощі:

- 35% респондентів зазначили, що їм не вистачало інформації про алгоритм дій на цьому етапі;
- 19% не розуміли процедури організацій, установ, що проводили обстеження;

- по 14% відзначили складнощі з поїздками у віддалені локації, тривалий час проведення обстеження та недосконале законодавство, що регламентує цю процедуру (Діаграма 3.11).

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЩАМИ НА ЕТАПІ ОБСТЕЖЕННЯ ПОШКОДЖЕНОГО МАЙНА? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від опитаних, що проводили обстеження майна, N* = 57)

Нестача інформації щодо алгоритму дій на цьому етапі	35
Незрозумілість процедур роботи органів/установ, які проводять обстеження	19
Недосконале законодавство щодо порядку проведення обстеження	14
Потреба їздити у віддалені райони населеного пункту або в інший населений пункт	14
Тривалий час проведення обстеження	14
Нечемне поведження співробітників органів, установ, які проводять обстеження	5
Черги в органах, установах, які проводять обстеження	4
Значні фінансові витрати на проведення обстеження	4
Незручний час роботи в органах, установах, які проводять обстеження	2
Інше	9
Не було перешкод та труднощів	44
Немає відповіді	7

Діаграма 3.11 Перешкоди та труднощі на етапі обстеження пошкодженого майна

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Серед тих, хто збирав документи до суду, 43% не мали проблем. Водночас інші опитані повідомляли про труднощі:

- 16% повідомили про неможливість підтвердити пошкодження майна на непідконтрольних уряду України територіях;
- 15% – про потребу їздити в інший населений пункт на контрольованій урядом України території;

- 13% – про тривалий час оформлення документів та нестачу алгоритмів дії на цьому етапі (Діаграма 3.12).

Неформальних механізмів подолання перешкод виявлено не було. Серед конструктивних стратегій варто відзначити звернення за юридичною допомогою на цьому етапі.

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЦЬАМИ НА ЕТАПІ ЗБОРУ ДОКУМЕНТІВ ДЛЯ СУДУ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від опитаних, що збирали документи для суду, N* = 61)

Відсутність можливості підтвердити пошкодження майна документально через розташування на непідконтрольній уряду України території	16
Потреба їздити в інший населений пункт на підконтрольній уряду України території	15
Тривалий час оформлення документів	13
Нестача інформації щодо алгоритму дій на цьому етапі	13
Незрозумілість процедур роботи органів/установ, які видають потрібні документи	8
Потреба їздити в інший населений пункт на непідконтрольній уряду України території	7
Значні фінансові витрати на підготовку документів	5
Нечемне поводження співробітників організацій, установ, які видають потрібні документи	3
Черги в організаціях, установах, які видають потрібні документи	2
Незручний час роботи в організаціях, установах, які видають потрібні документи	2
Інше	18
Не було перешкод та труднощів	43

Діаграма 3.12 Перешкоди та труднощі на етапі збору документів для суду

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Понад половина тих, хто готувався до суду, не вказали своїх витрат (не було витрат чи не змогли пригадати). Серед 28 опитаних, що називали певні суми, витрати коливаються від 40 до 62 800 грн; у одному випадку вони перевищували 100 000 грн.

В середньому затрати на цей етап становлять 12036 грн. Найбільші витрати пов'язані із проживанням в іншому населеному пункті, що в деяких випадках включало довготривалу оренду чи придбання нового житла на час, поки вирішується питання зі старим (зруйнованим чи пошкодженим) житлом. Якщо не враховувати в розрахунках відповідь респондента, що назвав суму понад 100 000 грн, середня вартість проживання становила 13 218 грн. На другому місці – збір інформації або доказів (середня вартість – 5750 грн) та юридична допомога (середня вартість – 5500 грн). Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведено у Таблиці 3.1.

РОЗМІР ВИТРАТ НА ЕТАПІ ПІДГОТОВКИ ДО СУДУ

Таблиця 3.1

Стаття витрат на етапі підготовки до суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	1 850	100	8 000	19	31%
Проживання поза домом*	13 218	400	50 000	11	18%
Підготовка документів	3 423	20	20 000	17	28%
Збір інформації або доказів	5 750	200	35 000	12	20%
Телефонні витрати та листування	531	40	3 000	14	23%
Юридична допомога	5 500	2 000	10 000	4	7%
Судовий збір	-	-	360	1	2%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам	-	-	-	0	0%
Інші пов'язані витрати	3 500	3 000	4 000	2	3%
Разом*	12 036	40	62 800	27	44%

Середнє значення розраховується тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). * У розрахунках показників сумарної вартості та витрат на проживання не враховується відповідь респондента, що витратив понад 100000 грн. Узагальнені показники по всьому етапу не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

Понад половина тих, хто здійснював обстеження пошкодженої власності, не вказали свої витрати (не було витрат чи не змогли пригадати). Серед 27 опитаних, що називали певні суми, витрати коливаються від 40 до 42 600 грн; у одному випадку вони перевищували 150 000 грн (через високі затрати на підготовку документів). В середньому затрати на обстеження становлять 5967 грн.

Найбільші витрати пов'язані із проживанням в іншому населеному пункті: середня вартість проживання становила 13 486 грн. На другому місці – збір інформації або доказів (середня вартість – 4 350 грн) та проїзд (середня вартість – 2 742 грн). За юридичну допомогу на цьому етапі сплачували в середньому 1 467 грн. Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведено у Таблиці 3.2.

**РОЗМІР ВИТРАТ НА ЕТАПІ ПРОВЕДЕННЯ ОБСТЕЖЕННЯ
ПОШКОДЖЕНОГО МАЙНА**

Таблиця 3.2

Стаття витрат на етапі проведення обстеження пошкодженого майна	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	2 742	100	14 400	17	30%
Проживання поза домом	13 486	1 000	42 000	7	12%
Підготовка документів*	653	40	3 500	13	23%
Збір інформації або доказів	4 350	200	8 500	2	4%
Телефонні витрати та листування	175	100	300	4	7%
Юридична допомога	1 467	100	3 700	3	5%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам	-	-	-	0	0%
Інші пов'язані витрати	1 588	150	4 000	4	7%
Разом*	5 967	40	42 600	26	46%

* Середнє значення розраховується тільки від тих респондентів, що вказали витрати (> 0 грн). У розрахунках показників сумарної вартості та витрат на підготовку документів не враховується відповідь респондента, що витратив понад 150000 грн. Узагальнені показники по всьому етапу не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

Тривалість процесу⁴⁹ проведення обстеження пошкодженого майна становила в середньому 70 днів, подання заяви в СБУ та відкриття провадження – 37 днів, а збір документів для суду – 78 днів (якщо виключити з розрахунків нечисленні випадки, коли процес тривав довше 900 днів). Середня кількість витраченого часу⁵⁰ на проведення обстеження пошкодженого майна становила 6 днів, на подання заяви в СБУ – 10 днів, на збір документів до суду – 42 дні (знову-таки, без випадків, коли затрати часу перевищували 900 днів) (Таблиця 3.3 та 3.4).

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПІ ОБСТЕЖЕННЯ ПОШКОДЖЕНОГО МАЙНА

Таблиця 3.3

Проведення обстеження пошкодженого майна	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Тривалість процесу (від початку до закінчення)*	70	0	730	54	95%
Фактична кількість днів, витрачених на справу*	6	0	90	52	91%

*Середнє значення для показників розраховане без тих випадків, коли процес тривав довше 900 днів.

⁴⁹ Тут і далі тривалість процесів наведено в календарних днях.

⁵⁰ Для оцінки витрат часу на кожному етапі вимірювались два показники: кількість днів, що минули між початком та завершенням процесу, та кількість днів, фактично витрачених особою на певну справу. Наприклад, між поданням документів до суду та отриманням рішення пройшло 30 днів, але фактично особа витратила 2 дні – один на подання заяви, один – на участь в судовому засіданні.

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПАХ ЗАЯВИ В СБУ ТА ВІДКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЗБОРУ ДОКУМЕНТІВ ДО СУДУ

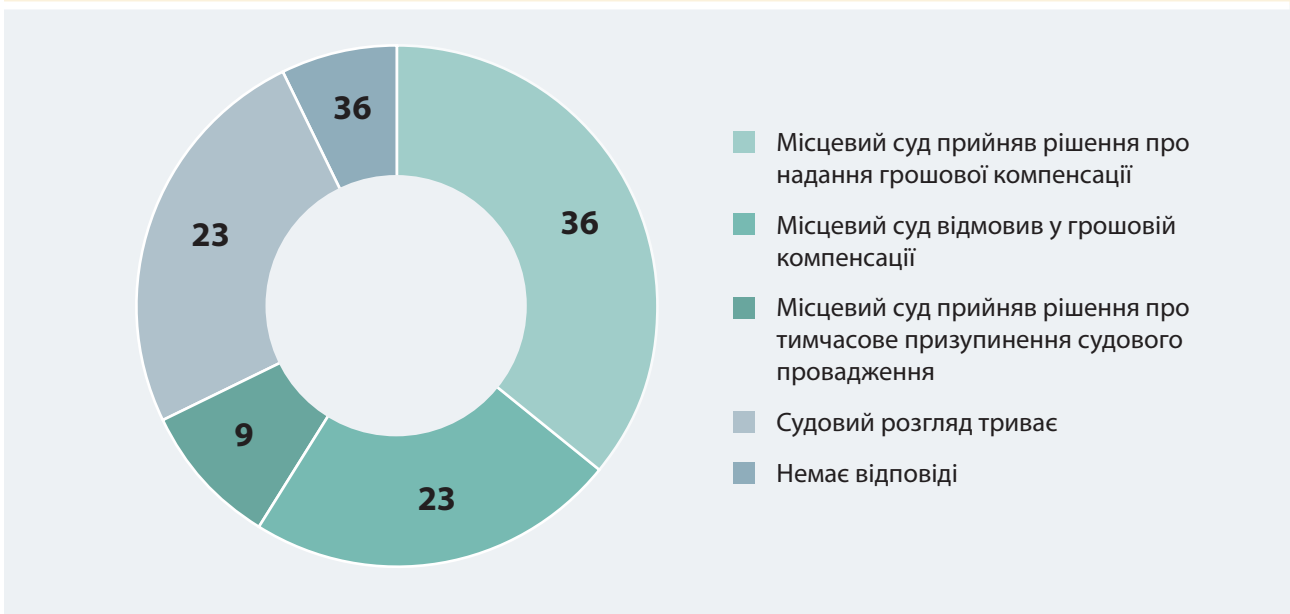
Таблиця 3.4

	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Заява в СБУ та відкриття кримінального провадження					
Тривалість процесу (від початку до закінчення)*	37	1	400	33	80%
Фактична кількість днів, витрачених на справу*	10	1	90	33	80%
Збір документів до суду					
Тривалість процесу (від початку до закінчення)*	78	1	730	56	92%
Фактична кількість днів, витрачених на справу*	42	0	530	51	84%

* Середнє значення для показників розраховане без тих випадків, коли процес тривав довше 900 днів.

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ
ЯКЕ РІШЕННЯ УХВАЛИВ МІСЦЕВИЙ СУД ЗА РЕЗУЛЬТАТОМ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ?

(% від опитаних, що зверталися до місцевого суду та відповіли на питання, N* = 56)


Діаграма 3.13 Рішення місцевого суду

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

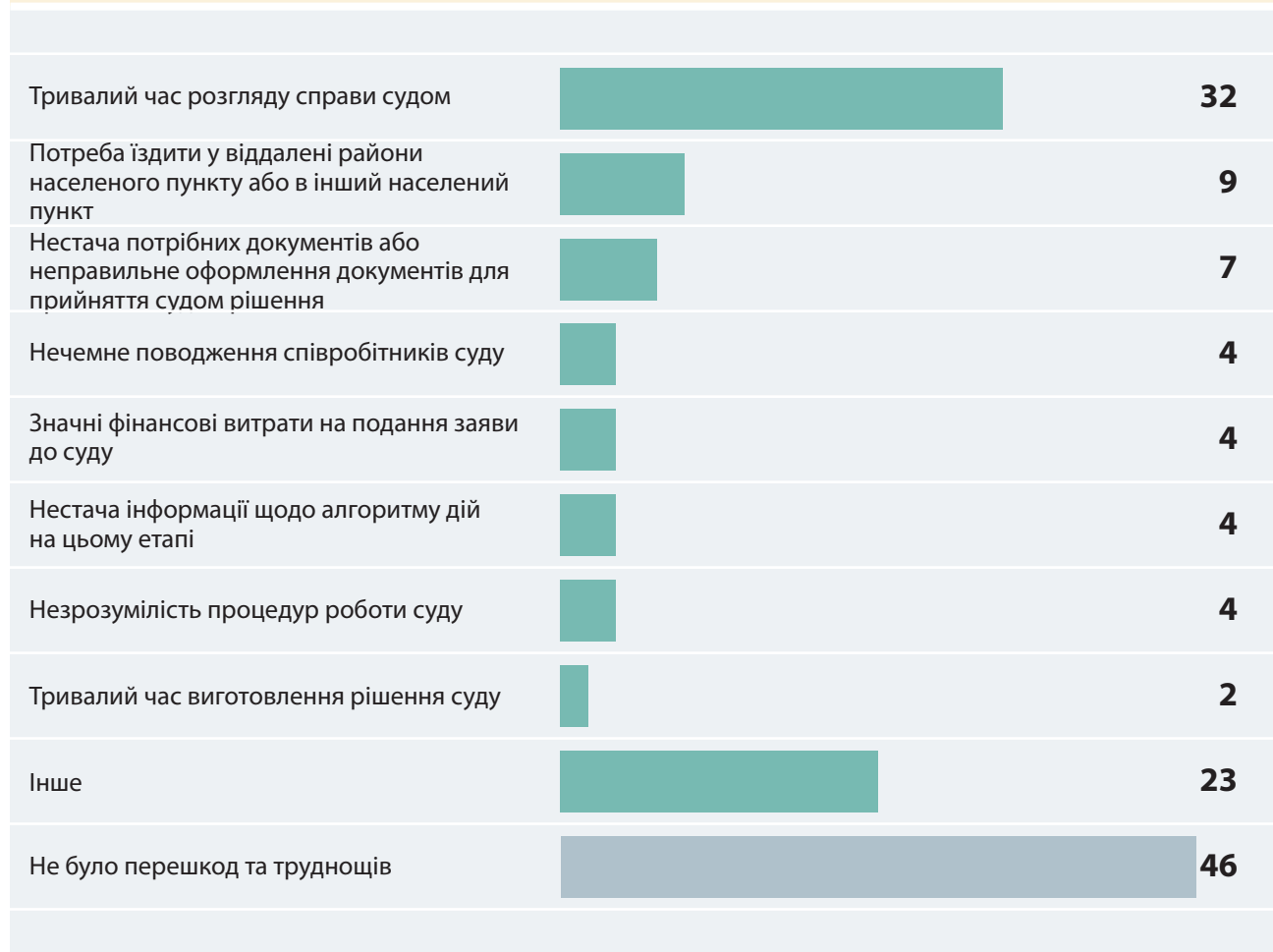
Звернулися із заявою до місцевого суду 57 опитаних (60% від загальної кількості), але на уточнювальні запитання щодо досвіду звернення дали відповіді 56 осіб. У 36% випадків суд прийняв рішення про надання грошової компенсації, у 23% випадків відмовив у компенсації, щодо 9% справ розгляд було призупинено, а для 25% він ще триває. Також у 7% випадків (4 особи) респондент не знав про статус своєї справи (Діаграма 3.13).

У 46% позивачів не виникло проблем зі зверненням до суду. Третина (32%) поскаржилась на тривалий час розгляду справи судом. Від 4% до 9% опитаних назвали такі перешкоди та проблеми, як:

- потреба їздити в інший населений пункт;
- нестача необхідних документів чи їх неправильне оформлення;
- значні фінансові затрати на подання заяви;
- нечемна поведінку співробітників суду;
- нестача інформації щодо алгоритму дій та незрозумілість роботи суду (Діаграма 3.14).

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЩАМИ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від опитаних, що зверталися до місцевого суду та відповіли на питання, N* = 56)



Діаграма 3.14 Перешкоди та труднощі на етапі звернення до місцевого суду

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Інші згадані перешкоди – протидія та затягування справи відповідачем (зокрема запит на додаткові платні експертизи), відмова суду приймати позовну заяву, відмова прийняти клопотання щодо звільнення від судового збору, неявка адвоката, відсутність будь-яких повідомлень про хід справи від суду після подання заяви, відсутність руху у справі тощо. Серед способів подолати перешкоди згадувалося надсилання документів поштою, внаслідок чого суд не міг відмовитись їх приймати.

Дві третини (67%) тих, хто звертався до суду, не вказали своїх витрат (не було витрат чи не змогли пригадати). Серед 22 опитаних, що називали певні суми, витрати коливаються від 100 до 29 500 грн; у трьох випадках вони перевищували 300 000 грн. Середній обсяг затрат на етапі звернення до суду становить 8566 грн. Найбільші витрати пов'язані із проживанням в іншому населеному пункті, що в деяких випадках включало довготривалу оренду чи придбання нового житла на час, поки вирішується питання зі старим (зруйнованим чи пошкодженим) житлом. Якщо не враховувати в розрахунках відповіді тих респондентів, що називали суми понад 300 000 грн, середня вартість проживання становила 13 500 грн. На другому місці – проїзд (середня вартість – 1670 грн). Ті респонденти, що сплачували за юридичну допомогу, платили в середньому 4250 грн. Підготовка документів найчастіше не вартувала нічого, проте ті, хто мав витрати, сплачували в середньому 2160 грн. Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведені у Таблиці 3.5.

РОЗМІР ВИТРАТ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО МІСЦЕВОГО СУДУ					Таблиця 3.5
Стаття витрат на етапі звернення до місцевого суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	1 670	7	7 000	20	35%
Проживання поза домом*	13 500	3 000	24 000	8	14%
Підготовка документів	2 160	50	10 000	5	9%
Збір інформації або доказів	135	100	170	2	4%
Телефонні витрати та листування	170	42	300	7	12%
Юридична допомога	4 250	1 000	10 000	4	7%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам	-	-	-	0	0%
Інші пов'язані витрати	1 400	1 000	1 800	2	4%
Разом*	8566	100	29 500	19	33%

*Середнє значення розраховується тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). У розрахунках показників сумарної вартості та витрат на проживання не враховуються відповіді трьох респондентів, що витратили понад 300000 грн. Узагальнені показники по всьому етапу не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

Тривалість процесу подання документів до суду та отримання рішення суду першої інстанції коливалася від 1 до 1825 днів, як і фактична кількість часу, витраченого на справу. Середня кількість днів між поданням документів до суду та отриманням рішення становила 325 днів, а середня кількість витраченого часу – 105 днів. Якщо виключити з розрахунків випадки, коли ці показники перевищували 900 днів, середні значення становитимуть 238 та 62 дні відповідно (Таблиця 3.6).

РОЗМІР ВИТРАТ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Таблиця 3.6

Звернення до суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Тривалість процесу (від початку до закінчення)*	238	0	730	47	82%
Фактична кількість днів, витрачених на справу*	62	0	360	40	70%

*Середнє значення для показників розраховане без тих випадків, коли процес тривав довше 900 днів.

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ СУДУ НИЖЧОЇ ІНСТАНЦІЇ

Справа про отримання компенсації розглядалася в апеляційному суді у 32 респондентів (57% від тих, хто звертався до суду; 34% від загальної кількості опитаних). Серед них 34% звернулись до апеляційного суду самі (або за допомогою представника), а у 66% випадків оскарження рішення місцевого суду ініціював відповідач (державна установа). Апеляційний суд відмовив у наданні грошової компенсації 47% постраждалих, прийняв рішення про надання компенсації для 35% з них, тимчасово призупинив розгляд у 9% випадків і стільки ж справ зараз знаходяться на розгляді (Діаграма 3.15).

ЯКЕ РІШЕННЯ УХВАЛИВ АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД ЗА РЕЗУЛЬТАТОМ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ?

(% від опитаних, чия справа дійшла до апеляційного суду, та відповіли на питання, N* = 32)



Діаграма 3.15 Рішення апеляційного суду

*Кількість опитаних, від якої оброблюються відсотки

Серед тих, чия справа розглядалася в апеляційному суді, 72% не мали жодних труднощів у процесі. Інші респонденти повідомляли про тривалий час розгляду справи апеляційним судом (9%), тривалий час виготовлення рішення суду, значні фінансові витрати на подання заяви, потребу їздити в інший населений пункт (по 3%) (Діаграма 3.16). Також повідомлялося про такі проблеми: відповідач затягував ухвалення рішення судом, вимагаючи додаткових експертиз; судовий процес був необґрунтовано призупинений; акт обстеження був виданий де-факто владою на непідконтрольній уряду України території, через що суд відмовив у виплаті компенсації.

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЩАМИ НА ЕТАПІ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ СУДІ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від опитаних, чия справа дійшла до апеляційного суду, та відповіли на питання, N* = 32)



Діаграма 3.16 Перешкоди та недоліки на етапі оскарження рішень в апеляційному суді

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

У 26 опитаних (46% від тих, хто звертався до суду; 27% від загальної кількості опитаних) справа дійшла до Верховного Суду. З них 58% звернулися до Верховного Суду самі чи за допомогою представника, а у 42% випадків звернувся відповідач. Верховний Суд відмовив у наданні грошової компенсації 12% постраждалих, тимчасово призупинив розгляд у 12% випадків, а щодо 76% справ судовий розгляд триває (Діаграма 3.17).

Серед тих, чия справа розглядалась у Верховному Суді, 42% не мали жодних труднощів. Найчастіше опитані скаржились на тривалий час розгляду справи Верховним Судом (42%), а також тривалий час виготовлення рішення суду (12%) та нечемну поведінку співробітників суду (4%) (Діаграма 3.18). Інші проблеми, про які повідомлялося: великий судовий збір для ВПО, пропуск терміну подання заяви до суду через перебування на лікарняному, суд не призначає слухання. Зазначалося, що деякі проблемні ситуації вдалось вирішити завдяки терпінню та наполегливості.

ЯКЕ РІШЕННЯ УХВАЛИВ ВЕРХОВНИЙ СУД ЗА РЕЗУЛЬТАТОМ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ?

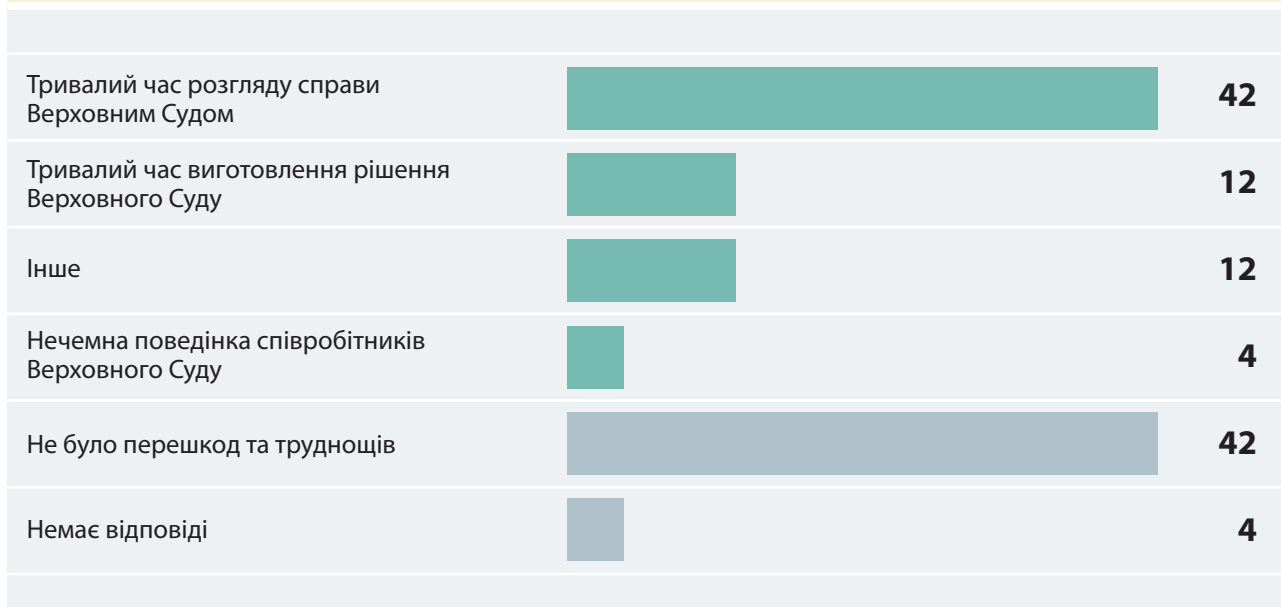
(% від опитаних, чия справа дійшла до Верховного Суду, та відповіли на питання, N* = 26)

**Діаграма 3.17** Рішення Верховного Суду

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЦЬАМИ НА ЕТАПІ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ В ВЕРХОВНОМУ СУДІ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від опитаних, чия справа дійшла до Верховного Суду, та відповіли на питання, N* = 26)

**Діаграма 3.18** Перешкоди та труднощі на етапі оскарження рішень у Верховному Суді

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Понад дві третини (72%) тих, чії справи розглядалися в апеляційному та/чи Верховному Суді, не вказали своїх витрат (не було витрат чи не змогли пригадати). Серед 9 опитаних, що називали певні суми, витрати коливаються від 100 до 21 000 грн, в середньому – 7331 грн. Одна особа витратила 186 800 грн, з них 180 000 грн – на проживання (ймовірно, на довгострокову оренду чи купівлю житла). Найсуттєвіша стаття витрат – проживання в іншому населеному пункті (16 333 грн в середньому). Дві особи сплачували на цьому етапі за юридичну допомогу. В одному випадку це обійшлося в 1000 грн, у другому – в 6500 грн. Одна особа витратила 5000 грн на проїзд, тоді як в інших опитаних вартість проїзду становила в середньому кілька сотень гривень. Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведено у *Таблиці 3.7*.

СТАТТІ ВИТРАТ НА ЕТАПІ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ СУДІ ТА/АБО ВЕРХОВНОМУ СУДІ

Таблиця 3.7

Стаття витрат на етапі розгляду справи в апеляційному та/чи Верховному Суді	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	1 300	100	5 000	5	16%
Проживання поза домом*	16 333	12 000	21 000	3	9%
Підготовка документів	400	100	1 000	3	9%
Збір інформації або доказів	-	-	800	1	3%
Телефонні витрати та листування	150	50	300	3	9%
Юридична допомога	3 750	1 000	6 500	2	6%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам	-	-	-	0	0%
Інші пов'язані витрати	-	-	-	0	0%
Разом*	7 331	100	21 000	8	25%

* Середнє значення розраховується тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). У розрахунках показників сумарної вартості та витрат на проживання не враховуються відповідь одного респондента, що витратив понад 180 000 грн. Узагальнені показники по всьому етапу не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

Тривалість процесу оскарження рішення суду нижчої інстанції також суттєво відрізнялася. Підготовка до апеляційного суду тривала від 2 до 180 днів (в середньому – 34 дні), а в одному випадку взагалі не забрала часу. Участь у засіданнях апеляційного суду та отримання рішення займало від 1 дня до 6 років (в середньому – 66 днів, якщо не враховувати випадок з 6-річною тривалістю процесу). Підготовка до розгляду справи Верховним Судом могла тривати від 1 до 1060 днів (в середньому 21 день, якщо не враховувати випадку з найдовшою тривалістю). Участь у засіданнях Верховного Суду та отримання рішення займали від 9 до 1825 днів (в середньому – 270 днів, якщо виключити з аналізу максимально тривалий розгляд). Безпосередні затрати часу становили в середньому 16 днів на підготовку до апеляційного суду, 21 день на участь в судових засіданнях та отримання рішення, 7 днів на підготовку до розгляду справи Верховним Судом та 2 дні на участь у засіданнях (в усіх випадках з розрахунків виключались випадки найбільшої, аномальної тривалості) (*Таблиця 3.8*).

**ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПАХ ПІДГОТОВКИ ДОКУМЕНТІВ ДО СУДУ
ТА УЧАСТІ В СУДОВИХ ПРОВАДЖЕННЯХ РІЗНИХ ІНСТАНЦІЙ**

Таблиця 3.8

	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Підготовка та подання документів до апеляційного суду					
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	34	0	180	22	69%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	16	0	180	23	72%
Участь в засіданні апеляційного суду та отримання рішення					
Тривалість процесу (від початку до закінчення)*	66	1	180	22	69%
Фактична кількість днів, витрачених на справу*	21	0	150	21	66%
Підготовка та подання документів до Верховного Суду					
Тривалість процесу (від початку до закінчення)*	21	0	30	14	54%
Фактична кількість днів, витрачених на справу*	7	0	30	16	62%
Участь в засіданні Верховного Суду та отримання рішення					
Тривалість процесу (від початку до закінчення)*	270	9	840	7	27%
Фактична кількість днів, витрачених на справу*	2	0	7	6	23%

*Середнє значення для показників розраховане без того випадку, коли процеси тривали довше 1000 днів.

Як зазначалося вище, 18 опитаних (19% від загальної кількості опитаних) зверталися до Європейського суду з прав людини. У 17 з 18 випадків цьому передувало звернення до українських судів, але лише у 10 випадках справа дійшла до Верховного Суду. Що стосується результату звернення, 1 особа повідомила, що ЄСПЛ відмовив у задоволенні позову, 7 опитаних вказали, що заяви було прийнято і судовий розгляд триває, а 9 респондентів не змогли відповісти.

Дві третини з тих, хто звертався до ЄСПЛ, не вказали своїх витрат (не було чи не змогли пригадати). Серед 6 опитаних, що називали певні суми, витрати коливаються від 300 до 49000 грн. Основна стаття витрат – проживання в іншому населеному пункті, на другому місці – проїзд. Тривалість процесу підготовки скарги в ЄСПЛ також суттєво коливалася: мінімальна вказана тривалість становила 1 день, максимальна – 180 днів, в середньому 38 днів. Безпосередні затрати часу становили від 1 до 60 днів, в середньому – 13.

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ

Як зазначалося вище, жодному з опитаних не вдалось отримати компенсацію від держави судовим шляхом. Навіть якщо місцевий чи апеляційний суд приймав рішення на користь постраждалої особи, процес призупинявся в суді вищої інстанції.

Лише один респондент повідомив, що звертався до Державної виконавчої служби у процесі отримання компенсації за пошкоджену власність. Втім, він залишився скоріше не задоволеним, оскільки, за його словами, «нас нікуди там не пускали, не можна було отримати консультацію». Респондент зазначає, що зіштовхнувся з нечемною поведінкою співробітників Державної виконавчої служби, а також з нестачею інформації щодо алгоритму дій на цьому етапі.

Фінансові витрати на цьому етапі склали 14 000 грн, які знадобилися для сплати за проживання в іншому населеному пункті. Комунікація з Державною виконавчою службою від початку до закінчення процесу тривала близько 30 днів, з них фактично витрачені особою на цей процес 10 днів.

ЗВЕРНЕННЯ ЗА ПРАВОВОЮ ТА ІНШОЮ ДОПОМОГОЮ

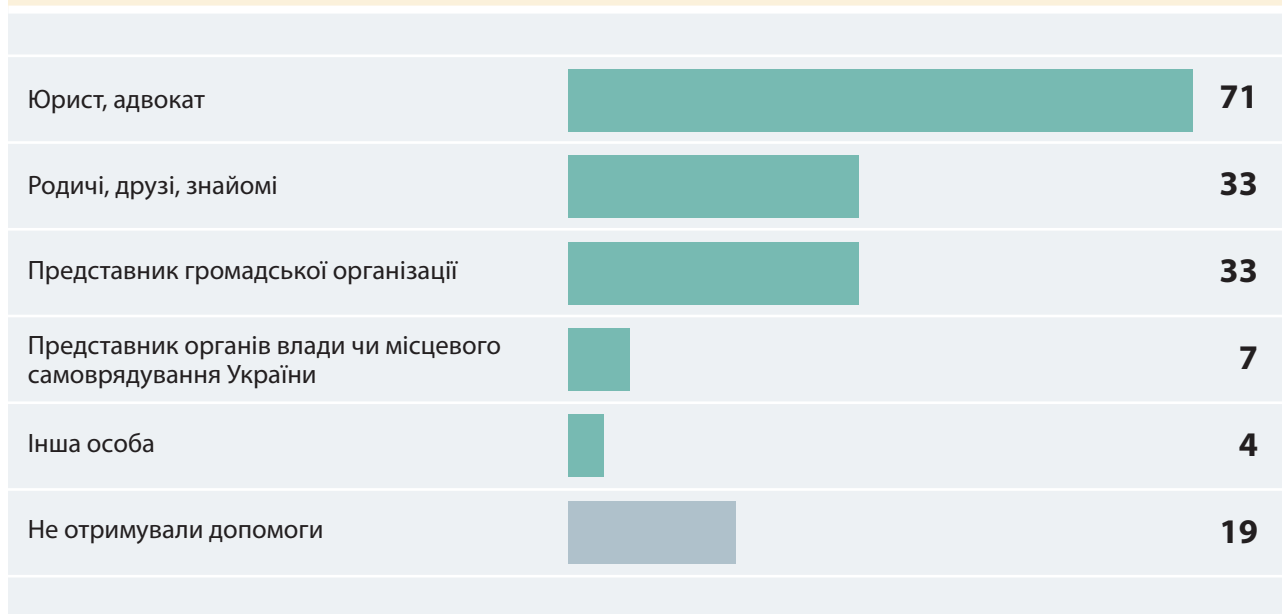
Звертався по допомогу юриста у процесі намагань отримати компенсацію 71% опитаних. Висока частка звернень по юридичну допомогу зумовлена способом пошуку респондентів для дослідження за допомогою баз бенефіціарів недержавних правозахисних організацій. Користувалися підтримкою родичів, друзів, знайомих 33% респондентів. Крім того, 33% зверталися до недержавних організацій (в яких також часто працюють юристи). 7% отримали допомогу від представників влади чи місцевого самоврядування, 4% – від інших осіб (Діаграма 3.19).

Найчастіше опитані зверталися до юристів із недержавних організацій (75%), рідше – до знайомих (12%) чи до системи БПД (10%) або органів влади й місцевого самоврядування (2%).

Допомога юриста чи адвоката полягала у консультуванні (81%), формуванні заяви та пакету документів (76%), представництві (66%) (Діаграма 3.20). Найбільш затребуваною ця допомога була на етапі збору та подання документів до суду (Діаграма 3.21). Спілкування з юристом відбувалося здебільшого особисто (85%) та телефоном (72%), рідше – онлайн (16%).

Найближче оточення переважно допомагало нефарховими порадами або допомагало фінансово (Діаграма 3.20).

ЧИ ОТРИМУВАЛИ ВИ ДОПОМОГУ У ПРОЦЕСІ НАМАГАНЬ ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ПОШКОДЖЕНЕ МАЙНО? ЯКЩО ТАК, ВІД КОГО? (% від всіх опитаних, N* = 95)

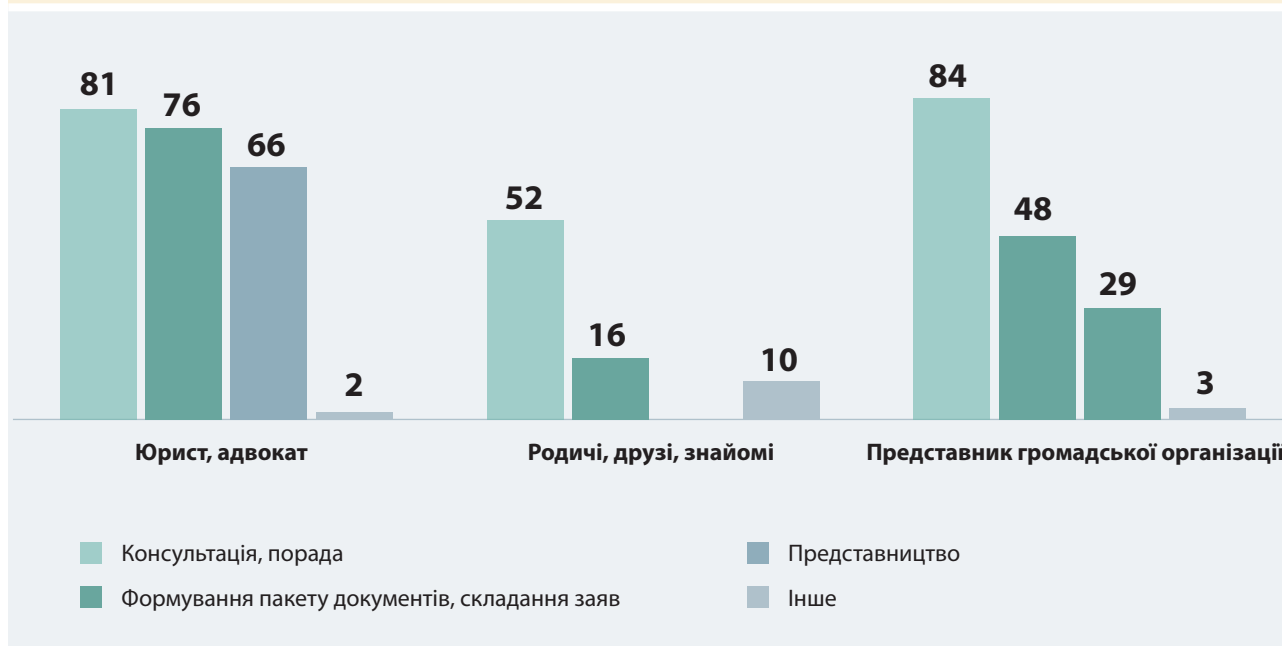


Діаграма 3.19 Допомога у процесі отримання компенсації за пошкоджене майно

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

В ЧОМУ ПОЛЯГАЛА НАДАНА ДОПОМОГА?

(% від опитаних, що отримували допомогу від певного надавача, N* (юрист) = 67, N* (близьке оточення) = 31, N* (ГО) = 31)



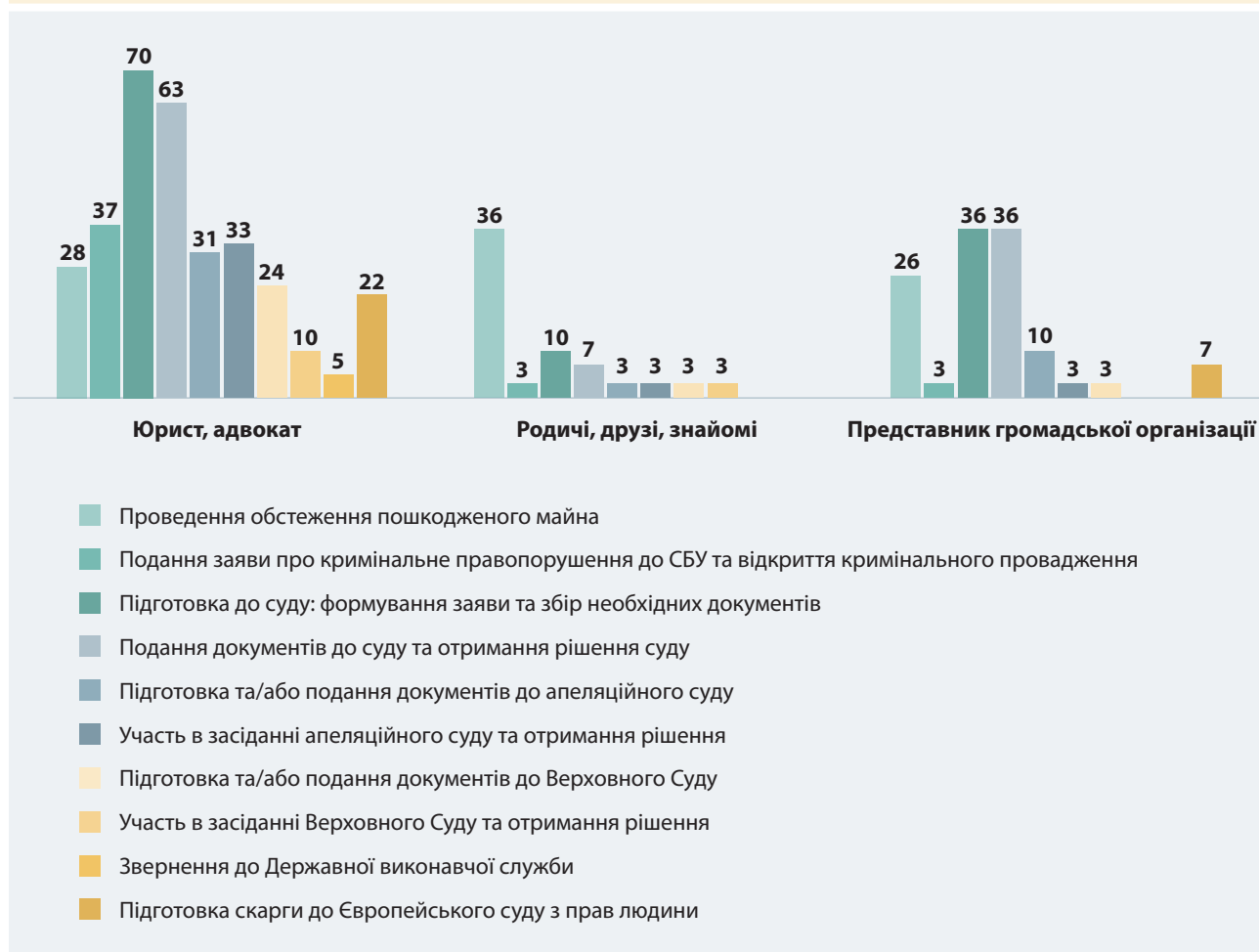
Діаграма 3.20 Форма отриманої допомоги

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

НА ЯКОМУ ЕТАПІ ВИ ОТРИМУВАЛИ ДОПОМОГУ?

(% від опитаних, що отримували допомогу від певного надавача,

N* (юрист) = 67, N* (близьке оточення) = 31, N* (ГО) = 31)

**Діаграма 3.21** Етап, на якому була отримана допомога

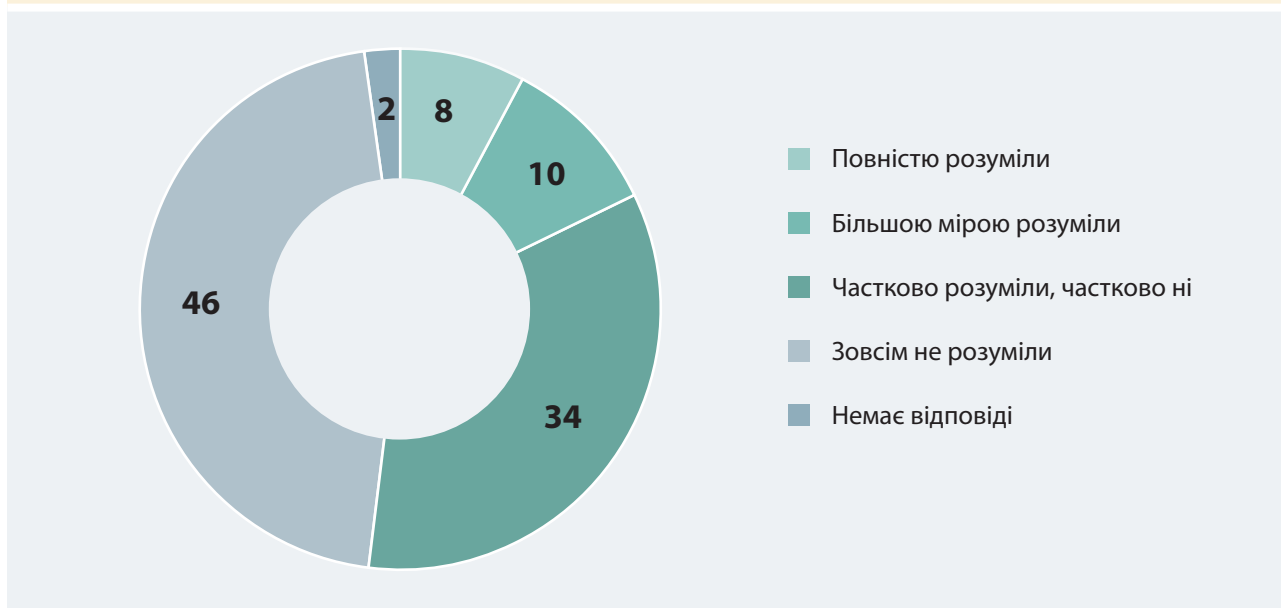
*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ

На момент виникнення потреби отримати компенсацію за пошкоджену власність майже половина (46%) опитаних зовсім не розуміли юридичної процедури та алгоритму подальших дій. Ще 34% частково розуміли, частково ні, і тільки 18% розуміли процедуру переважно чи повністю (Діаграма 3.22).

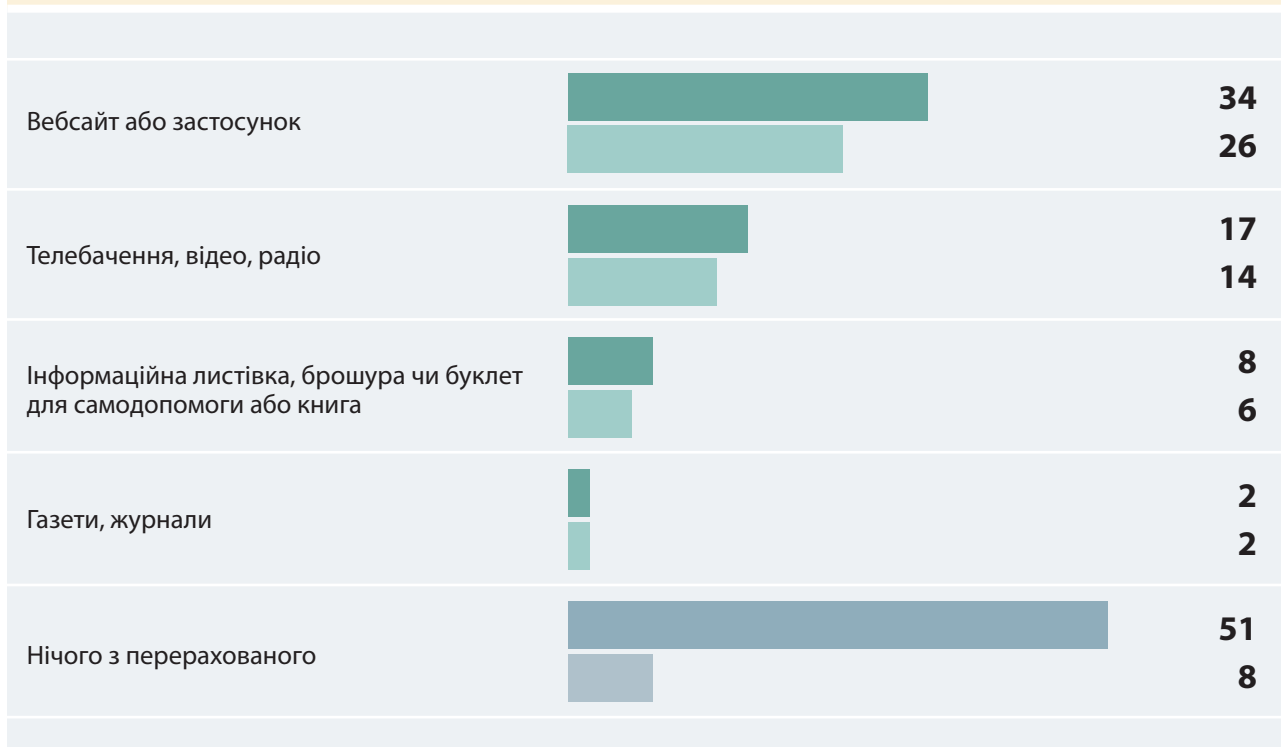
Половина опитаних (51%) не користувалась жодним джерелом інформації (медіа, друковані матеріали, інтернет), щоби самостійно отримати інформацію про процедуру та алгоритм дій. Шукали інформацію в інтернеті 34% опитаних, дивились ТБ, відео чи слухали радіо 17%, користувались інформаційним буклетом, книгою 8%, читали газети чи журнали 2% (Діаграма 3.23).

ЯКЩО ГОВОРИТИ ПРО ЧАС, КОЛИ ПОТРЕБА ОТРИМАТИ КОМПЕНСАЦІЮ ЗА ПОШКОДЖЕНУ ВЛАСНІСТЬ ТІЛЬКИ ВИНИКЛА, НАСКІЛЬКИ ВИ РОЗУМІЛИ ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ ТА АЛГОРИТМ ПОДАЛЬШИХ ДІЙ? (% від всіх опитаних, N* = 95)



Діаграма 3.22 Розуміння юридичної процедури та алгоритму дій на етапі виникнення потреби в отриманні компенсації за пошкоджену власність. *Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

ЧИ КОРИСТУВАЛИСЬ ВИ НИЖЧЕНАВЕДЕНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ІНФОРМАЦІЇ, ЩОБ САМОСТІЙНО ОТРИМАТИ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ ТА АЛГОРИТМ ПОДАЛЬШИХ ДІЙ? ЯКІ З ЦИХ ДЖЕРЕЛ ВИЯВИЛИСЬ ДЛЯ ВАС КОРИСНИМИ? (% від всіх опитаних, N* = 95)



Діаграма 3.23 Використання джерел інформації для самостійного вивчення юридичної процедури та алгоритму дій *Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Слід відзначити, що серед тих респондентів, які подолали підготовчий етап та звернулися за компенсацією, частка тих, хто шукав інформацію, суттєво вища і становить 63%: зокрема 41% переглядав вебсайти чи використовував додатки, а 22% дивились ТБ чи слухали радіо. На противагу їм, серед тих, хто залишився на підготовчому етапі, шукали інформацію лише 28% опитаних.

Найбільш корисними для тих, хто шукав інформацію, виявились матеріали в інтернеті, на другому місці – телебачення, відео, радіо. Не знайшли для себе нічого корисного 8% респондентів (або 17% від тих, хто користувався хоча б одним джерелом) (Діаграма 3.23).

КОРИСТУВАННЯ ОНЛАЙН-СЕРВІСАМИ ТА ТЕРМІНАЛАМИ САМООБСЛУГОВУВАННЯ

Понад третина опитаних (36%) використовувала інтернет у процесі намагань отримати компенсацію. Найпоширенішими є:

- пошук в інтернеті інформації щодо алгоритмів дій (20%);
- пошук контактної інформації організацій, потрібних для проходження процедури (19%);
- отримання юридичної консультації (14%);
- пошук текстів законів (14%).

Серед тих опитаних, хто звернувся за компенсацією, частка користувачів онлайн-сервісів суттєво вища порівняно з тими, хто знаходиться на підготовчому етапі: 49% та 14% відповідно. Серед респондентів, які зверталися:

- шукали інформацію про процедуру – 29%;
- шукали контакти організацій – 25%;
- шукали тексти законів – 20%;
- отримували консультацію юриста – 22%;
- шукали правила подання документів до суду – 14%;
- шукали шаблони судових заяв – 12% (Діаграма 3.24).

Також респондентів запитували, чи знають вони про спеціалізовані вебресурси, де можна отримати інформацію про процедуру отримання компенсації та надавачів правової допомоги: зокрема сайт Координаційного центру з надання правової допомоги legaid.gov.ua, сайт судової влади України court.gov.ua, сайти регіональних та місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, сайти недержавних (благодійних) організацій. Дві третини опитаних (67%) не знають про жодну вебсторінку з перерахованих.

Знають:

- про сайти окремих недержавних, благодійних організацій – 14%;
- про сайт court.gov.ua – 12%;
- сайт legalaid.gov.ua та сторінки регіональних та місцевих центрів з надання БПД – по 7% (Діаграма 3.25).

Серед тих, хто звертався за отриманням компенсації, більше обізнаних про деякі з цих ресурсів: зокрема сайт court.gov.ua назвали 17%.

ЧИ РОБИЛИ ВИ ЩОСЬ ІЗ ПЕРЕЛІЧЕНОГО ОНЛАЙН?

(% від всіх опитаних, N* = 95)

Пошук інформації про алгоритм дій щодо отримання компенсації за пошкоджену власність	20
Пошук адреси, телефону або час роботи організацій, потрібних для проходження процедури	19
Пошук текстів законів	14
Отримання консультації юриста	14
Пошук правил подання документів до суду	9
Пошук шаблонів заяв для суду	7
Отримання документів, виписок з державних реєстрів, довідок	4
Оплата квитанцій за юридичні, адміністративні, інші послуги	2
Інше	1
Нічого з перерахованого	62
Немає відповіді	2

Діаграма 3.24 Використання онлайн-ресурсів

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ ПРО НИЖЧЕНАВЕДЕНІ ОНЛАЙН-РЕСУРСИ, ДЕ МОЖНА ОТРИМАТИ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ЦЮ ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ ТА НАДАВАЧІВ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ?

(% від всіх опитаних, N* = 95)



Діаграма 3.25 Обізнаність щодо онлайн-ресурсів

**Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки*

Тільки 5% респондентів використовували термінали самообслуговування для сплати за послуги в процесі спроб отримати компенсацію за пошкоджену власність.



Аналіз судових рішень

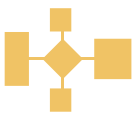
Додатково було здійснено аналіз судових рішень у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Усього було проаналізовано 30 справ щодо отримання компенсації за пошкоджене житло, які розглядалися у судах України з моменту початку збройного конфлікту

По трьох справах провадження було відкрите у 2015 році, по 9 справах – у 2016 році, по 16 справах – у 2017 році, по одній – у 2018 році. Точна дата відкриття провадження в одній справі невідома: ймовірно, це відбулось у 2016 чи 2017 році. Сімнадцять справ розглядалися на першій інстанції в судах Донецької області, 5 – у Києві, 5 – у Харківській області, по 1 справі – у Луганській, Дніпропетровській та Запорізькій. На основі аналізу текстів судових рішень щодо цієї категорії справ зроблено наступні спостереження:

- У більшості випадків (25 справ, або 83%) пошкоджена власність знаходилася на території, підконтрольній уряду України, включно з територією уздовж «лінії зіткнення». У 17% випадків постраждалі намагались отримати компенсацію за майно, що перебувало на непідконтрольних уряду України територіях.
- Майже всі справи стосувалися пошкоджень будинку чи квартири, а також прилеглих нежитлових споруд, якщо такі були. В одному випадку постраждала особа зверталась до суду задля отримання компенсації за садовий будинок, в іншому – особа двічі проходила шлях від першої інстанції до касаційної для відшкодування вартості зруйнованого капітального гаража. У семи справах (23%) позивачі також вимагали компенсації моральної шкоди.
- Сума позовних вимог коливалась від 21 600 грн до 6 755 962 грн, становлячи в середньому 1 034 527 грн.
- Судові справи, що стосуються отримання компенсації за пошкоджену власність, зазвичай доходять до Верховного Суду. Майже на всі рішення судів першої інстанції подавалась апеляційна скарга: по 90% рішень було відкрите апеляційне провадження, по 3% скаргу повернули, 7% рішень не оскаржувались. До Верховного Суду дійшли 73% від усіх справ: по 63% відкрили касаційне провадження, по 10% відмовили у відкритті.
- Слід відзначити, що серед досліджуваних справ ідентифіковано три епізоди повторних звернень до місцевого суду щодо тих самих об'єктів нерухомості. Перший епізод згадувався вище: особа двічі зверталась до суду щодо зруйнованого капітального гаража, отримуючи відмову щодо позовних вимог на рівні першої та апеляційної інстанцій та відмову у відкритті провадження у Верховному Суді. Другий епізод стосувався пошкодженої квартири: позивач двічі отримував відмову у першій інстанції, тоді як апеляційний суд скасовував ці рішення та задовольняв позовні вимоги, а у Верховному Суді процес зупинявся на етапі відкриття провадження. Третій епізод стосувався отримання компенсації за будинок та прибудинкові споруди: у першому проходженні позивач отримав відмови в місцевому та апеляційному судах, а у Верховному Суді процес не просунувся далі відкриття провадження; у другому проходженні місцевий суд відмовив у задоволенні вимог, а апеляційний – призупинив провадження.

- Позивачі додавали до позовної заяви правовстановлювальні документи на майно у 93% випадків, акт обстеження – у 83% випадків, експертну оцінку збитків – у 23% випадків. Посилалися для обґрунтування суми компенсації на показники опосередкованої вартості спорудження житла за регіонами України у 60% випадків, але тільки у 37% від усіх справ суд вказав, що це посилення було достатньо підкріплене технічною документацією, інформацією з правовстановлювальних документів про площу житла тощо. Свідчення про відкриття кримінального провадження у справі надавалися суду у 60% випадків. Про те, що позивач звертався до органів влади чи місцевого самоврядування для добровільної передачі житла, повідомлялося тільки у 7% випадків (2 справи), ще у 13% випадків суд посилався на відсутність доведеної відмови позивача це робити. Також у 17% випадках з матеріалів справи слідувало, що позивач отримав певну допомогу для відновлення житла, але переважно йшлося про будівельні матеріали для ремонту. Серед інших згаданих у рішеннях судів матеріалів – акт про пожежу, свідоцтво про шлюб для співвласників будинку, фото, свідчення свідків, матеріали з інтернету про обстріли, довідки сільської ради про повне руйнування інфраструктури селища внаслідок збройного конфлікту.
- Спроби отримати компенсацію через суд зазвичай тривають досить довго. Інформація про дату подання позовної заяви в суд першої інстанції часто відсутня, але з наявних даних можна зробити висновок, що між заявою та відкриттям провадження проходить в середньому 4 дні, якщо її приймають з першого разу. Натомість середня кількість календарних днів між відкриттям провадження та отриманням рішення місцевого суду – 247. Затримки пов'язані з перенесенням судових засідань, витребуванням додаткових доказів тощо. На етапі апеляційного розгляду між поданням скарги та відкриттям провадження минає в середньому 17 днів, якщо її приймають з першого разу, а між відкриттям провадження та отриманням рішення суду – в середньому 85 днів. Між відкриттям провадження у місцевому суді та отриманням рішення апеляційного суду минає в середньому 378 днів. Очікування рішення Верховного Суду може тривати 1-2 роки.
- Серед досліджуваних справ не було виявлено жодної, що була би успішною для позивача в кінцевому підсумку. Навіть ті справи, по яких місцевий чи апеляційний суд приймали рішення про задоволення позовних вимог, були призупинені або ж чекають свого розгляду Верховним Судом.
- Суди найчастіше приймають рішення відмовити позивачу. На етапі першої інстанції 73% рішень – це відмова, 20% – часткове задоволення вимог, і тільки 7% – повне. Для апеляційних судів ці показники такі: 70% відмов у виплаті компенсації, 11% призупинених проваджень, по 7% рішень задовільнити позов по виплаті та залишити рішення місцевого суду про виплату компенсації в силі, 4% рішень – виплатити відшкодування частково. Для тих 19 справ, по яких було відкрите провадження у Верховному Суді, 5% рішень (1 справа) – це відмова, 21% (4 справи) – призупинення, решта чекає розгляду.
- Типові причини відмов у виплаті компенсації:
 - нестача обґрунтування позовних вимог (наприклад, відсутність експертизи або експертиза, проведена дистанційно на основі акта обстеження, фото чи відео; неможливість встановити з матеріалів справи, чи можливий ремонт помешкання замість спорудження нового тощо);
 - відсутність інформації про відкриття кримінального провадження по справі;

- житло не передане добровільно органам влади чи місцевого самоврядування. Втім, деякі судді вимагають підтвердження від позивача, що він звернувся з заявою про передачу майна, тоді як інші очікують, що відповідач мусить надати свідчення про те, що позивач відмовився від такої передачі.
- Жодна з 5 справ, яка стосувалась отримання відшкодування за житло на НКТ, не була успішною в жодній з інстанцій.
- Аналіз тих 8 справ, за якими місцевий суд прийняв рішення повністю або частково задовільнити вимоги позивача, вказує на те, що в кожній із них було підтверджено право власності позивача, факт відкриття кримінального провадження та належним чином обґрунтовано суму компенсації (з посиланням на норми чи за допомогою експертизи). Акт обстеження був відсутній лише в одному випадку, але натомість були наявні свідки, фото та довідка органу місцевого самоврядування про повне руйнування с. Піски. Отримання допомоги у вигляді будівельних матеріалів у 3 випадках не завадило позитивному рішенню суду. Факт звернення до органів влади чи місцевого самоврядування для добровільної передачі житла був підтверджений лише в 1 випадку. Всі пошкоджені об'єкти нерухомості розташовувалися на підконтрольній уряду України території; середня сума позовних вимог складала 2 503 256 грн. У 2 випадках суд також частково задовольнив вимогу про відшкодування моральної шкоди.



Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до результатів дослідження)

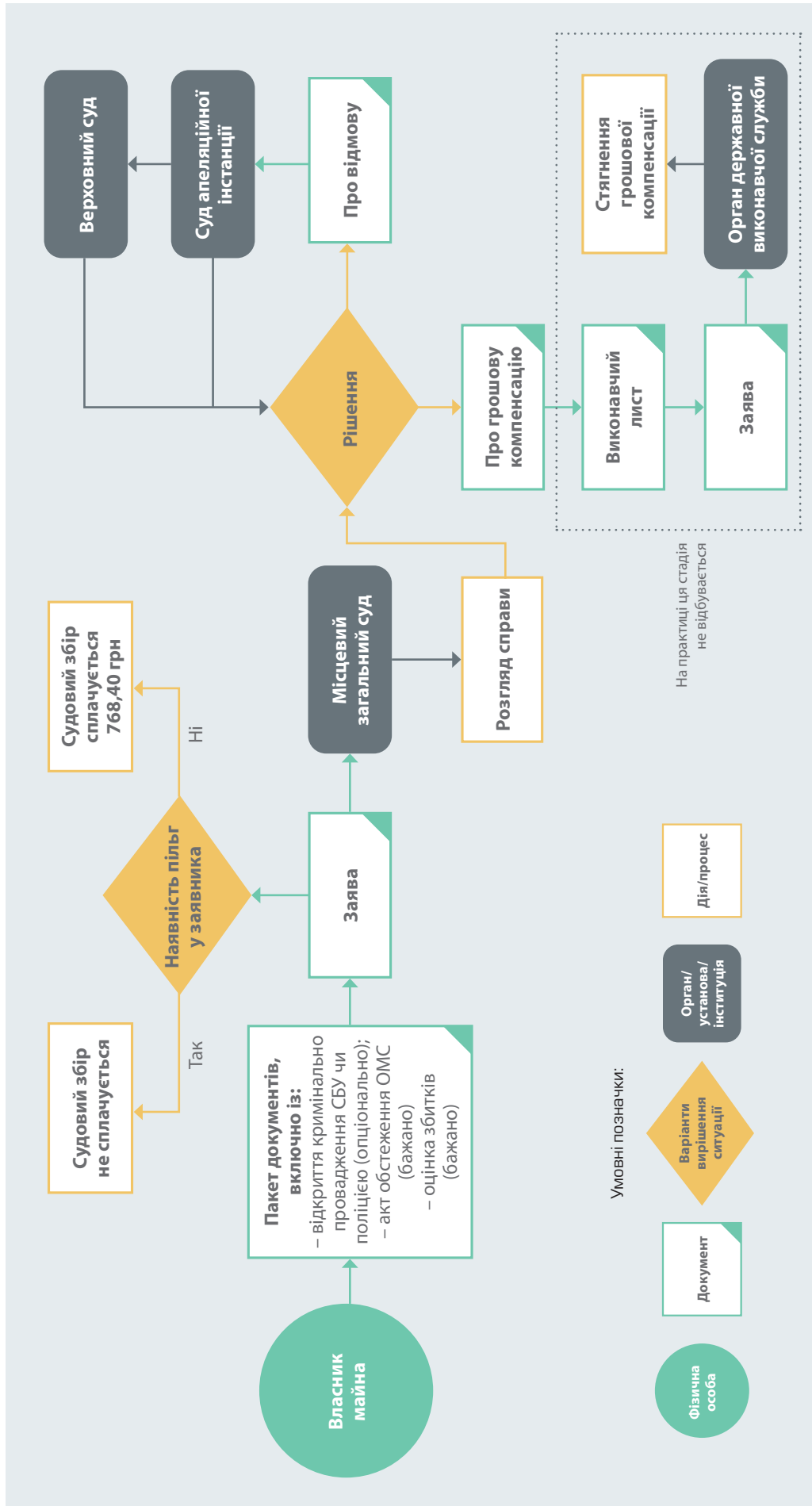


Рис. 7. Отримання компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту на сході України власність



Висновки та рекомендації за розділом

Існує два законодавчо визначених механізми отримання відшкодування – через суд та через органи місцевої влади.

Для отримання компенсації у позасудовий спосіб особа повинна отримати акт про пошкодження житла та довідку про статус постраждалого від надзвичайної ситуації воєнного характеру від органів місцевого самоврядування; надати документи, що посвідчують особу та право власності на житло; звернутися в обласну державну адміністрацію, де спеціальна комісія протягом 5 днів приймає рішення про надання відшкодування, яке не може перевищувати 300 000 грн (не у всіх випадках цієї суми достатньо для повної компенсації заподіяної шкоди).

Для звернення до суду особа має підтвердити право власності на житло, факт руйнування, причинно-наслідковий зв'язок між руйнуванням та збройним конфліктом, обсяг заподіяної шкоди, а також обґрунтувати суму відшкодування. Хоча відсутня нормативна вимога звернення до правоохоронних органів із заявою про вчинення кримінального правопорушення щодо майна, на практиці суди цього від позивачів очікують. Крім того, існує вимога передати пошкоджене житло у власність місцевих органів влади, проте на практиці суди по-різному використовують цю норму: деякі судді вимагають підтвердження від позивача, що він звернувся з заявою про передачу майна, тоді як інші вимагають від відповідача надати докази, що позивач відмовився від такої передачі.

Дослідження не виявило прикладів успішного отримання грошової компенсації за пошкоджене під час збройного конфлікту в Донецькій та Луганській областях житло. Позасудовий порядок отримання компенсації досі не працює, оскільки не розроблено і не затверджено форми акту обстеження зруйнованого житла, а також не регламентовано отримання статусу постраждалого від надзвичайної ситуації воєнного характеру, що має бути зроблено протягом 2020 року.

Що стосується судового порядку, навіть ті справи, за якими місцевий чи апеляційний суди ухвалювали рішення про задоволення позивних вимог, були призупинені або ж чекають свого розгляду Верховним Судом.

Експерти повідомляли про такі проблеми, перепони та труднощі, з якими може зіткнутися особа у процесі намагання отримати компенсацію за пошкоджене житло:

- відсутність сталої судової практики по справах, пов'язаних із компенсацією за зруйноване житло та брак коштів у бюджеті на виконання судових рішень;
- небажання представників судової системи виносити рішення щодо складних ситуацій;
- складнощі зі збором документів, зокрема відсутність правовстановлювальних документів на житло;
- знаходження пошкодженого майна на непідконтрольних уряду України територіях, що створює додаткові проблеми з оцінкою вартості пошкоджень чи збором доказів;

- висока вартість оцінки збитків;
- тривалий розгляд справи через завантаженість судів та брак суддів, затягування процесу відповідачами, неправильне визначення у справі відповідача;
- високі фінансові витрати на розгляд справи;
- пасивність, інертність постраждалих, правова необізнаність та низький рівень правової свідомості.

Окрім перерахованих вище перепон та труднощів, опитані отримувачі послуг правосуддя зазначали про такі проблеми:

- брак інформації про алгоритм дій на етапі обстеження майна та нерозуміння процедури представниками організацій, установ, що проводили обстеження;
- складнощі з поїздками у віддалені локації для проведення обстеження, тривалий час обстеження та недосконале законодавство, що регламентує цю процедуру;
- неможливість підтвердити пошкодження майна на непідконтрольних уряду України територіях;
- тривалий час оформлення документів для суду та відсутність алгоритмів дій на цьому етапі;
- складнощі з поїздками в інший населений пункт на підконтрольній уряду України території.

Серед способів подолання труднощів згадувалося звернення за правовою та фінансовою допомогою до близького оточення. Крім того, існує низка сервісів, які дозволяють пройти частину процедур дистанційно. Зокрема, згадувалася можливість бути присутнім на засіданні суду у режимі відеоконференції, система «Електронний суд», через яку можна подати позовну заяву онлайн, та електронні реєстри, звідки можна отримати довідки, наприклад, про право власності на нерухоме майно. Втім, для користування «Електронним судом» та отримання довідок з електронних реєстрів особа повинна мати електронний цифровий підпис.

Аналіз судових рішень свідчить, що процес отримання компенсації за пошкоджене житло є вельми тривалим: середня кількість календарних днів між відкриттям провадження та отриманням рішення місцевого суду – 247, апеляційного суду – 85. Очікування рішення Верховного Суду може тривати 1-2 роки (наразі жодного остаточного рішення немає). За даними опитування отримувачів послуг правосуддя, середня тривалість всього процесу становить 438 днів, найтриваліший етап – судовий, який займає в середньому 390 днів (Таблиця 3.9).

Максимальні строки, встановлені законодавством на ці процедури (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, виконання судового рішення), не мають перевищувати 525 днів.

**ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ
ЗА ПОШКОДЖЕНЕ ЖИТЛО НА РІЗНИХ ЕТАПАХ**

Таблиця 3.9

	Середнє (днів)	Вказали тривалість (кількість опитаних)
Досудовий етап: проведення обстеження зруйнованого майна, подання заяви про кримінальне правопорушення до СБУ та відкриття кримінального провадження, підготовка до суду (збір документів)	105 ⁵¹	53
Судовий етап: подання документів до суду та отримання рішення суду, підготовка та/або участь у засіданні апеляційного/Верховного Суду та отримання рішення	390 ⁵²	49
Етап після суду: звернення до Державної виконавчої служби	30	1
Підготовка скарги до Європейського суду з прав людини	38	11
Весь процес	438⁵³	53

Середня тривалість для всього процесу не дорівнює сумі часових витрат на кожен етап, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що змогли дати відповідь на запитання.

Крім того, процес отримання компенсації за пошкоджене житло може бути досить витратним фінансово. Серед 59 респондентів, які отримали рішення суду та/чи місцевої влади щодо надання чи ненадання компенсації, 47 (80%) назвали певні суми витрат, причому у 6 випадках вони перевищували 100 000 грн (ймовірно, з тієї причини, що респонденти відносили довготривалу оренду чи купівлю житла до витрат). Серед 41 респондента, чий витрати були меншими за 100 000 грн, середній обсяг витрат становить 12 543 грн. Отримувачі послуг правосуддя найчастіше мають витрати на досудовому етапі, на етапі звернення до суду – рідше (Таблиця 3.10).

Основні витрати пов'язані зі збором документів та проживанням поза власною оселею. Правова допомога для респондентів у цьому дослідженні була переважно безоплатною. Для тих, хто користується послугами приватних юристів, сума витрат має бути ще більшою. Водночас законодавчо встановлений механізм передбачає, що за відсутності пільг заявник має сплачувати тільки судовий збір. Станом на момент публікації звіту максимальна сума судового збору за подачу заяви про отримання компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту на сході України власність (житло) становила 10510 грн. Хоча, відповідно до чинного законодавства, витрати користувача правових послуг мають обмежуватися сплатою судового збору (а за певних умов і ці витрати не є обов'язковими), існує низка об'єктивних обставин, які обумовлюють більші витрати з боку користувачів, зокрема це витрати на правову допомогу, переїзди, оренду житла, харчування тощо.

⁵¹ Середнє значення для показників розраховане без тих випадків, коли процес тривав довше 900 днів.

⁵² Середнє значення для показників розраховане без тих випадків, коли процес тривав довше 1500 днів.

⁵³ Середнє значення для показників розраховане без тих випадків, коли процес тривав довше 1500 днів.

ВАРТІСТЬ ПРОЦЕСУ ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ПОШКОДЖЕНЕ ЖИТЛО НА РІЗНИХ ЕТАПАХ

Таблиця 3.10

	Середнє (днів)	Вказали тривалість (кількість опитаних)
Досудовий етап: проведення обстеження зруйнованого майна, подання заяви про кримінальне правопорушення до СБУ та відкриття кримінального провадження, підготовка до суду (збір документів)	10215 ⁵⁴	47
Судовий етап: подання документів до суду та отримання рішення суду, підготовка та/або участь у засіданні апеляційного/Верховного Суду та отримання рішення	10543	21
Етап після суду: звернення до Державної виконавчої служби	12016	6
Підготовка скарги до Європейського суду з прав людини	14000	1
Весь процес	12543⁵⁵	41

Середнє значення розраховується тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). Узагальнені витрати по всьому процесу не дорівнюють сумі витрат на кожному етапі, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що вказали витрати на відповідному етапі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ:

1. Впровадити єдине роз'яснення щодо отримання компенсації за зруйноване чи пошкоджене житло на підставі чинних норм, яке би деталізувало та уточнювало цей процес та надавало би поетапний алгоритм дій для всіх державних органів, задіяних у процесі.
2. Внести зміни до законодавства, якими синхронізувати норми чинного законодавства щодо питання отримання компенсації за зруйновану власність. Станом на сьогодні є положення Постанови КМУ від 10.07.2019 № 623, які стосуються лише осіб, що залишилися в населеному пункті за місцем зруйнованого житла (тобто не є ВПО), але інші (ВПО та особи, що мешкають на невідконтрольних уряду України територіях) не можуть претендувати на компенсацію за цією постановою. В інших випадках правозахисники проходять шлях правових схем для доведення права особи на компенсацію, зокрема визнання постраждалою від надзвичайної ситуації, звернення до правоохоронних органів тощо. Таке роздвоєння шляхів та розмежування різних категорій постраждалих осіб надзвичайно ускладнює вирішення цього питання, тому норми законодавства мають бути синхронізовані, повинні мати один напрям вирішення та охоплювати всіх людей, які звертаються за отриманням компенсації за зруйноване житло. Наприклад, внесення змін до Постанови КМУ від 10.07.2019 № 623 щодо надання права на компенсацію за зруйновану власність всім, чия власність зруйнована під час збройного конфлікту, дозволить охопити таким чином тих осіб, які проживають на невідконтрольних уряду України територіях чи тих, хто залишив житло.

⁵⁴ Не враховуються відповіді респондентів, що витратили понад 100000 грн.

⁵⁵ Не враховуються відповіді респондентів, що витратили понад 100000 грн.

3. Кабінету Міністрів України – затвердити форму акта обстеження та порядок встановлення статусу особи, що постраждала від надзвичайної ситуації.
4. Порядок передачі майна (житла) державі має бути чітко регламентований або слід взагалі відмовитись від такої вимоги до моменту гарантованого отримання особою компенсації. Тобто постраждала особа має передати державі зруйноване житло тільки після фактичного отримання нею грошової компенсації.
5. Змінити ставки судового збору для цього виду позовних вимог, зменшивши або надавши пільги особам, які втратили житло.
6. Розробити нові, проактивні методи та канали інформування ВПО та мешканців з невідконтрольних уряду України територій щодо:
 - алгоритму дій у разі виникнення потреби в правовому захисті та для отримання правової допомоги;
 - права на безоплатну правову допомогу (щодо підстав та переліку документів, які надають право на отримання безоплатної правової допомоги; адреси центрів та бюро системи БПД; громадських об'єднань і благодійних фондів; робота яких орієнтована на надання правової допомоги тощо).
7. Поширювати практики безоплатного правового консультування громадян при державних органах та судах тощо.
8. Надати системі БПД обмежений доступ до інформації в базах даних ДФС, ПФ, органів соціального забезпечення з метою спрощення процесу підтвердження права на безоплатну вторинну правову допомогу.
9. Створити можливості дистанційно подати заяву щодо отримання компенсації за зруйновану власність, зокрема шляхом впровадження функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), електронного документообігу, інформатизації процесів, дистанційного ведення справ тощо.
10. Вдосконалити (спростити) процедуру отримання особою електронного цифрового підпису з метою можливості користування наявними електронними сервісами.
11. Прискорити процес проходження суддями кваліфікаційного відбору та провести призначення їх до судів, яким бракує штатної кількості суддів.



ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТРУДОВОГО СТАЖУ



Законодавчо визначений алгоритм процесу

ПРОЦЕС ОТРИМАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ (включно з процесом призначення представника/адвоката)

Отримати правову допомогу можна в центрах та бюро системи БПД, а також в ОГС, які реалізують відповідні програми правової допомоги. Деякі ОГС відрізняються від системи БПД тим, що можуть не висувати або висувати не такі жорсткі вимоги щодо підтвердження права на отримання безоплатних послуг. Це зумовлено умовами програм, що впроваджуються цими організаціями.

Для отримання безоплатної консультації, роз'яснення та написання звернень з приводу підтвердження трудового стажу особі необхідно звернутися до органів системи БПД (центру, бюро) або ОГС, а для допомоги у складанні судової заяви – підтвердити цими даними органами своє право на безоплатну вторинну правову допомогу. У разі неможливості підтвердити таке право можна скористатись безоплатною консультацією, під час якої отримати у юриста зразок заяви, або інтернет-ресурсами для отримання зразка в електронній формі, який після самостійного заповнення подати до суду (самостійне формування заяви до суду з цього питання є досить складною процедурою). У разі потреби особі може бути призначено представника для ведення справи в суді. Представництво є складовою вторинної правової допомоги, право на безоплатне отримання якої встановлене ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та потребує документального підтвердження від заявника.

Найбільш розповсюджені шляхи підтвердження права на БВПД: отримання довідки ВПО або підтвердження приналежності до категорії «малозабезпечених» осіб (середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму).

Довідка ВПО. Для отримання довідки внутрішньо переміщеним особам необхідно звертатися із заявою до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення за місцем фактичного проживання або до уповноваженої особи, що визначена виконавчими органами сільських та селищних рад. Разом із заявою необхідно подати один із документів, що засвідчує особу та підтверджує громадянство України:

- паспорт громадянина України (для повнолітніх);
- свідоцтво про народження дитини (для повнолітніх);
- інший документ, що посвідчує особу та підтверджує спеціальний статус заявника.

Якщо в документі є відмітка про реєстрацію місця проживання на непідконтрольній уряду України території або в районі проведення ООС, довідка ВПО або відмова у видачі довідки (із зазначенням причин та підписана керівником уповноваженого органу) видається заявнику в день подачі заяви.

Якщо в документі немає відмітки про реєстрацію місця проживання на непідконтрольній уряду України території або в районі проведення ООС, заявник надає докази, що підтверджують факт проживання на цій території⁵⁶⁵⁷.

Підтвердження «малозабезпеченості». Якщо особа не є ВПО, то їй необхідно отримати довідку про середній дохід за місцем роботи за останні 6 місяців. Середній дохід не повинен перевищувати двох розмірів прожиткового мінімуму (на момент складання звіту – 4204 грн). Також необхідно отримати у місцевому представництві Державної фіскальної служби України довідку про доходи за два останні квартали. Якщо особа не є ВПО та не працює, їй необхідно отримати персоніфікацію з Пенсійного фонду (Форма ОК-5), довідку з про доходи (Державна фіскальна служба) за два останні квартали та довідку з центру зайнятості.

З огляду на короткі строки розгляду судом заяви (невідкладно з моменту надходження заяви до суду), представник в цих справах не призначається. Існує можливість разом із поданням заяви до суду скласти клопотання про проведення розгляду справи за відсутності заявника.

ВИРІШЕННЯ СПРАВИ У ПОЗАСУДОВИЙ СПОСІБ

Особа, до трудової книжки якої не було внесено відомостей про трудову діяльність або внесено з порушенням інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників⁵⁸, або не підтверджуються ПФУ у зв'язку із змінами в законодавстві, з метою вирішення питання про підтвердження періодів роботи, що зараховуються до трудового стажу, може звернутися до органів ПФУ із заявою про підтвердження трудового стажу, на підтвердження чого має надати документи, що підтверджують трудовий стаж, які передбачені Порядком підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затвердженого Постановою КМУ від 12.08.1993 № 637⁵⁹, а саме:

- довідки архівних установ про періоди сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України;
- виписки із наказів про призначення на посади, відрядження, переведення на іншу роботу, звільнення тощо);
- виписки з особових рахунків і відомості на видачу заробітної плати;
- службові посвідчення працівників (посадових осіб), що засвідчують факт виконання трудових (службових) обов'язків у певний період, займану посаду тощо;
- характеристики, видані за місцем роботи, що підтверджують факт трудових відносин;
- письмові трудові договори і угоди з відмітками про їх виконання та інші документи, які містять відомості про періоди роботи тощо.

⁵⁶ Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

⁵⁷ Постанова КМУ «Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи» від 01.10.2014 № 509.

⁵⁸ Наказ Мінпраці України від 29.07.1993 «Про затвердження Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників».

⁵⁹ Постанова КМУ «Про затвердження Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній» від 12.08.1993 № 637.

ПФУ розглядає заяву та виносить певне рішення. У випадку незгоди з прийнятим рішенням особа має право оскаржити відповідне рішення ПФУ до місцевого окружного адміністративного суду в порядку, передбаченому Кодексом адміністративного судочинства України⁶⁰.

НАПОВНЕННЯ СПРАВИ

Під час звернення особи за отриманням безоплатної первинної правової допомоги до центрів/бюро системи БПД або ОГС надається паспорт громадянина України, дані з якого можуть заноситись до матеріалів справи. Також для вирішення питання надання особі безоплатної вторинної правової допомоги можуть запитуватись документи на підтвердження відповідного статусу, які також будуть приєднані до матеріалів справи.

Для складання позовної заяви про оскарження відповідного рішення ПФУ щодо відмови в задоволенні заяви про підтвердження трудового стажу (періодів роботи), формування пакету документів (додатків до позовної заяви) та для вирішення справи в суді обов'язково потрібні:

- паспорт та ІПН позивача;
- рішення ПФУ про відмову;
- трудова книжка;
- документи, видані за місцем роботи, служби, навчання або архівними установами;
- дані, наявні в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- довідки, виписки із наказів, особові рахунки і відомості на видачу заробітної плати, посвідчення, характеристики, письмові трудові договори та угоди з відмітками про їх виконання, документи, що підтверджують сплату ЄСВ, ПДФО, військового збору тощо;
- інші документи, які містять відомості про періоди роботи;
- показання свідків (не менше двох), які би знали заявника по спільній роботі на одному підприємстві, в установі, організації (в тому числі колгоспі) або в одній системі і мали документи про свою роботу за час, стосовно якого вони підтверджують роботу заявника.

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД. ОТРИМАННЯ РІШЕННЯ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ (МІСЦЕВІ ОКРУЖНІ АДМІНІСТРАТИВНІ СУДИ)

Справи про оскарження рішень ПФУ (суб'єкта владних повноважень) щодо його рішень, дій чи бездіяльності, щодо підтвердження трудового стажу чи зарахування періоду роботи до страхового (трудового) стажу, підсудні місцевим окружним адміністративним судам.

У позитивному судовому рішенні має бути зазначено, зокрема, про зобов'язання органу Пенсійного фонду зарахувати період роботи в певний час в період до страхового (трудового) стажу.

⁶⁰ Кодекс адміністративного судочинства України.

Ухвалене судом рішення у таких справах набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, яка може бути подана протягом тридцяти днів з дня проголошення рішення.

Рішення може бути оскаржено в загальному порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України.

Копії повного судового рішення вручаються учасникам справи, які були присутні у судовому засіданні, негайно після проголошення такого рішення. За заявою учасника справи, копія повного судового рішення може бути вручена йому під розписку безпосередньо в суді.

Важливо!

Разом із позовною заявою до суду необхідно подати належні докази та квитанцію про сплату судового збору (якщо особа не має визначених законом пільг щодо сплати). За відсутності передбачених Законом України «Про судовий збір» підстав для звільнення від сплати судового збору (особи з інвалідністю I та II груп, громадяни, віднесені до 1 та 2 категорій постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи), заявник має сплачувати збір. Станом на момент публікації звіту сума судового збору за одну вимогу немайнового характеру становить 840,80 грн.

ВИТРАТИ

За умови звернення заявника лише за безоплатною первинною правовою допомогою, або у разі звернення за безоплатною вторинною правовою допомогою за наявності у особи права на БВПД, така особа несе лише витрати на оплату вартості проїзду з тим, щоб перетнути «лінію зіткнення» та дістатися найближчого місця надання правової допомоги, органу Пенсійного фонду на підконтрольній території, а також витрати на проживання та харчування (за потреби).

Особа має право самостійно збирати документи, готувати заяви та подавати їх до відповідних органів Пенсійного фонду, судів України, а також інших підприємств, установ та організацій з метою вирішення питання про підтвердження трудового стажу, спираючись на отримані консультації.

За відсутності права на БВПД, особа додатково буде нести витрати на послуги адвоката щодо складання тексту заяви про підтвердження трудового стажу до Пенсійного фонду, а у випадку відмови в задоволенні заяви, додатково нести витрати за надання правової допомоги у вигляді складання позовної заяви з метою її подачі до адміністративного суду, формування необхідного пакета документів, а також оплату судового збору за одну вимогу немайнового характеру в сумі 840,80 грн. У разі подання апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції сума судового збору становить 150% від суми, що підлягала сплаті при подачі позовної заяви до адміністративного суду першої інстанції (на момент складання звіту – 1152,60 грн). За подання касаційної скарги на рішення суду – 200% ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви (на момент складання звіту – 1536,80 грн).

Хоча, відповідно до чинного законодавства, витрати користувача правових послуг можуть обмежуватися сплатою судового збору (а за певних умов і ці витрати не є обов'язковими), існує низка об'єктивних обставин, які обумовлюють більші витрати з боку користувачів, зокрема це витрати на правову допомогу, переїзди, оренду житла, харчування тощо.

МАКСИМАЛЬНІ СТРОКИ

ОТРИМАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у разі письмового звернення осіб про надання будь-якого з видів правових послуг з питань, що віднесені до їх повноважень, зобов'язані надати такі послуги **протягом 30 календарних днів з дня надходження звернення**. Якщо у зверненні особи міститься лише прохання про надання відповідної правової інформації, така правова допомога надається **не пізніше п'ятнадцятиденного терміну з дня отримання звернення**.

У разі звернення особи про надання одного з видів безоплатної вторинної правової допомоги, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний **протягом десяти днів з дня надходження звернення** прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Якщо особа подала звернення про надання одного з таких видів правових послуг, як захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складання документів процесуального характеру), до територіального органу юстиції, цей орган зобов'язаний **протягом трьох днів із дня подання звернення** надіслати його до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, діяльність якого поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний **у семиденний строк із дня отримання звернення** особи прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги або про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги.

Таким чином, час на прийняття рішення органами системи БВПД щодо надання первинної правової допомоги (надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру) становить **до 30 днів**, а щодо надання вторинної правової допомоги (складання судової заяви, інших документів правового характеру, потрібних в процесі) складає **10 днів**.

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Максимальний строк **розгляду** адміністративної справи в суді першої інстанції може становити **125 днів із дня надходження до адміністративного суду позовної заяви (за відсутності підстав для повернення позову та залишення позовної заяви без руху)**.

Підготовче провадження має бути проведене протягом шістдесяти днів із дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів за клопотанням однієї із сторін або з ініціативи суду.

Суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж **через шістдесят днів із дня відкриття провадження у справі**, а у випадку продовження строку підготовчого провадження – щодо надання первинної правової допомоги. Суд розглядає справу по суті **протягом тридцяти днів із дня початку розгляду справи по суті**.

Питання про відкриття провадження в адміністративній справі суддя вирішує **протягом п'яти днів із дня надходження до адміністративного суду позовної заяви, заяви про усунення недоліків позовної заяви у разі залишення позовної заяви без руху, або отримання судом у порядку, визначеному частинами 3-6 цієї статті, інформації про місце проживання (перебування) фізичної особи**.

Таким чином, **максимальний строк розгляду адміністративної справи в суді першої інстанції може становити 125 днів із дня надходження до адміністративного суду позовної заяви** (за відсутності підстав для повернення позову та залишення позовної заяви без руху у відповідності до ст. 169 Кодексу адміністративного судочинства України).

Строк на апеляційне оскарження складає **30 днів на рішення, 15 днів на ухвали** судів першої інстанції. Питання про відкриття апеляційного провадження вирішується судом **не пізніше 5 днів**. **Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції** має бути розглянута **протягом 60 днів** із дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження, а **апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції – протягом 30 днів** із дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження. У виняткових випадках апеляційний суд за клопотанням сторони та з урахуванням особливостей розгляду справи **може продовжити строк розгляду справи, але не більше ніж на 15 днів**, про що постановляє ухвалу. Таким чином, увесь процес апеляційного оскарження **може тривати до 110 днів**.

Строк на касаційне оскарження (рішень, ухвал, постанов апеляційних судів) – **30 днів**. Питання про відкриття касаційного провадження має вирішитися касаційним судом **не пізніше 10 днів**. Касаційний розгляд здійснюється в межах 60 днів на рішення або постанови апеляційних судів, **30 днів** – на їх ухвали. Отже, строк касаційного провадження максимально може тривати **до 100 днів**.

ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Згідно із Законом України «Про виконавче провадження», виконання судового рішення має здійснюватися **протягом 6 місяців із дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження**. Водночас виконавчі документи можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох років, окрім посвідчень комісій по трудових спорах та виконавчих документів, за якими стягувачем є держава або державний орган, які можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох місяців.

Враховуючи вищезазначене, максимальні строки, що передбачені законодавством для здійснення процедур із підтвердження трудового стажу (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, виконання судового рішення), не мають перевищувати 525 днів.

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА

- Конституція України
- Кодекс адміністративного судочинства України
- Кодекс законів про працю України
- Закон України «Про пенсійне забезпечення»
- Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»
- Закон України «Про судовий збір»
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»
- Закон України «Про безоплатну правову допомогу»
- Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»
- Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях»
- Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»
- Постанова Верховного Суду від 08.10.2018 по справі № 706/1637/16-ц
- Постанова КМУ № 637 від 12 серпня 1993 року «Про затвердження Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній»
- Наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України і Міністерства соціального захисту населення «Про затвердження Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників» від 29.07.1993 року № 58
- Постанова Пенсійного фонду України від 25.11.2005 № 22-1 «Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»

Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до чинного законодавства)

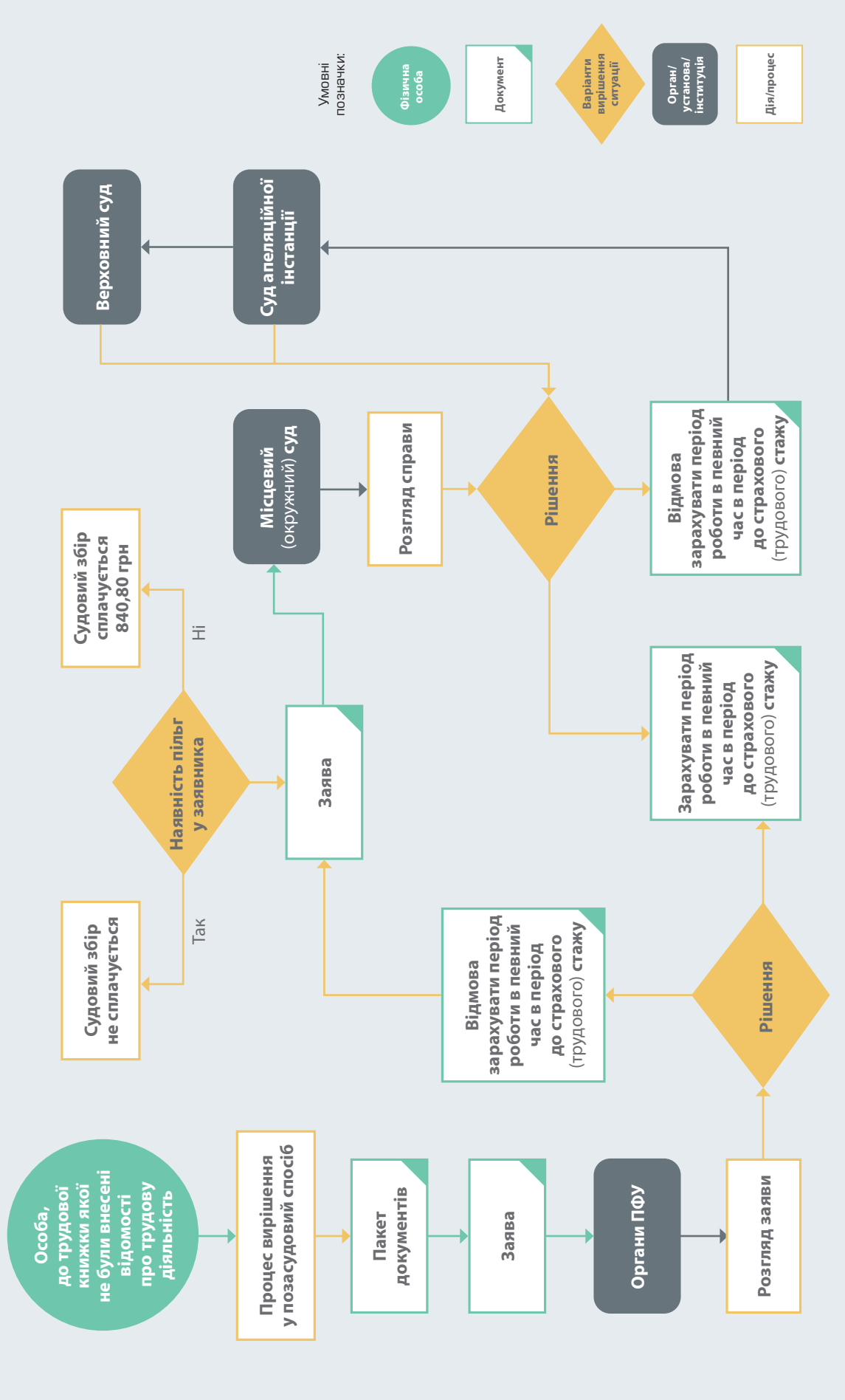


Рис. 8. Підтвердження трудового стажу



Опитування експертів

Серед підстав, що змушують особу звернутися до суду з питань трудового стажу, експерти згадують такі:

- потреба підтвердити факт наявності трудового стажу;
- потреба підтвердити пільговий характер трудового стажу, що дає право на збільшення розміру пенсії;
- потреба підтвердити розмір заробітної плати на певному місці роботи, що також має вплив на обсяг пенсійних виплат.

Названі потреби переважно виникають стосовно трудового стажу, який особа напрацювала до 2004 року. У 2004 році з появою електронного реєстру з інформацією про сплату ЄСВ Пенсійний фонд отримав легкий доступ до даних, що потрібні для визначення розміру пенсії (за деякими свідченнями, персоналізований облік ведеться з 1 липня 2000 року, а окремі підприємства почали подавати інформацію про сплату ЄСВ ще в 1998 році).

«Здебільшого це питання щодо підтвердження трудового стажу виникає до того періоду, коли була... виникла у Пенсійному фонді електронний реєстр, який містить інформацію про сплату ЄСВ від певних підприємців та підприємств. Відповідно, до 2004 року облік сплати ЄСВ за працівника не був, скажімо так, в електронній формі, не міститься в Пенсійному фонді. Відповідно, більшість питань, які виникають у осіб, якщо ми так загалом беремо, не конкретні деякі питання, а взагалі, то в більшості до 2004 року виникають питання щодо підтвердження стажу. [...] Ну, якщо у особи відсутня трудова книжка, що буває дуже нерідко, скажімо так, тобто або є відомості в трудовій книжці, але відсутні інші відомості щодо розміру виплат, які здійснювалися і тому подібне, тобто немає певної можливості призначити пенсію. Або можливість є, але відповідно мінімально особа відпрацювала і має законодавчі підстави для того, щоби отримати більшу пенсію». (Адвокат, Краматорськ)

Проблеми виникають у випадку втрати особою трудової книжки чи неякісного її заповнення (помилки, незавернені виправлення, нечіткий відбиток печатки, відсутність деякої інформації тощо). В такому разі трудовий стаж законодавчо дозволено підтвердити іншими документами, що посвідчують факт трудових відносин. Проте у мешканців непідконтрольних уряду України територій та внутрішньо переміщених осіб можуть виникати специфічні труднощі, пов'язані із втратою архівних документів внаслідок збройного конфлікту або розміщенням установ та організацій, які можуть видати довідку, на непідконтрольних уряду України територіях. Пенсійний фонд України не приймає документів, які видані на непідконтрольних уряду України територіях, без рішення суду, що зобов'язало б прийняти такий документ до розгляду.

«Вони можуть принести довідки з так званих «ЛНР», «ДНР». Ми їх не приймаємо, але суди беруть до уваги ці документи й зобов'язують нас повторно розглянути заяву із врахуванням цих довідок. Ми не можемо самі приймати, тому що ця держава – вона не визнана ніким». (Пенсійний фонд, Краматорськ)

«В одних випадках особи отримували довідки безпосередньо на підприємствах; в інших, коли підприємства вже не існували, в архівних установах на непідконтрольній території. В першому випадку, коли підприємство ще існувало, принаймні, протягом 2015 – 2017 років, видавали довідки з використанням старих власних печаток та штампів, у другому випадку архівні установи вже використовували печатки та штами зразка так званої «ДНР». Однак, органи ПФ в першому випадку приймали довідки, але не зараховували такий стаж до пільгового, посилаючись на те, що довідки хоч і містять всі необхідні реквізити, але документація, на підставі якої видавалась така довідка, зберігається на непідконтрольній території. В другому випадку просто посилались на те, що довідки видані органами так званої «ДНР»». (Юрист БФ «Право на захист», Бахмут)

Іншим шляхом позасудового підтвердження трудового стажу може бути опитування свідків, чим подекуди користується Пенсійний фонд. Проте і в цього способу є обмеження: свідки не можуть підтвердити пільгового характеру трудового стажу, у свідків має бути належним чином оформлена трудова книжка тощо. Зрештою, у багатьох випадках знайти та забезпечити проїзд до Пенсійного фонду колишніх колег є неможливим, особливо якщо йдеться про необхідність перетину «лінії зіткнення». В цьому випадку необхідно підтверджувати трудовий стаж через суд.

«Якщо архівів немає, то у нас є Постанова 637 з 1993 року, це опитування свідків. Але тільки в тому випадку, якщо у свідків є відповідним чином красиво оформлений документ, трудова книжка, і ми цією нормою закону користуємося найчастіше». (Обласний пенсійний фонд, Сєвєродонецьк)

«Тобто те, що у нас виписано з підтвердження стажу, воно не застосовуване до сьогоднішніх обставин. Навіть якщо взяти 637 постанову, що нам судді кажуть: «У вас є 637 постанова». Так, зі свідками. Але там написано: «У разі, якщо документи знищені в період військових дій». Та хіба у нас є військові дії в країні? Їх же немає». (Обласний пенсійний фонд, Сєвєродонецьк)

«Наприклад, самі періоди роботи можна підтвердити навіть свідками. Це не працює тільки, показаннями свідків неможливо підтвердити пільгові. Тобто роботу в важких умовах праці неможливо підтвердити свідками». (Юрист NRC, Краматорськ)

«6 років трудового стажу, вона знайшла свідків, колег з роботи. Вона звернулася в органи ПФ, все одно, з наданням даних колег... вийшло так, що на момент її звільнення... на момент приходу працювали двоє людей, а на момент звільнення один був звільнений трохи раніше. Тому ПФ сказали, що ми це не враховуємо». (БПД, Сєвєродонецьк)

ЗВЕРНЕННЯ ДО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ

Для нарахування пенсії особа має звернутися із заявою до Пенсійного фонду та надати паспорт, довідку податкової адміністрації про присвоєння ідентифікаційного номера та належним чином заповнену трудову книжку. Цей перелік не є вичерпним⁶¹:

⁶¹ На сайті Пенсійного фонду наведено перелік необхідних документів: <https://www.pfu.gov.ua/dn/79393-osnovni-kroky-dlya-oformlennya-pensiyi-majbutnim-pensioneram-2/>

«Для чоловіків основні документи це: трудова книжка, диплом і військовий квиток. Для жінки – свідоцтво про народження дитини, свідоцтво про укладення шлюбу, якщо в неї різні прізвища із трудовою книжкою». (Пенсійний фонд, Краматорськ)

Якщо документів, наданих особою, достатньо, пенсія повинна призначатися протягом 10 днів з моменту звернення. Цей строк може бути подовжено на 3 місяці, якщо пенсіонеру потрібно надати додаткові документи. Після одержання повного пакета Пенсійний фонд призначає пенсію з моменту подання заяви або надання права на її отримання.

Представники Пенсійного фонду запевняють, що дотримуються 10-денного терміну надання відповіді на заяву про призначення пенсії, проте, за свідченнями юристів, трапляються затримки до трьох місяців.

«Скрізь намагаються скоротити строки. Тобто ніхто навмисне в принципі не затягує ніякі справи. Тому все вирішується максимально і в сторону все-таки людини розглядається, особливо на первинному етапі прийому заяви і консультації». (Міський пенсійний фонд, Сєвєродонецьк)

«По закону вони протягом 10 днів повинні або прийняти рішення про призначення пенсії, або прийняти рішення про відмову призначення пенсії. Вони, частіш за все, порушують цей термін. Знов-таки, і дають відмови. Наприклад, дають її у вересні, датовану в липні». (Юрист NRC, Краматорськ)

Внутрішня процедура розгляду пенсійної справи в управлінні Пенсійного фонду передбачає залучення принаймні 5 співробітників, а також зовнішній контроль.

«Що стосується проходження самого пенсійної справи в управлінні. Приймається заява у відділі, який називається «Відділ обслуговування громадян». Передається у відділ з питань призначення, перерахунку та виплати пенсій. Спеціаліст на дільниці робить первинне введення даних в систему, тобто розглядає правову основу всього цього призначення. Віддається фахівцю, який раніше називався старший фахівець. Вона вже більш спокійно сидить, перевіряє – чи точно введені записи. Всі записи перевіряються за первинними документами. Тобто вона дивиться на оформлення цих документів, додатково коригується. Якщо справа пройшла як би призначення, далі передається «виплатнику». «Виплатник» розраховує суми доплати і перевіряє ще один фахівець, який старший, по виплаті. І потім – підсумковий підпис або начальника управління, або заступника начальника управління на протоколі про призначення виплати. Тобто, справу бачать як мінімум 5 осіб. В принципі, ці всі справи ще перевіряються фахівцями управління праці та соцзахисту населення». (Міський пенсійний фонд, Сєвєродонецьк)

На етапі звернення до Пенсійного фонду в особи, що проживає та/чи підтверджує трудовий стаж на непідконтрольних уряду України територіях, можуть виникати такі труднощі та перепони (з досвіду експертів):

- Труднощі пошуку свідчень, що підтверджують трудовий стаж.

«У Костянтинівці був металургійний завод. Але орган управління, тобто засновники, вони знаходилися в Донецьку. І коли збройний конфлікт починався, він починався зі Слов'янська, з півночі він насувався. І власники прийняли рішення.

Якийсь період Костянтинівка була під окупантами, чи як там сказати, під контролем збройних груп. І вони прийняли рішення перевезти архіву. Половина архіву була перевезена, половина залишилася у Костянтинівці. Той, що перевезений, він не може знайти, де саме він. Той, що у Костянтинівці – він затоплений. У такому випадку особі буде дуже важко довести». (Юрист NRC, Краматорськ)

- Пенсійний фонд надає відмову в усному вигляді. Для звернення до суду необхідно мати документ, що підтверджує факт відмови Пенсійного фонду зарахувати певний період трудового стажу або прийняти до розгляду надані свідчення, наприклад, завірену де-факто органами влади непідконтрольних уряду України територій довідку. Крім того, оскільки пенсія нараховується з моменту подання заяви, факт звернення має бути задокументовано. В деяких випадках при першому відвідуванні особа отримує лише усну консультацію, тому мусить звертатися до Пенсійного фонду повторно. Також трапляються ситуації, коли Пенсійний фонд відмовляється брати документи, завірені на непідконтрольних уряду України територіях. В таких випадках правозахисники радять клієнтам відправляти їх поштою з описом вмісту листа, щоби змусити Пенсійний фонд прийняти спірний документ і письмово обґрунтувати відмову враховувати його для нарахування пенсії, а отже, мати підставу для оскарження цього рішення в суді.

«Тобто я багато випадків знаю, коли особа, яка каже, що я зверталася у 2015, 16, 17 роках, але мені відмовили. Але ж я не взяла письмову відмову. І то вже особа не може підтвердити той випадок, що вона зверталася. Суд же буде приймати рішення з періоду звернення до Пенсійного фонду, від того моменту зобов'язує призначити пенсію». (Юрист NRC, Краматорськ)

«Відмова повинна мати посилання саме на ті документи, які були надані, тоді ми можемо звертатися до суду з приводу оскарження, накладати на них зобов'язання». (Адвокат, Маріуполь)

«Письмова відповідь – так, ми повинні виконати, але потрібно йому говорити: «Ви спочатку подайте заяву на призначення пенсії та отримайте офіційну відмову, тоді у вас підуть офіційні відносини з Пенсійним фондом. І тоді у суду буде підстава, буде що оскаржувати в суді». (Обласний пенсійний фонд, Сєвєродонецьк)

- Через непоінформованість чи з інших причин особа не надає всі потрібні документи одразу і вимушена повертатися до Пенсійного фонду декілька разів. Як наслідок, вона несе фінансові та часові витрати.

«Дуже багато осіб телефонує з тієї території. Ну, частіш за все вони телефонують, що у нас хтось помер, ми будемо виїжджати, то які документи брати. А за пенсію особа їде [без попередніх консультацій] до посередника. І вони чи необізнані, чи вони вважають, що ми їх не проконсультуємо». (Юрист NRC, Краматорськ)

- Пенсійний фонд порушує терміни розгляду справи.

«Якщо сказати, то Пенсійний фонд повинен відповісти у 10 робочих днів. Ніколи у 10 робочих днів він не відповідав. У моїй практиці такого немає. Місяць, два, три». (Адвокат, Маріуполь)

ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Цей вид спору підпадає під юрисдикцію окружних адміністративних судів. Сума судового збору становить – 840,80 грн (станом на 01.01.2020 року).

Фактична процедура звернення до суду збігається з визначеним у законодавстві алгоритмом. Особа подає заяву, документи, що посвідчують особу, та докази, що підтверджують трудовий стаж. Якщо у заяві виявляються недоліки, суд може винести ухвалу щодо залишення заяви без руху і надати заявнику 15 днів на усунення недоліків.

«Оскільки якщо особа здасть заяву, в якій будуть недоліки, в суду будуть підстави для того, щоб заяву залишити без руху. А для того, щоб залишити без руху, виносяться ухвала, потім ухвалу необхідно направити на поштову адресу заявнику. Заявник повинен її отримати, і після того як він її отримав, є 15-денний строк для того, щоб усунути недоліки». (Суддя, Торецьк)

Позивач має право написати заяву до суду із проханням розглянути справу за його відсутності.

«Позивач тим часом може до суду написати заяву, що прошу розглянути без моєї участі. Як правило, це працює, його участь не потрібна. У спрощеному провадженні це розглядається. В деяких якихось конкретних випадках, коли суд має сумніви, він виносить ухвалу, що прошу з'явитися до суду. А так, як правило, розглядається без позивача». (Юрист NRC, Краматорськ)

Відповідно до внутрішньої процедури, позовна заява спершу потрапляє до канцелярії суду, тоді розподіляється на певного суддю за допомогою автоматизованої системи. Після чого суддя перевіряє заяву, призначає дату першого засідання та викликає зацікавлені сторони (Пенсійний фонд). За різними оцінками, розгляд справи у суді з моменту подання заяви відбувається протягом 1-3 місяців.

«Поступила заява до суду, канцелярія сформувала справу, розподілила її в суді. Суддя перевіряє заяву на відповідність вимогам, якщо немає підстав для залишення заяви без руху, призначається до слухання та викликаються зацікавлені особи. Від зацікавленої особи необхідно відгук на заяву. Ну не відгук, а сама заява. Чи не заперечують вони проти того... щодо розгляду вказаної заяви. І чи бажають вони бути присутніми на судовому засіданні. Якщо на першу дату засідання від зацікавленої особи надійшли всі необхідні документи, справа... як правило, рішення виносяться на першому судовому засіданні. Якщо від зацікавленої особи не надійшло ніякої інформації... Ну, тоді вже призначається інша дата». (Суддя, Торецьк)

Як зазначалося вище, Пенсійний фонд, будучи зацікавленою стороною, готує відгук на позовну заяву, пояснюючи, чому позивачу було відмовлено в його вимогах. Згідно з внутрішньою процедурою, цим займається відділ обслуговування громадян або відділ з питання призначення, перерахунку та виплати пенсій. На надання відгуку відведено 15 днів. Позивач має право протягом 5 днів надати суду заперечення на відгук.

«Спочатку він потрапляє до адміністративно-господарського рівня, який передає начальнику на візування. Начальник накладає доопрацювання. Ми заносимо цю позовну заяву до журналу обліку позовних заяв і направляємо службову записку до відділу обслуговування громадян, якщо

це ВПО, або якщо це, ну, пільгові, там є рішення про відмову призначення пенсії, то відділу з питання призначення, перерахунку та виплати пенсій для надання пояснення по справі, чому було відмовлено в призначення або перерахунку пенсії або не зарахування якогось стажу, або обслуговування пише пояснення, чому не виплачується пенсія, в зв'язку з чим вона зупинена. Ми пишемо відзив, направляємо її пенсіонеру. І з підтвердженням, що ми направили пенсіонеру до окружного суду. Окружний суд на підставі нашого відзиву, враховуючи його, складає рішення, яке направляє нам». **(Пенсійний фонд, Краматорськ)**

«Нам дають 15 днів для надання відгуку, включаючи перебіг листа по пошті. Потім, позивачу надають 5 днів для надання заперечення на наш відгук, і це теж триває якийсь час». **(Пенсійний фонд, Краматорськ)**

На етапі звернення до суду в особи, що проживає та/чи підтверджує трудовий стаж на невідконтрольних уряду України територіях, можуть виникати такі труднощі та перепони (з досвіду експертів):

- Тривалий час розгляду справи судом.

За оцінкою представника БПД, судовий процес може займати від двох до шести місяців, враховуючи підготовку до нього. Одна з причин – кадрова неуккомплектованість судів і фізична неможливість невеликої кількості суддів опрацювати велику кількість справ за короткий час.

Також трапляється подовження терміну розгляду з провини зацікавленої сторони: наприклад, через неправильно оформлений відгук на позовну заяву, ненадання відгуку, неявку представника до суду тощо. Згадувався також випадок втрати документів у суді.

«Якщо я бачу, бувають справи, коли вони винесли ухвалу, я вже заяву, про повернення позовної заяви отримала, подаю на іншого суддю, у нас питання, проблема у тому, що у нас багато справ, а суддів не багато. Люди або чекають продовження повноважень, або на переатестації. У нас через те, що великий потік справ, дуже мало, власне, суддів, вони фізично не можуть». **(Адвокат, Маріуполь)**

«Зіштовхувалася також із тим, що надавали – не тільки Пенсійний фонд, багато різних структур – надавали відповідь, потім суддя подовжував строк для подачі відповіді. Де було написано те, що відгук на позовну заяву не містить взагалі посилань на саму позовну заяву. Тобто відповідь надали просто аби надати. Це також було, і суд подовжував строк на оскарження, на повторне надання відгуку». **(Адвокатка, Маріуполь)**

«Я, дійсно, скажу, я наперед буду забігати, я подала до Дніпровського окружного адміністративного суду свою справу, я заплатила судовий збір, і справа загубилася. Вона дійшла до суду і в нього її більше немає». **(Адвокат, Маріуполь)**

- Зволікання позивача та пропуск терміну звернення до суду після відмови Пенсійного фонду зарахувати трудовий стаж.

«Найбільша проблема – це потрапити до правосуддя. Бо якщо строк пропущений, то не дуже лояльна. Ну, в мене вже декілька випадків, що суди не дуже лояльно відносяться до того, що особа пропустила строк звернення до суду». **(Юрист NRC, Краматорськ)**

«Ну, я взагалі кажу, що от, наприклад, у мене одна сказала, в неї відмова 15-го року, вона звернулася до суду у 18-му. Суд не визнав поважними причини пропуску строку». **(Юрист NRC, Краматорськ)**

З іншого боку, і суддями, і адвокатами зазначалося, що підготовка і звернення до суду з приводу підтвердження трудового стажу – досить нескладна і типова процедура. Частково це пов'язано з тим, що докази, які додаються до заяви зазвичай зібрані вже на етапі звернення до Пенсійного фонду.

«Скласти саму заяву – не багато праці, оскільки усі ці справи мають типовий характер. Тобто у мене є відповідний бланк, де я можу зазначити це, і потім я використовую це як аналогічний».
(Адвокат, Маріуполь)

«Як на мене, суд повністю доступний, для людини немає взагалі ніяких проблем для того, щоби звернутися і в подальшому отримати рішення. З приводу спростити процедуру збирання доказів, ну це вже інші організації, я не можу ніяк на це питання відповісти». **(Суддя, Торецьк)**

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ СУДУ НИЖЧОЇ ІНСТАНЦІЇ

У переважній більшості досліджуваних випадків місцевий окружний адміністративний суд приймав рішення на користь позивача, тому в оскарженні не було потреби. Натомість Пенсійний фонд практикує формальне, «технічне» звернення до апеляційної інстанції. Ця заява зазвичай залишається без руху, оскільки судовий збір сплачується Пенсійним фондом лише у виключних випадках, коли є висока вірогідність виграти суд.

«Але якщо позовна заява була задоволена, дуже часто Пенсійний фонд за категорією своїх справ звертаються до апеляційного суду. Вони звертаються формально, щоб потягнути час, вони не платять судовий збір. Потім якщо на місяць вони відкладають термін рішення суду, їм суд виносить ухвалу про залишення без руху, надають час на усунення, на сплату того збору. Вони це не роблять. Так не тільки Пенсійний фонд, а і податкова працює. Потім суд повертає апеляційну справу, справа повертається до суду першої інстанції. Суд першої інстанції виносить у справі, що рішення набуло чинності, потім надає виконавчий лист». **(Адвокат, Маріуполь)**

«Апеляційний суд надає нам строк для усунення недоліків, для сплати судового збору, і потім повертає апеляційну скаргу, тому що судовий збір сплачуємо тільки у виняткових випадках, якщо ми вважаємо, що ми можемо виграти цю справу. Нам не виділяють коштів на судовий збір, тому що це мало рішень, які сплачуються». **(Пенсійний фонд, Краматорськ)**

«Тому що розмовляв з людиною [з представником Пенсійного фонду], кажу, навіщо? «Якщо я не подам, мене покарають». **(Адвокат, Сєвєродонецьк)**

Пенсійний фонд або інша сторона має право на оскарження рішення суду першої інстанції протягом місяця з моменту його винесення. Очікування на розгляд справи апеляційною інстанцією може затягнутися на декілька місяців.

«Відповідно до кодексу адміністративного судочинства, оскарження відбувається протягом місяця з дня винесення рішення. Але ми оскаржуємо його протягом 2-3 днів з дня надходження до нас, в залежності від об'єму роботи». **(Пенсійний фонд, Краматорськ)**

«Якщо позовна заява не буде задоволена, то звертатися до апеляційної інстанції. Можна 2, 3, 4 місяці чекати. Це залежить від завантаженості суддів, там 3 судді розглядають, хтось у відраженні, хтось у відпустці, хтось на лікарняному, переносять. Можуть протягом місяця розглянути, а може тривати дуже довго». (Адвокат, Маріуполь)

У випадку, якщо Пенсійний фонд звертається до апеляційної інстанції з «технічною» заявою, особа, яка підтверджує трудовий стаж, не має фінансових затрат і не повинна вживати жодних заходів на цьому етапі. Проте вона вимушена тривалий час очікувати, поки рішення суду про визнання трудового стажу не набуде чинності і не буде прийняте до виконання Пенсійним фондом. Якщо Пенсійний фонд розпочинає виплати з моменту набуття рішення суду чинності і не погашає ту заборгованість, що виникла з моменту звернення особи за пенсією, тривале зволікання спричиняє фінансові збитки для особи.

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ

Після того, як рішення суду про зарахування трудового стажу набуває чинності, Пенсійний фонд зобов'язаний виконати його та призначити або перерахувати пенсію позивачу. Деякі експерти повідомляють, що для цього особа має повторно звернутися до Пенсійного фонду із заявою та копією судового рішення. Інші вважають, що Пенсійний фонд сам має опрацьовувати судові рішення, але в деяких випадках потрібно підтверджувати, що рішення набуло чинності.

«Після того, як суд ухвалив рішення на користь людини, очікуємо, коли рішення набуде чинності. Це 30 днів після дня ухвалення рішення, на практиці плюс два-три тижні». (Юрист БФ «Право на захист», Бахмут)

«Так, ходили. Відносили рішення. Це може бути пов'язано з тим, що ПФ перевіряє набуття чинності рішення з реєстру, але там не завжди є позначка, що рішення набуло чинності, і доводиться нести рішення суду самому. В деяких випадках люди ще мали витрати на проїзд в суд, щоб там поставили штамп «Набуло чинності» і відносили назад в ПФ». (Юрист БФ «Право на захист», Бахмут)

«Після того, як особа отримала рішення суду, яке набуло чинності, вона повинна один примірник рішення віднести до управління Пенсійного фонду». (Суддя, Торецьк)

«Якщо це було, що не вистачало до пенсії, і йому Пенсійний відмовив, він знову йде, пише заяву». (Адвокат, Сєвєродонецьк)

Внутрішня процедура опрацювання рішення суду у Пенсійному фонді досить швидка: документ візується адміністративно-господарським відділом та передається для виконання у відділ з питання призначення та перерахунку пенсій.

«І потім, як до нас доходить ухвала, ми разом це з рішенням суду першої інстанції, знову-таки, згідно регламенту, воно входить до адміністративно-господарського відділу, передається на візування. Це теж відбувається все протягом дня, і протягом цього ж дня ми передаємо рішення до відділу з питання призначення і перерахунку пенсій №2 для виконання. Це все в один день робиться». (Пенсійний фонд, Краматорськ)

Експерти відзначають, що рішення суду Пенсійним фондом зазвичай виконується, але трапляються затримки, зволікання або заборгованості. Зокрема обсяг пенсії після зарахування періоду роботи до трудового стажу може виявитися меншим, ніж бажаний, оскільки розмір заробітної плати за цей період не береться до уваги; або ж збільшена пенсія виплачується з моменту набуття рішенням суду чинності, а не з моменту звернення особи до Пенсійного фонду. В окремих випадках Пенсійний фонд може не виконати рішення суду, якщо спосіб його виконання є незрозумілим, проте такі випадки є дуже нечастими.

«Ну, як правило, рішення суду виконується, але ж, я кажу, що воно виконується через 3-4 місяці після прийняття цього рішення. А ніхто не сплатить від самого моменту звернення. Є заборгованість, в цій частині воно не виконується». **(Юрист NRC, Краматорськ)**

«Після виконання рішення суду про підтвердження стажу та призначення пенсії, розмір призначеної пенсії може бути менше, ніж той, на який розраховував пенсіонер. Це пов'язано з тим, що пенсійний зараховує до стажу періоди роботи (маються на увазі періоди до 2000 року), а ось заробітну плату за цей період не враховує, мотивуючи тим, що суд зобов'язав стаж врахувати, а про зарплату там нічого не було. І, по суті, вони мають рацію». **(Юрист БФ «Право на захист», Бахмут)**

«Що стосується випадків, коли ПФ не виконує рішення суду. Так, такі випадки трапляються, але вони пов'язані з тим, що рішення суду прописано не зовсім зрозуміло для ПФ, наприклад – «суд вирішив зобов'язати ПФ прийняти рішення з урахуванням висновків суду», тобто чітко не прописано – «зобов'язати зарахувати до пільгового стажу певний період роботи». Але такі випадки поодинокі». **(Юрист БФ «Право на захист», Бахмут)**

Якщо рішення суду Пенсійним фондом не виконується, особа може звернутися до виконавчої служби або до суду, або ж до уповноважених осіб для відкриття кримінального провадження. Суд може зобов'язати виконати рішення або притягнути до відповідальності за його невиконання. Проте всі ці способи захисту своїх прав передбачають суттєві часові витрати.

«На цьому етапі може бути два шляхи. По-перше, людина звертається, Пенсійний фонд виконує рішення, приймає до виконання, а буває, коли не приймає до виконання. Людина зверталася до виконавчої служби, або потрібно звертатися до суду щодо зобов'язання виконання цього рішення. А також можна звертатися з приводу притягнення до відповідальності за невиконання рішення суду, яке набуло чинності». **(Адвокат, Маріуполь)**

«Знову звертатися до суду. Адже це вже буде компетенція окружного адміністративного суду. Це вже буде публічна правова суперечка. Процедура звернення така до місцевого суду, як до адміністративного. Але цей суд виходить... Наприклад, один суд окружний буде на відповідну область, і, звичайно, особі буде складніше добиратися туди. [...] Це вже буде оскарження дій. Це вже буде не винесення конкретного рішення про зарахування, наприклад, періоду до стажу. Рішення вже буде. Тобто це вже зовсім інший спір буде. Це все буде спір, пов'язаний із тим, що згідно своїх повноважень не виконують своїх обов'язків. Або, наприклад, виконують неправомірно, що унеможлиблює виконання рішення, на думку позивача». **(Суддя, Торецьк)**

«Ось у нас є стаття кримінальної відповідальності за невиконання рішення суду, яке вступило в силу. Я пропоную своїм клієнтам, щоби вони зверталися в ЄРДР, притягували до кримінальної відповідальності. Але найчастіше просто необхідно трохи часу, і ПФ починає зі скарг на вищі інстанції, виконавча служба, і вони починають працювати. Так, максимально – це кримінальна відповідальність. До цього наразі не доходило». **(Адвокат, Маріуполь)**

«Дивіться, стосовно часових витрат – буквально вчора розглядали наше чинне законодавство, з приводу строків розгляду виконавчою службою... строків у виконавчій службі немає взагалі. Часові витрати можуть бути різні. Фінансові витрати... людина чекає свою пенсію. Вона втрачає час. За кримінальним провадженням не оплачує жодні держмити, нічого. А кримінальне провадження теж може займати дуже багато часу. Ну, максимум – протягом 6 місяців повинні розглянути». (Адвокат, Маріуполь)

Якщо Пенсійний фонд має заборгованість перед особою, можна звернутися до суду для стягнення цієї суми.

«Якщо ПФ платить тільки з моменту набрання рішенням суду законної сили, необхідно отримати у них довідку про розмір нарахованої та фактично виплаченої пенсії. Відповідь зазвичай дають таку – «відповідно до рішення суду вам призначено пенсію з 01.01.2018, виплачено 01.02.2020 року в сумі 5000 грн, а сума 200000 грн з 01.01.2018 по 01.02.2020 буде виплачена, коли з'явиться фінансування тощо». У цьому випадку доцільно подати позов про стягнення цієї суми. Але навіть у разі рішення суду про стягнення, перспектива його виконання на даний момент примарна». (Юрист БФ «Право на захист», Бахмут)

«Звернутися з заявою, чому не виплачується. Їм ПФ дає якусь відмову, і вже з цією відмовою знову в суд. 880 гривень і 40 копійок держмити. А часові рамки, ще раз кажу, у кожного судді своя завантаженість. Як карта ляже, можна сказати. Це може і рік, і півтора тривати, і пів року тривати». (Адвокат, Маріуполь)

Якщо невиконання судового рішення пов'язане з тим, що Пенсійний фонд не зрозумів його змісту, суд може надати відповідне роз'яснення.

«Якщо ПФ не розуміє, тоді просимо роз'яснення рішення суду. Суд роз'яснить, що і як, але це вкрай нечасті випадки! Останні два роки жодного разу не було у мене, та й у інших не чув». (Юрист БФ «Право на захист», Бахмут)

«Заява про роз'яснення судового рішення позивачем, фізичною особою, сплачується 420 гривень і 40 копійок судового збору. Протягом 10 днів з дня надходження заяви до суду, суд розглядає заяву про роз'яснення судового рішення. В разі необхідності, суд може викликати учасників справи, державного виконавця до суду. Проте неприбуття зазначених осіб, які були належним чином повідомлені, до суду, не перешкоджає розгляду заяв по суті. Тому тут строки розгляду скорочені. Протягом 10 днів з моменту надходження виноситься відповідне рішення». (Суддя, Торецьк)

У тому випадку, коли Пенсійний фонд зараховує трудовий стаж, але не зараховує розмір заробітної плати за цей період, особа має подавати новий позов з вимогою перерахувати пенсію з урахуванням цього трудового стажу.

«Виходить, що подається новий позов з вимогами перерахувати пенсію і врахувати при перерахунку заробітну плату. Для пенсіонера це важливо, тому що без врахування зарплати, наприклад, пенсія умовно 3000 грн. А з урахуванням зарплати буде 8000. Із загальної кількості справ таких позовів приблизно 1/4 частина, де доводиться двічі подавати позови. Першого разу стаж врахувати, другий позов – зарплату». (Юрист БФ «Право на захист», Бахмут)

ЗВЕРНЕННЯ ЗА ПРАВОВОЮ ДОПОМОГОЮ

Особа, що підтверджує трудовий стаж, має право звернутися до суду особисто. Проте простішим для багатьох способом є отримання допомоги юриста. У Донецькій та Луганській області діють державні та недержавні організації, що надають безоплатну первинну та вторинну правову допомогу, в тому числі з питань нарахування пенсії: державні центри з надання безоплатної правової допомоги, БФ «Право на захист», Норвезька рада у справах біженців (NRC), Данська рада у справах біженців та деякі інші. Особа, котра не змогла довести своє право на отримання послуг безоплатного адвоката, може звернутися до фахівця, що працює на комерційній основі.

«Немає законодавчого врегулювання того, що особа повинна обов'язково звернутися за допомогою до адвоката. В неї є три варіанти. Перший – це вона особисто складає заяву. Другий – вона звертається до приватного адвоката, або третій варіант – вона звертається до Бюро безкоштовної правової допомоги». (Суддя, Торецьк)

«Знаєте, у нас тут безоплатна правова допомога (БПД) дуже добре працює. І люди, особливо ВПО, вони дуже добре зараз з цим знайомі. І вони просто як би вже самі собі дорогу знають. Може бути, було складно першим, хто з цим зіткнувся в 2014-2015 роках». (Обласний пенсійний фонд, Сєверодонецьк)

Центри БПД призначають адвоката протягом 10 днів з моменту звернення, якщо особа має право на таку послугу. Втім, цей строк може бути коротшим.

«У нас вони протягом доби отримують адвоката. До 10 днів ми повинні призначити. Але йдемо назустріч з урахуванням того, що розуміємо – люди тут фактично не живуть». (БПД, Сєверодонецьк)

«Працівник місцевого бюро підтверджує цей статус, потім видається наказ або доручення на працівника бюро місцевого центру або на адвоката, і ті починають готувати, зустрічаються з клієнтом, починають готувати заяву на подачу в суд». (Адвокат, Краматорськ)

Контроль за роботою адвоката здійснює дисциплінарна комісія обласної Ради адвокатів або відділи з моніторингу якості при центрах БПД.

«Ну, дивіться, якщо особа буде чимось невдоволена, і вона буде розуміти, що я порушую дець або адвокатську етику, або щось, якісь, скажімо, кваліфікація занижка і таке інше, вона може звернутися, якщо я адвокат, звернутися до дисциплінарної комісії по... палата чи комісія? По-моєму, комісія до Ради адвокатів Донецької області із скаргою, і ті розглянуть правомірність моїх дій, або відповідність, скажімо, відповідним законам і підзаконним... Якщо це в рамках безоплатної допомоги, може звернутися до регіонального чи місцевого центру, і також там є відділи з надання моніторингу якості, надання правової допомоги. Вони можуть перевірити відповідність протоколам дій щодо таких категорій справ, тому що є по таких категоріям справи і по інших, відповідно протоколу, що необхідно, які документи». (Адвокат, Краматорськ)

На етапі звернення за юридичною допомогою в особи, що проживає та/чи підтверджує трудовий стаж на непідконтрольних уряду України територіях, можуть виникати такі труднощі та перепони (з досвіду експертів):

- Тривале та клопітке підтвердження права на безоплатну вторинну правову допомогу.

Процедура є простою для ВПО, яким достатньо надати паспорт, ідентифікаційний код та довідку внутрішньо переміщеної особи, але ускладнюється, якщо необхідно підтверджувати розмір доходів тощо.

«Необхідно зібрати відповідні документи в податковій, взяти довідку з податкової, з державної фіскальної служби щодо розміру доходів. Якщо це інші категорії, передбачені різні документи, які необхідно підтвердити, відповідно виникають, можливо, проблеми з отриманням цієї довідки, а також час, який гається на отримання їх, потім особа підтверджує свій статус». (Адвокат, Краматорськ)

- Доручення на адвоката, що надає змогу останньому представляти інтереси клієнта в суді та Пенсійному фонді, дійсне не у всіх ситуаціях.

«Заява до пенсійного фонду, у нас у чинному законодавстві зазначено, що до Пенсійного фонду, з приводу нарахування пенсії, перехід із іншої на договір, має людина або особисто, або за нотаріально завіреним дорученням. А доручення видається місцевими центрами безоплатної вторинної правової допомоги, взагалі не зазначені. Тобто людина, яка працює у центрі, знає, що вона має право виписати таке доручення, а насправді, виявилось, що у законі немає цих доручень». (Адвокат, Маріуполь)

- Адвокати, що співпрацюють із системою БПД можуть не вживати певних доступних їм заходів (в тому числі неформальних) з оптимізації та пришвидшення процесу, оскільки ці зусилля не будуть оплачені державою.

«Але дивіться, я, припустимо, зробив запит, запити можуть оплачуватися БВПД, які я буду збирати докази, а клієнту, який платний, йому все одно, скільки я буду запитів робити. Я подзвоню начальнику Пенсійного фонду, і той дасть відразу документи... Ти можеш неформальні якісь способи використовувати для отримання доказів, і вони будуть також як оплачені, а ось якщо ти працюєш на державу, то держава тобі з одного боку платить за там запит додатковий, ще щось, але з іншого боку, якщо ти отримав результат». (Адвокат, Краматорськ)

НЕФОРМАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ТА СПОСОБИ СПРОЩЕННЯ ПРОЦЕДУР

Дослідження не виявило поширених практик, що дозволили б незаконним чи неформальним шляхом оминати офіційні процедури. Експерти заперечують можливість вирішити питання за допомогою хабаря як на рівні Пенсійного фонду, так і суду. Спроби окремих клієнтів, яким вони були свідками, вдатися до хабарництва чи неформальних домовленостей, не мали успіху. Згадувалися випадки, коли особа ставала жертвою шахрайства, намагаючись вирішити проблему пенсійної заборгованості через посередника:

«У мене є колеги ще дуже цікаві. Дивіться, у мене колеги, які кажуть так. Давай, скільки у тебе пенсійна заборгованість? Він каже, 45 тисяч. Він каже, давай так, нічого зараз не [плати]... Я отримую рішення суду, а потім ти мені 20 тисяч виплачуєш. Ну, каже, ну добре. Бере, отримує рішення суду, виконавчий лист, все, віддає їй. Вона якимсь чином там гроші дає йому, ще кошти не отримала, йде, подає у виконавчу службу, Пенсійний фонд... Ну, якщо не виконується рішення суду добровільно. А вони нічого не можуть зробити, бо є особливий порядок – все. І особа знову ж таки залишається поки без коштів. Є і такі випадки». (Адвокат, Краматорськ)

Дослідження ідентифікувало окремі механізми, що здатні полегшити процедуру підтвердження трудового стажу. До них належать такі:

- Допомога посередників на етапі звернення до Пенсійного фонду.

Організатори візитів до Пенсійного фонду для мешканців непідконтрольних уряду України територій беруть на себе логістику та спілкування з посадовцями. Проте особиста присутність людини все одно потрібна.

«Цілі такі, не знаю, як загони організуються, це вони їдуть до Бахмутського пенсійного фонду і до Лиманського пенсійного фонду. Перевізники, ну, вони називаються пенсійний тур. Пенсіонери туди їздять не тільки для ідентифікації, а і в тому разі і для призначення пенсій. Там їх зустрічає особа, яка там веде їх по спеціальних кабінетах. Два Пенсійних фонди, якщо ви хочете, можна там поспостерігати. Тобто вони з непідконтрольної території сідають у машину... або така машина, вони проїжджають блокпости або вони доїжджають до КПП, переходять пішки, там сідають в другу машину, яка їх зустрічає. Везде машина ця саме під Пенсійний фонд. Під Пенсійним фондом їх зустрічає посередник, який забирає документи, бігає по кабінетах, і люди вже з призначеними пенсіями. Або виходять звіти з поновленими пенсіями». (Юрист NRC, Краматорськ)

- Особисті контакти адвоката з суддями, посадовцями Пенсійного фонду чи інших організацій.

Хороші стосунки адвоката з посадовцями дозволяють легально пришвидшити проходження процедури підтвердження трудового стажу.

«Тому що керівник Пенсійного фонду адекватна людина, яка переїхала з міста Горлівка, сама розуміє ці всі питання, а юрист – ні, вони такі, чомусь черстві і їм все одно. Підійшов, під'їхав швидко до начальника Пенсійного фонду, пояснив ситуацію, що от у матеріалах Пенсійного фонду, у матеріалах справи, є всі документи, які необхідно». (Адвокат, Краматорськ)

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ

На всіх етапах підтвердження трудового стажу отримувач послуг правосуддя має змогу скористатися онлайн-сервісами, які уможливають дистанційне проходження процедур:

- Вебпортал Пенсійного фонду надає змогу зареєстрованому користувачу перевірити свій трудовий стаж, врахований при нарахуванні пенсії, відслідкувати статус свого звернення, звернутися із запитом до Пенсійного фонду та отримати відповідь. Можна також подати заяву та документи на призначення пенсії.

Умовою для цього є наявність електронного цифрового підпису. Втім, деякі експерти стверджують, що особа має принаймні один раз відвідати Пенсійний фонд особисто. Навіть у цьому випадку попереднє звернення через вебпортал допоможе завчасно виявити проблеми з наданими документами та підготувати додаткові довідки, свідчення тощо, без потреби фізично контактувати з Пенсійним фондом.

«Взагалі зараз Пенсійний фонд має сервіс звернень в електронній формі. Ти підписуєш ЄЦП і відповідь». **(Адвокат, Краматорськ)**

«Вони ж всі реєструються на вебпорталі, вони заходять до себе в кабінет і вони бачать, що у нього стажу набагато більше, він працював, а врахований стаж менше. Тобто, він звернення робить, а ми йому точно так само на вебпортал відповідаємо, і у нас йде листування». **(Обласний пенсійний фонд, Сєвєродонецьк)**

«І у нас пенсіонери, які на вебпорталі, вони чітко бачать, на якому етапі... Так, вони бачать, на якому етапі їх звернення. Тобто, він знає, коли він звернувся, він бачить, що він звернувся, і він бачить, на якому етапі в органі Пенсійного фонду, куди він звернувся, знаходиться його заява». **(Обласний пенсійний фонд, Сєвєродонецьк)**

«Що таке е-пенсія в наш час? Уже все бачили репортажі. І Капінус виступає, і обласні управління, і міські дають інформацію. Те, що людина може вдома зісканувати документи, передати для призначення пенсії на розгляд. До Пенсійного фонду передає. Ми робимо автоматично запрошення для того, щоб за одне відвідування Пенсійного фонду зробити процедуру призначення пенсії. Коли приноситься оригінал і пишеться все це, підписи ставляться пенсіонером в заяві, і з'ясовуються якісь нюанси. Тобто, полегшується ось ця процедура, в якій відразу буде видно, в чому питання». **(Міський пенсійний фонд, Сєвєродонецьк)**

- Пенсійний фонд також пропонує послуги SMS-інформування та скайп-консультації.

«При реєстрації, припустимо, перерахунок, призначення, є таке поняття смс-інформування. Це для застрахованих осіб працездатного віку. Отримання інформації про сплату страхового внеску роботодавцем, коли він здає інформацію, звіт через податкову конкретно зараз. Виходить звіт, фіксується і має повідомлятися застрахованій особі. Для пенсіонера повинна надходити інформація про перерахунки автоматизовані або ті, які він здав заяву на зміну розміру пенсії. Наступне – «скайп-зв'язок». У нас в управлінні теж є ця послуга, деякі люди користуються. Тобто, ми зараз популяризуємо». **(Міський пенсійний фонд, Сєвєродонецьк)**

- На етапі звернення до суду можна скористатися сервісом «Електронний суд»: подати позовну заяву, документи та сплатити судовий збір онлайн. Умовою є наявність електронного цифрового підпису. Крім цього, суд практикує проведення слухань у форматі відеоконференції, тобто сторони процесу мають право бути присутніми дистанційно.

«Зараз можна в електронній формі, в принципі починають діяти подача документів, позову і сплата судового збору онлайн, і можна подати таким чином». **(Адвокат, Краматорськ)**

- На вебпорталі судової влади розміщуються сповіщення про розгляд справи для її учасників.

«Ну, на додачу можна сказати, що була впроваджена процедура повідомлення учасників справи, щодо повідомлення про розгляд справи на інтернет-сторінці судової влади».

Конкретно – на інтернет-сторінці міського суду, або будь-якого іншого. Проте, хочу зазначити, що механізм є, але він не дієвий, оскільки більшість осіб не знають про те, що їх викликають до суду, і що це можна передивитись на сторінці суду. Тому я вважаю, що якимось треба вдосконалити цей механізм». (Суддя, Торецьк)

На етапі підготовки до суду може бути корисним сервіс пошуку інформації про підприємство по його назві (вірогідно, йдеться про Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань Міністерства юстиції України). У такий спосіб можна довести розташування підприємства на непідконтрольних уряду України територіях у разі потреби.

Що стосується автоматизації внутрішніх процесів, повідомлялося, що Пенсійний фонд обліковує позовні заяви та статус їх розгляду в електронному журналі, а розподіл справ у суді між суддями здійснює автоматизована система. Про інші спеціальні засоби автоматизації та цифровізації («діджиталізації») внутрішніх процесів у Пенсійному фонді та серед надавачів послуг правосуддя не відомо.

В окремих посадовців спостерігається певний опір нововведенням, що передбачають використання цифрових технологій. Серед бар'єрів, що перешкоджають ширшому використанню електронних засобів комунікації та онлайн-сервісів, експерти називали:

- Ненадійність, неналагодженість роботи електронної пошти та онлайн-сервісів:

«Це не спростить, це взагалі ускладнить. Тому що пошта працює дуже погано. Часто щось відправляється, воно десь йшло, електронна пошта не працює, буває, година, дві і три. А пошта робить в нас дуже гарно, тому що вони відправляють, і на...ну з понеділка відправимо, в середу вже отримали всю кореспонденцію». (Пенсійний фонд, Краматорськ)

«Що стосується подачі до суду, є електронний суд, наскільки я бачу, він зовсім неефективно працює, не налагоджений до такого стану, що можна було би ним користуватися». (Адвокат, Маріуполь)

- Зобов'язання надавати оригінали документів до суду та Пенсійного фонду і водночас недостатня обізнаність надавачів та отримувачів послуг про цифровий підпис:

«Ну, теоретично це можливо, але на практиці...ну особа може направити всі необхідні документи на офіційну електронну адресу суду. Але все ж таки, для того, щоб розглядалася справа, необхідні оригінали документів. Навіть якщо документи будуть роздруковані, підписи будуть не оригінальні. Тому необхідно...краще звертатися до суду самій особі, особисто». (Суддя, Торецьк)

«Зараз працює електронний суд, можна направити документи, завірені цифровим підписом. Сервіс є, а самої роз'яснювальної роботи з людьми...ну не вистачає для того, щоб вона змогла звернутися до суду самостійно із заявою». (Суддя, Торецьк)

- Незручності, викликані необхідністю працювати одночасно з паперовими та електронними документами: електронні документи мають бути на певному етапі роздруковані, а паперові – оцифровані. Наприклад, працівники суду вимушені роздруковувати та повторно сканувати документи, отримані через систему електронного суду:

«Набагато легше здати оригінал документу до суду. Взагалі, це деякою мірою ускладнює процес, оскільки документи, які надсилаються до суду в електронному вигляді, через електронний суд, за правилами повинні скануватися...кожен лист документу окремо. І от якщо за правилами вони нам так направлені, відповідальний працівник канцелярії все одно повинен сформулювати справи. Він повинен кожен документ відкрити та роздрукувати. На це витрачається також певний час. Легше отримати документи в паперовому вигляді, зареєструвати, розподілити судді. Я думаю, для людини це також легше. Її роздрукували документи, вона їх віднесла чи направила поштою. А так, потрібно кожен лист завіряти, і тому подібне». **(Суддя, Торецьк)**

- Недостатня обізнаність про наявні сервіси серед потенційних користувачів та обмежені навички користування цифровими технологіями серед осіб старшого віку.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ

Експерти запропонували деякі способи, які могли б спростити процес підтвердження трудового стажу та вирішити/пом'якшити вищезгадані проблеми та перепони на цьому шляху.

По-перше, важливим є інформування серед населення та більш ретельна роз'яснювальна робота з тими, хто збирається звертатися до Пенсійного фонду для призначення чи перерахунку пенсії. Необхідно заздалегідь повідомляти, які документи та докази потрібні, в яких випадках можуть виникати ускладнення тощо. Таким чином, пенсіонери, що проживають на непідконтрольних уряду України територіях, могли би завчасно підготуватися до візиту на підконтрольну уряду України територію та витратити менше часу та коштів.

«А ось, щоби люди були більш «освічені», щоб вони хоча б збирали докази перед тим, як їхати сюди. А вже, припустимо, розуміли, що якщо вони звертаються до суду, і хочуть звернутися до суду, їдуть з тієї території і не просто, щоб вони не просто приїхали, а то у мене теж такі випадки, приїхали з порожніми руками, без доказів». **(Адвокат, Краматорськ)**

«Ну, проводити роз'яснювальну роботу серед населення. Якби навіть працівники того ж ПФ спочатку... Все одно, люди, перш ніж звертатися, я так розумію, що вони дзвонять. Якщо нам дзвонять, коли хочуть звернутися за правовою допомогою, контакти є. Дзвонять і з тієї території. Я думаю, ПФ, у них тим більше є контакт. Якщо в ПФ буде мобільний зв'язок, і наскільки я знаю, у них там є черговий мобільний телефон, тільки щоб туди можна було додзвонитися, і буде людина отримувати вичерпну інформацію про те, що треба для отримання пенсій». **(БПД, Сєверодонецьк)**

По-друге, проблемою для деяких позивачів є сплата судового збору. Хоча ці витрати має компенсувати Пенсійний фонд у випадках, коли рішення приймається на користь позивача, але такі випадки нечасті. Суд може звільнити позивача від сплати судового збору за його проханням, але ця практика не є сталою. Тож пропонується приділити увагу грошовому аспекту процедури та зменшити фінансовий тягар для позивачів.

«Людина, яка звертається, зрозумійте, не кожен може сплатити судовий збір». **(Адвокат, Маріуполь)**

«Фінансова сторона питання – так. Людині іздити, платити треба судовий збір за подачу позовів до суду. Знаю, судовий збір коштує на сьогоднішній день 768 гривень. Ми, звичайно, просимо суди звільнити від сплати судового збору, але... не у всіх випадках. Є суди, які... ну буває, що звільняють, буває, що немає, але це таке». (БПД, Сєвєродонецьк)

По-третє, користування наявними електронними сервісами, що здатні полегшити проходження процедури, передбачає наявність в особи електронного цифрового підпису. Отож доцільним було би розробити механізми, що полегшували б отримання ЕЦП, чи принаймні поширювати інформацію про цей інструмент. Також корисним може бути механізм, що надає змогу адвокату виконувати певні дії через електронні сервіси за дорученням клієнта.

«Та взагалі, щоб у людей перше був ЕЦП, електронний цифровий підпис, тоді буде воно простіше. Якби вони ще могли самостійно користуватися, то ще було б простіше». (Адвокат, Краматорськ)

«Краще розвивати ці сервіси і зробити можливість поєднання цих всіх реєстрів, а також доступу мого, як адвоката, в інтересах певної особи. Не виключно вона, ця особа з ЕЦП самостійно, з моєю допомогою, а якщо я, як адвокат, зайшов в інтересах цієї особи, міг позначити, що я це роблю на підставі ордеру, наприклад, і в інтересах певної особи отримую інформацію, щоб можна була сервіси ці електронні, щоб це передбачали можливість». (Адвокат, Краматорськ)

По-четверте, важливо інформувати тих, хто отримує відмову від Пенсійного фонду, про граничні терміни оскарження рішення. З іншого боку, пропонується зробити судову практику більш лояльною до ситуацій, коли терміни були не дотримані, і розширити перелік поважних причин, включивши до нього перебування на непідконтрольних уряду України територіях.

«Не зволікати, терміново приймати рішення. Були навіть випадки, коли ми отримуємо позовну заяву, а оскаржується, бо було винесено в минулому році. Він сам собі затягує цю проблему». (Пенсійний фонд, Краматорськ)

«Перше, я сказала, судова обізнаність про строки, а друге – судова практика, яка на такі кейси вона б не розглядала строки. Перебування на непідконтрольній уряду України території вважала би поважною причиною, наприклад». (Юрист NRC, Краматорськ)

Один із опитаних адвокатів також запропонував переглянути механізм оплати роботи адвоката державою, щоби підвищити мотивацію до більш ефективної роботи та покращити сервіс для клієнтів.

«Держава порахувала, що на певну категорію справ в середньому витрачається певна кількість грошей. Так? Взяла і зробила, згенерував співробітник штрих-код, на якому є певна сума грошей, за якою можна буде отримати в казні гроші. Згенерував цей код, віддав людині, сказав, що у нас ось є 22 адвоката, можете вибирати з кого завгодно, у Вас є штрих-код, є 850 грн. Ви можете взяти ось у цих людей. Адвокат, припустимо, Ви готові легально заплатити, доплатити там адвокату 200 грн. У Вас вони є, а держава дала Вам 850. А один адвокат надає, він пішохід, наприклад. Він може цей запит нести рік, припустимо, буде користуватися Укрпоштою, тому що ніхто ж, ці витрати додаткові... А інший каже, що може надати послугу, у нього є автомобіль, офіс». (Адвокат, Краматорськ)



Опитування отримувачів послуг правосуддя

Під час опитування було встановлено контакт із 71 респондентом, які повідомили, що займалися питанням підтвердження трудового стажу з моменту початку збройного конфлікту. Опитані мають або постійне місце проживання на непідконтрольних уряду України територіях, або їх спірний трудовий стаж мав місце на підприємствах, установах, організаціях, що станом на сьогодні розташовані на непідконтрольних уряду України територіях.

Всі інтерв'ю проводилися телефоном. Пошук респондентів здійснювався декількома шляхами:

- серед бенефіціарів благодійного фонду «Право на захист», що зверталися за правовою допомогою з досліджуваного питання. У такий спосіб було опитано 70 осіб;
- серед мешканців непідконтрольних уряду України територій, що брали участь в попередніх дослідженнях. У такий спосіб було опитано 1 особу.

ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ОПИТАНИХ

- Понад три чверті респондентів – чоловіки (76%), чверть – жінки (24%) (Діаграма 4.1).



Діаграма 4.1 Стать

- Займалися питанням підтвердження трудового стажу переважно люди передпенсійного віку: 90% опитаних були людьми віком від 36 до 59 років (найчастіше – старші за 50 років). Ще 10% респондентів були старші за 60 років (Діаграма 4.2).



Діаграма 4.2 Вік

- Повну, неповну чи базову вищу освіту здобули 20% опитаних, професійно-технічну – 75% респондентів, решта мають нижчий освітній рівень (Діаграма 4.3).



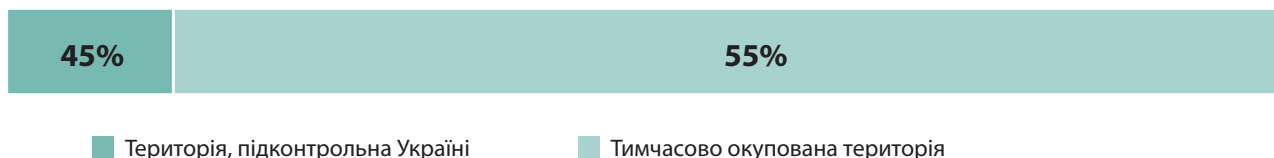
Діаграма 4.3 Освіта

- Переважна більшість респондентів представлена міськими мешканцями: їх частка становить 83%. Ще 17% опитаних мешкає в сільській місцевості (Діаграма 4.4).



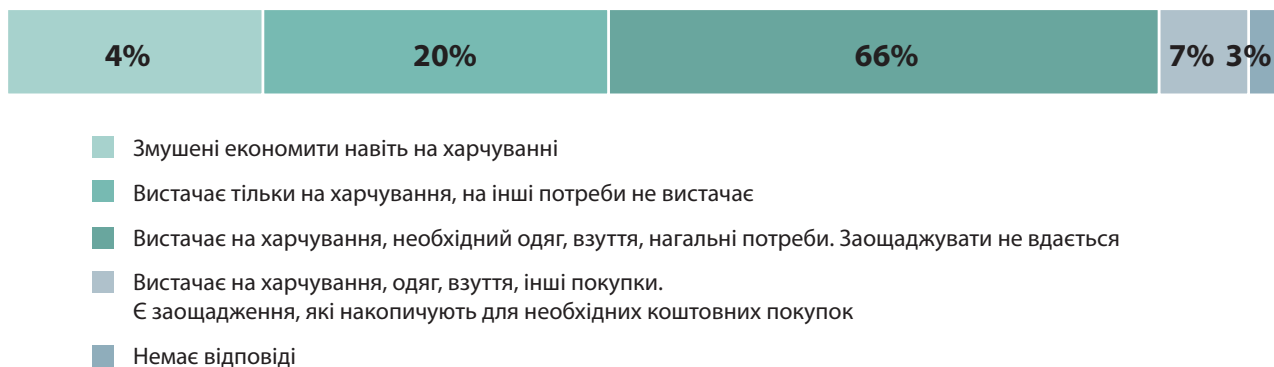
Діаграма 4.4 Проживання у місті або селі

- В період, коли опитані займались підтвердженням трудового стажу, 34% проживали на підконтрольній уряду України території Донецької області, 11% – на підконтрольній території Луганської області, 51% – на непідконтрольних уряду України територіях Донецької області, 4% – на непідконтрольних уряду України територіях Луганської області (Діаграма 4.5).



Діаграма 4.5 Місце проживання

- Чотири відсотки (4%) опитаних вимушені заощаджувати навіть на харчуванні. Ще 20% вистачає лише на харчування, але не на інші потреби. Найбільша частка опитаних (66%) описує своє матеріальне становище як «Вистачає на необхідний одяг, взуття, нагальні потреби, заощаджувати не вдається». Можуть робити заощадження для коштовних придбань 7% респондентів. Ще 3% осіб не відповіли (Діаграма 4.6).



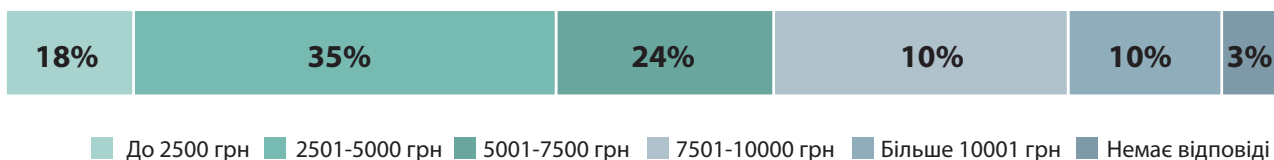
Діаграма 4.6 Матеріальна забезпеченість

- Дві третини опитаних (66%) перебувають на пенсії, а майже третина з них (28%) досі працює на оплачуваній роботі. Безробітні та особи, що займаються домашнім господарством та доглядом за іншими членами родини, становили абсолютну меншість від усіх респондентів (Діаграма 4.7).



Діаграма 4.7 Зайнятість

- Сукупний дохід домогосподарства за останній місяць не перевищував 10 000 грн у більшості опитаних. До 2 500 грн отримали 18% респондентів, від 2 501 до 5 000 грн – 35%, від 5 001 до 7 500 грн – 24%, від 7 501 до 10 000 грн – 10%. Ще 10% опитаних мають вищий дохід, решта не відповіли (Діаграма 4.8).



Діаграма 4.8 Сукупний дохід домогосподарств

- Мали довідку внутрішньо переміщеної особи 83% респондентів (Діаграма 4.9).



Діаграма 4.9 Наявність статусу внутрішньо переміщеної особи

КРОКИ НА ШЛЯХУ ДО ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТРУДОВОГО СТАЖУ

Всі опитані повідомили, що їм доводилося, починаючи з 13.04.2014, займатися підтвердженням трудового стажу шляхом звернення до суду на підконтрольних уряду України територіях. Крім того, всі відповіли, що отримали рішення суду про зарахування періоду роботи в певний час до періоду трудового стажу.

Відповідаючи на уточнювальне запитання про послідовність дій щодо підтвердження трудового стажу, всі респонденти вказали, що пройшли законодавчо визначені етапи: зібрили документи для звернення до Пенсійного фонду України, звернулися до ПФУ та отримали відмову щодо зарахування певного періоду роботи до трудового стажу, зібрили документи та склали заяву до суду та подали заяву до суду. У 6% випадків суд першої інстанції повернув позовну заяву для усунення недоліків.

Майже всі опитані (99%) отримали позитивне рішення суду першої інстанції про зарахування певного періоду роботи до трудового стажу, і лише одній особі було відмовлено в її позовних вимогах. У 70% випадків після того, як суд першої інстанції прийняв рішення, слідувало звернення тієї сторони, що програла (майже завжди це був Пенсійний фонд), до апеляційного суду.

Повідомляється, що не було жодного випадку, коли б апеляційний суд став на сторону Пенсійного фонду: скаргу залишали без руху або не задовольняли її. У 4 випадках (6%) після цього слідувало звернення до Верховного Суду, який також залишав скаргу без руху або залишав рішення апеляційного суду в силі.

Лише 13% опитаних отримали копію рішення суду про зарахування певного періоду роботи до трудового стажу. Це пояснюється тим, що копію зазвичай отримував представник особи – юрист чи адвокат.

Майже всі респонденти (93%) вважають, що їх позовні вимоги були задоволені у повному обсязі, ще 7% не погоджуються із цим.

ЗБІР ДОКУМЕНТІВ ТА ЗВЕРНЕННЯ ДО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ

Документи, які опитані збирали для звернення до Пенсійного фонду, включали:

- паспорт заявника (100%);
- виписки з особових рахунків і відомості на видачу заробітної плати (70%);
- довідки архівних установ про періоди сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України (66%);
- виписки із наказів про призначення на посади, відрядження, переведення на іншу роботу, звільнення тощо (61%);
- інші документи, які містять відомості про періоди роботи (76%).

Крім того, у 27% випадків опитані надавали інші документи, не названі в переліку, як-от:

- трудова книжка;
- військовий квиток;
- довідка про перейменування підприємства;
- довідки про підтвердження трудового стажу за умови відсутності трудової книжки чи відповідних записів у ній;
- довідки про заробітну плату;
- накази про проведення атестації робочих місць щодо умов праці тощо (Діаграма 4.10).

ЯКІ З ЦИХ ДОКУМЕНТІВ ЗНАДОБИЛИСЯ ДЛЯ ЗВЕРНЕННЯ ДО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ?

(% від всіх опитаних, N* = 71)

Паспорт заявника	100
Інші документи, які містять відомості про періоди роботи тощо	76
Виписки з особових рахунків і відомості на видачу заробітної плати	70
Довідки архівних установ про періоди сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України	66
Виписки із наказів про призначення на посади, відрядження, переведення на іншу роботу, звільнення тощо)	61
Службові посвідчення, що засвідчують факт виконання трудових (службових) обов'язків в певний період, займану посаду тощо	14
Характеристики, видані за місцем роботи, що підтверджують факт трудових відносин	6
Письмові трудові договори і угоди з відмітками про їх виконання	1
Інше	27

Діаграма 4.10 Документи, які знадобилися для звернення до Пенсійного фонду України

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

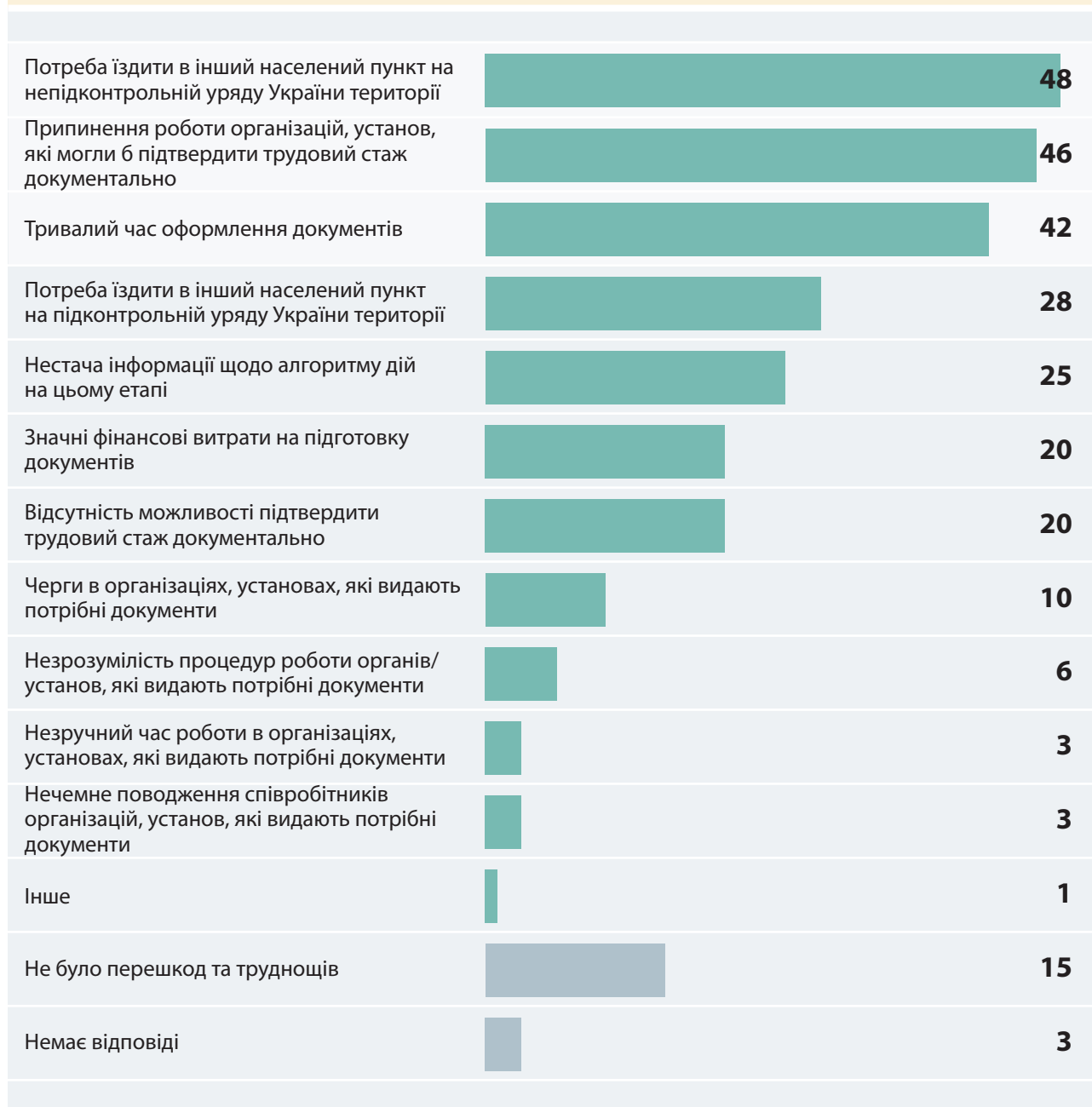
Серед тих, хто збирав документи для Пенсійного фонду, 18% не мали проблем. Решта повідомляли про такі основні труднощі:

- потреба їздити в інший населений пункт на непідконтрольній уряду України території (48%);
- припинення роботи організацій, установ, які могли би підтвердити трудовий стаж документально (46%);
- тривалий час оформлення документів (42%) та інші (Діаграма 4.11).

Неформальних механізмів подолання перешкод виявлено не було. Основні шляхи вирішення проблем – звернення по фахову допомогу до юристів або по фінансову чи консультативну до близького оточення. В багатьох випадках опитані зверталися за довідками з архівів на непідконтрольних уряду України територіях. Здебільшого доводилося очікувати та терпіти незручності.

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЦЬАМИ НА ЕТАПІ ЗБОРУ ДОКУМЕНТІВ ДЛЯ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від всіх опитаних, N* = 71)



Діаграма 4.11 Перешкоди та труднощі на етапі збору документів для Пенсійного фонду

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

На етапі звернення до Пенсійного фонду лише у 4% опитаних не було проблем. Решта повідомляли про такі основні труднощі:

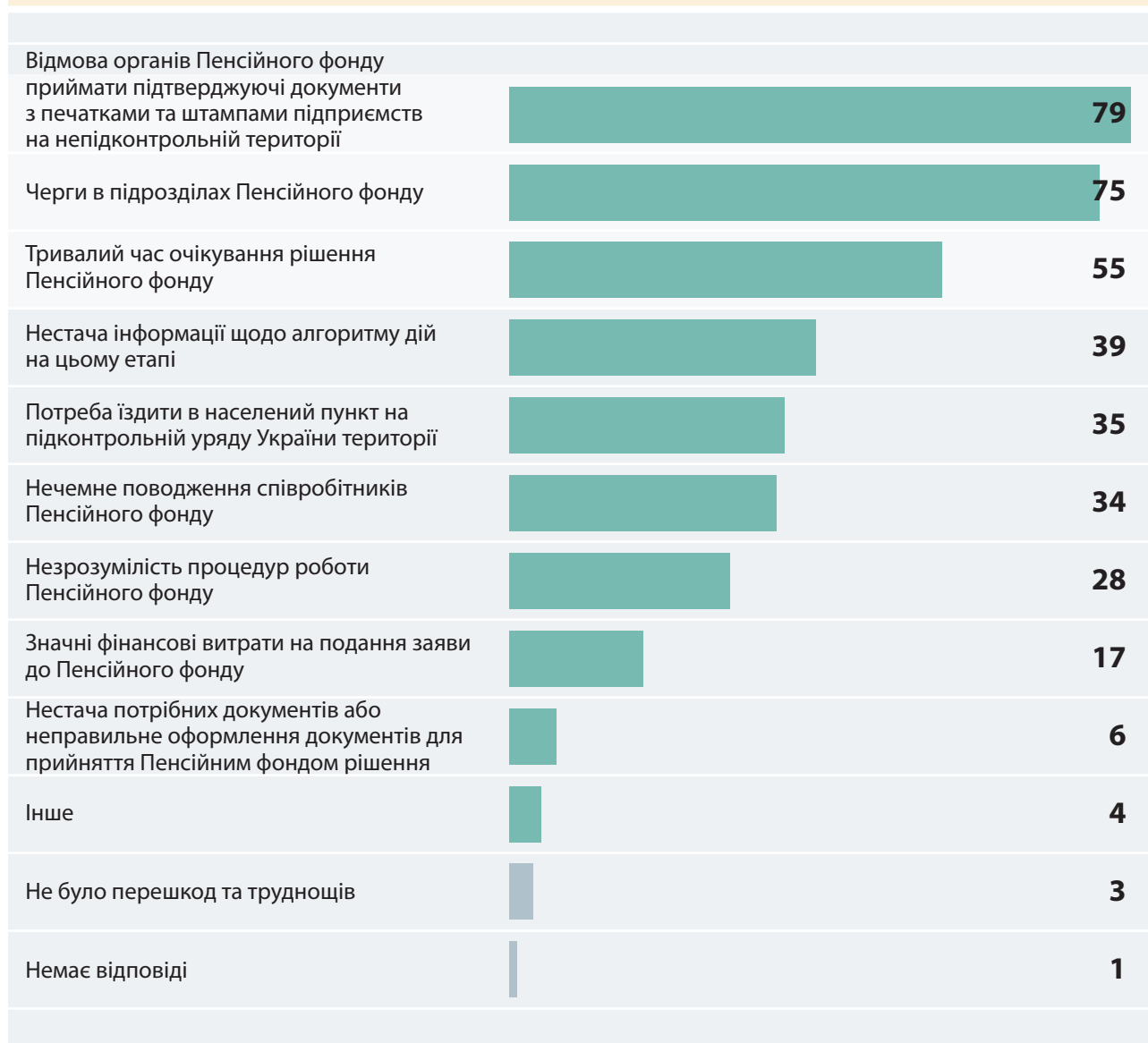
- відмова органів Пенсійного фонду приймати підтверджуючі документи з печатками та штампами підприємств на непідконтрольній уряду України території (79%);
- черги в підрозділах Пенсійного фонду (75%);

- тривалий час очікування рішення Пенсійного фонду (55%);
- нестача інформації щодо алгоритму дій на цьому етапі (39%);
- потреба їздити в населений пункт на підконтрольній уряду України території (35%);
- нечемне поводження співробітників Пенсійного фонду (34%) та інші (Діаграма 4.12).

Повідомлялося також про ситуацію, коли Пенсійний фонд не прийняв довідку з підприємства, що зараз знаходиться на непідконтрольних уряду України територіях, попри те, що вона була датована 2012 роком.

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЩАМИ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від всіх опитаних, N* = 71)



Діаграма 4.12 Перешкоди та труднощі на етапі звернення до Пенсійного фонду України

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Як і на етапі збору документів для Пенсійного фонду, про неформальні механізми подолання перешкод не повідомлялось (за винятком єдиної згадки про сплату неформального платежу в обсязі 200 грн). Респонденти долали труднощі терпінням та наполегливістю, а також зверталися по допомогу юриста або позичали кошти у близького оточення.

Витрати на етапі збору документів та звернення до Пенсійного фонду коливаються від 200 до 37450 грн. Середня вартість усього етапу – 5390 грн. В розрізі окремих статей витрат, в середньому опитані витрачали найбільше на проїзд (2942 грн) та проживання поза домом (3006 грн), а також інші пов'язані витрати, переважно харчування поза домом (2344 грн). Одна особа заплатила на цьому етапі 5000 грн за юридичну допомогу. Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведені у Таблиці 4.1.

РОЗМІР ВИТРАТ НА ЕТАПІ ЗБОРУ ДОКУМЕНТІВ ТА ЗВЕРНЕННЯ ДО ПФУ

Таблиця 4.1

Стаття витрат на етапі збору документів та звернення до ПФУ	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	2 942	300	14 000	64	90%
Проживання поза домом	3 006	100	20 000	27	38%
Підготовка документів	271	40	1 000	40	56%
Збір інформації або доказів	962	50	10 000	25	35%
Телефонні витрати та листування	120	30	300	33	46%
Юридична допомога	-	-	5 000	1	1%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам ⁶²	-	-	200	1	1%
Інші пов'язані витрати ⁶³	2 344	200	8 000	18	25%
Разом	5 390	200	37 450	66	93%

Середнє значення, мінімум та максимум розраховуються тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). Узагальнені показники по всьому етапу не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

Тривалість процесу⁶⁴ збору документів для Пенсійного фонду коливалась від 4 до 450 днів, а фактична кількість часу, витраченого на справу⁶⁵ – від 1 до 30 днів. Якщо не брати до розгляду випадки, коли процес тривав довше року, середня кількість днів між початком та завершенням збору документів становила 60 днів, а середня кількість витраченого часу – 6 днів (Таблиця 4.2).

⁶² Респондент не уточнив, кому та за що саме сплачував.

⁶³ Переважно харчування поза домом.

⁶⁴ Тут і далі тривалість процесів наведена в календарних днях.

⁶⁵ Для оцінки витрат часу на кожному етапі вимірювались два показники: кількість днів, що минули між початком та завершенням процесу, та кількість днів, фактично витрачених особою на зайняття певною справою. Наприклад, між поданням документів до суду та отриманням рішення пройшло 30 днів, але фактично особа витратила 2 дні – один на подання заяви, один – на участь в судовому засіданні.

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПІ ЗБОРУ ДОКУМЕНТІВ ДО ПФУ

Таблиця 4.2

Збір документів для ПФУ	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	60*	4	450	70	99%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	6	1	30	69	97%

*Середнє значення для показника «тривалість процесу» розраховане без 2 випадків, коли процес тривав довше року.

Тривалість процесу подання документів до Пенсійного фонду та отримання відмови коливалась від 9 до 300 днів, а фактична кількість часу, витраченого на справу – від 1 до 20 днів. Якщо не брати до розгляду випадки, коли процес тривав довше 4 місяців, середня кількість днів між початком та завершенням збору документів становила 44 дні, а середня кількість витраченого часу – 3 дні (Таблиця 4.3).

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО ПФУ

Таблиця 4.3

Звернення до ПФУ	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	44*	9	300	70	99%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	3	1	20	69	97%

*Середнє значення для показника «тривалість процесу» розраховане без 3 випадків, коли процес тривав довше 4 місяців.

ЗБІР ДОКУМЕНТІВ ТА СКЛАДАННЯ ЗАЯВИ ДО СУДУ

Документи, які опитані збирали для звернення до суду, включали:

- паспорт та ІПН позивача (99%);
- трудову книжку (96%);
- документи, видані за місцем роботи, служби, навчання або архівними установами (82%);
- дані, наявні в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування (77%);
- довідки, виписки із наказів, особові рахунки і відомості на видачу заробітної плати, посвідчення, характеристики, письмові трудові договори і угоди з відмітками про їх виконання, документи, що підтверджують сплату єдиного соціального внеску, податку на доходи фізичних осіб, військового збору тощо (62%);
- інші документи, які містять відомості про періоди роботи (63%) (Діаграма 4.13).

У 24% випадків опитані називали документи, не наведені в переліку, зокрема військовий квиток, довідку про реорганізацію підприємства, довідки про підтвердження трудового стажу за умови відсутності трудової книжки чи відповідних записів у ній, довідки про заробітну плату, про освіту, про декретну відпустку, про кваліфікацію, накази про проведення атестації робочих місць щодо умов праці, про групу інвалідності та причини нещасного випадку на виробництві тощо.

ЯКІ З ЦИХ ДОКУМЕНТІВ ЗНАДОБИЛИСЯ ДЛЯ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ?

(% від всіх опитаних, N* = 71)

Паспорт та ІПН позивача	99
Трудова книжка	96
Документи, видані за місцем роботи, служби, навчання або архівними установами	82
Дані, наявні в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування	77
Інші документи, які містять відомості про періоди роботи	63
Довідки, виписки із наказів, особові рахунки і відомості на видачу заробітної плати, посвідчення, характеристики тощо	62
Показання свідків	3
Інше	24

Діаграма 4.13 Документи, які знадобилися для звернення до суду

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Серед тих, хто збирав документи до суду, 58% не мали проблем, що пояснюється, по-перше, тим, що більшість або всі документи були зібрані раніше перед зверненням до Пенсійного фонду, по-друге, участю юристів на цьому етапі. Решта повідомляли про такі основні труднощі:

- потреба їздити в інший населений пункт на непідконтрольній (23%) та підконтрольній (17%) уряду України території;
- припинення роботи організацій, установ, які могли б підтвердити трудовий стаж документально (20%);
- значні фінансові витрати на підготовку документів (15%);
- тривалий час оформлення документів (14%) та інші (Діаграма 4.14).

Неформальних механізмів подолання перешкод виявлено не було. Як і раніше, основні шляхи вирішення проблем – звернення по юридичну допомогу до правозахисників або по фінансову до близького оточення. Також згадувалися додаткові поїздки в інші населені пункти та пошук свідків.

В окремих випадках судовий збір за позивача сплачував благодійний фонд у зв'язку із скрутним фінансовим становищем особи.

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЩАМИ НА ЕТАПІ ЗБОРУ ДОКУМЕНТІВ ДО СУДУ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від всіх опитаних, N* = 71)



Діаграма 4.14 Перешкоди та труднощі на етапі збору документів до суду

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

На етапі звернення до суду 40% опитаних не мали проблем. Решта повідомляли про такі основні труднощі:

- тривалий час розгляду справи судом (32%);
- значні фінансові витрати на подання заяви до суду (24%);
- тривалий час виготовлення рішення суду (11%) та інші (Діаграма 4.15).

На цьому етапі долати труднощі респондентам допомагали поради і дії юристів, а також фінансові позики близького оточення.

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЦЯМИ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від всіх опитаних, N* = 71)

Тривалий час розгляду справи судом	32
Значні фінансові витрати на подання заяви до суду	24
Тривалий час виготовлення рішення суду	11
Потреба їздити в населений пункт на підконтрольній уряду України території	7
Незрозумілість процедур роботи суду	3
Інше	1
Не було перешкод та труднощів	37
Немає відповіді	3

Діаграма 4.15 Перешкоди та труднощі на етапі звернення до суду

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Витрати на етапі збору документів до суду коливаються від 250 до 6404 грн. Середня вартість усього етапу – 1908 грн. В розрізі окремих статей витрат, в середньому опитані витрачали найбільше на проїзд (1025 грн) та проживання поза домом (1757 грн). Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведено у *Таблиці 4.4*.

Слід зазначити, що лише 3 особи (4%) повідомили про те, що у кінцевому підсумку отримали компенсацію судового збору коштом протилежної сторони.

Тривалість процесу підготовки документів до суду коливалась від 3 до 120 днів, а фактична кількість часу, витраченого на справу – від 1 до 5 днів. У чверті випадків респонденти зазначали, що не витрачали на це часу взагалі (вочевидь, у випадку делегування цих процесів юристам). Середня кількість днів на підготовку документів до суду становила 32, а середня кількість витраченого часу – 1,5 дні (*Таблиця 4.5*).

РОЗМІР ВИТРАТ НА ЕТАПІ ЗБОРУ ДОКУМЕНТІВ ДО СУДУ

Таблиця 4.4

Стаття витрат на етапі збору документів до суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	1 025	100	3 000	49	69%
Проживання поза домом	1 757	350	5 000	20	28%
Підготовка документів	150	100	200	6	8%
Збір інформації або доказів	250	150	300	3	4%
Телефонні витрати та листування	70	30	150	14	20%
Юридична допомога	-	-	-	0	0%
Судовий збір	796	465	1 536	54	76%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам	-	-	-	0	0%
Інші пов'язані витрати	833	200	2 000	3	4%
Разом	1 908	250	6 404	70	99%

Середнє значення розраховується тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). Узагальнені показники по всьому етапу не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПІ ЗБОРУ ДОКУМЕНТІВ ДО СУДУ

Таблиця 4.5

Збір документів до суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	32	3	120	69	97%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	1.5	0	5	67	94%

Витрати на звернення до суду та отримання рішення коливаються від 50 до 7500 грн, в середньому – 1629 грн. В розрізі окремих статей витрат, в середньому опитані витрачали найбільше на проїзд (1184 грн) та проживання поза домом (1771 грн), а також інші пов'язані витрати, переважно харчування поза домом (1067 грн). Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведено у Таблиці 4.6.

Тривалість процесу звернення до суду та отримання рішення колівалася від 2 до 240 днів, а фактична кількість часу, витраченого на справу – від 1 до 5 днів. В окремих випадках (14%) респонденти зазначили, що не витрачали на це часу взагалі. Середня кількість днів між поданням документів до суду та отриманням рішення становила 89 днів, а середня кількість витраченого часу – 2 дні (Таблиця 4.7).

РОЗМІР ВИТРАТ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Таблиця 4.6

Стаття витрат на етапі звернення до суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	1 184	50	6 000	34	48%
Проживання поза домом	1 771	300	5 000	14	20%
Підготовка документів	600	100	2 000	4	6%
Збір інформації або доказів	-	-	300	1	1%
Телефонні витрати та листування	66	30	150	11	15%
Юридична допомога	-	-	-	0	0%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам	-	-	-	0	0%
Інші пов'язані витрати	1 067	1 000	1 200	3	4%
Разом	1 629	50	7 500	44	62%

Середнє значення розраховується тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). Узагальнені показники по всьому етапу не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ТА ОТРИМАННЯ РІШЕННЯ

Таблиця 4.7

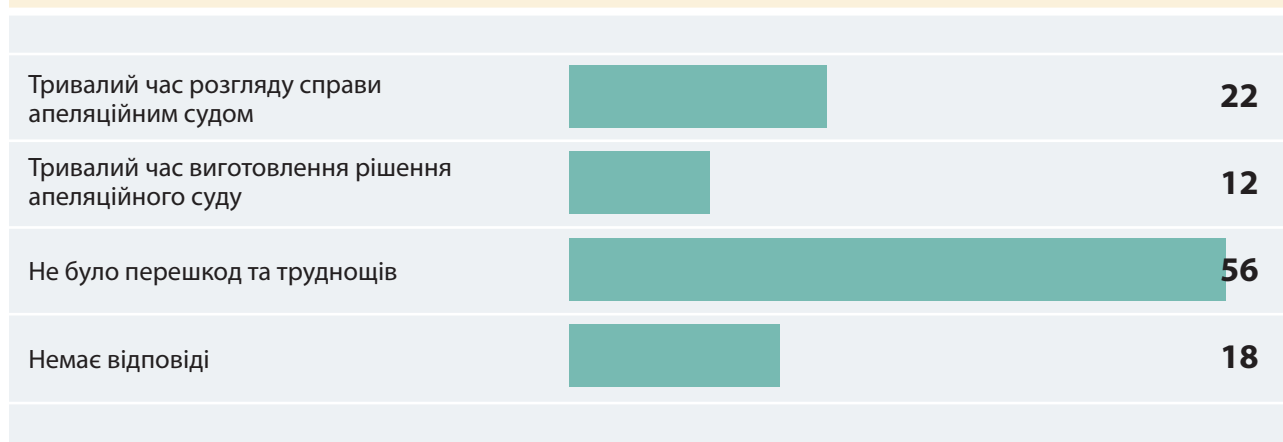
Звернення до суду та отримання рішення	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	89	2	240	68	96%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	2	0	5	66	93%

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ СУДУ НИЖЧОЇ ІНСТАНЦІЇ

В абсолютній більшості випадків скаргу до апеляційного та Верховного Суду подавав Пенсійний фонд. Дані, отримані під час опитування, вказують також, що в багатьох випадках ця скарга була технічною, тобто провадження у справі не відкривалося. Тому особа не мусила вживати ніяких заходів або нести фінансові витрати. Втім, такі дії Пенсійного фонду затягували час (в середньому на 2,5 місяці, як свідчить аналіз судових справ) і перешкоджали тому, щоб рішення суду першої інстанції вступило в дію. Про це свідчать отримані відповіді: 22% опитаних, чия справа доходила до апеляційного суду, скаржаються на тривалий час розгляду питання апеляційним судом, а 12% – на тривалий час виготовлення рішення суду (Діаграма 4.16). Інших труднощів на етапі оскарження рішення суду в респондентів не було. Зазначалося, що в окремих випадках доводилось подавати заяви про видачу судового рішення та виконавчих листів для прискорення процесу.

ЧИ СТИКАЛИСЬ ВИ З ПЕРЕШКОДАМИ, ТРУДНОЩАМИ НА ЕТАПІ ЗВЕРНЕННЯ ДО АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДУ? ЯКЩО ТАК, В ЧОМУ ВОНИ ПОЛЯГАЛИ?

(% від опитаних, чия справа дійшла до апеляційного суду, N* = 50)



Діаграма 4.16 Перешкоди та труднощі на етапі звернення до апеляційного суду

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Витрати на етапі оскарження рішення суду нижчої інстанції були лише у двох опитаних та не перевищували 200 грн.

Звернення однієї зі сторін процесу до апеляційного суду в більшості випадків не передбачало затрат часу на підготовку, але в окремих випадках згадувалось, що вона тривала до 90 днів, а часові затрати становили 1-2 дні. Період між засіданням апеляційного суду, якщо воно мало місце, та отриманням рішення тривав від 1 до 40 днів, часові затрати оцінювались в 1-2 дні (Таблиця 4.8). Підготовка до Верховного Суду в одному випадку тривала 90 днів, у другому – 60 днів, ще у двох випадках вона не зайняла часу. Про часові затрати на участь в засіданні Верховного Суду не повідомлялось.

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ЕТАПАХ ПІДГОТОВКИ ТА ПОДАННЯ ДОКУМЕНТІВ ДО АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДУ, УЧАСТІ В ЗАСІДАННІ ТА ОТРИМАННІ РІШЕННЯ

Таблиця 4.8

	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Підготовка та подання документів до апеляційного суду					
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	19	0	90	18	25%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	1	0	9	19	27%
Участь в засіданні апеляційного суду та отримання рішення					
Тривалість процесу (від початку до закінчення)*	12	0	40	24	34%
Фактична кількість днів, витрачених на справу*	1	0	2	24	34%

ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Для опису додаткових часових та фінансових витрат, які можуть виникати на етапі виконання судового рішення, було додатково опитано 11 респондентів, що стикалися з тими чи іншими труднощами після того, як суд ухвалив рішення про зарахування певного періоду часу до трудового стажу. Десять опитаних попередньо відповідали на інші запитання анкети, один респондент заповнював лише додаткову анкету про післясудовий етап.

Шестеро з одинадцяти опитаних (55%) після отримання судового рішення про зарахування певного періоду часу до трудового стажу повторно зверталися до Пенсійного фонду із заявою та копією рішення. Ще 3 респонденти не зверталися, оскільки не бачили в цьому потреби, тому що ПФУ сам опрацьовує судові рішення і нараховує пенсію; одна особа повідомила, що за неї звернувся хтось інший; ще в однієї особи тривалий час не було на руках рішення суду, яке би набуло чинності.

Шестеро опитаних (55%) мали проблему із тим, що Пенсійний фонд зарахував період роботи до трудового стажу, але не врахував обсягу заробітної плати за цей період. Ще більш поширеною була проблема із виникненням заборгованості: ПФУ почав виплачувати пенсію у належному обсязі з моменту набуття рішенням суду чинності, але не компенсував різницю за період з моменту першого звернення особи до ПФУ із заявою. Така ситуація виникала у семи респондентів (64%). Слід наголосити, що ці показники поширеності проблем не репрезентують ситуацію в цілому, оскільки додаткове опитування проводилось лише серед отримувачів послуг правосуддя, що зіштовхнулися з труднощами на післясудовому етапі.

За експертними оцінками БФ «Право на захист», проблема заборгованості ПФУ стосується всіх бенефіціарів, починаючи з серпня 2018 року, коли, за їх інформацією, було призупинено фінансування таких виплат. Проблема зарахування розміру заробітної плати за спірний період стосується тільки тих, чий заробіток в цьому часовому проміжку були достатньо великими, щоби додаткове судове оскарження мало сенс. Серед бенефіціарів БФ «Право на захист», які займалися підтвердженням трудового стажу, таких є близько двох третин.

Дев'ять респондентів з одинадцяти вирішили свої проблеми, один – частково, один перебуває у процесі вирішення. Питання з урахуванням обсягу заробітної плати за спірний період вирішувалось у судовому порядку. Питання щодо заборгованості ПФУ в одному випадку вирішувалось через суд, в одному випадку – спроб розв'язання проблеми на момент опитування ще не здійснювалось. У всіх інших випадках опитані зверталися до керівництва ПФУ зі скаргами, зокрема в головне управління ПФУ в області, в одному випадку – в Кабінет Міністрів України.

Витрати на післясудовому етапі коливаються від 350 до 5430 грн, в середньому становлячи 1734 грн. В розрізі окремих статей витрат, в середньому опитані витрачали найбільше на судовий збір (809 грн), проїзд (425 грн) та проживання поза домом (717 грн). В одному випадку особа зверталася до платного юриста; звернення коштувало їй 4000 грн. Деталізовані показники витрат по статтях та в цілому наведено у *Таблиці 4.9*.

Якщо на післясудовому етапі особа зверталася до суду повторно, середні витрати становили 2152 грн (або 1604 грн, якщо не враховувати випадок, коли респондент користувався послугами платного юриста). У тому разі, коли намагання вирішити проблеми обмежувалися скаргами, середній обсяг витрат був меншим та становив 1005 грн.

РОЗМІР ВИТРАТ НА ПІСЛЯСУДОВОМУ ЕТАПІ

Таблиця 4.9

Стаття витрат на етапі звернення до суду	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Проїзд	425	100	1200	10	91%
Проживання поза домом	717	200	1200	6	55%
Підготовка документів	-	-	200	1	9%
Збір інформації або доказів	-	-	-	0	0%
Телефонні витрати та листування	-	-	-	0	0%
Юридична допомога	-	-	4000	1	9%
Судовий збір	809	704.8	880.0	6	55%
Неформальні платежі, хабарі чиновникам	-	-	100	1	9%
Інші пов'язані витрати	274	120	400	5	45%
Разом	1734	350	5430	11	100%

Середнє значення розраховується тільки від тих респондентів, що вказали витрати (>0 грн). Узагальнені показники по всьому етапу не дорівнюють сумі показників по кожній статті витрат, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що мали витрати по відповідній статті.

Опитані, що зверталися до суду з новим позовом, витрачали на це в середньому 64 дні (від початку підготовки до отримання рішення), при цьому фактична кількість часу, безпосередньо присвяченого справі, становила 3 дні (Таблиця 4.10). Звернення до інших інстанцій займало в середньому 45 днів, а фактичний обсяг часових витрат – 2 дні. Якщо узагальнити, післясудовий етап в середньому тривав 57 днів. Після отримання рішення суду чи реакції на скаргу очікування виплати пенсії в належному розмірі займало від 60 до 120 днів, в середньому – 78 днів.

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ НА ПІСЛЯСУДОВОМУ ЕТАПІ

Таблиця 4.10

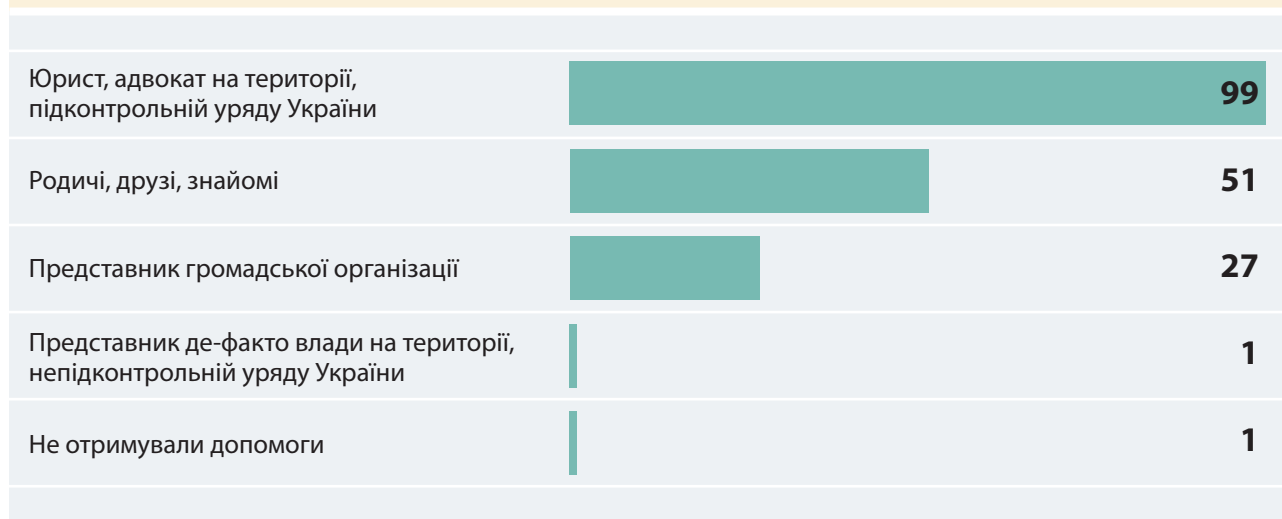
	Середнє (грн)	Мінімум (грн)	Максимум (грн)	Вказали витрати (кількість опитаних)	Вказали витрати (% від всіх опитаних)
Повторне звернення до суду з новим позовом					
Тривалість процесу (від початку до закінчення)	64	30	120	7	64%
Фактична кількість днів, витрачених на справу	3	1	6	7	64%
Звернення в інші інстанції					
Тривалість процесу (від початку до закінчення)*	45	30	60	4	36%
Фактична кількість днів, витрачених на справу*	2	1	5	4	36%

ЗВЕРНЕННЯ ЗА ПРАВОВОЮ ТА ІНШОЮ ДОПОМОГОЮ

Як зазначалося вище, майже всі опитані були бенефіціарами БФ «Права на захист». Тож зверталися по допомогу юриста у процесі намагань отримати компенсацію 99% опитаних, і лише одна особа не отримувала жодної допомоги. В одному випадку респондент також звертався до державної системи БПД (на додачу до «Права на захист»). Користувався підтримкою родичів, друзів, знайомих 51% респондентів. Крім того, 27% вказали, що зверталися до недержавних організацій (найімовірніше, маючи на увазі, знову ж таки, «Право на захист»), які переважно допомагали порадами на етапі збору документів до Пенсійного фонду. Одна особа отримувала допомогу від представників де-факто влади на непідконтрольних уряду України територіях (Діаграма 4.17).

ЧИ ОТРИМУВАЛИ ВИ ДОПОМОГУ У ПРОЦЕСІ ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТРУДОВОГО СТАЖУ? ЯКЩО ТАК, ВІД КОГО?

(% від всіх опитаних, N* = 71)



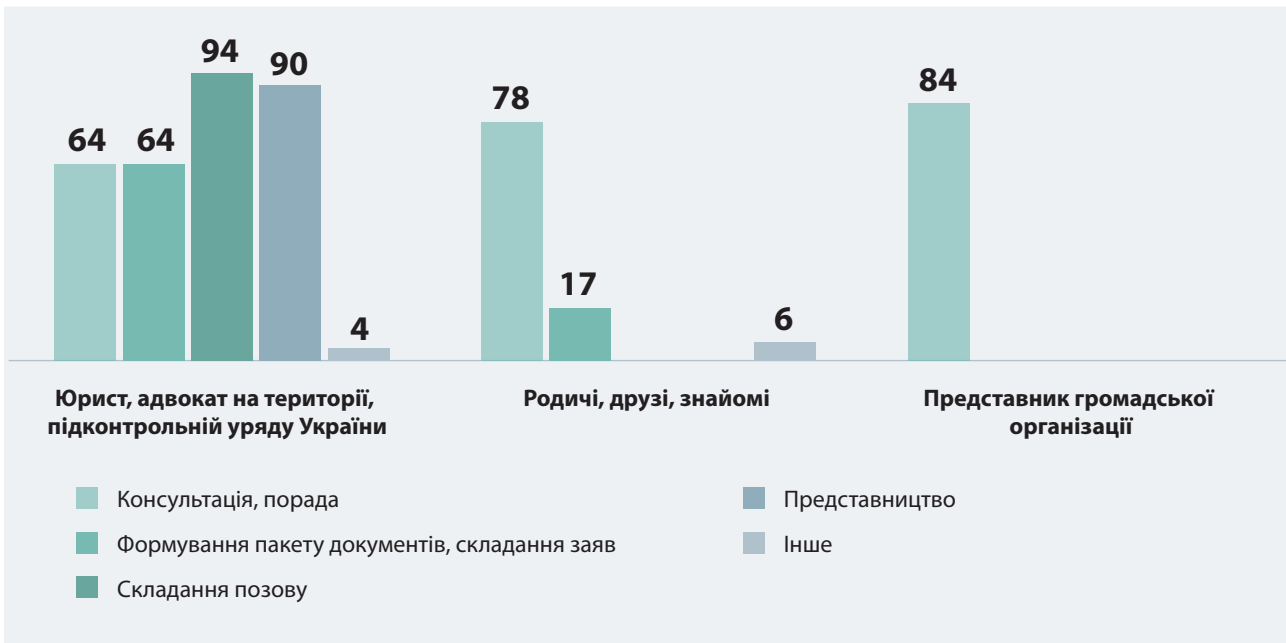
Діаграма 4.17 Допомога у процесі підтвердження трудового стажу

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Допомога юриста чи адвоката полягала у консультуванні (64%), формуванні пакета документів (64%), складанні позову (94%) та у представництві (90%) (Діаграма 4.18). У всіх випадках юрист займався справою на етапі збору та подання документів до суду, але у 12% випадків він також допомагав збирати документи для звернення в Пенсійний фонд, у 23% – подавати документи до ПФ, у 19% – готуватися до слухання справи в апеляційному адміністративному суді, у 3% – готуватися до слухання справи в Верховному Суді (Діаграма 4.19). Спілкування з юристом відбувалося здебільшого особисто (94%) та телефоном (83%). Також 11% повідомили, що отримували допомогу юриста онлайн.

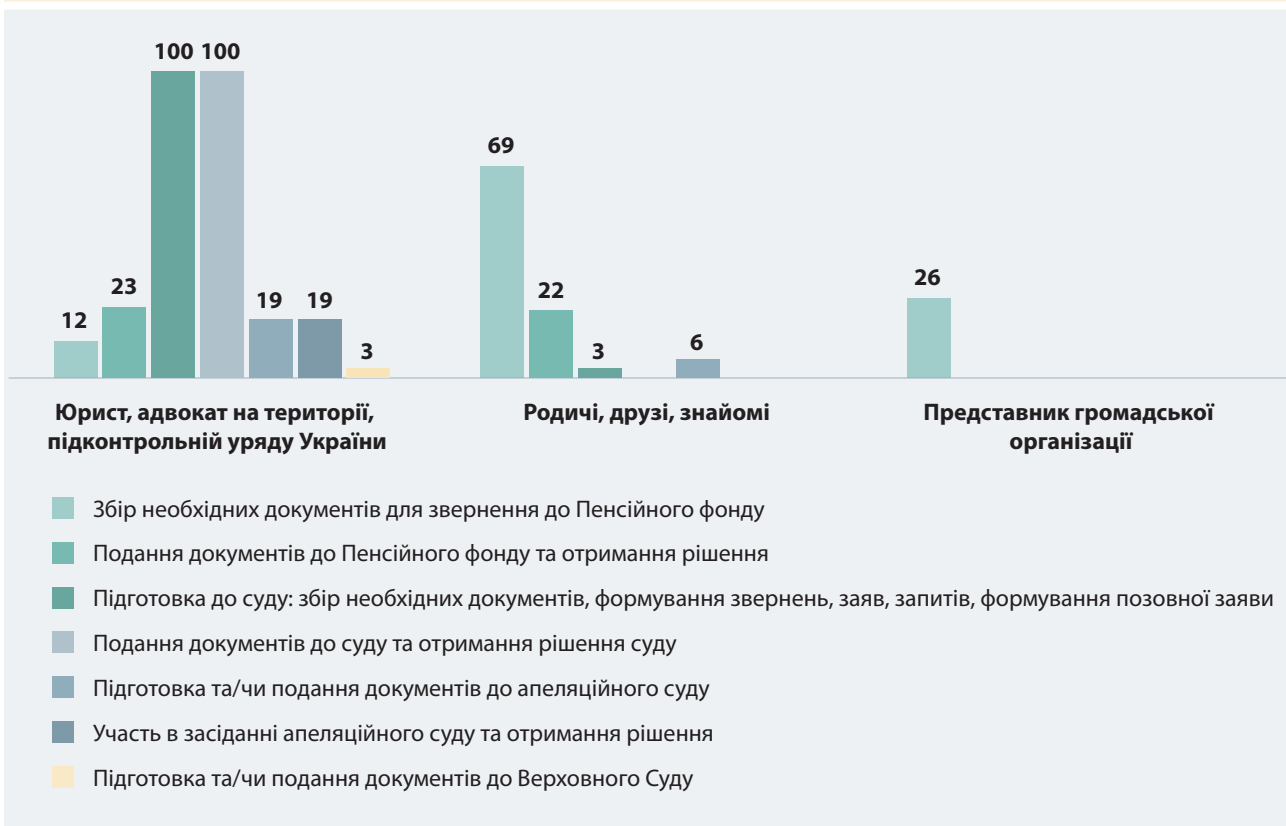
Найближче оточення переважно допомагало нефаховими порадами, збором потрібних документів або фінансово на етапі взаємодії з Пенсійним фондом (Діаграма 4.18).

В ЧОМУ ПОЛЯГАЛА НАДАНА ДОПОМОГА? (% від опитаних, що отримували допомогу від певного надавача, N* (юрист) = 70, N* (близьке оточення) = 36, N* (ГО) = 19)



Діаграма 4.18 Форма отриманої допомоги *Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

НА ЯКОМУ ЕТАПІ ВИ ОТРИМУВАЛИ ДОПОМОГУ? (% від опитаних, що отримували допомогу від певного надавача, N* (юрист) = 70, N* (близьке оточення) = 36, N* (ГО) = 19)



Діаграма 4.19 Етап, на якому була отримана допомога *Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ

На момент виникнення потреби підтвердити трудовий стаж майже половина (49%) опитаних зовсім не розуміли юридичну процедуру та алгоритм подальших дій. Більше чверті (27%) опитаних повністю чи переважно її розуміли, а 24% частково розуміли, частково ні (Діаграма 4.20).

ЯКЩО ГОВОРИТИ ПРО ЧАС, КОЛИ ПОТРЕБА ПІДТВЕРДИТИ ТРУДОВИЙ СТАЖ ТІЛЬКИ ВИНИКЛА, НАСКІЛЬКИ ВИ РОЗУМІЛИ ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ ТА АЛГОРИТМ ПОДАЛЬШИХ ДІЙ? (% від всіх опитаних, N* = 71)



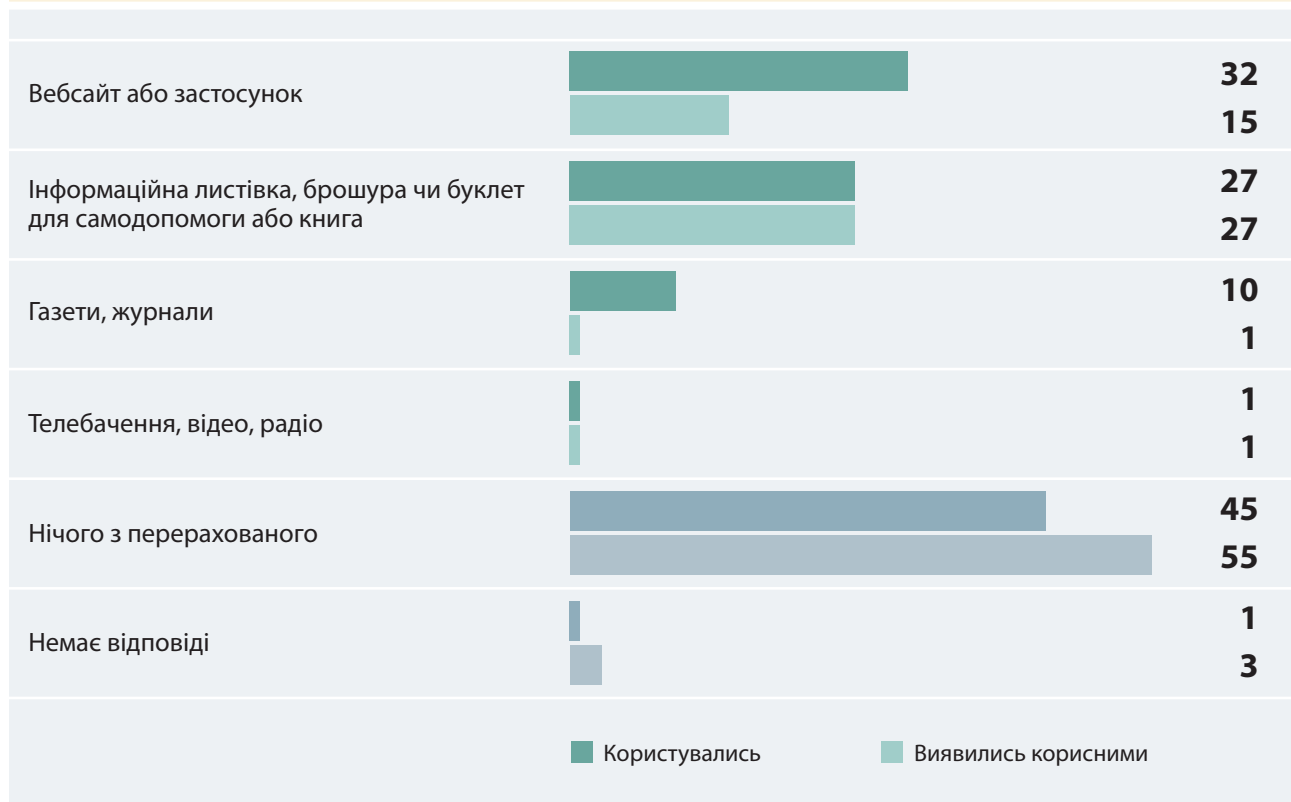
Діаграма 4.20 Розуміння юридичної процедури та алгоритму дій на етапі виникнення потреби підтвердити трудовий стаж

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Менше половини опитаних (46%) не користувалися жодним джерелом інформації (медіа, друковані матеріали, інтернет), щоби самостійно отримати інформацію про процедуру та алгоритм дій. Шукали інформацію в інтернеті 32% респондентів, користувались інформаційним буклетом, брошурою чи книгою 27%, друкованими ЗМІ – 10%, теле-, радіопередачами – 1%. Найбільш корисним джерелом для тих, хто шукав інформацію самостійно, виявилась інформаційна листівка, брошура чи буклет для самодопомоги або книга, а також пошук в інтернеті (Діаграма 4.21).

**ЧИ КОРИСТУВАЛИСЬ ВИ НИЖЧЕНАВЕДЕНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ІНФОРМАЦІЇ,
ЩОБ САМОСТІЙНО ОТРИМАТИ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ ТА
АЛГОРИТМ ПОДАЛЬШИХ ДІЙ? ЯКІ З ЦИХ ДЖЕРЕЛ ВИЯВИЛИСЬ ДЛЯ ВАС КОРИСНИМИ?**

(% від всіх опитаних, N* = 71)



Діаграма 4.21 Використання джерел інформації для самостійного вивчення юридичної процедури та алгоритму дій

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

КОРИСТУВАННЯ ОНЛАЙН-СЕРВІСАМИ ТА ТЕРМІНАЛАМИ САМООБСЛУГОВУВАННЯ

Майже третина опитаних (32%) тим чи іншим способом використовували інтернет у процесі намагання отримати компенсацію. Найпоширенішим є пошук в інтернеті корисної інформації:

- алгоритмів дій (32%);
- контактної інформації організацій, потрібних для проходження процедури (15%);
- шаблонів заяв до суду (10%);
- правил подання документів до суду (10%);
- текстів законів (4%).

Ще 3% респондентів повідомили, що отримували юридичну консультацію онлайн (*Діаграма 4.22*).



Діаграма 4.22 Використання онлайн-ресурсів

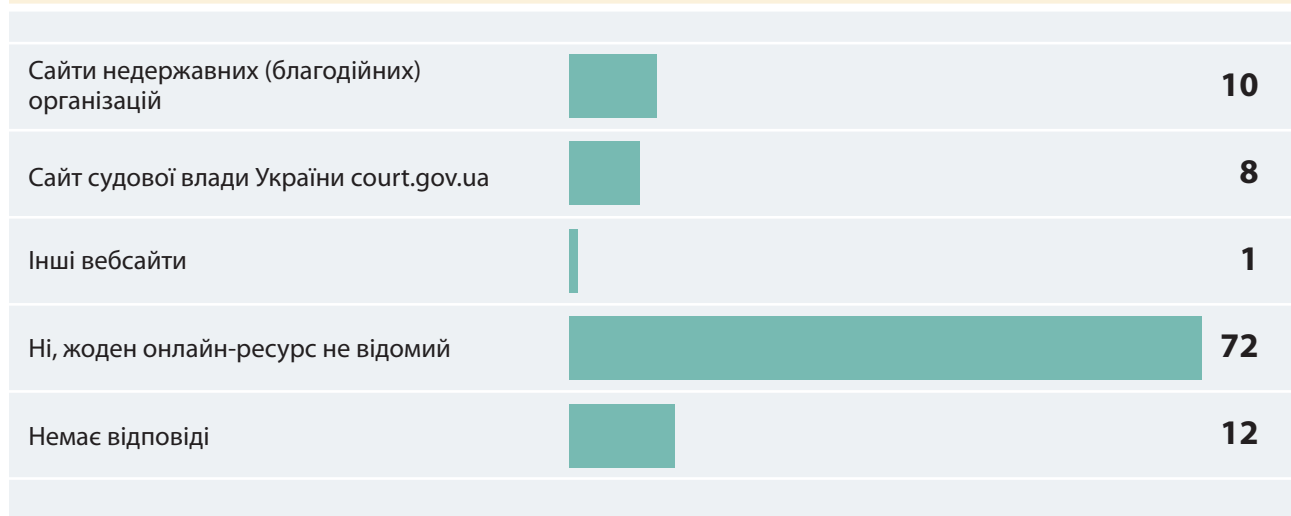
**Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки*

Також респондентів, що пройшли процедуру, запитували, чи знають вони спеціалізовані веб-ресурси, де можна отримати інформацію про процедуру отримання компенсації та надавачів правової допомоги: зокрема сайт Координаційного центру з надання правової допомоги legalaid.gov.ua, сайт судової влади України court.gov.ua, сайти регіональних та місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, сайти недержавних (благодійних) організацій.

Абсолютна більшість опитаних (84%) не знають про жодну веб-сторінку з перерахованих. Знають про сайти окремих недержавних, благодійних організацій («Право на захист») – 10%, про сайт court.gov.ua – 8%, ще одна особа згадала Офіційний сайт Пенсійного фонду України (*Діаграма 4.23*).

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ ПРО ПЕРЕЛІЧЕНІ НИЖЧЕ ОНЛАЙН-РЕСУРСИ, ДЕ МОЖНА ОТРИМАТИ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ЦЮ ЮРИДИЧНУ ПРОЦЕДУРУ ТА НАДАВАЧІВ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ?

(% від всіх опитаних, N* = 71)



Діаграма 4.23 Обізнаність щодо онлайн-ресурсів

*Кількість опитаних, від якої обраховуються відсотки

Жоден з респондентів не використовував термінали самообслуговування для сплати за послуги в процесі підтвердження трудового стажу.



Аналіз судових рішень

Додатково було здійснено аналіз судових рішень у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Усього було проаналізовано 30 справ щодо підтвердження трудового стажу, що був отриманий позивачем на непідконтрольних уряду України територіях, які розглядалися у судах Донецької та Луганської областей з моменту початку збройного конфлікту.

По двох справах провадження було відкрите у 2017 році, по десяти – у 2018 році, по вісімнадцяти – у 2019 році. Дев'ятнадцять справ розглядалися на першій інстанції в судах Донецької області, одинадцять – Луганської. Наступні спостереження зроблені на основі аналізу текстів судових рішень щодо цієї категорії справ:

- У більшості випадків (21 справа, або 70%) йшлося про зарахування пільгового трудового стажу та призначенні чи перерахунку пенсії на пільгових умовах. Ще у 9 випадках (30%) справа стосувалася зарахування відпрацьованого часу до загального трудового стажу та призначення чи перерахунку пенсії за віком.
- У 13 випадках (43% справ) проблема, з погляду ПФУ, полягала у невірному заповненні трудової книжки; у 14 випадках (47%) – у тому, що надані довідки були видані на непідконтрольних уряду України територіях; у 12 випадках (40%) – у тому, що потрібні довідки були відсутні (в тому числі через те, що архіви перебували на непідконтрольних уряду України територіях). Інші проблеми згадувались у 7 випадках (23%). Слід зазначити, що ПФУ міг зазначити декілька причин відмови у зарахуванні трудового стажу одночасно.
- У більшості випадків (63%) особи, що подавали заяву на призначення чи перерахунок пенсії, додавали до неї підтверджуючі довідки, видані на непідконтрольних уряду України територіях.
- Суд першої інстанції переважно стає на сторону позивача та задовольняє вимоги повністю (53%) чи частково (40%). Часткове задоволення переважно означає зобов'язання ПФУ повторно розглянути справу особи з урахуванням позиції суду щодо правомірності зарахування спірного трудового стажу. Основні підстави, на яких суд ґрунтує рішення – це неправомірність перекладення відповідальності за неправильне заповнення трудової книжки з роботодавця на працівника, а також можливість брати до уваги документи з непідконтрольних уряду України територій.
- У двадцяти з тридцяти (67%) випадків за результатами розгляду справи в суді першої інстанції було подано скаргу до апеляційного суду. Ця частка може зрости з часом, оскільки декілька з відібраних для аналізу справ досить свіжі й термін подання апеляційної скарги ще не збіг. Серед цих 20 скарг шістнадцять (80%) були залишені без руху чи повернені через несплату судового збору Пенсійним фондом. Три справи було розглянуто: в одному випадку апеляційний суд відмовив особі у підтвердженні трудового стажу, у двох – вирішив справу на користь особи.
- Лише в одному випадку справа дійшла до Верховного Суду, де було відмовлено у відкритті провадження.

- Кількість календарних днів між зверненням до ПФУ та отриманням відмови коливалась від 1 до 318, становлячи в середньому 44 (а якщо не враховувати два випадки, коли очікування тривало довше 3 місяців – 25 днів в середньому). Між зверненням до суду та відкриттям провадження – близько 4 днів, якщо заяву прийняли з першого разу. Між відкриттям провадження та отриманням рішення суду першої інстанції – в середньому 41 календарний день. Отримання ухвали про повернення скарги чи рішення апеляційного суду займає в середньому 76 днів (якщо рахувати від дати рішення суд першої інстанції). Сумарно від звернення до ПФУ до закінчення судового процесу минає в середньому 232 дні.
- Обсяг судового збору, що сплачувався позивачами, становив найчастіше 704,80 грн або 768,40 грн. У 70% справ суд зобов'язав стягнути з ПФУ цю суму на користь позивача, у 10% – розподілити витрати порівну між позивачем та ПФУ. Траплялося також, що позивачу дозволялося не сплачувати судовий збір до рішення суду, за результатами якого ці витрати покладались на ПФУ.



Візуалізація (мапування) процесу (відповідно до результатів дослідження)

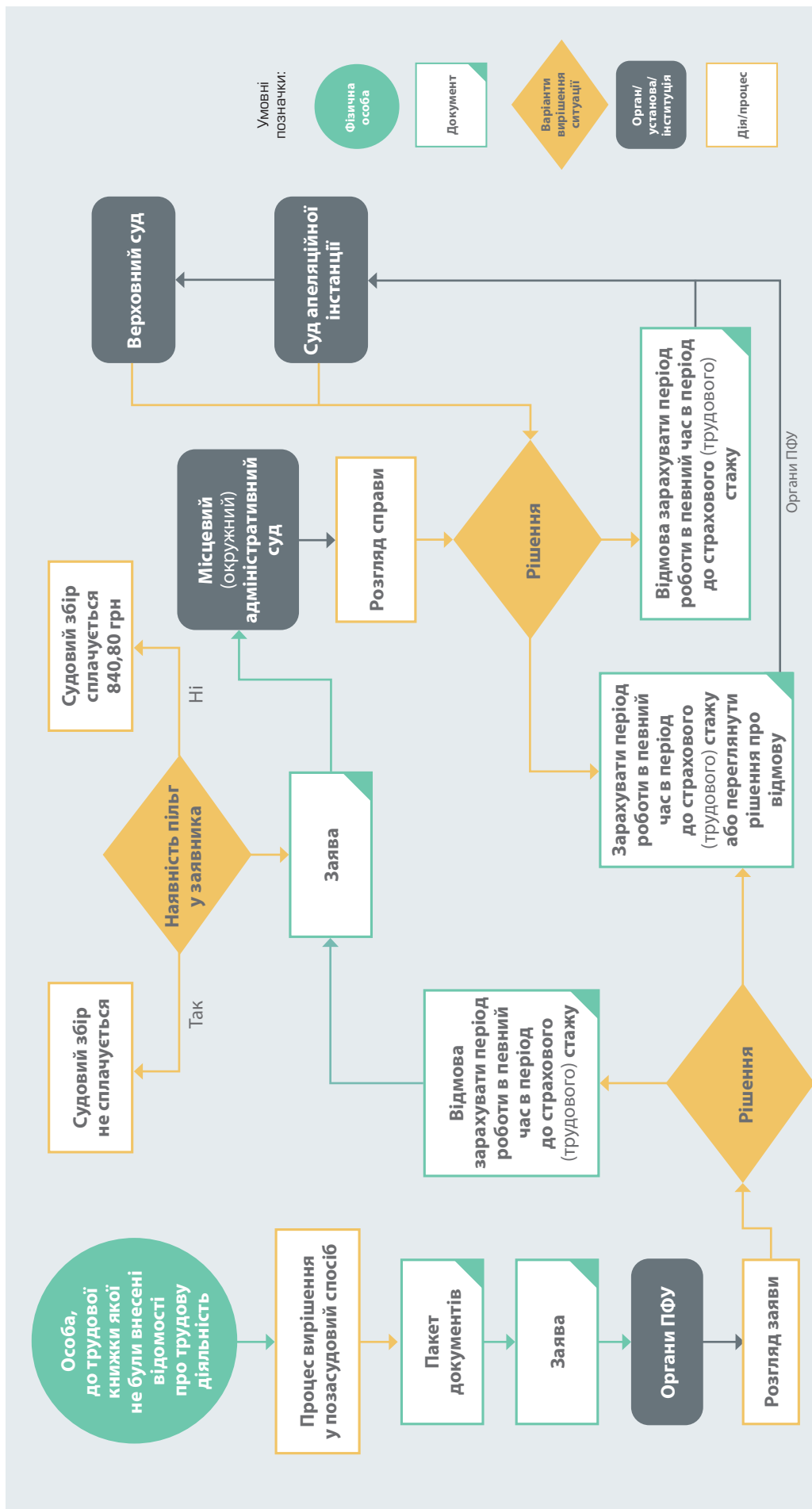


Рис. 9. Підтвердження трудового стажу



Висновки та рекомендації за розділом

Фактичний порядок підтвердження трудового стажу збігається із тим, що визначений законодавством. На першому етапі особа звертається до Пенсійного фонду та отримує відмову у зарахуванні певного періоду трудового стажу до загального або пільгового стажу. На другому етапі, зібравши документи, особа звертається до суду. У більшості випадків суд першої інстанції приймає рішення на користь позивача, задовольняючи його позов повністю або частково. Типовою практикою для Пенсійного фонду є звернення до апеляційної інстанції. Проте через брак коштів на сплату Пенсійним фондом судового збору апеляційна скарга зазвичай залишається «без руху» та повертається скаргнику.

Опитування експертів виявило такі проблеми, з якими може зіштовхнутися особа у процесі підтвердження трудового стажу:

- труднощі пошуку свідчень, що підтверджують трудовий стаж (особливо якщо підприємство припинило діяльність чи його архіви були пошкоджені або втрачені внаслідок збройного конфлікту);
- Пенсійний фонд порушує строки розгляду справи або надає відмову в усному вигляді, хоча для звернення до суду необхідна письмова відмова;
- недостатня обізнаність осіб, які звертаються до Пенсійного фонду, щодо потрібних для підтвердження трудового стажу документів, що змушує їх повертатися по декілька разів;
- тривалий час розгляду справи судом;
- зволікання позивача та пропуск терміну звернення до суду після відмови Пенсійного фонду зарахувати трудовий стаж.

Крім того, експерти повідомляли про клопітку процедуру підтвердження права на безоплатну вторинну правову допомогу для осіб, котрі мають таке право у зв'язку з малозабезпеченістю.

Опитування отримувачів послуг правосуддя показало, що більшість проблем виникає саме на етапі взаємодії з Пенсійним фондом. Окрім перерахованих вище проблем, опитані повідомляли про такі труднощі:

- потреба їздити в інший населений пункт на непідконтрольній або підконтрольній уряду України території (для збору документів, візитів в Пенсійний фонд чи суд);
- тривалий час оформлення документів;
- значні фінансові витрати на підготовку документів та на подання заяви до суду;
- відмова органів Пенсійного фонду приймати підтверджуючі документи з печатками та штампами підприємств на непідконтрольній уряду України території;
- черги в підрозділах Пенсійного фонду;
- тривалий час виготовлення рішення суду.

Крім того, практика подання апеляційної скарги Пенсійним фондом додатково подовжує час очікування зарахування трудового стажу.

Серед способів подолання труднощів згадувалося використання послуг посередників на етапі звернення до Пенсійного фонду або ж звернення за правовою допомогою (що є особливо ефективним, якщо у юриста чи адвоката налагоджений особистий контакт з суддями, посадовцями Пенсійного фонду чи інших організацій). Крім того, існує низка сервісів, які дозволяють пройти частину процедур дистанційно. Зокрема згадувався вебпортал Пенсійного фонду, який надає змогу перевірити свій трудовий стаж та звернутися із запитом, «Електронний суд», через який можна подати позовну заяву онлайн. Втім, для користування «Електронним судом» особа повинна мати електронний цифровий підпис.

Аналіз судових рішень демонструє, що процес підтвердження трудового стажу є досить тривалим: сумарно від звернення до Пенсійного фонду до закінчення судового процесу минає в середньому 232 календарних дні. Між зверненням до Пенсійного фонду та отриманням відмови в середньому минає 44 календарних дні, а між відкриттям судового провадження та отриманням рішення суд першої інстанції – в середньому 41 календарний день. Найдовше займає очікування ухвали чи рішення апеляційної інстанції (в середньому 76 днів). Дані опитування користувачів послуг правосуддя трохи відрізняються: середня тривалість всього процесу складає 251 день, зокрема досудовий етап займає в середньому 153 дні (Таблиця 4.9). Максимальні строки, встановлені законодавством на ці процедури (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, виконання судового рішення), не мають перевищувати 525 днів.

ТРИВАЛІСТЬ ПРОЦЕСУ ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТРУДОВОГО СТАЖУ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ

Таблиця 4.11

	Середнє (днів)	Вказали тривалість (кількість опитаних)
Досудовий етап: збір необхідних документів для звернення до Пенсійного фонду, подання документів до Пенсійного фонду та отримання рішення, підготовка до суду (формування заяви та збір необхідних документів)	153	68
Судовий етап: подання документів до суду та отримання рішення суду, підготовка та/або участь у засіданні апеляційного/Верховного Суду та отримання рішення	100	70
Післясудовий етап: повторне звернення до суду та отримання рішення, звернення до інших інстанцій	57	11
Весь процес (за винятком післясудового етапу)	251	70

Середня тривалість для всього процесу не дорівнює сумі часових витрат на кожен етап, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що змогли дати відповідь на запитання.

Крім того, процес підтвердження трудового стажу є досить витратним фінансово. 70 із 71 респондентів вказали певну суму коштів, яку вони витратили. Сума витрат коливається від 705 до 39455 грн, становлячи в середньому 8018 грн. Більшість витрат здійснюються на досудовому етапі (Таблиця 4.10). Основні витрати пов'язані з поїздками та проживанням поза місцем постійного проживання. Правова допомога для респондентів у цьому дослідженні була переважно безоплатною.

Для тих, хто користується послугами приватних юристів, сума витрат має бути ще більшою. Хоча зазвичай суд зобов'язує Пенсійний фонд компенсувати особі обсяг сплаченого судового збору, лише меншість опитаних отримала таку компенсацію. Законодавчо встановлений механізм передбачає, що за відсутності пільг заявник має сплачувати судовий збір за одну вимогу немайнового характеру в сумі 840,80 грн (на момент публікації цього звіту). У разі подання апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції сума судового збору становить 150% від суми, що підлягала сплаті при подачі позовної заяви до адміністративного суду першої інстанції (на момент публікації звіту – 1152,60 грн). За подання касаційної скарги на рішення суду – 200% ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви (на момент публікації звіту – 1536,80 грн). Хоча, відповідно до чинного законодавства, витрати користувача правових послуг можуть обмежуватися сплатою судового збору (а за певних умов і ці витрати не є обов'язковими), існує низка об'єктивних обставин, які обумовлюють більші витрати з боку користувачів, зокрема це витрати на правову допомогу, переїзди, оренду житла, харчування тощо.

ВАРТІСТЬ ПРОЦЕСУ ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТРУДОВОГО СТАЖУ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ

Таблиця 4.12

	Середнє (днів)	Вказали тривалість (кількість опитаних)
Досудовий етап: збір необхідних документів для звернення до Пенсійного фонду, подання документів до Пенсійного фонду та отримання рішення, підготовка до суду (формування заяви та збір необхідних документів)	6990	70
Судовий етап: подання документів до суду та отримання рішення суду, підготовка та/або участь у засіданні апеляційного/Верховного Суду та отримання рішення	1636	44
Післясудовий етап: повторне звернення до суду та отримання рішення, звернення до інших інстанцій	1734	11
Весь процес (за винятком післясудового етапу)	8018	70

Середня тривалість для всього процесу не дорівнює сумі часових витрат на кожен етап, оскільки останні обраховуються для різної кількості опитаних – тих, що змогли дати відповідь на запитання.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ:

1. Вдосконалити інформування ВПО та мешканців з невідконтрольних уряду України територій щодо:
 - процедури підтвердження трудового стажу (позасудової та судової);
 - права на безоплатну правову допомогу (щодо підстав та переліку документів, які надають право на отримання безоплатної правової допомоги; адреси центрів та бюро системи БПД, громадських об'єднань і благодійних фондів, робота яких орієнтована на надання правової допомоги тощо);
 - необхідності звернення до органів Пенсійного фонду із заявою про підтвердження трудового стажу;

- необхідного переліку документів, які можуть підтвердити наявний трудовий стаж для призначення пенсії за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній;
 - порядку оскарження відмови органів Пенсійного фонду у зарахуванні трудового стажу;
 - порядку засвідчення копій документів, які подаються до суду;
 - розміру ставок, порядку сплати та підстав для звільнення від сплати судового збору;
 - адрес та засобів зв'язку судових установ.
2. Поширювати практики безоплатного правового консультування громадян при державних органах та судах тощо.
 3. Надати системі БПД обмежений доступ до інформації в базах даних ДФС, ПФ, органів соціального забезпечення задля спрощення процесу підтвердження права на безоплатну вторинну правову допомогу.
 4. Вдосконалити судову процедуру розгляду даної категорії справ шляхом її спрощення, скорочення строків розгляду справ.
 5. Внести зміни до чинного законодавства щодо звільнення певних категорій позивачів у справах щодо підтвердження трудового стажу, зокрема пенсіонерів, ВПО та мешканців не-підконтрольних уряду України територій від сплати судового збору.
 6. Розширити перелік поважних причин пропуску строку звернення до суду з приводу оскарження рішення Пенсійного фонду про відмову в зарахуванні трудового стажу (призначенні, перерахунку пенсії тощо), включивши до нього перебування на не-підконтрольних уряду України територіях.
 7. Створити можливості дистанційно подати заяву про підтвердження трудового стажу, зокрема шляхом впровадження функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), інформатизації процесів, дистанційного ведення справ тощо.
 8. Вдосконалити (спростити) процедуру отримання особою електронного цифрового підпису задля користування наявними електронними сервісами.
 9. Внести зміни до чинного законодавства щодо можливості притягнення до відповідальності керівників органів державної влади за формально (технічне) звернення органу з безпідставними апеляційними скаргами до апеляційного суду, які відтермінують строк набрання судовим рішенням законної сили.
 10. Прискорити процес проходження суддями кваліфікаційного відбору та провести призначення їх до судів, яким бракує штатної кількості суддів.



**ВИСНОВКИ ТА
РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ ЧОТИРЬОХ
ВИДІВ СУДОВИХ
СПРАВ**

Встановлення юридичних фактів народження та смерті на непідконтрольних уряду України територіях – поширений тип справ, за яким процедура є відпрацьованою та усталеною. На першому етапі особа звертається до ДРАЦСу та отримує відмову у реєстрації факту народження або смерті. На другому етапі вона звертається до суду та отримує рішення. На третьому особа повертається до ДРАЦСу за свідоцтвом. Найбільш проблематичним етапом для цього типу справ експерти вважають збір необхідних документів – доказової бази.

Проблеми, з якими, на думку експертів, можуть стикатися особи, що займаються реєстрацією фактів народження та смерті:

- відсутність у заявників документів, що встановлюють зв'язок між заявником та померлим або ж між батьками дитини;
- недостатня поінформованість учасників процесу про необхідність подавати оригінали документів та/або завірені копії цих документів;
- різна практика правозастосування судами;
- недостатнє інформування судами заявників про звільнення від судового збору, про наявність пільг;
- вплив особистих стосунків судді з адвокатом на позитивне чи негативне рішення.

Також отримувачі послуг правосуддя, що займалися реєстрацією фактів народження та смерті, окрім перерахованих вище проблем, зазначали про такі труднощі:

- потреба їздити в інший населений пункт на підконтрольній уряду України території;
- перевантаженість ДРАЦСів та організацій, установ, які видають потрібні документи;
- тривалий час оформлення документів та розгляду справи судом;
- значні фінансові витрати на підготовку документів та звернення до суду.

Відповіді респондентів частково суперечать думці експертів щодо простоти та швидкості проходження процедури реєстрації.

Основні шляхи вирішення проблем – звернення за правовою допомогою до правозахисників або за фінансовою чи консультативною допомогою до близького оточення. Крім того, деякі дані вказують на можливість делегувати проходження процедури найнятому представнику (наприклад, юристу).

Середня тривалість проходження процедури реєстрації, за даними опитування, складає 26 календарних днів (або 21 день, якщо виключити з розгляду випадки, коли справа тривала довше 3 місяців). Тоді як максимальні строки, встановлені законодавством на ці процедури (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до органів ДРАЦС, звернення до суду, виконання судового рішення), не повинні перевищувати 13 днів. За даними опитування отримувачів послуг правосуддя, найбільші витрати часу (9 днів в середньому, не беручи до уваги випадки, коли процес тривав довше 35 днів) відбуваються на досудовому етапі, що включає збір документів та звернення до ДРАЦСу за отриманням відмови. Слід зазначити, що сумарна тривалість цього етапу залежить не лише від осіб та організацій, які надають послуги, проте й від самої особи, яка готує документи до суду. Окрім того, отримувачі послуг правосуддя повідомляють про затримки на етапі розгляду справи судом: у 40% випадків суд розглянув справу пізніше, ніж в день подання заяви до суду. Ті особи, чия заява не була розглянута невідкладно, називали такі строки розгляду: 2 дні (15%), 3-5 днів (21%), більше 5 днів (52%), або не змогли відповісти (12%). Загалом часові витрати саме на судовий етап склали в середньому 7 днів.

Крім того, процес реєстрації народження або смерті є досить витратним фінансово. 82 із 91 респондентів вказали певну суму коштів, яку вони витратили. Сума витрат коливається від 40 до 24740 грн (в двох випадках вона навіть перевищувала 25000 грн), становлячи в середньому 4013 грн. Найбільші витрати опитані мали на досудовому етапі. Законодавчо встановлений механізм передбачає, що за відсутності пільг заявник має сплачувати тільки судовий збір. Станом на момент публікації звіту сума судового збору за подачу заяви про встановлення факту народження або смерті становила 420,40 грн. Однак слід враховувати, що сума фактичних витрат користувачів послуг правосуддя включає в себе також витрати на переїзди, оренду житла, харчування, правову допомогу тощо. Тобто об'єктивно вартість відновлення своїх прав є часто вищою від вартості лише судового збору.

Терміновий заборонний та обмежувальний приписи є основними на сьогодні механізмами протидії **домашньому насильству** та забезпечення безпеки особи, яка зазнала домашнього насильства. Відповідно до законодавства, терміновий заборонний припис видається поліцією, а обмежувальний припис строком до 6 місяців – у судовому порядку. Обмежувальний припис може бути отриманий і без звернення до поліції (одразу через суд або через медичний заклад із зазначенням причини звернення), проте зазвичай суду все ж таки передують неодноразове звернення до правоохоронців.

Опитування експертів виявило такі проблеми, з якими може зіштовхуватися особа у процесі захисту своїх прав внаслідок домашнього насильства (особливо на етапі звернення до поліції):

- затримка видачі або невидача термінового заборонного припису поліцією у ситуаціях, коли це необхідно;
- потреба представників поліції у додатковому навчанні щодо порядку заповнення протоколів, проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, витребування документів журналів щодо обліку кривдників в населених пунктах;
- хибна кваліфікація справ по скоєнню домашнього насильства поліцією, неправильне заповнення документів;
- відсутність соціального житла/притулків для осіб, які зазнали домашнього насильства, відсутність місць для перебування кривдників;
- затягування розгляду справи у суді через складнощі з інформуванням особи, яка притягується до відповідальності, про судовий розгляд;
- розповсюдження інформації про необхідність звернення за медичною допомогою;
- низький рівень поінформованості поліції та виконавчої служби про свою роль у виконанні обмежувального припису.

Опитування осіб, які зазнали домашнього насильства, також виявило такі проблеми:

- нестача інформації щодо алгоритму дій на етапі виклику поліції;
- нечемна поведінка співробітників поліції;
- моральні труднощі та психологічний дискомфорт;
- черги та незручний час роботи в організаціях, які видають потрібні для суду документи;
- нечемна поведінка співробітників цих організацій.

Ефективних наявних механізмів прискорити процес та подолати труднощі ні експертами, ні потерпілими названо не було, за винятком особистих знайомств у тій чи іншій структурі, що можуть незначно пришвидшити процедуру отримання необхідного документа тощо.

Дані дослідження вказують на те, що вирішення питання про надання термінового заборонного або обмежувального припису в більшості випадків відбувається швидко. Згідно з аналізом судових рішень, період між відкриттям провадження та рішенням суду першої інстанції складав у середньому 8 календарних днів. В 11 випадках він становив до 3 днів, ще у 13 – від 4 до 14 днів, також були справи, для яких цей період склав 20 та 60 днів. Згідно з результатами опитування, підготовка документів до суду складала в середньому 5 календарних днів (разом зі зверненням до поліції – 10 днів), а подання документів до суду та отримання рішення – 6 календарних днів. Максимальні строки, встановлені законодавством на ці процедури (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до суду та виконання його рішення у випадку правозастосування статей 350¹-350⁸ Цивільного процесуального кодексу України у справах про видачу або продовження обмежувального припису), не мають перевищувати 16 днів.

Також дані опитування вказують на те, що процедура є менш фінансово затратною, ніж інші типи судових справ, що розглядаються у цьому звіті. 10 з 11 опитаних вказали певну суму витрат, яка коливалась від 50 до 1150 грн, становлячи в середньому 453 грн.

Попри те, що чинне законодавство не передбачає прямих витрат з боку користувача правових послуг, існує низка об'єктивних обставин, які обумовлюють такі витрати, зокрема це витрати на правову допомогу, переїзди, оренду житла, харчування тощо.

Існує два законодавчо визначених механізми отримання **компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту на сході України** власність (житло) – через суд та через органи місцевої влади.

Для отримання компенсації у позасудовий спосіб особа повинна отримати акт про пошкодження житла та довідку про статус постраждалого від надзвичайної ситуації воєнного характеру від органів місцевого самоврядування; надати документи, що посвідчують особу та право власності на житло; звернутися в обласну державну адміністрацію, де спеціальна комісія протягом 5 днів приймає рішення про надання відшкодування, яке не може перевищувати 300 000 грн (не у всіх випадках цієї суми достатньо для повної компенсації заподіяної шкоди).

Для звернення до суду особа має підтвердити право власності на житло, факт руйнування, причинно-наслідковий зв'язок між руйнуванням та воєнними діями, обсяг заподіяної шкоди, а також обґрунтувати суму відшкодування. Хоча відсутня нормативна вимога звернення до правоохоронних органів із заявою про вчинення кримінального правопорушення щодо майна, на практиці суди очікують цього від позивачів. Крім того, існує вимога передати пошкоджене житло у власність місцевих органів влади, проте на практиці суди по-різному використовують цю норму: деякі судді вимагають підтвердження від позивача, що він звернувся з заявою про передачу майна, тоді як інші вимагають від відповідача надати докази, що позивач відмовився від такої передачі.

Дослідження не виявило прикладів успішного отримання грошової компенсації за пошкоджене під час збройного конфлікту в Донецькій та Луганській областях житло. Позасудовий порядок отримання компенсації досі не працює, оскільки не розроблено і не затверджено форму акта обстеження зруйнованого житла, а також не регламентовано отримання статусу постраждалого від надзвичайної ситуації воєнного характеру.

Що стосується судового порядку, навіть ті справи, за якими місцевий чи апеляційний суди ухвалювали рішення про задоволення позивних вимог, були призупинені або ж чекають свого розгляду Верховним Судом.

Експерти повідомляли про такі проблеми, перепони та труднощі, з якими може зіткнутися особа у процесі намагання отримати компенсацію за пошкоджене житло:

- відсутність сталої судової практики по справах, пов'язаних із компенсацією за зруйноване житло та брак коштів у бюджеті на виконання судових рішень;
- небажання представників судової системи виносити рішення щодо складних ситуацій;
- складнощі зі збором документів, зокрема відсутність правовстановлювальних документів на житло;
- знаходження пошкодженого майна на непідконтрольних уряду України територіях, що створює додаткові проблеми з оцінкою вартості пошкоджень чи збором доказів;
- висока вартість оцінки збитків;
- тривалий розгляд справи через завантаженість судів та брак суддів, затягування процесу відповідачами, невірне визначення у справі відповідача;
- високі фінансові витрати на розгляд справи;
- пасивність, інертність постраждалих, правова необізнаність та низький рівень правової свідомості;
- необхідність заявляти про готовність передавати житло державі, особливо, якщо приміщення зруйноване не повністю, здійснювався певний ремонт після пошкоджень чи якщо будинок розташований на земельній ділянці, яку власник не хоче втрачати.

Окрім перерахованих вище перепон та труднощів, опитані отримувачі послуг правосуддя зазначали про такі проблеми:

- брак інформації про алгоритм дій на етапі обстеження майна та нерозуміння процедури представниками організацій, установ, що проводили обстеження;
- складнощі з поїздками у віддалені локації для проведення обстеження, тривалий час обстеження та недосконале законодавство, що регламентує цю процедуру;
- неможливість підтвердити пошкодження майна на непідконтрольних уряду України територіях;
- тривалий час оформлення документів для суду та відсутність алгоритмів дій на цьому етапі;
- складнощі з поїздками в інший населений пункт на підконтрольній уряду України території.

Серед способів подолання труднощів згадувалося звернення за правовою та фінансовою допомогою до близького оточення. Крім того, існує низка сервісів, які дозволяють пройти частину процедур дистанційно. Зокрема згадувалась можливість бути присутнім на засіданні суду у режимі відеоконференції, система «Електронний суд», через яку можна подати позовну заяву онлайн, та електронні реєстри, звідки можна отримати довідки, наприклад, про право власності на нерухоме майно. Втім, для користування «Електронним судом» та отримання довідок з електронних реєстрів особа мусить мати електронний цифровий підпис.

Аналіз судових рішень свідчить, що процес отримання компенсації за пошкоджене житло є вельми тривалим: середня кількість календарних днів між відкриттям провадження та отриманням рішення місцевого суду – 247, апеляційного суду – в середньому 85 днів. Між відкриттям провадження у місцевому суді та отриманням рішення апеляційного суду минає в середньому 378 днів. Очікування рішення Верховного Суду може тривати 1-2 роки.

За даними опитування, середня тривалість процесу складала 438 днів (якщо не враховувати кілька випадків, коли він тривав довше 1500 днів). Максимальні строки, встановлені законодавством на ці процедури (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, виконання судового рішення), не повинні перевищувати 525 днів.

Крім того, процес отримання компенсації за пошкоджене житло може бути досить витратним фінансово. Серед 59 респондентів, які отримали рішення суду та/чи місцевої влади щодо надання чи ненадання компенсації, 47 (80%) назвали певні суми витрат, причому у 6 випадках вони перевищували 100 000 грн (ймовірно, з тієї причини, що респонденти відносили довготривалу оренду чи купівлю життя до витрат). Серед 41 респондента, чії витрати були меншими за 100 000 грн, середній обсяг витрат становить 12 543 грн. Основні статті витрат – збір документів та проживання поза власною оселею. Найчастіше опитані мали витрати на досудовому етапі. Правова допомога для респондентів у цьому дослідженні була переважно безоплатною. Для тих, хто користується послугами приватних юристів, сума витрат має бути ще більшою. Водночас законодавчо встановлений механізм передбачає, що за відсутності пільг заявник повинен сплачувати тільки судовий збір. Станом на момент публікації звіту, сума судового збору за подачу заяви про отримання компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту на сході України власність (житло) становила 768,40 грн. Попри те, що, відповідно до чинного законодавства, витрати користувача правових послуг можуть обмежуватися сплатою судового збору (а за певних умов і ці витрати не є обов'язковими), існує низка об'єктивних обставин, які обумовлюють більші витрати з боку користувачів, зокрема це витрати на правову допомогу, переїзди, оренду житла, харчування тощо.

Фактичний порядок **підтвердження трудового стажу** збігається із тим, що визначений законодавством. На першому етапі особа звертається до Пенсійного фонду та отримує відмову у зарахуванні певного періоду трудового стажу до загального або пільгового стажу. На другому етапі, зібравши документи, особа звертається до суду. У більшості випадків суд першої інстанції приймає рішення на користь позивача, задовольняючи його позов повністю чи частково. Типовою практикою для Пенсійного фонду є звернення до апеляційної інстанції. Проте через брак коштів на сплату Пенсійним фондом судового збору апеляційна скарга зазвичай залишається «без руху» та повертається скаргнику.

Опитування експертів виявило такі проблеми, з якими може зіштовхнутися особа у процесі підтвердження трудового стажу:

- труднощі пошуку свідчень, що підтверджують трудовий стаж (особливо якщо підприємство припинило діяльність чи його архіви були пошкоджені або втрачені внаслідок збройного конфлікту);
- Пенсійний фонд порушує строки розгляду справи або надає відмову в усному вигляді, хоча для звернення до суду необхідна письмова відмова;
- недостатня обізнаність осіб, які звертаються до Пенсійного фонду, щодо потрібних для підтвердження трудового стажу документів, що змушує їх повертатися по декілька разів;
- тривалий час розгляду справи судом;
- зволікання позивача та пропуск терміну звернення до суду після відмови Пенсійного фонду зарахувати трудовий стаж.

Крім того, експерти повідомляли про клопітку процедуру підтвердження права на безоплатну вторинну правову допомогу для осіб, які мають таке право у зв'язку з малозабезпеченістю.

Опитування отримувачів послуг правосуддя показало, що більшість проблем виникає саме на етапі взаємодії з Пенсійним фондом. Окрім перерахованих вище проблем, опитані повідомляли про такі труднощі:

- потреба їздити в інший населений пункт на непідконтрольній або підконтрольній уряду України території (для збору документів, візитів в Пенсійний фонд чи суд);
- тривалий час оформлення документів;
- значні фінансові витрати на підготовку документів та на подання заяви до суду;
- відмова органів Пенсійного фонду приймати підтверджуючі документи з печатками та штампами підприємств на непідконтрольній уряду України території;
- черги в підрозділах Пенсійного фонду;
- тривалий час виготовлення рішення суду.

Крім того, практика подання апеляційної скарги Пенсійним фондом додатково подовжує час очікування зарахування трудового стажу.

Серед способів подолання труднощів згадувалося використання послуг посередників на етапі звернення до Пенсійного фонду або ж звернення за правовою допомогою (що є особливо ефективним, якщо у юриста чи адвоката налагоджений особистий контакт з суддями, посадовцями Пенсійного фонду чи інших організацій). Крім того, існує низка сервісів, які дозволяють пройти частину процедур дистанційно. Зокрема згадувався вебпортал Пенсійного фонду, який надає змогу перевірити свій трудовий стаж та звернутися з запитом, «Електронний суд», через який можна подати позовну заяву онлайн. Втім, для користування «Електронним судом» особа мусить мати електронний цифровий підпис.

Аналіз судових рішень демонструє, що процес підтвердження трудового стажу є досить тривалим: сумарно від звернення до Пенсійного фонду до закінчення судового процесу минає в середньому 232 календарних дні. Між зверненням до Пенсійного фонду та отриманням відмови в середньому минає 44 календарних дні, а між відкриттям судового провадження та отриманням рішення суду першої інстанції – в середньому 41 календарний день. Найдовше займає очікування ухвали чи рішення апеляційного суду (в середньому 76 днів). За даними опитування, весь процес займав в середньому 251 день. У випадку, якщо на післясудовому етапі виникала потреба повторно звертатися до суду чи інших інстанцій для отримання заборгованості від Пенсійного фонду чи зарахування обсягу заробітної плати за спірний період, процес подовжувався на 57 днів в середньому. Максимальні строки, встановлені законодавством на ці процедури (отримання в разі відповідності критеріям безоплатної вторинної правової допомоги, звернення до судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, виконання судового рішення), не мають перевищувати 525 днів.

Крім того, процес підтвердження трудового стажу є досить витратним фінансово. 70 із 71 респондентів вказали певну суму коштів, яку вони витратили. Сума витрат коливається від 705 до 39455 грн, становлячи в середньому 8018 грн. У випадку, якщо на післясудовому етапі виникала потреба повторно звертатися до суду чи інших інстанцій, середній обсяг додаткових витрат становив 1734 грн. Основні витрати були на досудовому етапі; основні статті витрат – поїздки та проживання поза місцем постійного проживання. Правова допомога для респондентів у цьому дослідженні була переважно безоплатною. Для тих, хто користується послугами приватних юристів, сума витрат має бути ще більшою. Хоча зазвичай суд зобов'язує Пенсійний фонд компенсувати особі обсяг сплаченого судового збору, лише меншість опитаних отримала таку компенсацію. Законодавчо встановлений механізм передбачає, що за відсутності пільг заявник має сплачувати судовий збір за одну вимогу немайнового характеру в сумі 840,80 грн (на момент публікації звіту).

У разі подання апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції сума судового збору становить 150% від суми, що підлягала сплаті при подачі позовної заяви до адміністративного суду першої інстанції (на момент публікації звіту – 1152,60 грн). За подання касаційної скарги на рішення суду – 200% ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви (на момент публікації звіту – 1536,80 грн). Хоча, відповідно до чинного законодавства, витрати користувача правових послуг можуть обмежуватися сплатою судового збору (а за певних умов і ці витрати не є обов'язковими), існує низка об'єктивних обставин, які обумовлюють більші витрати з боку користувачів, зокрема це витрати на правову допомогу, переїзди, оренду житла, харчування тощо.

Опитування експертів та отримувачів послуг правосуддя, а також вивчення судових рішень дозволило описати фактичні правові процеси для досліджуваних судових справ. На базі ідентифікованих пробілів та проблем сформульовано рекомендації для всіх розглянутих категорій справ і виокремлено загальні (для всіх категорій) та спеціальні (для кожної категорії окремо) пропозиції зі вдосконалення процесів.

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Вдосконалити інформування ВПО та мешканців з непідконтрольних уряду України територій щодо:
 - покорокових дій щодо процедур, які досліджувалися;
 - права на безоплатну правову допомогу (щодо підстав та переліку документів, які надають право на отримання безоплатної правової допомоги; адреси центрів та бюро системи БПД, громадських об'єднань і благодійних фондів, робота яких орієнтована на надання правової допомоги тощо);
 - порядку засвідчення копій документів, які подаються до суду;
 - розміру ставок, порядку сплати та підстав для звільнення від сплати судового збору;
 - адрес та засобів зв'язку судових установ та органів реєстрації.
2. Поширювати практики безоплатного правового консультування громадян при державних органах та судах тощо.
3. Надати системі БПД доступ до інформації в базах даних ДФС, ПФ, органів соціального забезпечення з метою спрощення процесу підтвердження права на безоплатну вторинну правову допомогу.
4. Створити можливості дистанційно подати заяву про встановлення фактів, зокрема шляхом впровадження функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), електронного документообігу, інформатизації процесів, дистанційного ведення справ тощо.
5. Вдосконалити (спростити) процедуру отримання особою електронного цифрового підпису з метою можливості користування наявними електронними сервісами.
6. Прискорити процес проходження суддями кваліфікаційного відбору та провести призначення їх до судів, яким бракує штатної кількості суддів.

Рекомендації щодо вдосконалення процесу встановлення юридичних фактів народження та смерті:

1. Вдосконалити інформування ВПО та мешканців з невідконтрольних уряду України територій щодо:
 - процедури встановлення юридичних фактів народження та смерті;
 - форми та змісту заяв до суду про встановлення фактів народження або смерті особи на невідконтрольній уряду України території;
 - необхідного переліку документів, які можуть підтвердити відповідні факти;
 - необхідності отримання відмови органу ДРАЦС.
2. Оптимізувати позасудовий (адміністративний) спосіб вирішення питань встановлення фактів народження або смерті особи на невідконтрольних уряду України територіях, а саме:
3. внести зміни до чинного законодавства з метою надання можливості органам ДРАЦС приймати розширений перелік документів (в тому числі видані так званими «Л/ДНР»), які підтверджують факти народження та смерті особи на невідконтрольних уряду України територіях;
4. створити комісії при органах ДРАЦС щодо розгляду документів, які подаються для проведення державної реєстрації народження або смерті особи на невідконтрольних уряду України територіях;
5. надати можливості комісіям при органах ДРАЦС у разі наявності підстав для відмови у проведенні реєстраційної дії (недостатності чи невідповідності документів) самостійно передавати такі справи до суду з відповідним клопотанням про встановлення певних юридичних фактів, а після отримання судових рішень, які набрали законної сили, автоматично здійснювати державну реєстрацію народження або смерті.
6. Судам дотримуватися встановлених строків розгляду справ щодо встановлення юридичних фактів народження та смерті.

Рекомендації щодо вдосконалення процесу ведення справ про домашнє насильство:

1. Вдосконалити інформування осіб, які зазнали домашнього насильства, щодо:
 - процедури звернення за допомогою осіб, які зазнали домашнього насильства;
 - покровових дій щодо повного відновлення порушеного права потерпілої особи;
 - форми та змісту заяв до Національної поліції про вчинення домашнього насильства (в тому числі, заява про кримінальне правопорушення), до суду про видачу обмежувального припису;
 - необхідного переліку документів, які можуть підтвердити відповідні факти;
 - звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості (вогнепальні, колоті, різані, рубані рани, забої), порядку надання медичної допомоги, проведення медичного обстеження осіб, які зазнали домашнього насильства.

2. Вдосконалити судову процедуру розгляду справ шляхом використання «зелених кімнат» (приміщення, створені з метою проведення опитування (допитів) дітей, які є учасниками в кримінальних справах, в яких вони фігурують як потерпілі чи свідки, в умовах, що мінімізують повторну травматизацію психіки дитини) у справах за заявою про допомогу від домашнього насильства та вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї згідно із Законом України «Про запобігання та протидії домашньому насильству» №2229-VIII від 07.12.2017.
3. Проводити навчання дільничних та патрульних поліцейських щодо порядку заповнення протоколів, проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, витребування документів, журналів щодо обліку кривдників в населених пунктах.
4. Підвищувати кваліфікацію працівників системи БПД та адвокатів, працівників органів опіки та піклування, Державної виконавчої служби.

Рекомендації щодо вдосконалення процесу отримання компенсації за зруйновану під час збройного конфлікту на сході України власність (житло):

1. Впровадити законодавчий механізм на підставі чинних норм, який би деталізував та уточнював процес вирішення питання отримання компенсації (положення, інструкція, тощо), який поетапно надавав би алгоритм дій для всіх державних органів, задіяних в процесі.
2. Внести зміни до законодавства, якими синхронізувати норми чинного законодавства щодо питання отримання компенсації за зруйновану власність. На сьогодні є положення Постанови КМУ від 10.07.2019 № 623, які стосуються лише осіб, що залишились в населеному пункті за місцем зруйнованого житла (тобто не є ВПО), але інші (ВПО та особи, що мешкають на непідконтрольних уряду України територіях) не можуть претендувати на компенсацію за цією постановою. В інших випадках правозахисники проходять шлях правових схем для доведення права особи на компенсацію, зокрема визнання постраждалою від надзвичайної ситуації, зверненням до правоохоронних органів тощо. Таке роздвоєння шляхів та розмежування для різних категорій постраждалих осіб надзвичайно утруднює вирішення цього питання, тому норми законодавства мають бути синхронізовані, мати один напрям вирішення та охоплювати всіх людей, які звертаються за отриманням компенсації за зруйноване житло. Наприклад, у разі внесення змін до Постанови КМУ від 10.07.2019 № 623 щодо надання права на компенсацію за зруйновану власність всім, чия власність зруйнована під час збройного конфлікту, це дозволить охопити таким чином тих осіб, які проживають на непідконтрольних уряду України територіях чи тих, хто залишив житло.
3. Кабінету Міністрів України – затвердити форму акта обстеження та порядок встановлення статусу особи, що постраждала від надзвичайної ситуації.
4. Порядок передачі майна (житла) державі має бути чітко регламентований, або слід взагалі відмовитися від такої вимоги до моменту гарантованого отримання компенсації особою. Тобто постраждала особа має передати державі зруйноване житло тільки після фактичного отримання нею грошової компенсації.
5. Змінити ставки судового збору для даного виду позовних вимог, зменшивши або надавши пільги особам, які втратили житло.

Рекомендації щодо вдосконалення процесу підтвердження трудового стажу:

1. Вдосконалити інформування ВПО та мешканців з непідконтрольних уряду України територій щодо:
 - процедури підтвердження трудового стажу (позасудової та судової);
 - необхідності звернення до органів Пенсійного фонду із заявою про підтвердження трудового стажу;
 - необхідного переліку документів, які можуть підтвердити наявний трудовий стаж для призначення пенсії за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній;
 - порядку оскарження відмови органів Пенсійного фонду у зарахуванні трудового стажу.
2. Оптимізувати позасудовий (адміністративний) спосіб вирішення питань підтвердження трудового стажу, зокрема внести зміни до чинного законодавства, в тому числі з метою надання можливості органам Пенсійного фонду приймати розширений перелік документів у мешканців непідконтрольних уряду України територій та внутрішньо переміщених осіб, а саме: документів, виданих установами та організаціями на непідконтрольних уряду України територіях (виданих так званими «Л/ДНР»), які підтверджують трудовий стаж.
3. Внести зміни до чинного законодавства щодо звільнення певних категорій позивачів у справах щодо підтвердження трудового стажу, зокрема пенсіонерів, ВПО та мешканців непідконтрольних уряду України територій, від сплати судового збору.
4. Розширити перелік поважних причин пропуску строку звернення до суду з приводу оскарження рішення Пенсійного фонду про відмову в зарахуванні трудового стажу (призначенні, перерахунку пенсії тощо), включивши до нього перебування на непідконтрольних уряду України територіях.
5. Внести зміни до чинного законодавства щодо можливості притягнення до відповідальності керівників органів державної влади за формальне (технічне) звернення органу з безпідставними апеляційними скаргами до апеляційного суду, які відтермінують строк набрання судовим рішенням законної сили.
6. Внести зміни до чинного законодавства щодо скорочення строків на апеляційне оскарження та апеляційний розгляд цієї категорії справ.



ДОДАТКИ

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ОТРИМАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ (ВКЛЮЧНО З БЕЗОПЛАТНОЮ)

НА ВЕБРЕСУРСАХ (САЙТАХ) ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Не потребує додаткових грошових витрат, але умовою є наявність у особи доступу до мережі Інтернет. Перевага цього джерела полягає в мобільності й відсутності необхідності переміщення. Маючи доступ до мережі Інтернет, можна отримати консультацію (існують сайти, на яких передбачено можливість надіслати питання юристу⁶⁶), отримати зразок для складання заяви та ознайомитись із правилами подання документів до суду (сторінка на сайті Судової влади України зі зразками заяв, пам'ятками та іншою інформацією⁶⁷; пам'ятки щодо реєстрації актів цивільного стану для осіб, що проживають на непідконтрольній уряду України території вебсайту Координаційного центру з надання правової допомоги⁶⁸). Деякі організації також надають консультації засобами відеоконференцзв'язку або за допомогою електронної пошти.

Недоліком цього джерела є те, що для отримання кінцевого результату **особам, що постійно знаходяться на непідконтрольних уряду України територіях**, все ж необхідно подати заяву до суду, що розташований на підконтрольній території, тобто дістатись до суду фізично (хоч існує можливість надіслати заяву до суду поштою, більш поширеною є практика особистого подання заяви або через представника), а після винесення рішення надати його до органу ДРАЦС. Для цього необхідно буде як мінімум двічі здійснювати візити до суду: перший – при подачі заяви, другий – для участі в розгляді та отримання рішення і надання його органу ДРАЦС. Витрати в такому разі включатимуть вартість проїзду, а іноді – і витрати на помешкання (в тому разі, якщо приїхати до суду в кінці дня, заяву не встигнуть розглянути та підготувати рішення; трапляються випадки, що деякі суди розглядають заяву не один місяць).

⁶⁶ Наприклад, головна сторінка вебсайту Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Донецькій та Запорізькій областях.

⁶⁷ Розділ «Громадянам» вебсайту «Судова влада України».

⁶⁸ Вебсайт системи Безоплатної правової допомоги.

ТЕЛЕФОНОМ

Користуючись послугами мобільних операторів, які функціонують на непідконтрольній уряду України території, неможливо здійснювати дзвінки на підконтрольну уряду територію. Однак, наприклад, дзвінки з окремих українських операторів здійснюються за тарифом оператора (часто безкоштовно всередині мережі). Номери телефонів державних і деяких громадських організацій не прив'язані до служб миттєвих повідомлень чи іншого ресурсу, який підтримує безкоштовний телефонний зв'язок, тому для телефонного зв'язку потрібно витратити значні кошти на переговори. Вартість мобільного зв'язку з непідконтрольною уряду України територією залежить від конкретного оператора та тарифу. Даний варіант отримання інформації є найменш продуктивним з погляду отримання кінцевого результату, оскільки телефоном можна отримати тільки загальну інформацію про адресу та порядок звернення, перелік документів для підготовки заяви тощо. Для оформлення заяви потрібно скористатись мережею Інтернет або особистою консультацією.

ПІД ЧАС ОСОБИСТОЇ КОНСУЛЬТАЦІЇ

Потрібно дістатись до найближчого місця надання правової допомоги. Вартість витрат залежить від виду допомоги (первинна/вторинна) та суб'єкта надання правової допомоги (органу чи організації, які уповноважені надавати правові послуги).

З описаних у цьому звіті правових процесів суб'єктами надання (надавачами) правової допомоги можуть бути центри та бюро системи безоплатної правової допомоги, приватні юристи/адвокати та організації громадянського суспільства, робота яких орієнтована на надання правової допомоги.

ПРАВО НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

Безоплатна первинна правова допомога (БППД) – це вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

БППД включає такі види правових послуг:

- надання правової інформації;
- надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру);
- надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації⁶⁹.

Право на БППД, згідно з Конституцією України⁷⁰ та Законом України «Про безоплатну правову допомогу», мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України⁷¹.

Суб'єктами надання БППД в Україні є⁷²:

- органи виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування;
- фізичні та юридичні особи приватного права;
- спеціалізовані установи;
- центри з надання БВПД.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», **безоплатна вторинна правова допомога** (БВПД) – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. БВПД включає такі види правових послуг:

- захист;
- здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на БВПД, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- складення документів процесуального характеру.

⁶⁹ ст. 7 Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

⁷⁰ Конституція України (ст. 59).

⁷¹ ст. 8 Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

⁷² ст. 9 Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

БВПД надається певним категоріям осіб у випадках, передбачених ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», а саме:

- особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також особи з інвалідністю, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб – на всі види правових послуг, передбачених частиною другою ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»⁷³;
- діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту – на всі види правових послуг, передбачених частиною другою ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»;
- внутрішньо переміщені особи – на всі види правових послуг, передбачених частиною другою ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»;
- громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»⁷⁴, з питань, пов'язаних з отриманням довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, до моменту отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи;
- особи, до яких застосовано адміністративне затримання – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»;
- особи, до яких застосовано адміністративний арешт – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»;
- особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими – на правові послуги, передбачені пунктами 1 і 3 частини другої ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»⁷⁵;
- особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою – на правові послуги, передбачені пунктами 1 і 3 частини другої ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»;
- особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України⁷⁶ захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії, а також особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі – на всі види правових послуг, передбачених частиною другою ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»;

⁷³ Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (ч. 2, ст. 13).

⁷⁴ Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 04.11.2018 № 3460-VI (п. 2, 3, ч. 2, ст. 13).

⁷⁵ Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (п. 1, 3, ч. 2, ст. 13).

⁷⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України.

- особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»⁷⁷ – на всі види правових послуг, передбачені частиною другою ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», з моменту подання особою заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, до прийняття остаточного рішення за заявою, а також іноземці та особи без громадянства, затримані з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення, з моменту затримання;
- ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»⁷⁸, особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань – на всі види правових послуг, передбачених частиною другою ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»;
- особи, які перебувають під юрисдикцією України та звернулися для отримання статусу особи, на яку поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, до моменту прийняття рішення про надання такого статусу.
- особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», протягом розгляду справи в суді;
- особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», протягом розгляду справи в суді;
- особи, реабілітовані відповідно до законодавства України – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», стосовно питань, пов'язаних з реабілітацією;
- особи, які зазнали домашнього насильства або гендерно зумовленого насильства – на всі види правових послуг, передбачених частиною другою ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

Право на БВПД мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу.

Суб'єкти права на БВПД, визначені пунктами 1, 2-1, 2-2, 8, 9, 12, 13 частини першої ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», мають право на отримання такої допомоги не більше шести разів протягом бюджетного року та не більше ніж за шістьма дорученнями/наказами про надання БВПД, виданими центрами з надання БВПД, одночасно.

В контексті цього дослідження, право на всі види правових послуг, передбачених частиною другою ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»: захист, здійснення представництва, складення документів процесуального характеру – мають особи, які зазнали домашнього насильства або гендерно зумовленого насильства, та внутрішньо переміщені особи. Право та обсяги БВПД осіб визначається належністю до категорій, визначених ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

⁷⁷ Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 03.03.2016 № 3671-VI.

⁷⁸ Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

КОРИСНІ РЕСУРСИ

За допомогою наведених нижче ресурсів мешканці непідконтрольної уряду України території можуть знайти зразки документів та надіслати запитання юристам:

- пам'ятки щодо реєстрації актів цивільного стану для осіб, що проживають на непідконтрольних уряду України територіях⁷⁹;
- сторінка з інформацією та заявами сайту Судової влади України (зразки застарілі, інформація неповна)⁸⁰;
- надсилання електронного питання юристу (на вебсайті Регіонального центру з надання БВПД у Донецькій та Запорізькій областях)⁸¹.

На наведених нижче ресурсах для мешканців Донецької області міститься інформація про найближчі центри та бюро правової допомоги, куди можна звернутися за правовою допомогою. Для мешканців, що не мають доступу до мережі Інтернет визначені номери телефонів, електронні та фізичні адреси для звернення:

Вебсайт **Регіонального центру з надання БВПД у Донецькій та Запорізькій областях**

Адреса: проспект Соборний, 77, 8 поверх, м. Запоріжжя, 69002, Україна⁸²

Контактний телефон: (061) 224-44-50

Єдиний телефонний номер системи безоплатної правової допомоги: 0-800-213103

Електронна адреса: office.donetsk-zaporizhzhya@legalaid.zp.ua

Електронна адреса чергових: cherhovi.donetsk-zaporizhzhya@legalaid.zp.ua

Вебсайт **Маріупольського місцевого центру з надання БВПД**⁸³

Адреса: 87500, м. Маріуполь, вул. Харлампієвська, буд.15

Єдиний телефонний номер системи БПД: 0-800-21-31-03

Телефони центру: (0629) 474-695, 067-417-22-49

Електронна пошта: mariupol.donetsk@legalaid.dn.ua

Режим роботи: пн.– пт. – 8:00 – 17:00 (без перерви на обід) сб, нд – вихідні дні)

Вебсайт **Краматорського місцевого центру з надання БВПД**⁸⁴

Адреса: Донецька область, м. Краматорськ, вул. Академічна, буд.20

Телефони: 099-266-91-62

Електронна пошта: kramatorsk.donetsk@legalaid.dn.ua

Режим роботи: пн.– пт. – 8:00 – 17:00 (без перерви на обід) сб, нд – вихідні дні

⁷⁹ <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/pam-yatky-shhodo-reyestratsiyi-aktiv-tsyvyl'nogo-stanu-dlya-osib-shho-prozhyvayut-na-tymchasovo-okupovanyh-terytoriyah/>

⁸⁰ https://court.gov.ua/gromadjanam/jak_zvernutysja/

⁸¹ <https://zaporizhya.legalaid.gov.ua/ua/holovna/baner-postavyty-pytannia-iurystu>

⁸² <https://zaporizhya.legalaid.gov.ua/ua>

⁸³ <https://zaporizhya.legalaid.gov.ua/ua/mistsevi-tsenry/mariupolskyi-mistsevyi-tsentr-z-nadannia-bezoplatnoi-vtorynnoi-pravovoi-dopomohy>

⁸⁴ <https://zaporizhya.legalaid.gov.ua/ua/mistsevi-tsenry/kramatorskyi-mistsevyi-tsentr-z-nadannia-bezoplatnoi-vtorynnoi-pravovoi-dopomohy>

На наведених нижче ресурсах для мешканців Луганської області міститься інформація про найближчі центри та бюро правової допомоги, куди можна звернутись за правовою допомогою:

Вебсайт **Регіонального центру з надання БВПД у Луганській та Харківській областях**⁸⁵

Контакти: Адреса: Майдан Свободи (Держпром), 5, 6 під'їзд, 3 поверх (ліве крило) м. Харків, 61022, Україна

Єдиний телефонний номер системи безоплатної правової допомоги: 0-800-213103

Електронна адреса: office.kharkiv@legalaid.kh.ua

Вебсайт **Міловського місцевого центру з надання БВПД**⁸⁶

Єдиний телефонний номер системи безоплатної правової допомоги: 0-800-213-103

Адреса центру: 92500, смт. Мілове, вул. Миру, 37

Електронна адреса: milove.luhansk@legalaid.lg.ua

Додаткові мобільні телефони Центру 050-514-62-48 та 098-446-26-91

Телефони бюро: (06465) 22-949

Графік роботи: пн. – пт. з 8:00 до 17:00

Вебсайт **Сєверодонецького місцевого центру з надання БВПД**⁸⁷

Адреса центру: 93400, м. Сєверодонецьк, вул. Гоголя, 24

Електронна адреса: syevyeronetsk.luhansk@legalaid.lg.ua

Телефони місцевого центру: (099) 526-48-54, (06452) 4-25-43

Графік роботи: пн. – пт. з 8:00 до 17:00

Вебсайт **Старобільського місцевого центру з надання БВПД**⁸⁸

Єдиний телефонний номер системи безоплатної правової допомоги: 0-800-213-103

Адреса центру: 92703, м. Старобільськ, вул. Трудова, 18,

Телефони місцевого центру: (06461) 2-46-46

Електронна адреса: starobilsk.luhansk@legalaid.lg.ua

Графік роботи центру: пн. – пт. з 9:00 до 18:00

Графік роботи бюро: пн. – пт. з 8:00 до 17:00

Ресурси, що можуть бути корисними для мешканців Донецької та Луганської областей:

- Контактні дані Регіональних центрів з надання БВПД⁸⁹
- Перелік Місцевих центрів з надання БВПД по всіх областях з адресами та посиланням на вебсайти⁹⁰.
- Всеукраїнська карта правових потреб, інституцій та партнерів системи БПД⁹¹. Ресурс орієнтований, насамперед, на клієнтів системи БПД, а також тих, хто цікавиться діяльністю системи БПД.

⁸⁵ <https://kharkiv.legalaid.gov.ua/ua/personnel>

⁸⁶ <https://kharkiv.legalaid.gov.ua/ua/c-centr/milovski>

⁸⁷ <https://kharkiv.legalaid.gov.ua/ua/c-centr/syevyeronetsk>

⁸⁸ <https://kharkiv.legalaid.gov.ua/ua/c-centr/starobilsk>

⁸⁹ <https://legalaid.gov.ua/ua/tsentry-z-nadannia-bezoplatnoi-vtorynnoi-pravovoi-dopomohy>

⁹⁰ <https://legalaid.gov.ua/ua/local-centres>

⁹¹ <http://bit.ly/38GeGMw>

- Карта проста у користуванні: достатньо обрати регіон, який вас цікавить та переглянути його елементи, відображені ліворуч від Карти та позначені відповідною позначкою. Такий ресурс допоможе швидко зорієнтуватися, де знаходиться відповідний центр з надання БВПД чи бюро правової допомоги, переглянути питання, що найчастіше виникають у мешканців певного регіону, або дізнатися, в яких організаціях та установах їм можуть надати правову допомогу.
- Ресурс із переліком, зокрема, громадських та благодійних організацій правової допомоги⁹².
- Реєстр адвокатів системи БВПД⁹³.
- Сайт судової влади України⁹⁴.
- Сторінка швидкого пошуку суду сайту судової влади України⁹⁵.
- Сторінка з інформацією та заявами сайту судової влади України (зразки застарілі, інформація неповна)⁹⁶.
- Єдиний Контакт-центр судової влади України: **0-800-501-492**
- **0 800 213 103** (цілодобово та безкоштовно у межах України зі стаціонарних та мобільних телефонів) – номер «гарячої лінії» системи безоплатної правової допомоги, за яким можна дізнатися детальну інформацію щодо отримання безоплатної правової допомоги.

⁹² <https://legalaid.gov.ua/ua/partners>

⁹³ <https://legalaid.gov.ua/ua/reiestry-advokativ>

⁹⁴ <https://court.gov.ua/>

⁹⁵ <https://court.gov.ua/sudova-vlada/sudy>

⁹⁶ https://court.gov.ua/gromadjanam/jak_zvernutysja/

